

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ
КРИМІНОЛОГІЧНА АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНИ

Вісник
Кримінологічної асоціації України

**АКТУАЛЬНІ
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ
У СВІТЛІ РЕФОРМУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ**

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції,
присвяченої 20-річчю заснування кафедри
кримінального права та кримінології
Харківського національного університету
внутрішніх справ
12 травня 2012 року

Том I

Харків
2012

УДК
ББК

*Друкується відповідно до рішення правління
Кримінологічної асоціації України*

В 38

Вісник Кримінологічної асоціації України ; Актуальні сучасні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції, присвяченої 20-річчю заснування кафедри кримінального права та кримінології Харківського національного університету внутрішніх справ 12 травня 2012 року / МВС України ; Харківський нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. – Том 1. – Х. : Золота миля, 2012. – 323 с.

Матеріали науково-практичної конференції висвітлюють широке коло актуальних проблем наук кримінального права та кримінології у світлі трансформації національної правової системи та кримінальної юстиції в цілому.

Перший том представляє наукові статті та повідомлення відомих вчених, фахівців з кримінального права та кримінології, присвячені проблемам протидії та боротьби зі злочинністю, забезпечення громадського порядку, удосконалення національного законодавства, його наближення до країн Європейських стандартів.

Для науковців, правоохоронців-практиків, слухачів, курсантів та студентів.

Публікації наведено в авторській редакції.

**Оргкомітет не завжди поділяє погляди
авторів публікацій.**

© Кримінологічна асоціація України, 2012

Бандурка Олександр Маркович,

доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, ректор Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРО ОСНОВНІ ПАРАМЕТРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ БОРОТЬБИ З НАРКОТИКАМИ НА ПЕРІОД ДО 2020 РОКУ

Проблема боротьби з наркотиками є однією з найгостріших соціальних і правових проблем України кінця ХХ – початку ХХІ століття. За даними кримінальної статистики, питома вага наркозлочинів протягом останніх п'яти років коливається у межах 15% від загальної кількості злочинів. Загалом в Україні у 2011 р. – кожний 6-й злочин був пов'язаний із наркотиками. Органами внутрішніх справ зареєстровано 14,6 тис. злочинів, вчинених наркоманами, та зареєстровано 174110 споживачів наркотиків. А за результатами досліджень Українського медичного та моніторингового центру з алкоголю та наркотиків Міністерства охорони здоров'я України, наркотики вживають від 324 тис. до 424,7 тис. осіб.

Власне кажучи, мова йде про загрозу генофонду нації і національній безпеці України. За останні п'ять років кількість смертей серед осіб, які перебували на наркологічному обліку, зростає більш ніж у 3 рази, у тому числі від передозування – майже в 4 рази. Загрозливих розмірів набули поширеність розладів психіки та поведінки внаслідок вживання наркотичних речовин (174,7 на 100 тис. населення), а також психічні захворювання (11,5 на 100 тис. населення).

Факторами, що визначають особливу актуальність проблеми протидії наркозлочинності у прив'язці до умов життя в сучасній Україні, крім зазначених вище, є: судово-правова реформа в країні, що активізувалася протягом останніх двох років; адміністративно-управлінська реформа, одним з результатів якої стало реформування правоохоронних органів, що ведуть боротьбу з наркозлочинністю, оптимізація їх діяльності на всіх рівнях; багатосуб'єктність сфери протидії наркозлочинності та багатопрофільність її завдань.

Неврегульованість багатьох правових питань функціонування механізму протидії наркозлочинності, а також нагальна потреба у формуванні ефективної моделі координації дій правоохоронних та інших органів влади, що беруть участь у цій справі – все це зробило актуальним питання розробки Національної стратегії боротьби з наркотиками, як системи обґрунтованих і офіційно

прийнятих поглядів і уявлень, принципів і положень про шляхи, засоби і механізм захисту життєво важливих законних інтересів громадянина, суспільства, держави від внутрішніх і зовнішніх загроз з боку наркозлочинності.

У наступній частині виступу хочу зупинитись на окремих положеннях цієї Стратегії, що потребують обов'язкового відображення та нормативно-правового закріплення.

Ці положення повинні виражати комплексний підхід до забезпечення наркобезпеки в єдності всіх її складових елементів і на всіх напрямках, виходячи з реального стану справ в даній сфері, а також можливостей держави з організації і здійснення протидії наркозлочинності.

Дана стратегія повинна діяти протягом всього перехідного періоду становлення і розвитку правової демократичної держави і формування громадянського суспільства. Думається, що вона повинна містити відповіді на наступні питання:

- наскільки актуальна в даний момент проблема боротьби з наркозлочинністю;
- в чому полягають особливості і які основні тенденції розвитку наркозлочинності;
- які цілі і задачі держави і суспільства у сфері боротьби з наркозлочинністю;
- які результати діяльності по боротьбі з наркозлочинністю очікуються;
- які основні напрями досягнення бажаних результатів протидії з наркозлочинністю.

Стратегія боротьби з наркозлочинністю повинна також включати:

- характеристику зовнішніх і внутрішніх загроз від наркозлочинності;
- визначення критеріїв і показників, що характеризують криміногенну обстановку і її стан, рівень безпеки, що забезпечує надійний захист життєво важливих інтересів громадян;
- механізм забезпечення боротьби з наркозлочинністю шляхом застосування всіма державними і суспільними інститутами правових, економічних, адміністративних, політичних та інших заходів кримінологічного впливу.

Уявляється, що останній пункт, як одна з базових концепцій протидії наркозлочинності, може послужити основою для створення в країні ефективно діючої загальнодержавної системи боротьби з цим явищем по всьому фронту проблем. Головною си-

лою при цьому повинні бути державні органи, що мають в своєму розпорядженні ресурси і засоби для реалізації заходів політичного, правового, організаційного, економічного і спеціального характеру, направлених на забезпечення безпеки особи, суспільства і держави від злочинних посягань.

З урахуванням сучасних реалій необхідно звернути особливу увагу на міжнародний аспект боротьби з наркозлочинністю і розробку адекватних заходів протидії. Загальновідомим фактом стало те, що глобалізація економічних і соціокультурних зв'язків спричинила інтернаціоналізацію наркозлочинності.

Більш того, інтернаціоналізація зв'язків держав викликає зростаючу рухливість порогу дозволеного, злиття культурних моделей і цінностей різних країн і, як наслідок, відбувається процес руйнування культури населення країни, позбавлення його власних етичних коренів, засвоєння навиків кримінальної квазікультури. Така еволюція тим більше тривожна, адже бурхливий ріст наркозлочинності сам по собі має деструктивний ефект, створюючи «культурне затьмарення» частини суспільства у разі контакту.

Дані проблеми можуть бути вирішені лише протягом достатньо тривалого періоду і лише завдяки цілеспрямованим і злагодженим зусиллям всіх гілок влади та інститутів громадянського суспільства. Спрямованість цієї діяльності повинна регламентуватися стрункою системою законодавчого базису в області боротьби з наркозлочинністю. Діяльність центральних і регіональних органів влади в даній сфері повинна набути цілеспрямованості і прийняти форму державної політики.

Основні елементи даної політики можуть бути включені в аналізовану Стратегію у вигляді питань, що відображають проблеми організації і здійснення протидії наркозлочинності, в ході якого визначаються життєво важливі інтереси в різних сферах державного і суспільного життя, виявляються реальні і потенційні загрози, прогнозуються вірогідні зміни в оцінках інтересів і загроз і у зв'язку з цим загальний стан безпеки, визначення заходів протидії, адекватних загрозам, достатніх для їх подолання.

Уявляється, що завданнями боротьби з наркозлочинністю є: обмеження дії криміногенних факторів та чинників самодетермінації наркозлочинності з метою забезпечення поступової трансформації соціальної системи до сучасних соціально-економічних світових реалій; досягнення необхідної цілеспрямованості і комплексності боротьби з наркозлочинністю; забезпечення єдності дій усіх суб'єктів боротьби з наркозлочинністю;

широке залучення до боротьби з наркозлочинністю державних органів та інститутів громадянського суспільства; забезпечення пріоритетного характеру застосування засобів, не пов'язаних з примусом, карою або іншими обмеженнями, які ґрунтуються на переконанні та громадянській свідомості.

Процес реалізації Стратегії боротьби з наркотиками варто поділити на етапи. На першому етапі основні зусилля держави та суспільства необхідно зосередити на звуженні тіньової наркоскладової економіки країни, що дозволить значно обмежити економічну і фінансову базу наркозлочинності, її ресурси для подальшого зростання. Ці кроки слід синхронізувати з масштабною боротьбою з корупцією, оскільки вони не дадуть позитивного результату, якщо державний механізм не буде очищено від цієї вади.

Реалізація означених заходів дозволить вивільнені кошти спрямувати на соціальну підтримку найменш захищених верств населення країни, стимулювання громадських ініціатив, а також створення якісно нової соціально орієнтованої системи ранньої профілактики наркозалежності, позбавивши, таким чином, наркозлочинність кадрового підживлення.

На цьому етапі правоохоронні органи повинні методично нарощувати зусилля в боротьбі з наркозлочинністю, особливо її організованими формами, встановити контроль над тими сферами життєдіяльності, куди проникли або намагаються проникнути її представники. Визначальними напрямками при цьому повинні бути:

- порушення організаційних структур наркозлочинності (основний спосіб – вилучення лідерів та активних членів шляхом притягнення їх до кримінальної відповідальності за конкретні злочини), що дозволить більш ефективно проводити роботу щодо роз'єднання злочинного середовища;

- підриєв фінансової бази наркозлочинності шляхом перекриття каналів незаконного обігу наркотиків, а також вилучення отриманих злочинним шляхом доходів із застосуванням відповідних механізмів;

- усунення причин та умов, що сприяють вчиненню наркозлочинів, у тому числі шляхом проведення комплексних багато-профільних заходів, скоординованих з іншими суб'єктами протидії злочинності.

Державою повинні бути ухвалені та реалізовані спеціальні програми, які включатимуть не тільки заходи правоохоронної

спрямованості, але й зміни духовно-морального і соціально-психологічного клімату в країні. Проти наркозлочинності має бути розв'язано справжню інформаційно-психологічну війну.

На другому етапі основні зусилля держави та суспільства варто направити на реальне обмеження і припинення всіх форм і видів незаконного обігу наркотиків.

Стратегічно важливе значення матиме здійснення цілої низки правових заходів з метою надання суб'єктам протидії наркозлочинності реальних інструментів, що дозволять їм ефективно боротись з цим явищем. Одним з головних напрямів при цьому повинно стати забезпечення неминучості покарання не тільки винних у вчиненні наркозлочинів, але й державних службовців, працівників правоохоронних і судів незалежно від їх посадового положення, які сприяють злочинній діяльності.

Особливе значення на цьому етапі матиме подальше удосконалення системи правового і морального виховання населення на гуманістичних і патріотичних засадах, а також розробка і впровадження у практичну діяльність процедур запобіжної діяльності, особливо профілактики злочинів та інших правопорушень.

Ще на одному аспекті хотілось би загострити увагу. Йдеться про те, що необхідно міцно прив'язати нормотворення до аналізу кримінологічної реальності, вивчення конкретних змін соціальної дійсності, закономірностей і тенденцій правозастосовної діяльності. Іншими словами, будь-які стратегічні зміни в кримінальному законодавстві повинні бути кримінологічно обґрунтовані; при цьому передбачається ретельне врахування виявлених і прогнозованих тенденцій наркозлочинності, її структури, нових видів злочинів, змін контингенту злочинців тощо.

Протидія наркозлочинності повинна ґрунтуватися на чіткому і ясному розумінні того, яких змін в її стані, структурі і динаміці можна буде досягти, удосконалюючи відповідні інститути і норми. Звідси стає зрозумілою та роль, яку відіграє вивчення кримінологічної практики і соціальної дійсності для формування і реалізації стратегії та механізму протидії наркозлочинності.

Висновок: формування і реалізація Національної стратегії боротьби з наркотиками на період до 2020 року мають вагомое значення для практики протидії наркозлочинності, адже в ній знаходить своє вираження політична воля суспільства, у формі політико-правових ідей втілюються основні засади організації і здійснення відповідної діяльності, визначаються пріоритети її гуманітарної, економічної і правозастосовної основи, створюються пе-

редумови для формування адекватних механізмів реалізації правоохоронного потенціалу та запровадження новітніх підходів з метою оптимізації та підвищення ефективності функціонування системи, як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях.

Стратегія – це той компас, що допомагає знайти єдино вірний шлях до вироблення науково обґрунтованих, раціональних рішень у сфері протидії наркозлочинності.

Музичук Олександр Миколайович,

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, начальник факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання Харківського національного університету внутрішніх справ

УТОЧНЕННЯ ЗАВДАНЬ КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Проблемні питання контролю за діяльністю правоохоронних органів були предметом наукових досліджень Бандурики О.М., Борець Л.В., Брателя С.Г., Грохольського В.Л., Гусарова С.М., Гуславського В.С., Денисюка С.Ф., Клюєва О.М., Кузьменко О.А., Новікова В.В., Пахомова В.В., Плішкіна В.М., Троханенко І.І., та інших авторів. Проте, незважаючи на велику кількість наукових досліджень, присвячених проблематиці контролю за діяльністю правоохоронних органів, його сутність та особливості залишаються нез'ясованими з наступних причин: по-перше, відсутнє чітке законодавче визначення поняття правоохоронних органів як об'єкту такого контролю; по-друге, не визначено вичерпний перелік правоохоронних органів, оскільки нормативно-правові акти (як законодавчі, так і підзаконні) визначають різну їх кількість; у чинному законодавстві не визначено спеціальні ознаки правоохоронних органів, за допомогою яких можна було б виокремити останні з-поміж інших державних органів; по-третє, нез'ясованими у науковій літературі та невизначеними у чинному законодавстві є система суб'єктів контролю за діяльністю правоохоронних органів, їх завдання, функції та повноваження, форми та види взаємодії між ними; по-четверте, у чинному законодавстві не визначено координуючий орган з питань контролю за діяльністю правоохоронних органів; по-п'яте, у науковій літературі більша увага приділяється характеристиці зовнішнього контролю за діяльністю правоохоронних органів і лише поодинокі

праці присвячені дослідженню внутрішньовідомчого контролю; по-шосте, об'єктом та предметом такого контролю науковці частіш за все називають зовнішню правоохоронну діяльність правоохоронних органів, натомість, важливим є розгляд як предмету такого контролю стану соціально-правового захисту працівників правоохоронних органів, матеріального, фінансового та інших видів забезпечення функціонування правоохоронних органів; по-сьоме, у науковій літературі фрагментарно визначено рівні контролю за діяльністю правоохоронних органів, вимоги, які висуваються щодо його здійснення, його форми та методи; по-восьме, як у чинному законодавстві, так і у науковій літературі нечітко визначено процедурні та організаційні засади контролю за діяльністю правоохоронних органів в Україні, що досить часто стає причиною зловживань під час реалізації владними суб'єктами контрольних повноважень; по-восьме, нечітким є визначення поняття «демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією та правоохоронними органами держави», у зв'язку з чим у науковій літературі він ототожнюється з державним чи громадським контролем.

Що стосується завдань контролю за діяльністю правоохоронних органів, то у вітчизняній юридичній вони висвітлені недостатньо, в існуючих наукових працях досліджувались фрагментарно або в рамках ширшої правової проблематики, без комплексного підходу, що визначає актуальність обраної тематики наукового пошуку.

Аналіз завдань контролю, які окремі науковці вважали доцільним визначити основними (загальними), дав змогу зробити такі висновки: по-перше, переважна більшість науковців завданням контролю вбачають забезпечення законності (дисципліни) в державному управлінні, яке, на мою думку, є його метою; по-друге, науковці не проводять чіткого розмежування між метою контролю та завданнями контролю, у зв'язку з чим мета (як досягнення бажаного результату) та завдання контролю (тобто шляхи досягнення мети) ототожнюються.

Беручи до уваги законодавчі визначення та теоретичні положення щодо завдань контролю, пропонуємо до *завдань контролю за діяльністю правоохоронних органів* віднести такі:

1. Перевірку та аналіз стану дотримання правоохоронними органами та їх працівниками чинного законодавства та виконавської дисципліни.
2. Встановлення фактичного стану, якості та ефективності

виконання покладених на них завдань, функцій та обов'язків, реалізації наданих прав.

3. Сприяння виконанню покладених на них завдань, функцій та обов'язків, реалізації наданих прав.

4. Спостереження за дотриманням у правоохоронних органах прав, свобод і законних інтересів їх персоналу, рівнем їх соціального забезпечення.

5. Попередження, виявлення та припинення правопорушень серед працівників правоохоронних органів, встановлення передумов щодо притягнення винних до відповідальності згідно з повноваженнями суб'єкта контролю.

6. Встановлення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень працівниками правоохоронних органів, недотримання встановлених обмежень, порушення прав, свобод та законних інтересів фізичних осіб, прав та законних інтересів юридичних осіб та інших колективних суб'єктів, розроблення заходів щодо зменшення їх негативного впливу та викоринення.

7. Своєчасне, повне і об'єктивне інформування населення про діяльність правоохоронних органів, вивчення громадської думки про роботу правоохоронних органів.

8. Визначення та оцінка ефективності стилю і методів роботи правоохоронних органів усіх рівнів та їх персоналу.

9. Виявлення позитивного досвіду і його використання в практиці; подання практичної допомоги підлеглим апаратам та окремим працівникам в усуненні виявлених в їх діяльності недоліків.

10. Відновлення порушених прав учасників суспільних відносин шляхом відміни дії незаконного правового акту підконтрольного об'єкта, відсторонення його від виконання посадових обов'язків, тощо.

Варто зазначити, що за радянського періоду розвитку нашої держави контроль носив суто каральну функцію, оскільки його основною метою було виявлення правопорушень та покарання винних. Натомість, у демократичному суспільстві контроль, в першу чергу, повинен бути спрямований на виявлення позитивних аспектів діяльності підконтрольних суб'єктів, розповсюдження позитивного досвіду, навчання тих, хто контролюється. Хоча без застосування примусу до осіб, які порушують вимоги законодавчих та підзаконних актів, дієвість контролю була б значно меншою. Отже, сутність контролю у демократичному суспільстві полягає у поєднанні заохочувальних та примусових заходів та

методів під час його здійснення, перевага під час реалізації яких повинна надаватись першим. Сказане наглядно підтверджується й тим, що, наприклад, у такій сфері як протидія злочинності збільшення санкцій не сприяє зменшенню її рівня.

Литвинов Олексій Миколайович,

доктор юридичних наук, професор, начальник кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання Харківського національного університету внутрішніх справ

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ МЕХАНІЗМУ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

У сучасний період в умовах триваючих процесів демократичних перетворень в Україні важливе значення має забезпечення національної безпеки країни. Визначальним фактором у даній сфері виступає розробка і реалізація правових, організаційно-управлінських заходів щодо протидії злочинності, а також здійснення комплексу заходів, спрямованих на досягнення соціально прийняттого рівня злочинності, мінімізацію наслідків вчинення злочинів. У зв'язку з цим актуальним є дослідження проблеми функціонування механізму протидії злочинності в Україні.

Вказана проблематика відрізняється специфічним змістом: колись, протягом багатьох років, вона не завжди розглядалася в якості самостійної і її дослідження характеризувались непослідовністю, однобічним підходом, відсутністю вектора прикладної спрямованості. Водночас варто визнати, що ця проблема привертала до себе увагу вчених. Про закономірності кримінологічного процесу в аспекті дії його механізмів йшлося у працях Г.А. Аванесова, О.В. Бокова, С.Є. Віцина, Л.М. Давиденка, А.Е. Жалинського, О.Г. Кальмана, В.М. Кудрявцева, Ф.А. Лопушанського, В.В. Лунєєва, О.Б. Сахарова, В.М. Соміна та деяких інших. Проте феноменологія цього специфічного організаційно-управлінського явища у сучасній кримінологічній науці досліджувалась фрагментарно.

Зараз на порядок денний поставлено питання щодо конкретизації сутності та змісту механізму протидії злочинності, формулювання нової парадигми цілей і завдань діяльності із урахуванням об'єктивних реалій; переході до інших засобів як стратегічного, так і тактичного характеру реагування на злочинність. При цьому, безумовно, необхідно враховувати результати минулого

вітчизняного досвіду боротьби зі злочинністю, а також позитивні тенденції, що мають місце як у законодавстві, так і в практичній діяльності уповноважених суб'єктів окремих закордонних держав у розглянутій сфері.

Важливість аналізу проблеми функціонування механізму протидії злочинності визначається тією обставиною, що кримінологічна теорія розробляє положення, які можуть бути корисними для використання різними науками, що стикаються зі сферою протидії злочинності. Найбільшою мірою це стосується наук кримінального, кримінально-процесуального і кримінально-виконавчого права.

Механізм протидії злочинності – це синтетичне утворення, в основі якого лежить механізм правового регулювання відповідних відносин, тому його дослідження має не менш важливе значення і для вдосконалювання законодавства кримінально-правового комплексу. Це обумовлено тим фактом, що формування правової держави як обов'язковий компонент містить у собі створення сучасної правової системи, що відповідає ідеї соціальної справедливості і базується на загальновизнаних правових принципах і нормах. Ефективна протидія злочинності обумовлює виключення правового нігілізму і можливості прийняття таких законів і підзаконних актів, які суперечили б об'єктивним закономірностям розвитку суспільства. Крім того, вивчення вказаного механізму сприяє виробленню оптимальних практичних рішень і науково-обґрунтованих напрямків протидії злочинності. Їх характер безпосередньо обумовлюється сутністю і змістом базової діяльності.

Як юридична категорія «діяльність» проявляється на методологічному рівні дослідження правових явищ, виступаючи, поряд зі свідомістю, формою існування права [1, с. 369]. На цьому рівні діяльність із протидії злочинності залежно від цілей дослідження може розглядатися під різним кутом зору.

Із державно-правових позицій вказана діяльність може розглядатися, по-перше, як юридична форма реалізації функцій держави, наприклад, забезпечення безпеки, по-друге, як специфічний спосіб здійснення державної влади: законодавчої, судової, виконавчої. У межах галузевих юридичних наук ця діяльність може розглядатися як одна з форм правозастосування, використовувана суб'єктами протидії злочинності. Під час дослідження організаційно-правових форм функціонування цих суб'єктів відповідна

діяльність може розглядатися як системоутворююча ознаки при виділенні їхньої системи (підсистеми).

Деякі дослідники цього питання свого часу запропонували інший підхід до трактування сутності та змісту діяльності у сфері протидії злочинності. Його суть полягає в тому, щоб дві сторони існування правової форми руху соціальної матерії, пов'язані зі станом спокою та руху, живою і опредмеченою формами правової дійсності [2, с. 38], розглядалися водночас.

У цьому трактуванні особливо чітко проявляються охоронна функція права, статичні та динамічні складові регулятивної функції, а також діалектична єдність і протиріччя живої (право) і опредмеченої (законодавство) соціальної діяльності як правової форми руху соціальної матерії. Через існування професійного поділу праці в соціальній сфері, наявність різних правових інститутів, органів держави, наділених певною компетенцією, окремі складові динамічної категорії діяльності із протидії злочинності виокремлюються, структуруються у діяльність правозастосовну і юрисдикційну, правовідновлювальну, правороз'яснювальну і наглядову. Однак при цьому вони не втрачають інтегративної системної ознаки – цільової спрямованості на комплексне забезпечення безпеки в соціумі, виступаючи матеріальною гарантією дотримання правових норм і приписів учасниками суспільних відносин.

Таким чином, діяльність із протидії злочинності може розглядатися і як загальна матеріальна юридична гарантія реалізації публічних і приватних інтересів у цій сфері, і як проблемне поле їхнього зіткнення, існування якого зумовлюється складністю і суперечливістю механізмів реалізації цієї діяльності в межах відомчого цілепокладання і галузевої компетенції.

Аналіз праць, присвячених дослідженню категорії «механізм», свідчить: без застосування системного підходу неможливе його об'єктивне дослідження, а отже, і теоретичне вирішення, і практичне застосування. Варто констатувати неоднозначність розуміння сутності цієї категорії. Складність вибору підходу до визначення компонентів механізму удосконалення системи управління, їхньої кількості та змісту також обумовлює складність досліджуваного поняття. Аналіз механізму як системи з усіма її елементами та їхніми взаємозв'язками допоможе повністю розкрити сутність цього поняття.

Що ж варто розуміти під «механізмом»? У тлумачному словнику пропонується три визначення цього поняття. Якщо перше

визначення розкриває його в загальноприйнятому технічному сенсі як сукупність деталей і вузлів, з яких складається технічна конструкція, то друге (внутрішній устрій, система чого-небудь) і третє (сукупність станів і процесів, з яких складається будь-яке явище) [3, с. 340] для нашого дослідження становлять безсумнівний інтерес.

Розглядаючи поняття «механізм протидії злочинності», варто враховувати, що воно передусім відноситься до соціальної сфери. Суто технічне тлумачення зазначеного поняття трохи звужує його значення, але сумнівів в супідрядності цих визначень не виникає. При цьому практика перенесення технічних термінів на соціальні явища досить поширена і не призводить до примітивізації згаданих явищ. Тому в даному сенсі доречно синтезувати різні тлумачення цього універсального поняття.

Разом з тим із запропонованим підходом не можна беззастережно погодитися, оскільки він відображає лише статичний стан, і більше відповідає складу соціальної системи – суб'єкт, об'єкт управління і зв'язки між ними. Водночас категорія «механізм» вживається в сфері суспільних відносин, як правило, у зв'язку з існуванням якого-небудь явища, здійсненням діяльності. Статичні характеристики «механізму» є відправними, але не вичерпними.

Методи та засоби, безумовно, також характеризують механізм, однак не вичерпують його змісту, а є похідними від процесу. Адже в це поняття зазвичай вкладається не тільки стадійність діяльності, а й те, як вона має здійснюватися. Тож, визначаючи категорію «механізм», не потрібно обмежуватися тільки переліченими компонентами, яку б важливу роль вони не відігравали. Варто погодитися із О.Г. Кальманом у тому, що на порядок денний зараз винесено питання «... розробки адекватних глибинних механізмів протидії, які можна створити лише на базі науково-обґрунтованої системи запобіжних заходів» [4, с. 19].

Уявляється, що термін «механізм» стосовно зазначеної сфери соціальної дійсності має відображати способи організації і функціонування системи, а також характеризувати форми відбиття у відповідних процедурах соціальних процесів і закономірностей. Тому механізм протидії злочинності, на відміну від механізму управління, має таку специфічну структурну ознаку, як процес здійснення діяльності із властивими їй цілями, завданнями, функціями, методами, принципами тощо.

Разом з тим, поняття «механізм» може бути використане в цьому випадку для характеристики функціонування певної сис-

теми, у якій відображається специфічна діяльність як системного цілого. У ньому фіксуються найбільш загальні та істотні риси, зв'язки між потребами та конкретними видами діяльності з їх задоволення, тобто досягнення певного результату від даного виду діяльності. Тому, незалежно від усіх інших аспектів і нюансів, саме відношення до механізму протидії злочинності як цілісного системного функціонуючого утворення повинно обумовлювати його розуміння.

Враховуючи наведене вище, пропонуємо таке визначення вказаної категорії. Під механізмом протидії злочинності варто розуміти інтегровану цілісну сукупність необхідних і достатніх елементів, за допомогою яких суб'єкт формує раціональну систему впливу на фактори і детермінанти злочинності, забезпечує ефективне здійснення кримінологічного процесу, досягаючи, таким чином результативного виконання завдань і функцій, покладених на систему протидії злочинності.

При цьому зазначене комплексне організаційно-правове явище, спрямоване на вдосконалювання системи протидії злочинності, включає сукупність органічно пов'язаних і взаємодіючих між собою елементів (суб'єктний склад, мета, завдання, принципи, функції, методи, правові підстави діяльності тощо).

Ще раз наголосимо, що визначений механізм є похідною категорією від системи протидії злочинності як соціального явища і слугує засобом вираження її практичного потенціалу. З механістичних позицій, механізм протидії злочинності є внутрішнім устроєм (формою організації) кримінологічної діяльності, механікою перекладу ідей, які містяться у правовій свідомості, в реальну соціальну практику.

Список використаних джерел:

1. История философии права. – СПб.: Генезис, 1998.
2. Аврутин Ю.Е. О феноменологии правоохранительной деятельности (философское и социально-правовое обоснование) // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. – 2000. – № 2 (6).
3. Великий тлумачний словник української мови / Упор. Т.В. Ковальова. – Х.: Фоліо, 2005.
4. Кальман О. Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. – Х., 2004.

Батиргарєєва Владислава Станіславівна,
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, тимчасово виконуючий
обов'язки заступника директора Інституту вивчення проблем злочинності
Національної академії правових наук України

ПРОТИДІЯ ПОШИРЕННЮ АЛКОГОЛІЗМУ ЯК ВАЖЛИВІША СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

1. Серйозною медико-соціальною проблемою українського загалу була і залишається проблема алкоголізму. В умовах існування пагубних традицій масового вживання алкоголю в українському соціумі поступово сформувався значний прошарок населення, для якого зловживання спиртними напоями стало звичкою, нормою буденної поведінки, своєрідною константою їх буття. небезпека цього посилюється тим, що така модель проведення дозвілля дедалі стає потужним чинником залучення новачків до вживання алкоголю, отже, поширення алкоголізму. Слід констатувати, що ще у 2004 р. постановою Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Соціально-економічні проблеми ВІЛ/СНІДу, наркоманії та алкоголізму в Україні та шляхи їх» засвідчено, що на алкогольні розлади, за оціночними даними (з урахуванням прихованої кількості), страждає майже 7 % населення України працездатного віку. При цьому щороку число таких осіб залишається стабільним, не зазнаючи зменшення, а питома вага дітей та молоді серед них поступово зростає. Не є секретом, що за рівнем споживання алкоголю Україна посідає одне з перших місць у світі. Усе це сприяє й тому, що вживання алкоголю продовжує залишатися однією з основних причин багатьох злочинів. Водночас гострота цієї проблеми пояснюється ще й тим, що більшість злочинці-рецидивістів, злочинна «кар'єра» яких нараховує кілька засуджень за життя, вмирає від зловживання алкоголем або хвороб, які розвиваються внаслідок вживання алкогольних напоїв або які є супутніми алкоголізму.

2. Кількість осіб, які вчинили злочини у стані сп'яніння, є доволі значною. Так, у 2009 р. їх кількість складала 15,1 %; у 2010 р. – 15,6 %; у 2012 р. – 16,6 %. Як бачимо, навіть на цьому незначному проміжку часу спостерігається прогресуюча тенденція алкоголізації правопорушників. Тривожним є той факт, що кожен десятий злочинець, який вчиняє злочини у стані сп'яніння, – це жін-

ка. Алкогольна залежність відіграє неабияке значення в генезисі рецидивної злочинності жінок. Наприклад, 70% рецидивісток зазначили, що вони періодично вживали алкогольні напої, ще 4% вживали їх систематично. Приблизно третина рецидивісток вважає, що вчинили злочин саме під впливом алкогольного сп'яніння. Вочевидь, мотивування злочинних діянь знаходженням у нетверезому стані є спробою якось виправдати свою злочинну поведінку в очах оточуючих, але факт залишається фактом: алкоголізація серед жінок-рецидивісток набула доволі крупних масштабів. Як бачимо, проблема алкоголю в системі обставин, що мають помітний зв'язок зі структурою злочинності, зокрема рецидивних її проявів, сьогодні є особливо актуальною.

3. У такій ситуації логічно постає запитання про достатність, адекватність та ефективність реалізації заходів, спрямованих на обмеження цього лиха, що вживаються у державі сьогодні. Враховуючи небезпечність даного лиха, з огляду на те, що боротьба з алкоголізмом є дуже важкою ділянкою роботи, яка вимагає концентрації великих зусиль і витрат, протидія алкоголізму на державному рівні повинна охоплювати не окремі заходи його обмеження, а постійну цілеспрямовану роботу багатьох соціальних інституцій. Адже боротьбу з цим явищем слід розглядати як особливу сферу соціальної політики держави, яка, на наш погляд, включає принаймні кілька взаємопов'язаних магістральних напрямів: а) постійний моніторинг ситуації із поширення алкоголізму та захворювання на алкоголізм у країні; б) правове забезпечення практики протидії алкоголізму; в) виділення матеріальних ресурсів для здійснення такої протидії; г) визначення конкретних заходів, спрямованих на зменшення масштабів процесу алкоголізації населення; д) організаційна робота із запровадження конкретних заходів у життя; е) постійний науковий супровід розробка такого документу та реалізації програмних заходів та ін.

4. У правовій демократичній державі формою організації цілеспрямованої протидії подальшому поширенню алкоголізму має бути розробка, прийняття і реалізація спеціальної державної програми боротьби з пияцтвом і алкоголізмом. Проте, якщо на реалізацію державної політики боротьби у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів в нашій країні спрямовуються чималі зусилля, то стосовно боротьби з пияцтвом та алкоголізмом у даний час немає жодної спеціальної державної програми (!). Не краще вирішуються й проблеми, пов'язані з алкогольними розладами.

Починаючи з Державної програми боротьби зі злочинністю 1993 р., перед Кабінетом Міністрів, МОЗ, МВС України та іншими міністерствами й відомствами ставилося завдання розробити цільову програму боротьби з пияцтвом та алкоголізмом з огляду на рекомендації Європейського регіонального комітету Всесвітньої організації охорони здоров'я. Невиконання цього завдання змусило знову повертатися до проблеми боротьби з алкоголізмом у наступній Комплексній цільовій програмі боротьби зі злочинністю на 1996-2000 роки. Однак ще й дотепер не створено жодного базового документа у сфері профілактики й лікування алкогольної залежності. Більше того, Верховною Радою України у 2006 р. знято з розгляду проект Закону України „Про основні засади державної політики запобігання алкоголізму в Україні”. Наслідком цього є невизначеність засад та стратегії єдиної комплексної політики держави щодо економіко-соціальних, правових, організаційно-управлінських, медико-реабілітаційних аспектів запобігання та протидії поширенню алкоголізму.

5. У зв'язку із цим першочерговим завданням у даній сфері є розробка, прийняття й реалізація на державному рівні програми конкретних дій на найближчий час і перспективу. Ця програма має базуватися на чітко визначеній стратегії і тактиці, наукових методах і доктринальних напрацюваннях вчених, враховувати потреби і виклики часу. Не очікуючи ініціативи «зверху», на регіональному рівні вже є практика прийняття й реалізації подібних документів. Як приклад, можна навести рішення Київської міської ради «Про затвердження Концепції дій щодо вживання алкоголю та наркотиків у місті Києві» від 15 липня 2004 р. № 374/1784 та Міську комплексну програму протидії зловживанню алкоголем та розповсюдженню наркотиків у місті Києві на 2009-2013 роки, затверджену рішенням цієї ж Ради від 9 липня 2009 р. № 769/1825, а також Комплексну програму профілактики і запобігання поширенню пияцтва та алкоголізму серед населення Львівської області на 2011-2013 роки, затверджену рішенням Львівської обласної ради від 11 липня 2011 р. № 191.

6. Серед стратегічних напрямів протидії поширенню алкоголізму як важливою складовою державної політики у сфері боротьби зі злочинністю слід визнати, зокрема, такі з них: заборона в громадських місцях і в ЗМІ реклами алкогольних виробів; проведення могутньої антиреклами, інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення; продовження роботи зі створення розгалуженої мережі лікувальних і соціально-реабілітаційних установ

відповідного профілю, в яких надавалася б кваліфікована і своєчасна медична та соціально-психологічна допомога, а також проводилася б реабілітація осіб, що зловживають алкоголем; здійснення аж до примусового своєчасного лікування осіб, які страждають на цей недуг; установлення спрощеного порядку обмеження дієздатності алкоголіків; посилення відповідальності за незаконний обіг алкогольних напоїв, недотримання законодавства щодо порядку продажу алкогольних виробів, втягнення дітей та підлітків повнолітніми особами у пияцтво; активне залучення соціальних інституцій та громадян до діяльності щодо профілактики і боротьби зі шкідливими звичками та антисоціальними явищами, пов'язаними із зживанням алкогольними напоями тощо.

Без вирішення проблеми щодо ефективної протидії поширенню алкоголізму у суспільстві неможливо подолати сімейне неблагополуччя, зупинити моральне зубожіння населення, руйнівний вплив цих речовин на людський організм та знизити рівень злочинності.

Головкін Богдан Миколайович,

доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Юридична академія України Імені Ярослава Мудрого»

ВИЗНАЧЕННЯ ГРУПИ РИЗИКУ ЩОДО ВЧИНЕННЯ КОРИСЛИВИХ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

1. Контингент корисливих насильницьких злочинців загалом складається із невинуватих людей. Майже всі вони належать до певного соціального прошарку (групи), у зв'язку з чим мають спільні вікові, статусно-рольові, ціннісно-нормативні та особистісно-психологічні характеристики, проживають в однотипних умовах, ведуть загальноприйнятий у своєму середовищі спосіб життя, роблять багато в чому схожий вибір життєвого шляху. Іншими словами, формування кожного типу злочинців відбувається на базі специфічного соціального прошарку (страти), життя і діяльність якої містять криміногенні ризики вчинення корисливих насильницьких злочинів.

2. Під ризиками в літературі розуміють існування чи можливість виникнення ситуації, за якої формуються передумови заподіяння шкоди загальносуспільним інтересам. Ризик – це, так би

мовити, потенційна загроза, що не досягла певного ступеня виразу [1, с. 33-34]. У поведінковому аспекті, ризик представляє собою об'єктивно існуючу небезпеку виникнення перешкод на шляху досягнення поставленої мети і пов'язану з нею можливість настання несприятливих наслідків. Ризик – це завжди невизначеність і остаточна непередбачуваність перебігу подій, вірогідність невдачі. Перевагу насильницькому заволодінню чужим майном віддають люди специфічного складу характеру і стилю поведінки. За авторським спостереженням, більшість з них вирізняється з натовпу брутальними визивними манерами, лихою вдачею і схильністю до групової інструментальної агресії за першої сприятливої нагоди. Визначення групи криміногенного ризику дає підстави для індивідуального прогнозування протиправної поведінки з боку осіб, які до неї належать, орієнтує суб'єктів запобігання на своєчасне їх розпізнавання і повне підоблікове охоплення, оптимізує профілактичний вплив, окреслює коло підозрюваних при здійсненні оперативно-розшукових заходів.

Одинадцятий конгрес ООН по запобіганню злочинності і кримінальному правосуддю (Бангкок, 18–25 квітня 2005 р.) вживає термінологію «запобігання злочинності серед молоді, яка належить до групи ризику». До такої молоді рекомендовано відносити осіб, які живуть в умовах злиднів, втратили зв'язок із суспільством і базовими цінностями, зловживають і торгують психоактивними речовинами, перебувають у конфлікті із законом [2, с. 19].

Згідно з Положенням про службу дільничних інспекторів міліції в системі МВС України на профілактичний облік ставляться такі категорії громадян: звільнені з місць позбавлення волі, які відбували покарання за умисний злочин і з яких судимість не знято і не погашено в установленому законом порядку; засуджені за вчинення злочинів, виконання вироку щодо яких не пов'язано із позбавленням волі; які визнані в установленому порядку хронічними алкоголіками або зловживають спиртними напоями і на ґрунті пияцтва систематично допускають порушення громадського порядку; які вчиняють насильство в сім'ї після винесення їм офіційного застереження про неприпустимість протиправної поведінки; які були визнані в установленому порядку наркоманами, токсикоманами або вживають наркотичні засоби чи психотропні речовини без призначення лікаря; психічно хворі, які є суспільно небезпечними і перебувають на спеціальному обліку в закладах охорони здоров'я; неповнолітні правопорушники, стосовно яких здійснюється профілактична робота підрозділами

кримінальної міліції у справах дітей [3, с. 16]. Як бачимо, для взяття громадянина на профілактичний облік необхідні законні підстави, а сама особа повинна мати правовий чи інший офіційний статус, який вказує на те, що вона є джерелом суспільної небезпеки (судимість, правопорушення, психічні і поведінкові розлади, залежність від психоактивних речовин). Однак коло осіб, що становлять групу криміногенного ризику значно ширше, ніж існуючий перелік громадян, які підлягають профілактичному обліку.

3. Беручи за основу рекомендації одинадцятого конгресу ООН, спробуємо конкретизувати набір спільних індивідуальних рис та ознак, що характеризують певну сукупність людей як суспільно небезпечних. Такі риси й ознаки умовно назвемо розпізнавальними. Їх кількість може бути різною. Відповідно і ступень ризику вчинення корисливого насильницького злочину з боку їх носіїв, також неоднаковий. Визначити характерні риси й ознаки осіб, що належать до групи ризику можна керуючись методом порівняння із прототипом, тобто усередненим колективним образом корисливих насильницьких злочинців як штучно створеної цільової фокус-групи. Для цього необхідно визначитись із підходом до встановлення розпізнавальних рис та ознак: це може бути кількісний підхід, що передбачає відбір найбільш поширених із них серед спецконтингенту; якісний підхід, тобто встановлення рис і ознак, які мають особливе криміногенне значення, і, комбінований підхід, що передбачає доповнення кількісних характеристик – якісними. Останній видається найбільш продуктивним.

4. Сукупність розпізнавальних ознак доцільно згрупувати у три блоки відомостей: 1) дані про погану соціальну адаптованість особи; 2) криміногенні риси особи та її поведінки 3) негативний вплив найближчого оточення.

Погана соціальна адаптованість – зазвичай є наслідком несприятливого особистого розвитку людини, свідчить про незасвоєння нею соціальних норм і цінностей і, одночасно, виступає передумовою високо ймовірного включення до криміногенного середовища. Спираючись на результати власного дослідження зазначимо, що вчинення корисливих насильницьких злочинів найбільше слід очікувати від юнаків віком 14–24 років, 65–70% з яких незайняті трудовою чи навчальною діяльністю, не мають постійних джерел доходу (до 70%), не виконують чи неналежно виконують зумовлені віковими нормами соціальні ролі, значною мірою втратили суспільно-корисні зв'язки.

Умови особистого розвитку таких осіб загалом можна охарактеризувати як несприятливі нормальній соціальній адаптації. Зокрема, 3/5 майбутніх корисливих насильницьких злочинців проживали у структурно неповних сім'ях, приблизно стільки ж виховувалися в умовах сімейного неблагополуччя, що проявлялося у фактичній бездоглядності і соціально-педагогічній занедбаності неповнолітніх (67%), конфліктних стосунках з батьками (35%), судимостях батьків (48%), їх алкогольної і наркотичної залежності (майже 50%), прикладах протиправної поведінки (близько 30%).

Криміногенні риси особи та її поведінки загалом відбивають особливості сприйняття і ставлення до соціальної дійсності, інших людей, різних видів діяльності, тобто спрямованість особистості. Особи, схильні до насильницького заволодіння чужим майном вирізняються завищеною самооцінкою, обмеженим колом потреб та інтересів, шизотомією, тобто замкненістю і відчуженістю від просоціального середовища, поганим осмисленням життєвої перспективи, низькими інтелектуальними здібностями та недостатньою здатністю до прогнозування віддалених наслідків своїх дій, категоричністю суджень і неналежним самоконтролем. Міжособові стосунки вибудовують на прагматичній основі, орієнтовані на силове домінування, демонстративне нехтування будь-якими заборонами, безумовне задоволення власних інтересів. Серед комунікативних особливостей слід назвати підозрілість, прямолінійність і брутальність.

Найбільш виразними криміногенними рисами є розлади психіки і поведінки (11–25%) та судимості (22–40%). Перші пов'язані із синдромом залежності від психоактивних речовин, другі – здебільшого є наслідком вчинення корисливих злочинів проти власності.

Спосіб життя і стиль поведінки осіб, які належать до групи криміногенного ризику також доволі показовий. За результатами нашого дослідження майже 70% майбутніх злочинців марнували час вживанням спиртних напоїв, 40% – вживали наркотики, 54% вчиняли різного роду правопорушення і в зв'язку з цим мали приводи до міліції. За поведінковими характеристиками зовні такі особи вирізняються із натовпу ненормативним стилем спілкування, визивними манерами, браватою життєвою безперспективністю та лихою вдачею, забіякуватістю й агресивною налаштованістю до оточуючих, вчиненням правопорушень, орієнтованістю на здобування коштів у незаконний спосіб для проведення дозвілля і розваг. Через нетривалий проміжок часу зазначені осо-

би починають експериментувати із протиправними формами поведінки і поступово стають на шлях незаконного збагачення. Це проявляється в тому, що вище зазначені види повсякденних занять починають чергуватись із крадіжками виробів із чорних та кольорових металів, завуальованими під хуліганські витівки і з'ясування стосунків вимаганнями грошей і цінностей в учнівської/студентської молоді, що супроводжується показовим побиттям непокірних, відбиранням дріб'язкового майна у випадкових перехожих у нетверезому стані, спровокованими під надуманим приводом бійками з мешканцями інших територій (насправді задля пограбування останніх), залякуванням і примушуванням ровесників та інших беззахисних осіб до сплати надуманих боргів із відсотками та ін.

Найближче оточення і характер особистих зв'язків осіб, схильних до протиправної поведінки красномовно свідчать про граничне наближення їх до межі порушення кримінальних заборон. По мірі соціального відчуження від просоціального середовища представники групи криміногенного ризику стихійно об'єднуються у неформальні групи антисуспільної спрямованості, учасники яких у повному або неповному складі, рано чи пізно наважуються спробувати себе у ролі злочинців. Не секрет, що криміногенні групи перебувають у полі зору кримінальних кіл, налагодження особистих зв'язків з якими лише справа часу. Не менш важливо встановити постійне місце збору таких об'єднань, особовий склад, рід занять, джерела доходів учасників групи. Як правило, криміногенні групи збираються неподалік від місця проживання (внутрішні двори і під'їзди багатоповерхівок, розважальні центри у мікрорайонах, недорогі кафе і пивбари, комп'ютерні клуби, підземні переходи, територія дитсадків, паркова зона (затемнені алеї), зупинки транспорту, торговельні точки, автомаїстерні і гаражі, недобудови й занедбані споруди тощо), а також у приміщеннях, наданих комись із учасників об'єднання. Критичним моментом наближення до кримінальної межі є потрапляння під вплив раніше судимих осіб та осіб, які мають первинний кримінальний досвід і зуміли уникнути викриття та притягнення до кримінальної відповідальності. За такого розвитку подій слід вжити невідкладних заходів по відверненню загрози становлення особи на шлях вчинення злочинів.

Список використаних джерел:

1. Нижник Н. Р. Національна безпека України (методологічні

аспекти, стан і тенденції розвитку) : навч. посіб. / Н. Р. Нижник, Г. П. Ситник, В. Т. Білоус; за ред П. В. Мельника, Н. Р. Нижник. – Ірпінь : Акад. ДПС України, 2000. – С. 33-34. 2. Стратегии и наилучшие методы предупреждения преступности, в частности применительно к преступности в городах и молодежи, относящейся к группам риска : рабочий документ, подготовленный Секретариатом ООН А/CONT.203/11. Russian – п. 8 предвар. повестки дня // Одиннадцатый Конгресс Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и уголовному правосудию (Бангкок, 18–25 апреля 2005 г.). – С. 19. 3. Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України : Затв. наказом МВС України 20.10.2003 р. – № 1212. – С. 16.

Колб Олександр Григорович,

доктор юридичних наук, професор, директор навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ України

Колб Іван Олександрович,

здобувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ України

ВІКТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПЕРСОНАЛОМ ВИПРАВНИХ КОЛОНІЙ

Постановка проблеми. Як показали результати даного дослідження, однією з детермінант, що породжують та обумовлюють вчинення злочинів персоналом виправних колоній, є віктимологічна поведінка окремих осіб з його складу. Саме тому, як вірно вважає О.М. Джужа, ставлення до жертви злочину у цих колоніях повинно розглядатися з двох позицій:

- по-перше, з позиції соціально-правового захисту її законних прав та інтересів;

- по-друге, з науково-дослідницьких позицій кримінології, як криміногенний чинник, що входить у структуру детермінант та механізму злочинної поведінки [1, с. 295].

Враховуючи зазначений методологічний підхід, вивчення віктимологічної складової у механізмі злочинної поведінки персоналу виправних колоній у ході даного дослідження було здійснено через з'ясування змісту його діяльності, як суб'єкта віктимологічного запобігання злочинам. Це було обумовлено, зокрема, й

тим, що у свій час В.С. Мінською встановлено, що 29% злочинів були вчинені або спровоковані негативними діями потерпілого, або вчинені за його допомогою [2, с. 16].

З огляду цього та з метою розроблення науково обґрунтованих заходів по віктимологічному запобіганню злочинам, вибрана тема дослідження є актуальною. Більш того, без урахування місця і ролі потерпілого від злочину, пояснення природи вчинення злочинів, суб'єктом яких є персонал виправних колоній, є неможливим. Крім цього, зазначене обмежує можливості оперативного розшукового запобігання злочинам, що й обумовило вибір цього питання у якості предмета даного дослідження.

Як свідчить практика, щорічно персонал виправних колоній стає жертвами злочинних посягань з боку засуджених до позбавлення волі. Так, тільки у 2007 році по таких фактах було порушено 18 кримінальних справ за погрозу або насильство, опір щодо працівників правоохоронного органу, що склало 3,6% у структурі загальної злочинності, що мала місце в Державній кримінально-виконавчій службі України [3].

Суттєво не змінилися ці показники у 2008 р. [4, с. 2], 2009 р. [5, с. 2] та у 2010 році [6, с. 2].

Про соціальну та правову незахищеність персоналу виправних колоній постійно наголошується й у доповідях Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [7, с. 283-284] та в інших офіційних документах. Зазначене свідчить про те, що в подальшому вирішувати віктимологічні проблеми захисту прав персоналу цих кримінально-виконавчих установ існуючими формами і засобами є малоефективно, а тому слід до цього процесу більш активно залучати науковців, які займаються даними питаннями.

Стан дослідження. Аналіз наукової літератури показав, що у більшій мірі цією тематикою займаються науковці, що досліджують проблеми захисту різноманітних віктимологічних об'єктів, зокрема прав й законних інтересів працівників органів внутрішніх справ. У цьому контексті, заслуговують на увагу наукові розробки О.М. Бандурки; В.О. Веселухи; К.І. Даянбаєва; О.М. Джужи; В.І. Задорожного; В.І. Зубкової; В.Є. Квашиса; В.П. Коновалова; С.С. Косенка; Т.В. Лактіонової; Г.М. Міньковського; А.Є. Михайлова; О.Є. Мойсеєва; В.І. Полубінського; Є.Є. Чечель; О.В. Шаповалова; ін.

Разом з тим, специфіка службової діяльності та в цілому кримінально-виконавчих відносин, у яких персонал виправних ко-

лоній виступає одним з основних суб'єктів, обумовлює необхідність вивчення віктимологічних аспектів його функціонування, що і стало одним із предметних завдань даного дослідження.

Проте сучасний стан забезпечення безпеки діяльності персоналу виправних колоній та кількісно-якісні показники його прояву, а також стан злочинності в місцях позбавлення волі, включаючи злочини, що вчиняються персоналом цих колоній, вимагають більш глибокого і всебічного дослідження питань, пов'язаних з поведінкою тих осіб, що стають жертвами злочинів і правопорушень з боку засуджених до позбавлення волі.

Виклад основних положень роботи. Будь-яка суспільна діяльність, включаючи і кримінально-виконавчу, пов'язана з ризиками різноманітного характеру, що створюють загрозу для життя і здоров'я осіб, які задіяні до процесу реалізації певних програм, завдань, статутних повноважень тощо. Саме тому, як правильно зробили висновок Ю.В. Баулін та В.І. Борисов, проблема захисту прав і законних інтересів потерпілих від злочинів, ефективного їх поновлення та своєчасного відшкодування завданої злочином шкоди є однією з найбільш актуальних для сучасної юридичної науки та правозастосовної практики [8, с. 5].

Вивчення архівних кримінальних справ та матеріалів службових розслідувань по фактах вчинення злочинів і надзвичайних пригод, потерпілими від яких стали окремі представники персоналу виправних колоній, показало, що типи жертв в цілому не відрізняються від їх класифікації, яка здійснена в окремих наукових виданнях [1, с. 49], а саме - це:

1. **Випадкова жертва** – коли персонал виправних колоній став таким внаслідок збігу обставин. При цьому взаємовідносини, що виникли між жертвою та злочинцем, не залежали від їх волі та бажання. Такими, зокрема стали начальник Із'яславської колонії № 31 та його перший заступник і заступник по режиму у січні 2007 року, коли більше 1200 засуджених, які відбували покарання у виправній колонії оголосили голодування та вимагали зняття цих осіб з займаних посад [9, с. 283]. Як встановлено у ході численних перевірок, у тому числі прокурорських, зазначені посадові особи стали жертвами протидії окремих злочинних авторитетів встановленому в законі порядку відбування покарання у виді позбавлення волі [3].

2. **Жертва з незначним ступенем ризику** – коли особа з числа персоналу виправної колонії жила при нормальних для всіх людей факторах ризику і віктимість якої зроста непередбачено під

впливом конкретної несприятливої ситуації. Зокрема, у 2006 році такими жертвами стали посадові особи Харківського слідчого ізолятора, що проводили обшук однієї із камер, у результаті чого вилучили заборонені предмети та речі [10, с. 23]. Аби уникнути відповідальності за вчинені правопорушення, троє ув'язнених під варту підбурили частину осіб, які тримались у цій камері, вчинити спробу самогубства шляхом завдання незначних порізів на руках, вимагаючи таким чином звільнення із займаних посад тих представників персоналу СІЗО, що проводили обшук. У ході офіційних службових перевірок таких підстав для задоволення вимог ув'язнених під варту встановлено не було [3].

3. *Жертви з підвищеним ступенем ризику* - особа з числа персоналу виправної колонії, яка володіла низкою віктимних властивостей. До таких, як встановлено, відносяться ті представники адміністрації виправних колоній і СІЗО, що вступають в неслужбові зв'язки із засудженими (ув'язненими під варту). Так, тільки у 2009 році в Державній кримінально-виконавчій службі України мало місце 89 зазначених випадків; у тому числі 76 - особами рядового і начальницького складу та 13 – спеціалістами та іншими особами з числа персоналу виправних колоній [11, с. 18-19].

У результаті такої незаконної діяльності частина таких посадових осіб піддається фізичному та психічному насильству з боку засуджених з тим, щоб примусити діяти всупереч вимогам закону. Так, тільки у 2007 році за вчинення протиправних дій, за даними Генеральної прокуратури України, було притягнуто до різних видів юридичної відповідальності 2778 працівників ДКВСУ [9, с. 39].

4. *Жертви з дуже високим ступенем ризику* – особа, морально-соціальна деформація якої не відрізнялась від правопорушників. Зокрема, як дослідив В.С. Медведєв, професійне виконання діяльності, поряд з позитивним ефектом, може призводити до побічних негативних наслідків. Одним із них є професійна деформація [12, с. 42]. За результатами проведених ним досліджень, ймовірність професійної деформації в залежності від стану служби в колонії виглядала таким чином:

- до 5 років – ймовірність переважно незначна, рідше середня, найчастіше спостерігається початковий рівень деформації;
- 6-10 років - ймовірність переважно середня, рідше висока, початковий та середній рівні деформації розповсюджені приблизно однаково;

- 11-15 років - ймовірність деформації висока та дуже висока, виникає глибинний рівень;

- 15 років – деформація є практично неминучою [12, с. 43].

За висновками окремих дослідників, найближчим часом ДКВСУ очікує кадровий голод, засуджених – різке погіршення умов утримання, а суспільство – збільшення рецидивної злочинності. Такий невтішний прогноз напрошується з аналізу відповідей засуджених, отриманих у процесі спеціальних досліджень [13, с. 20]. Так, по спеціально розробленій анкеті було проведено вибіркове анонімне дослідження представників персоналу виправних колоній у Волинській, Львівській та Рівненській областях (всього 250 осіб) з питань, пов'язаних з їх віктимологічною поведінкою, на що (по 5-ти бальній системі оцінювання) були отримані наступні відповіді по обставинах, що впливають на процеси віктимізації у процесі виконання покарання у виді позбавлення волі, а саме:

а) застарілі внутрішні правила і керівна документація – 3,24 бали;

б) освіта дітей персоналу (нічим оплачувати навчання) – 4,02 бали;

в) недостатня заробітна плата персоналу колоній – 4,33 бали;

г) житлові проблеми персоналу колоній (житло) – 4,22 бали;

д) низький рівень соціального захисту персоналу колоній – 4,55 бали; т.ін.

Щодо інших кваліфікаційних ознак типів жертв, що висловлені в наукових джерелах, то вони в повній мірі можуть бути, як показує практика, застосовані й до персоналу виправних колоній [1, с. 50-51].

Цікавим у цьому контексті є й інший висновок, який зробив В.В. Голіна, а саме: «суть злочинності закладена в базових людських властивостях, в ментальній та психологічній конструкції людини, тобто в нас самих... В будь-якому суспільстві існує аномалія, виникає стан, у якому індивіди попадають у складні (дійсні чи уявні) соціальні ситуації об'єктивно, а нерідко, і суб'єктивно, не маючи можливості, чи в силу різних обставин, не бажають керуватися загальноприйнятими стандартами поведінки. Створюється синдром кримінальної активності, тобто виникає переконання і рішучість вирішувати проблеми обхідним, у тому числі незаконним, злочинним шляхом [14, с. 335].

Разом з тим, як встановлено рядом науковців (Є.М. Моїсєєв, О.М. Джужа, В.В. Василевич та ін.), віктимологічні аспекти зло-

чинності у виправних колоніях мають свої особливості та прояви, що важливо враховувати при розробці науково обґрунтованих заходів по зменшенню рівня віктимізації та віктимності з боку персоналу виправних колоній [1, с. 235]. При цьому слід погодитись з Ю.В. Бауліним і В.І. Борисовим у тому, що кримінологічне значення має не будь-яка поведінка жертви злочину, а тільки така, що сприяє виникненню злочинної рішучості та її реалізації або створює конкретні життєві ситуації, що передують виникненню конкретного злочину [8, с. 240].

Як показало вивчення наукової літератури, у понятійному апараті є низка основоположних наукових понять, які варто враховувати при організації віктимологічного запобігання злочинам, що вчиняються персоналом виправних колоній. До них відносяться: віктимність, віктимологічні фактори, віктимологічні ситуації, віктимологічне попередження, віктимізація [1, с. 28-34].

Віктимність вченими визначається як можливість і навіть «здібність» особи стати жертвою злочину в ситуації, коли такі наслідки могли б і не наступити, якби жертва проявила достатню обережність, обачність [8, с. 240]. Так, персонал виправних колоній нерідко стає жертвами злочинів через недотримання елементарних правил безпеки, що визначені в нормативно-правових актах з питань охорони і нагляду за засудженими (шляхом порушення правил конвоювання; відкриття камер у присутності не менше 3-х представників адміністрації у денний час та 4-х – у нічний час; медичного огляду засуджених, коли його проводять особи іншої статі; т ін). Саме таким чином, 2 червня 2007 року о 22 годині 10 хвилин, засуджений А., попередньо домовившись із засудженими С. і Б., залишили камеру № 18 сектору максимального рівня безпеки Краснолуцької виправної колонії № 19 у Луганській області і направилися до житлової зони, відмовившись виконати вимогу заступника чергового помічника начальника установи повернутися до камери, чим вчинили злочин, що передбачає відповідальність за опір представнику влади (ст. 342 КК України). Крім цього, зазначені особи нанесли тілесні ушкодження для інших засуджених, які відбували покарання у даній колонії [3].

Під віктимологічними факторами науковці розуміють соціальні та психологічні чинники, з якими пов'язані виникнення, існування і прояви індивідуальної чи масової віктимності, віктимологічних ситуацій [8, с. 241]. До таких у виправних колоніях можна віднести наступні:

- неналежне фінансування ДКВСУ з Державного бюджету;

- проблеми підготовки персоналу виправних колоній;
- непослідовність та суперечливість реформування ДКВСУ, а також статусу та соціальної захищеності працівників виправних колоній;

- відсутність належних навичок спілкування персоналу виправних колоній із засудженими, що породжує конфлікти, а подекуди – злочини [15, с. 159];

- складний склад засуджених, які тримаються в колоніях, більшість з яких (90%) знаходиться в пролонгованому (стресовому, агресивному) стані, у т.ч.: 60% – у депресивному стані; 30% – в стані підвищеної агресії, 10% – у граничному (критичному у психічному та психологічному аспекті) стані [16, с. 9-10];

- високий рівень протидії виконанню покарання у виді позбавлення волі з боку засуджених негативної спрямованості.

Так, тільки у 2008 році на профілактичних обліках виправних колоній ДКВСУ перебувало майже 8 тисяч таких засуджених, що складало 6,9% від їх загальної чисельності, у тому числі 631 особа, схильна до втягування персоналу колоній у неслужбові стосунки, 4045 засуджених, які відносились до категорії злісних порушників встановленого порядку відбування покарання (ст. 133 КВК України) [4];

- інші, що зазначені в наукових виданнях [17, с. 212-227].

Під віктимологічною (іноді її називають віктимогенною) ситуацією вчені розуміють не тільки конкретну життєву ситуацію, що складається під злочинним впливом певних віктимологічних властивостей жертви, її поведінки, але й оточуюче середовище, що сприяє прояву віктимних якостей особи і викликає або «заохочує» злочинця до вчинення злочину [18, с. 33].

Як з цього приводу та діяльності персоналу виправних колоній, а також у контексті створення віктимологічних ситуацій зробила висновок Н.І. Карпачова, «...робота в кримінально-виконавчій системі порівняно з іншими державними структурами залишається однією з найбільш непрестижних... недоукомплектованість органів та установ виконання покарань персоналом, недостатнє фінансування видатків оплати праці, фактичне позбавлення осіб рядового і начальницького складу передбачених законодавством гарантій та пілгь вкрай негативно відбивається на діяльності персоналу органів та установ виконання покарань, викликає морально-психологічну та соціальну напруженість у колективах, призводить до плинності кадрів, значних фізичних та психологічних перевантажень, відбивається на фаховому рівні

та службовій діяльності працівників, породжує прояви корупційних діянь та професійної деформації» [7, с. 283-284].

Не менш важливою у цьому контексті є й інша оцінка фахівців, а саме: «Виправна колонія – це суспільство в мініатюрі. Як засудженні, так і співробітники перебувають в стані постійної взаємозалежності, яку ніяким чином не можна розглядати як рівність партнерських стосунків, оскільки існує нерівність правового статусу, бо засуджені є залежними від інших засуджених, а ще в більшій мірі – від працівників колонії, тому що проблеми харчування, медичного обслуговування, праці, та всіх інших сторін тюремного життя залежить саме від персоналу» [9, с. 16]. При цьому, як зазначав О.М. Джужа, особисті та професійні якості персоналу виправних колоній зазвичай перебувають у прямому зв'язку та залежності від тих ситуацій, під час яких працівники стають жертвами злочинів [1, с. 313]. Зокрема, встановлено, що знущання, образи, некваліфіковані дії персоналу були приводом до масової непокори засуджених; дій, що дезорганізували роботу колоній; та інших злочинів, за яких персонал виправних колоній став жертвами злочинів [19, с. 22-32].

Отже, соціальні проблеми підвищення ефективності протидії злочинності, у т.ч. у виправних колоніях, ставлять на порядок денний перед віктимологією завдання інтенсифікації теоретичних і практичних питань, пов'язаних з детермінацією віктимної поведінки персоналу ДКВСУ, типологією жертв злочинів, розробкою форм і методів віктимологічного запобігання злочинності та окремих видів злочинів, у тому числі формами, силами і засобами оперативно-розшукової діяльності, та її правового забезпечення.

Для підвищення рівня та ефективності безпеки діяльності персоналу виправних колоній та зменшення віктимності його поведінки, варто здійснити наступні заходи:

1. Друге речення ч. 1 ст. 104 КВК України «Оперативно-розшукова діяльність в колоніях» викласти у такій редакції: «забезпечення безпеки засуджених, персоналу колоній та інших осіб, у тому числі шляхом виявлення потенційних жертв злочинів».

Така видозміна обумовлена тим, що термін «безпека» (гарантія, необхідна умова життєдіяльності особи, що дозволяє їй зберігати та збільшувати духовні та матеріальні цінності; відсутність небезпеки та загроз) [20, с. 47] не в повній мірі відображає змісту такого явища, як віктимологічна профілактика, яка, виходячи з

існуючої в науці та на практиці типології жертв злочинів, спрямована і на захист осіб, що своєю поведінкою потенційно провокують або створюють небезпеку завдання шкоди щодо себе [1, с. 111].

2. Пункт 1 ч. 1 ст. 6 Закону України від 18 лютого 1992 р. «Про оперативно-розшукову діяльність» доповнити такою підставою для проведення зазначеної діяльності, як: «Наявність достатньої інформації про осіб, які можуть стати жертвами злочинів».

Ця видозміна дозволить створити реальні механізми реалізації таких законодавчо визначених завдань, що закріплені в:

- ст. 3 Конституції України, у якій встановлений обов'язок держави утверджувати і забезпечувати права і свободи людини, включаючи право на безпеку;

- ст. 1 КВК України, у якій одним із завдань кримінально-виконавчого законодавства визначено захист інтересів особи, у тому числі забезпечення її безпеки [20, с. 12].

- ч. 1 ст. 106 КВК, що встановлює таку мету застосування до засуджених фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї, як «запобігання заподіяння цими особами шкоди оточенню або самим собі».

3. Аналогічні зміни внести у Настанову про проведення ОРД в органах і установах виконання покарань ДКВСУ, що затверджена відповідним наказом ДПС України, визначивши, таке завдання оперативних апаратів, як виявлення осіб, які можуть стати жертвами злочинів, та забезпечення їх безпеки.

4. Доповнити п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1992 року №8 «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів та працівників правоохоронних органів» [21, с. 139], словосполученням «... а також персоналом ДКВСУ», що логічно витікає зі змісту ст. 106 КВК України «Підстави застосування заходів фізичного впливу, соціальних засобів і зброї».

5. Доповнити підручники, навчальні посібники тощо, з курсу «Кримінально-виконавче право» та «Оперативно-розшукова діяльність в установах виконання покарань» спеціальним розділом «Забезпечення безпечних умов діяльності персоналу ДКВСУ», що логічно витікає як зі змісту процесу виконання покарання, особливо у виді позбавлення волі, так і з правового статусу персоналу.

Список використаних джерел:

1. Кримінологічна віктимологія: Навчальний посібник/ Мої-

сеев Є.М., Джужа О.М., Василевич В.В. та ін.; за заг. ред.. О.М. Джужі. – К.: Атіка, 2006. – 352 с. 2. Минская В.С. Криминологическое и уголовно-правовое значения поведения потерпевших // Вопросы борьбы с преступностью: Сб. – М., 1972. – Вып.16. – С.14-18. 3. Дані Державної пенітенціарної служби України // Сайт <http://zakon1.rada.gov.ua/egi-bin/laws/main.egi/>. 4. Інформаційний бюлетень про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2008 році. – К.: Державний департамент України з питань виконання покарань, 2009. – №1314 / Іл. – 12 бер. – 56 с. 5. Інформаційний бюлетень про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2009 році. – К.: Державний департамент України з питань виконання покарань, 2010. – Кн. 2. – 58с. 6. Інформаційний бюлетень про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2010 році. – К.: Державна пенітенціарна служба України, 2011. – Кн. 2. – 64с. 7. Забезпечення прав і свобод людини в пенітенціарних закладах // Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні: Доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. – К.: Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, 2004. – С.278-308. 8. Потерпілий від злочину: міждисциплінарне правове дослідження/ За заг. ред.. Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова. – Х.: Вид-во Кроссруд, 2008. – 367 с. 9. Права людини в Україні – 2007: Доповідь правозахисних організацій / За ред. Є. Захарова, І. Рапп, В. Яворського. – Х.: Права людини, 2008. – 304 с. 10. Дотримання прав ув'язнених в Україні – 2006 // Аспект: Інформ. бюл. – Донецьк: Донецький Меморіал, 2007. - №1 (18). – С.3-28. 11. Дані про стан злочинності та правопорушень, вчинених персоналом органів і установ виконання покарань ДКВС України у 2005-2010 р.р. // Лист Державної пенітенціарної служби України. – 2011. – №- 622/лс. – 27 січ. – 100 с. 12. Медведєв В.С. Шляхи попередження та подолання професійної деформації працівників УВП // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Бюлетень. – К.: КІВС, 1996. - №1. – С.42-47. 13. Дотримання прав ув'язнених в Україні – 2008: Доповідь // Аспект: Інформ. бюл. – Донецьк: Донецький Меморіал, 2009. - 36с. 14. Голина В.В. Преступность: многообразие понятий и предметная сущность явления // Проблеми законності: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2009. – Вип. 100. – С.324-336. 15. Христюк О.С. Співробітники та засудженні: проблеми спілкування // Проблеми пенітенціарної теорії та практики: Бюлетень. – К.: КІВС, 2000. -

№5. – С.158-162. 16. Калашник Н.Г. Реформування пенітенціарної системи України // Практика виконання альтернативних покарань: Інформ бюл. / За заг. ред. Н.Г. Калашник. – К.: ДДУПВП, 2008. - №2. – С.8-14. 17. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам: дис... докт. юрид. наук: 12.00.08/ Колб Олександр Григорович. – К.: [б.в.] 2007. – 513 с. 18. Кальман А.Г., Христинич І.А. Понятийный аппарат современной криминологии (терминологический словарь) / Под. общ. ред. В.В. Голины. – Х.: Изд-во 000 ТО «Гимназия», 2005. – 774с. 19. Колб О.Г. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам: Монографія. – Луцьк: Вежа, 2006. – 486 с. 20. Кримінально-виконавчий кодекс України: Науково-практичний коментар / А.Х. Степанюк, І.С. Яковець; за заг. ред. А.Х. Степанюка. – Х.: Юрінком Інтер, 2005. – 560 с. 21. Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів: постановою Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1992р. №8// Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. – 4-те вид., змін. і доп. – К.: Видавничий дім «Скіф», 2009. – С.138-147.

Куц Віталій Миколайович,

кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри кримінально-правових дисциплін Національної академії прокуратури України

Триньова Яна Олегівна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Національної академії прокуратури України

ЩОДО ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

В епоху глобалізації, яка стала ознакою сучасної цивілізації, неможливо зберегти національне законодавство в недоторканному стані, посиляючись на історичні традиції, особливості національного розвитку та інші обставини. Повною мірою це стосується проблеми визнання юридичної особи суб'єктом кримінальної відповідальності. До тих пір, поки Україна будучи складовою радянської імперії, залишалася за залізною завісою, сама постановка питання про кримінальну відповідальність юридичної особи вважалася проявом професійного невігластва та політичної бли-

зорукості, адже це вступало в разуче протиріччя з принципами правової системи тоталітарної держави, яка проголошувала себе світовим взірцем організації суспільного життя.

З припиненням існування останньої в історії людства тоталітарної імперії, її складові, набувши незалежності, через брак цивілізаційного досвіду часто вдаються до іншої крайності – культивування своєї меншовартості, що в правовій сфері проявляється, зокрема, в безоглядному копіюванні правових механізмів протидії окремим видам злочинності. Прикладом цього можна вважати спробу фактичного запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб Законом України від 11 червня 2009 року „Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень”. Спробою зазначений закон є тому, що він так і не став реалією, будучи скасованим Верховною Радою України, а до нового пакету антикорупційних законів, прийнятих у квітні 2011 року він вже не потрапив.

Але намагання реалізувати цю ідею будуть продовжуватися, оскільки Україна приєдналася до низки міжнародних антикорупційних та деяких інших конвенцій, взявши на себе зобов'язання запровадити кримінальну відповідальність юридичних осіб. Серед вітчизняних фахівців існують як прихильники реалізації цієї ідеї, так і її противники. Донедавна ми були проти цієї акції, вважаючи її такою, що вступає в протиріччя з основоположними принципами кримінального права, такими, як відповідальність лише за наявності осудності та вини, персоніфікація й індивідуалізація покарання тощо. Сьогодні наше ставлення до проблеми дещо змінилося. Причини такої метаморфози професійної правосвідомості щонайменше дві. Перша – це усвідомлення об'єктивності та неминучості глобалізаційних процесів, результатом яких стане інтеграція України до сім'ї конкурентноздатних європейських держав, низка яких визнає юридичну особу суб'єктом кримінальної відповідальності. Друга – поступове визнання в Україні доцільності розподілу кримінального правопорушення на два види: злочин та кримінальний проступок.

Вперше ця ідея знайшла своє офіційне відображення в Концепції реформування кримінальної юстиції, затвердженій Указом Президента України № 311/ 2008 від 8 квітня 2008 року. Незважаючи на певний спротив з боку консервативно налаштованої частини фахівців, вона, як і все нове, поступово пробиває собі дорогу до практичного впровадження. Вагомим результатом цього поступу є проголошення кримінального проступку різно-

видом кримінального правопорушення у щойно прийнятому Верховною Радою України довго очікуваному Кримінальному процесуальному кодексі.

Може постати запитання: який зв'язок між кримінальним проступком та юридичною особою у якості суб'єкта кримінальної відповідальності? Такий зв'язок є, причому прямий і безпосередній. Визнання кримінального проступку в Україні надає їй історичного шансу безболісно вирішити проблему визнання суб'єктом кримінальної відповідальності не лише фізичну, але й юридичну особу. Для цього доведеться переглянути усталений підхід до форм кримінальної відповідальності. Сьогодні, зазвичай, називають три такі форми: покарання, звільнення від покарання та звільнення від відбування покарання. Дехто з фахівців виокремлює й четверту форму – застосування примусових заходів медичного та виховного характеру до осудних осіб. Не вдаючися до дискусії з цього приводу, що виходить за межі теми тез, наголосимо, що з визнанням кримінальних проступків різновидом кримінального правопорушення доцільно запровадити ще одну форму кримінальної відповідальності – кримінальне стягнення. Сприйняття цієї ідеї, по-перше, гармонізувало б кількість форм кримінального правопорушення з кількістю форм відповідальності за їх вчинення: за вчинення злочину наставала б відповідальність у формі покарання, а за вчинення кримінального проступку – у формі кримінального стягнення. По-друге, що важливіше, кримінальному стягненню можна було б піддавати не лише фізичних, але й юридичних осіб, тому що покарання – це виключно персоналізована форма кримінальної відповідальності. Історична та психолого-правова природа покарання така, що колективне його застосування сприймається сьогодні як відвертий анахронізм та порушення прав людини.

Щодо кримінального стягнення, ця форма кримінальної відповідальності не потребує дотримання віками усталених принципів та засад його застосування. Його застосування до колективних утворень, якими є юридичні особи, не сприймалося б як прояв відсталості юридичного мислення, а навпаки, свідчило б про прогресивність правової системи, яка його запровадила.

Таким чином, визнання юридичної особи суб'єктом кримінальної відповідальності можливе і доцільне за умови визнання кримінального проступку формою кримінального правопорушення, за яке кримінальна відповідальність може наставати не у формі покарання, а у формі кримінального стягнення, призна-

чення якого не вимагає дотримання жорстких правил, а здійснюється за пом'якшеною у порівнянні з призначенням покарання процедурою.

Сайнчин Олександр Сергійович,

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального процесу та криміналістики Класичного приватного університету

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ БОРТЬБИ ІЗ ЗАХОПЛЕННЯМ ТА ВБИВСТВОМ ЗАРУЧНИКІВ

Актуальність пропонованої статті обумовлена недостатньою міжнародно-правовою та національною регламентацією питань пов'язаних з боротьбою із вбивством та захопленням заручників.

Мета статті – визначити проблеми, які пов'язані з міжнародно-правовою регламентацією боротьби із вбивством та захопленням заручників та поглядів на проблеми розташування норм права по цієї проблемі у кримінальному кодексі України.

Міжнародне співробітництво на сучасному етапі характеризується значним розмаїттям своїх форм і знаходить конкретне вираження у прийнятті державами спільних рішень по найважливішим питанням (підтримання миру та мирне співіснування, зовнішньоекономічні зв'язки та торгівля, охорона довкілля та протидія злочинності). Однією із актуальних проблем у міжнародній боротьбі зі злочинністю є протидія вбивствам пов'язаним із захопленням заручників.

Згідно ст. 3 Загальної декларації прав людини кожна людина має невідемне право на життя, свободу та особисту безпеку. Наша держава приєдналася до зазначеного міжнародно-правового акту, тому, згідно ст. 9 Конституції України, він є частиною національного законодавства і реалізується саме через останнє. Серед інших соціальних цінностей, які ст. 3 Конституції України проголошує найвищими, першими названі життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека людини. Утвердження і забезпечення цих прав та свобод є обов'язком держави.

Перша спроба створити ефективний механізм боротьби з міжнародним тероризмом взагалі і з вбивством та захопленням заручників зокрема була здійснена ще у 1937 році. Результатом трирічної роботи комісії експертів Ради Ліги Націй стало прийняття Конвенції про попередження злочинів політичного характе-

ру, які визначаються як акти політичного тероризму, та про встановлення покарання за них [1]. На жаль, у зв'язку із загостренням політичної ситуації у світі напередодні Другої світової війни Конвенція так і не набула чинності (з 23 держав-членів Ліги Націй, які її підписали, ратифікувала її тільки Індія).

Незважаючи на це, зазначений міжнародно-правовий акт містить ряд цікавих положень, які прямо стосуються питання що розглядається. Наприклад, ст. 2 декларує, що кожна держава-учасниця зобов'язувалась включити до національного кримінального законодавства норми, які передбачали відповідальність за умисні дії, спрямовані на позбавлення волі голів держав, осіб, наділених повноваженнями голів держав, їх наступників (за спадком або за призначенням), осіб, які виконують державні функції чи обіймають державні посади на момент злочинного посягання, та їх подружжя. Такі дії за змістом ст.1 Конвенції є актом тероризму і їх, на нашу думку, можна кваліфікувати як захоплення заручників.

У другій половині ХХ сторіччя терористичні організації широко практикували захоплення як заручників (як для отримання викупу, так і у політичних цілях) іноземних дипломатів, представників міжнародних організацій (у Центральній та Південній, згодом у Північній Америці, Європі, на Близькому Сході), державних та політичних діячів. Найбільшого розголосу у Європі набули терористичні акти у Мюнхені у 1972 р. (захоплення олімпійської збірної Ізраїлю), у Відні у 1975 р. (захоплення делегатів засідання ОПЕК), викрадення прем'єр-міністра Італії Альдо Моро у 1978 р.

Природно, що країни світу які частіше за інших страждали від подібних посягань, першими удалися до створення механізму міжнародного співробітництва у боротьбі із тероризмом. Саме тому першими діючими договорами, які передбачали заходи по протидії захопленню заручників, стали регіональні конвенції. Так, у 1971 р. на спеціальній сесії Генеральної асамблеї Організації американських держав у Вашингтоні, була підписана Конвенція про попередження та покарання актів тероризму проти осіб та пов'язаного з цим вимагання, коли ці акти носять міжнародний характер [2]. Ст. 2 Конвенції визначила викрадення осіб загальнокримінальним злочином незалежно від мотивів їх вчинення. Тому на осіб, обвинувачених або засуджених за даний злочин, згідно ст. 3 Конвенції розповсюджувався принцип "аіі аеаеге аіі іаісаге" - вони підлягали видачі на підставі відповідних договорів

між державами-учасницями або кримінальному переслідуванню за національним законодавством. Варто зауважити, що учасником цієї Конвенції, окрім держав-членів Організації американських держав, може стати будь-яка інша держава, якій це буде запропоновано (ст. 9).

Захоплення заручників кваліфікується як злочин ще за деякими регіональними конвенціями. Зокрема, ст. 1 підписаної у Страсбурзі у 1977 р. Європейської конвенції по боротьбі із тероризмом встановила, що посягання на свободу осіб, які перебувають під захистом міжнародного права (у тому числі дипломати), замах чи співучасть у такому посяганні не будуть розглядатись як політичні злочини з метою видачі [3]. Більше того, кожна держава-учасник може з метою видачі не розглядати як політичний будь-який тяжкий злочин проти волі громадян (ст. 2).

Кваліфікує захоплення заручників (а також замах, змову з метою вчинення, співучасть, сприяння і - вперше у договірній практиці - рекомендації по вчиненню злочину) як тероризм і Конвенція, укладена державами Асоціації регіонального співробітництва Південної Азії (СААРК) у 1987 р. [4]. Крім цього, зазначена Конвенція закріплює конкретні форми співробітництва держав-учасників (консультації, обмін інформацією, у тому числі між спецслужбами, профілактичні заходи), що також є певною новацією для права міжнародних договорів у аспекті боротьби з міжнародним тероризмом.

Обидві вищезгадані регіональні конвенції є договорами закритого типу, спрямовані на невідворотне кримінальне переслідування винних осіб згідно принципу "аіі аеаеге аі()іоісаге" ("видай або суди"): вказані злочини визнаються нелітійчними з метою видачі та здійснення правосуддя або для екстериторіальної юрисдикції національних судів у випадку, якщо видача не проводиться.

Зростаюче розповсюдження випадків захоплення заручників, висока суспільна небезпека таких актів та значні труднощі у протидії ним змусили світове співтовариство шукати більш ефективні шляхи виходу із становища, що склалося. У 1973 році у Нью-Йорку була підписана Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом [5]. Хоч вона і не спрямовувалась безпосередньо на боротьбу із захопленням заручників, злочинами, які підпадають під її дію, визнані викрадення та інші посягання на волю осіб, які користуються міжнародним захистом, а так само погрози, спроби нападів та

співучасть у них (ст. 2). Крім цього, кожна держава-учасник має передбачити в національному законодавстві покарання за такі злочини відповідно до їх тяжкого характеру.

У 1976 році під егідою Генеральної Асамблеї ООН був заснований спеціальний комітет для розробки єдиного міжнародно-правового акту про боротьбу із захопленням заручників (відповідний проект, який у роботі комітету був прийнятий за основу, був внесений на розгляд у 1977 році за ініціативою ФРН). Конвенція про боротьбу із захопленням заручників [6] була схвалена на 34-й сесії Генеральної Асамблеї ООН і відкрита для підписання у 1979 році.

Цей документ вперше дає визначення захоплення заручників як кримінального злочину міжнародного характеру. Згідно ст. 1 Конвенції, даним злочином визнається захоплення чи утримання особи, поєднане з погрозою вбивства, завдання тілесних ушкоджень чи подальшого утримання з метою примусити державу, міжнародну неурядову організацію, будь-яку фізичну чи юридичну особу чи групу осіб виконати чи утриматись від виконання певних дій як прямої чи непрямої умови для звільнення заручників, а також замах та співучасть у цьому. Основним принципом згаданої Конвенції також є невідворотність покарання незалежно від місця вчинення злочину та без будь-яких винятків. Поряд із цим ст. 9 передбачає можливість відмови у видачі, якщо є підстави вважати, що особу переслідують за її політичні погляди, расову, релігійну, національну чи етнічну приналежність, або якщо видача погіршує її становище.

Згадані конвенції у свій час відіграли певну позитивну роль, однак насправді ефективним інструментом у боротьбі із захопленням заручників вони в силу певних причин не стали. У наш час спостерігається нове зростання кількості випадків захоплення заручників, пов'язане із загостренням старих та виникненням нових конфліктів на національному, етнічному та релігійному підґрунті. Знову, як і чверть століття тому, ескалація насильства потребує міжнародно-правового втручання.

Предметом нашого дослідження також з'явилися норми Кримінального кодексу України, що регулюють порядок притягнення до кримінальної відповідальності за вбивство заручника і захоплення заручника, у тих випадках, коли наставали тяжкі наслідки.

Той факт, що вітчизняними вченими в області кримінології розробки даної проблематики ведуться вже не один рік, а також,

та обставина, що в практиці з'явилися випадки, коли злочинці намагаються досягти своїх цілей способом захоплення і знищення людей, підтверджує гостру необхідність наявності в Кримінальному кодексі самостійних норм права, що регулюють порядок притягнення до кримінальної відповідальності за дані злочини.

У цьому вигляді, зміст п.3 ч.2 ст.115 і ч.2 ст.147 КК України (далі: КК) в Кримінальному кодексі, редакції 2001 року, з'явилися для нас зовсім новими, раніше не досить дослідженими кримінально-правовими нормами.

Даючи коментар до цієї норми, Законодавець під вбивством заручника розуміє умисне вбивство особи, що була викрадена (читаємо відкрито, з застосуванням чи без застосування насильства шляхом обману) з метою його подальшого утримання (позбавлення волі) і відмінування держави, міжнародних організацій, фізичних чи юридичних осіб зробити чи утриматися від здійснення якої-небудь дії як умови звільнення заручника.

Модель передбачуваної злочинної події ймовірно може розвиватися по наступному сценарію. Визначена особа відкрита чи таємно, з застосуванням чи без застосування насильства, шляхом обману утримує людину, при цьому висуває вимоги до державних органів, громадських організацій, фізичним і юридичним особам виконати або утриматися від виконання конкретних зобов'язань. При цьому, у випадку виконання визначених вимог особа, що узята у заручники, як одне з умов виконання висунутих вимог, буде звільнена. У випадку відмовлення зазначених органів виконати вимоги загарбника, останній вбиває заручника.

Санкція за зазначений злочин передбачає позбавлення волі на термін від 10 до 15 років, або довічним позбавленням волі.

Коментар до статті 147 КК фактично містить той же самий зміст, лише тільки з тією різницею, що до захоплення як заручника розуміється спонука родичів затриманої державної чи іншої установи, фізичної чи службової особи до здійснення або стримування від здійснення якої-небудь дії як умови звільнення заручника.

Частина друга зазначеної статті, поряд з погрозою знищення людей, передбачає відповідальність у тих випадках, коли наступили тяжкі наслідки. До тяжких наслідків захоплення особи як заручника, поряд з іншими, наприклад з'єднаними з погрозою знищення людей, Законодавець відносить загибель одного чи декількох осіб.

Відповідальність за даний злочин може виражатися у виді позбавлення волі на термін від 7 до 15 років.

З приводу диспозицій статей Кримінального кодексу за вбивство заручника і захоплення заручника (коли наступили тяжкі наслідки) можливо виникнуть багато питань.

Наприклад, для чого в Кримінальному кодексі необхідно містити дві фактично ідентичні норми права, що передбачають відповідальність за фактично один і теж злочин. Чому навмисне вбивство заручника, ст.115 КК розташована в 2 Розділі Особливої частини (Злочину проти життя і здоров'я особи), а захоплення заручників, ст.147 КК, Законодавець розташував у 3 Розділі (Злочину проти волі, честі і достоїнства особи). З якої причини по зазначених статтях передбачається не однакова кримінальна відповідальність, адже наслідки настають однакові – **смерть заручника**. І останнє. Відповідно до п.3 ст.115 КК злочинець вбиваючи заручника, діє тільки з прямим наміром, при захопленні заручника, коли настають тяжкі наслідки (смерть заручника) у злочинця може бути і прямої і непрямий намір на настання наслідків, а це, можливо, дасть розширене поле при захисті злочинцю в суді між дією і настанням злочинних наслідків, з метою запобігання більш суворого покарання.

У зв'язку з тим, що науково-теоретичні розробки в даному напрямку і практичній апробації кримінально-правових норм за вбивство заручника і захоплення заручника тільки починаються, у юристів в області кримінального права з'явилося поле для науково-теоретичних досліджень.

Висновки. По результатам попереднього дослідження цієї проблеми автором встановлено, що на міжнародно-правовому та національному рівні питання боротьби із вбивством та захопленням заручників досліджено ще на достатньому рівні. Деякі норми кримінального права з вбивством та захопленням заручників потребують наукового осмислення та правового корегування.

Список використаних джерел:

1. Док. 00Н А/С.6/418. -Доп. I. - С. 1-10. 2. Док. 00Н А/С.6/418. -Доп. V. - С. 1-4. 3. Europa-Archiv. - 1977. - № 6. - 5. 137-142/. 4. Fifth SAARK Summit/ - Male-Maldives, 1990: Bangkok, 1991. - P. 443-445.
5. ГА ООН. Официальные отчеты. 28-я сессия. -Доп. № 30 (А/9030). - Нью-Йорк, 1979. - С. 189-191. 6. Сборник международных договоров СССР. Вып. XLIII. - М., 1989. - С. 99-105. 7. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Заради України 28

червня 1996 року. //Відомості Верховної Ради України.-1996.- №30. 8. Кримінальний кодекс України. – К.: Парламентське в-во, 2001. 9. Кримінальне право України. Особлива частина / За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тація. – Київ –Харків: 2001. 10. Курс кримінології: Підручник: у 2 книгах / За ред. О.М.Джужи. – К.:2001. 11. Зелінський А.Ф. Кримінологія: Навчальний посібник. – Харків:2000.

Байлов Антон Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання Харківського національного університету внутрішніх справ

**МЕТА ПОСЯГАНЬ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ,
ВЧИНЕНИХ В СТАНІ СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ХВИЛЮВАННЯ**

Згідно зі статтями 3, 27 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Кожна людина має невід'ємне право на життя. Одним з головних завдань кримінального права України є охорона особи, її життя і здоров'я. Серед злочинів проти життя і здоров'я особи певне місце займають посягання, що вчиняються в стані сильного душевного хвилювання. За посягання на життя та здоров'я особи, що вчинені в стані сильного душевного хвилювання, чинним кримінальним законодавством встановлена відповідальність за умисне вбивство (ст. 116 КК) і за заподіяння тяжкого тілесного ушкодження (ст. 123 КК).

У правовій літературі проблеми кримінальної відповідальності за посягання на життя і здоров'я особи, вчинені в стані сильного душевного хвилювання, розглядалися у роботах О.В. Авраменка, Л.А. Андреевої, М.К. Аніянца, М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова, С.В. Бородіна, В.М. Бурдіна, О.В. Бурка, В.К. Грищука, Н.О. Гуторової, М.І. Дубиніної, М.І. Мельника, М.І. Загородникова, Т.В. Кондрашової, М.Й. Коржанського, О.М. Костенка, М.В. Костицького, Ю.М. Крутова, В.М. Куца, М.І. Мельника, В.О. Навроцького, О.С. Никифорова, В.І. Осадчого, Л.А. Остапенко, М.І. Панова, О.М. Попова, І.П. Портнова, Л.А. Рогачевського, Б.С. Сидорова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація, В.І. Ткаченка, Т.Г. Шавгулідзе, С.Д. Шапченка, М.Д. Шаргородського, Н.В. Шепельової, Н.М. Ярмиш, С.С. Япенка та ін.

© Байлов А.В., 2012

Перш ніж перейти до розгляду мети посягань на життя та здоров'я особи, вчинених в стані сильного душевного хвилювання, слід звернути увагу на те, що в літературі це питання майже не висвітлюється. Як слушно зазначає О.М. Попов, більшість авторів її оминають [1, с. 166]. Можливо, це пояснюється специфікою досліджуваних складів злочинів, а можливо, ще якими-небудь причинами. Але факт залишається фактом — проблемі мети афектованих злочинів у літературі приділено явно недостатньо уваги.

У теорії кримінального права під метою розуміють результат, якого прагне досягти винний, вчиняючи злочин [2, с. 151; 3, с. 162-163; 4, с. 52]. Іноді стверджується, що «сама мета перетворює потяги, почуття, які приховуються всередині психіки, на рушійні мотиви» [5, с. 670].

Мета може бути соціально позитивна, негативна або соціально нейтральна залежно від рушійного мотиву. Через виникнення мети прагнення переходить у бажання (цілеспрямоване прагнення).

В юридичній літературі існують дві діаметрально протилежні позиції щодо мети в афектованих злочинах. Автори першої позиції вважають, що у винного, який вчиняє злочин у стані сильного душевного хвилювання, відсутня мета дій, і він діє, не прагнучи досягти якого-небудь злочинного результату. Наприклад, В. Владимиров стверджує, що при вчиненні злочинів у стані афекту у винного немає заздалегідь поставленої мети: вчинити вбивство або заподіяти тяжке тілесне ушкодження потерпілому [6, с. 26].

На думку Т. Ткаченка, людина в стані афекту неясно усвідомлює характер своїх дій. Якщо вона непевно розуміє те, що чинить, то ще непевніше уявляє наслідки. Звичайно, наслідки, які передбачаються туманно, не можуть бути бажаними. Це, як вважає вчений, свідчить про відсутність мети діянь [4, с. 53].

Прихильники протилежної позиції виходять із того, що особа, яка вчиняє злочин у стані афекту, діє зі злочинною метою. Т.В. Кондрашова зазначає, що через раптовість, інтенсивність афекту винний може і не усвідомлювати цілком своїх дій, не осмислити до кінця, яку шкоду життю і здоров'ю потерпілого він бажає заподіяти. Але про те, що він все-таки усвідомлює суспільну небезпеку свого діяння, свідчать його дії перед вчиненням злочину (хапає пляшку, камінь, ніж, сокиру, рушницю), а тому він не може не передбачати настання тяжких наслідків і не бажати цих наслідків, хоча і не уявляє чітко ступеня їхньої ваги [7, с. 158].

Б.В. Сидоров акцентує увагу, що про мету поведінки психологи говорять не тільки за наявності вольової поведінки, але й у випадках імпульсивної поведінки. Правник пояснює, що при афекті наявність дисонансу викликає потребу його зменшення, що у свідомій сфері індивіда відображається як потреба помсти. Потреба помсти при афекті гніву є засобом задоволення потреби зменшення дисонансу. Афект гніву, викликаний потребою помсти, заволідівши душевною сферою індивіда, гальмує інтелектуальну діяльність особи, штовхає її на вчинення такої поведінки, яка задовольняє імпульси потреби. Оскільки при афекті є і об'єкт гніву, то потреба помсти у певній ситуації може викликати мету вбивства, нанесення об'єкту гніву поранень, побоїв тощо. При афективних діях відчувається яскраво виражена мета поведінки. Заради досягнення цієї мети в стані афекту відбувається організація всіх психофізичних сил індивіда [8, с. 82].

Досить цікаву, на наш погляд, позицію займає О.М. Попов. На думку вченого, через різноманіття життєвих ситуацій у діях особи, яка вчиняє злочин у стані афекту, мета злочинних дій може бути, а може й бути відсутня. Одне не виключає інше. У свою чергу, мета може бути визначеною, наприклад, убити, а може бути й невизначеною, наприклад, покарати, побити, заподіяти ушкодження. Як видається, слід враховувати сукупність усіх обставин, що мають відношення до справи, зокрема такі, як обстановка вчинення злочину, характер взаємовідносин сторін, обставини, що передують злочині, спрямованість дій (уражалися життєво важливі центри чи ні), спосіб, обраний винним для заподіяння ушкоджень, локалізація ушкоджень, сила й інтенсивність дій винної особи. Але заперечувати наявність суспільно небезпечної мети у всіх злочинах, вчинених у стані афекту, було б неправильно [1, с. 168].

Вважаємо, що для вирішення питання наявності мети в афективних злочинах недостатньо дослідження лише афективного вбивства або тяжких тілесних ушкоджень, заподіяних у стані афекту. Для всебічного розгляду цієї проблеми необхідно брати до уваги всі афективні дії, як злочинні, так і ті, що не містять суспільної небезпеки. Інколи особа, перебуваючи в стані афекту, вчиняє абсолютно нелогічні дії: наприклад, б'є посуд, меблі, вбиває або завдає тілесних ушкоджень людині, яка просто опинилася поруч і не має ніякого відношення до конфліктної ситуації. Слід зазначити, що особа не мала на меті саме те, що вчинила. Скорі-

ше вона прагнула досягти тих змін, які відбулися в її організмі, а саме афективної розрядки.

Таким чином, можна зробити висновок, що мета в злочинах, які вчинені у стані сильного душевного хвилювання, присутня практично завжди. Але не завжди ця мета буде суспільно небезпечною.

Як справедливо робить висновок О.В. Бурко, «мету при афективному умисному вбивстві в психологічному плані можна охарактеризувати як прагнення знайти оптимальний стан, припинити дію зовнішнього подразника» [9, с. 13].

По-перше, мета може бути усвідомлена винним, а в інших вона може мати невизначений характер. Наприклад, прагнення нанести будь-які ушкодження потерпілому аж до позбавлення його життя. По-друге, винний може байдуже ставитися до наслідків своїх дій, учиняючи злочин у стані сильного душевного хвилювання, і допускати будь-які наслідки, у тому числі смерть або заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого, що характерно для непрямого умислу. Але діяти в цей момент він може з якоюсь визначеною метою, наприклад, припинити протиправну поведінку потерпілого у будь-який спосіб, покарати його за завдані страждання шляхом застосування фізичного впливу тощо [1, с. 168-169].

Викладене дозволяє зробити наступні висновки:

1. Мету посягань на життя та здоров'я особи, вчинених в стані сильного душевного хвилювання, можна охарактеризувати як прагнення досягти винним афективної розрядки шляхом заподіяння шкоди потерпілому, дії якого є зовнішнім подразником.

2. Мета в злочинах, що розглядаються, є завжди. Але не завжди ця мета буде суспільно небезпечною.

3. Мета може мати як визначений (наприклад, припинити протиправну поведінку потерпілого шляхом заподіяння смерті останньому), так і невизначений характер (наприклад, прагнення завдати будь-якої шкоди потерпілому).

Список використаних джерел:

1. Попов А.Н. Преступления против личности при смягчающих обстоятельствах / Попов А.Н. - С.-Пб.: Юрид. центр Пресс, 2001. - 465 с. 2. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / Александров Ю.В., Антипов В.І., Володько М.В. та ін.; Відп. ред. Кондратьєв Я.Ю.; Наук. ред. Клименко В.А. та Мельник М.І. – К.: Правові джерела, 2002. – 432 с. 3. Кримінальне

право України. Загальна частина: Підручник для юр. вузів і фак./ М.І. Бажанов, В.І. Борисов та ін.; За ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Х.: Право, 1997. – 368 с. 4. Ткаченко Т. Преступление совершено в состоянии аффекта / Т. Ткаченко // Российская юстиция. - 1996. - № 11. – С. 52-53. 5. Словарь по уголовному праву. - М.: БЕК, 1997. - 682 с. 6. Владимирив В. Сильное душевное волнение как обстоятельство, смягчающее ответственность. / В. Владимирив // Советская юстиция. – № 8. 1957. с. 22-26. 7. Кондрашова Т.В. Проблемы уголовной ответственности за преступления против жизни, здоровья, половой свободы и половой неприкосновенности / Т.В. Кондрашова. - Екатеринбург, 2000. – 197 с. 8. Сидоров Б.В. Аффект. Его уголовно-правовое и криминалистическое значение. Социально-психологическое и правовое исследование / Сидоров Б.В. - Казань: Изд-во Казан. унта, 1978. - 160 с. 9. Бурко О.В. Кримінальна відповідальність за вчинення умисного вбивства в стані сильного душевного хвилювання: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Київ, 1997. – 18 с.

Блага Алла Борисівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології навчально-наукового інституту права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ

СУТНІСТЬ, ВИДИ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ ПРОФІЛАКТИКИ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

Термін «профілактика» (від грецького «запобіжний») перейшов із медичної практики масових щеплень з метою недопущення захворюваності, санітарного контролю за станом питної води, харчових продуктів і т.п., і звичайно асоціюється із запланованим попередженням якоїсь несприятливої події. Так само і в правоохоронній практиці *під профілактикою розуміють діяльність, спрямовану на усунення, нейтралізацію або ослаблення криміногенних факторів (причин та умов), що породжують злочини чи правопорушення або сприяють їм* [1, С. 131].

Профілактика ґрунтується на своєчасному виявленні та виправленні негативних факторів, що зумовлюють протиправну поведінку людей. Детермінанти злочинності, котрі є об'єктами профілактичного впливу, це різноманітні процеси суспільного буття: економічні, політичні, соціальні та інші, а також процеси

людської діяльності та свідомості. Тому діяльність суб'єктів з обмеження, нейтралізації та усунення дії детермінантів злочинності потребує застосування профілактичних та безпосередньо запобіжних заходів у комплексі, системно. Це підтверджується й висловом С.М. Іншакова, на думку якого «системний вплив на злочинність – складний процес, у ході якого суб'єкт (система суб'єктів) за допомогою реалізації системи заходів (способів впливу) здійснює вплив на розвиток кримінального феномена» [2, С. 5]. У науці та правоохоронній практиці термін «профілактика злочинності» використовують як у широкому так і у вузькому сенсі. У широкому сенсі під профілактикою розуміють діяльність усіх суб'єктів профілактичної діяльності (як спеціальних, так і тих, чий основні функції не пов'язані з правоохоронною діяльністю), націлену на протидію детермінантам злочинних проявів. Під профілактикою злочинів у вузькому сенсі слід розуміти діяльність саме спеціальних суб'єктів, що полягає в розробці й здійсненні заходів, спрямованих на виявлення й усунення детермінант злочинності, а також здійснення превентивного впливу на осіб, схильних до протиправної поведінки.

В узагальненому вигляді сутність профілактики насильства в сім'ї наведена в таблиці 1.

Таблиця 1

Сутність профілактики насильства в сім'ї

ПРОФІЛАКТИКА НАСИЛЬСТВА В СІМ'І		
- Загальносоціальна Спеціально-кримінологічна		
первинна (загальна)	вторинна (спеціальна)	третинна (індивідуальна)
на кого спрямована		
загальна громадськість	групи ризику	конкретні особи
мета		
формування активного, адаптивного, високо функціонального життєвого стилю, спрямованого на дотримання законслухняної позиції та ненасильницької поведінки в сім'ї	обмеження поширення насильства, що має місце в певних категоріях (типах) сімей, формування відповідального ставлення дорослих членів родини до дітей	позитивна корекція особистості, що тягне за собою зміни її поведінки з антигромадської до лояльної, яку схвалює суспільство
зміст		
- актуалізація про-	- зміна ставлення до	- реагування на

<p>проблеми насильства в сім'ї</p> <ul style="list-style-type: none"> - спростування існуючих міфів (помилкових стереотипів) щодо насильства в сім'ї - формування негативного ставлення з боку громадськості до фактів насильства над дітьми та дорослими членами сім'ї та осіб, що його вчинюють - інформування про способи та порядок захисту прав потерпілих від насильства в сім'ї 	<p>проблеми подолання складних життєвих обставин та насильства в сім'ї</p> <ul style="list-style-type: none"> - формування ненасильницької моделі поведінки в сім'ї, що перебуває у складних життєвих обставинах - підвищення потенціалу особистісних ресурсів - формування уявлення про діяльність суб'єктів соціального патронату та попередження насильства в сім'ї 	<p>насильство в сім'ї</p> <ul style="list-style-type: none"> - постановка на профілактичний облік - виявлення та усунення причин і умов вчинення насильства в сім'ї конкретною особою - виявлення причин віктимізації - обмеження, нейтралізація, усунення причин віктимізації - підготовка особистості - захист та реабілітація потерпілих
форми і методи		
<p>інформування, переконання, навіювання, правова пропаганда, робота в громаді</p>	<p>інформування, переконання, роз'яснення, приклад, працетерапія, покарання, вправи, навіювання, профілактичні операції і рейди, соціальний супровід, вимоги, педагогічні ситуації, реконструкція характеру, переключення, перенавчання, соціальна реклама, «вибух»</p>	<p>переконання, рефлексія, переключення і перенавчання, показ перспективи, надання допомоги, регламентація та обмеження, примус, віктимологічна профілактика</p>

Загальносоціальна профілактика насильства над дітьми й дорослими членами сім'ї не без підстав вважається головною – підвищення освіти, культури, життєвого рівня населення обумовлюють гуманізацію людських відносин і пом'якшення звичаїв. На цьому рівні запобігання злочинності здійснюється різними органами державної влади і управління, а також суспільними організаціями та громадами, до безпосередніх функцій яких належить боротьба зі злочинністю. Профілактичний вплив здійснюється шляхом розробок та реалізації різноманітних економічних та соціальних проектів і програм, які також опосередковано сприяють втіленню спеціально-кримінологічних запобіжних заходів.

Серед них, зокрема, можна назвати затвержені Президентом України Стратегію подолання бідності, Національну програму

правової освіти населення, Державну програму «Репродуктивне здоров'я нації», затверджену постановою Кабінету Міністрів України Державну програму забезпечення молоді житлом на 2002 – 2012 роки, а також прийнятий Верховною Радою Закон України «Про Загальнодержавну програму Національного плану дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на період до 2016 року». Реалізація цих програм, в тому числі, сприятиме зниженню рівня конфліктності в родинях та сімейному насильству.

Спеціально-кримінологічна профілактика насильства над дітьми й дорослими членами сім'ї здійснюється конкретними державними органами, для яких боротьба зі злочинністю, захист прав громадян є професійним обов'язком. У процесі своєї професійної діяльності спеціальні суб'єкти здійснюють вплив на криміногенні фактори, а також встановлюють причини та умови вчинення злочинів й приймають заходи щодо їх усунення.

Залежно від ієрархії причин та умов злочинів та правопорушень, у структурі спеціально-кримінологічної профілактики виокремлюють первинну (або загальну), вторинну (або спеціальну) та третинну (або індивідуальну) профілактику.

Первинна (загальна) профілактика насильства над дітьми та дорослими членами сім'ї – це певний комплекс заходів, спрямованих на утримання громадян від вчинення насильства в сім'ї. Вважається, що первинна профілактика має справу скоріше з психологією людей, слухняних закону, ніж з психологією правопорушників. Стосовно останніх більш ефективною є індивідуальна профілактика [3, с. 408].

Первинна профілактика більшою мірою носить інформаційний характер, оскільки спрямована на формування в особистості неприйняття та категоричну відмову від певних стандартів поведінки та негативних звичок. Її змістом є:

- 1) надання інформації та актуалізація в громаді проблеми насильства в сім'ї;
- 2) спростування існуючих міфів (помилкових стереотипів) щодо насильства в сім'ї;
- 3) формування негативного ставлення з боку населення до фактів насильства над дітьми й дорослими членами сім'ї та осіб, що його вчинюють;
- 4) надання консультативної допомоги з питань захисту прав потерпілих від насильства в сім'ї.

Методами первинної профілактики є інформування, переконання, навіювання, правова пропаганда, робота в громаді.

Вторинна (спеціальна) профілактика насильства над дітьми та дорослими членами сім'ї проводиться з сім'ями, які потрапили в складні життєві обставини, що можуть призвести до вчинення насильства в сім'ї. Це цілеспрямована робота з окремими групами дорослих і дітей з метою зміни силової форми поведінки одне з одним та з дітьми, формування відповідального ставлення дорослих членів родини до дітей, роз'яснення сутності й відповідальності за насильство в сім'ї.

За своєю направленістю вторинна профілактика є масовою, залишаючись при цьому індивідуальною у відношенні конкретної дитини чи дорослого, та спрямована на своєчасне виявлення таких осіб і надання їм підтримки і допомоги у *напрямах*:

- 1) формування знань, життєвих умінь і навичок, а також розвиток активних стратегій поведінки, необхідних для подолання складних життєвих обставин та проблеми насильства в сім'ї;
- 2) формування негативного ставлення до насильницької моделі поведінки в сім'ї;
- 3) формування уявлення про діяльність суб'єктів соціального патронату та попередження насильства в сім'ї;
- 4) зміна ставлення дитини чи дорослого члена сім'ї до себе, своєї ролі та значення в сім'ї, усвідомлення ними власної цінності як людини, неприпустимості фізичного або психічного насильства, економічного утиску, порушення права на статеву свободу чи недоторканість.

Метами вторинної профілактики є: інформування, переконання, роз'яснення, приклад, працетерапія, покарання, вправи, навчання, вимоги, педагогічні ситуації, реконструкція характеру, переключення, перенавчання, соціальна реклама, «вибух».

До основних *форм реалізації* цих методів відносяться: профілактичні операції і рейди, соціальний патронат, тренінги, цикли занять, «гарячі лінії».

Третинна (індивідуальна) профілактика насильства в сім'ї полягає у цілеспрямованих заходах щодо конкретної особи (групи осіб), схильної до вчинення насильства в сім'ї, спрямованих на усунення або нейтралізацію причин та умов, що детермінують протиправну поведінку цієї особи, а також щодо дітей і дорослих членів сім'ї, які постраждали від жорстокого поведіння, з метою відновлення особистісного та соціального статусу людини й навчання самозахисту.

Змістом третинної профілактики є:

1) своєчасне реагування на насильство в сім'ї з боку дільничних інспекторів міліції та працівників кримінальної міліції у справах дітей, інших суб'єктів профілактики;

2) постановка на профілактичний облік осіб, чия поведінка свідчить про реальну можливість вчинення насильства над дітьми та дорослими членами сім'ї;

3) виявлення та усунення причин і умов вчинення конкретною особою насильства в сім'ї;

4) виявлення причин віктимізації дітей та дорослих членів родини;

5) обмеження, нейтралізація, усунення причин їх віктимізації;

6) підготовка дітей та дорослих членів родини до оптимальної поведінки у випадку вчинення щодо них насильства;

7) захист та реабілітація дітей та дорослих членів сім'ї, потерпілих внаслідок насильства.

Методами третинної профілактики є: переконання, рефлексія, переключення і перенавчання, показ перспективи, надання допомоги, регламентація та обмеження, примус, віктимологічна профілактика.

Третинна профілактика передбачає тривалу роботу і необхідність надання цілого комплексу правових, соціальних, освітніх та медико-психологічних послуг та зосереджується окрім правоохоронних органів в різноманітних осередках допомоги особистості: реабілітаційних центрах, дружніх клініках для молоді, анонімних кабінетах, громадських приймальнях.

Список використаних джерел:

1. Зелінський А.Ф. Кримінологія. Навчальний посібник. - Х.:Рубікон, 2000.- 240 с. 2. Иншаков С.М. Зарубежная криминология: Учеб. Пособие для вузов. – 2-е изд. / Иншаков С.М. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2003. – 383 с. 3. Аванесов Г. А. Криминология. – М.: Академия МВД СССР. – 1984. – 500 с.

Болдарь Галина Євгенівна,

кандидат юридичних наук, доцент, вчений секретар секретаріату Вченої ради
Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРЕДСТАВНИКІВ ВЛАДИ

Як відомо, порушення принципу системності у праві, внесення хаотичних змін, які не враховують взаємозв'язки між нормами як однієї, так і різних галузей права, призводить до зниження можливостей комплексного правового впливу на регулювання певної групи суспільних відносин.

Так, у КК та КпАП України міститься єдина система норм, якою передбачений правовий захист представників влади. Слід відзначити, що в доктрині та правозастосовній практиці традиційно до представників влади відносять працівників державних органів та їхнього апарату, які наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також ухвалювати рішення, які обов'язкові для виконання юридичними й фізичними особами незалежно від їхньої відомчої належності чи підлеглості [1]. Це, наприклад, народні депутати України, депутати Верховної ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад, судді, прокурори, слідчі, оперативний склад СБУ, працівники міліції і податкової міліції, інспектори державних інспекцій, лісничі, військові коменданти, державні виконавці тощо. У п. 18 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» від 26 грудня 2003 року роз'яснено, що члени громадських формувань з охорони громадського порядку під час її здійснення мають спеціальні владні повноваження, а отже, виконують функції представників влади [2]. Виходячи із цієї логіки, представниками влади є також і члени громадського формування з охорони державного кордону та військовослужбовці під час виконання цими особами покладених на них обов'язків щодо охорони громадського порядку.

На перший погляд, зміни в законодавчі акти, що регулюють відносини у сфері охорони авторитету органів влади, вносяться комплексно, але якщо придивитися уважніше, то побачимо ряд прогалин та суперечностей.

По-перше. Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження» та деяких інших законо-

давчих актів України щодо вдосконалення процедури примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб)» було викладено в новій редакції Закон України «Про виконавче провадження» та внесено зміни до Кримінально-процесуального кодексу України, Кримінально-виконавчого кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Сімейного кодексу України, Цивільного кодексу України, Закон України «Про нотаріат» [3]. Цим нормативно-правовим актом до кола потерпілих від злочинів, передбачених ст. 342 та ч. 1 ст. 343 КК України, був віднесений державний виконавець.

Так, ч. 1 ст. 342 КК України встановлена кримінальна відповідальність за опір представникові влади, крім державного виконавця, а ч. 2 цієї статті – за опір працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві.

Слід особливо звернути увагу на законодавчу позначку, що потерпілим від злочину, передбаченого ч. 1 ст. 342 КК України, не є державний виконавець. Таке застереження в тексті диспозиції цієї норми надано не випадково, адже в ч. 2 ст. 4 Закону України «Про державну виконавчу службу» від 24 березня 1998 року прямо зазначено, що державний виконавець є представником влади і здійснює примусове виконання судових рішень, постановлених іменем України, та рішень інших органів (посадових осіб), виконання яких покладено на державну виконавчу службу, у порядку, передбаченому законом [4].

Проте якщо звернутися до нормативно-правових актів, що визначають правовий статус, скажімо, працівників правоохоронних органів, то ми побачимо, що і ця категорія осіб також належить до представників влади. Так, згідно зі ст. 1 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року правоохоронні органи – це органи державної влади, на які Конституцією і законами України покладено здійснення правоохоронних та правозастосовних функцій [5]. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією та правоохоронними органами держави» від 19 червня 2003 року правоохоронні органи – державні органи, які відповідно до законодавства здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [6].

Таким чином, усі без винятку категорії осіб, які передбачені в ч. 2 ст. 342 КК України як потерпілі від цього злочину (працівник правоохоронного органу, державний виконавець, член громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовець), належать до представників влади. Однак у 2010 році вищезгаданим Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження» та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення процедури примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб)» зроблено застереження про те, що не є потерпілим від злочину, передбаченого ч. 1 ст. 342 КК України, тільки щодо державних виконавців [3].

По-друге. Законодавець цілком обґрунтовано встановив кримінальну відповідальність за опір усім категоріям представників влади (ст. 342 КК України). Однак від втручання в діяльність у зв'язку з виконанням службових обов'язків захищені лише такі представники влади, як працівник правоохоронного органу (ст. 343 КК України), державний виконавець (ст. 343 КК України), державний діяч (ст. 343 КК України). Кримінально-правовий захист від втручання в діяльність з метою перешкодити виконанню службових обов'язків або добитися прийняття незаконних рішень тих представників влади, які не належать до вищеназваних категорій (наприклад, депутатів Верховної ради Автономної Республіки Крим, обласних, міських, районних у місті та селищних рад, уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб тощо), у нормах розділу XV Особливої частини КК України не передбачено.

Так, Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23 лютого 2012 року були внесені зміни до певних законодавчих актів, у тому числі до КК України [7]. Зокрема суб'єктом злочину, передбаченого ч. 2 ст. 342 КК України, визнана уповноважена особа Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Відповідно до п. 17 ст. 2 названого Закону уповноважена особа Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (далі Фонд) – це працівник Фонду, який від імені Фонду та в межах повноважень, передбачених названим Законом, виконує дії із забезпечення виведення банку з ринку під час здійснення тимчасової адміністрації неплатоспроможного банку та/або ліквідації банку. Згідно із ч. 1 ст. 16 цього Закону працівниками Фонду вважаються особи, які безпосередньо беруть участь у виконанні функцій Фонду та

займають посади, передбачені штатним розписом. До них не належать особи, які перебувають з Фондом у трудових відносинах, однак при цьому не беруть участі у виконанні функцій Фонду (зокрема технічний персонал). Вимоги до уповноваженої особи Фонду встановлені у ст. 35, а повноваження у ст. 37 та ст. 48 вищезазначеного Закону.

Фонд є установою, що виконує спеціальні функції у сфері гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку. Він є юридичною особою публічного права, має відокремлене майно, яке є об'єктом права державної власності і перебуває у його господарському віданні. Основним завданням Фонду є забезпечення функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку.

Таким чином, навіть після останніх законодавчих новел уповноважена особа Фонду захищена кримінально-правовими засобами тільки від опору, тобто активної фізичної протидії здійсненню своїх обов'язків [8, с. 933]. Це може бути, наприклад, перешкодження доступу уповноваженої особи Фонду до банку, його приміщень, засобів зв'язку, операційних систем, активів, книг, записів, документів тощо. Проте нормами розділу XV Особливої частини КК України не встановлено кримінальної відповідальності за ті дії, коли вплив на уповноважену особу Фонду з метою перешкодити виконанню службових обов'язків не може розцінюватись як опір, а здійснюється шляхом умовляння, шантажування, погрози розголосити відомості, що ганьблять потерпілого або його близьких родичів, таємницю усиновлення (удочеріння) або відомостей, які потерпілий хотів би залишити в таємниці, погрози згвалтуванням тощо.

По-третє. Оскільки правоохоронна діяльність є складовою частиною діяльності представників влади, то цілком логічно, що КК та КпАП України містять єдину систему норм, завданням якої є правовий захист правоохоронців.

Так, у ст. 342 КК та ст. 185 КпАП України передбачені суміжні склади правопорушень, які, відповідно, встановлюють відповідальність за опір (ст. 342 КК) та злісну непокору (ст. 185 КпАП) працівнику міліції при виконанні ним службових обов'язків, а також члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовцю у зв'язку з їхньою участю в охороні громадського порядку.

Ураховуючи вищевикладене, важко знайти пояснення, чому до диспозицій ст. 342 та ст. 343 КК України були внесені доповнення, спрямовані на встановлення кримінально-правового охорони державного виконавця, а до ст. 185 КпАП України ні?

По-четверте. Як зазначалося вище, після законодавчих новел 2010 року в чинному КК України в статтях 342 та 343 кримінально-правовій охороні нарівні з діяльністю працівника правоохоронного органу підлягає і виконання своїх службових обов'язків державним виконавцем. Такий підхід є цілком обґрунтованим, оскільки державний виконавець також є суб'єктом правоохоронної діяльності, адже він виконує правоохоронні функції, до яких, відповідно до п. «д» ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року, належить і виконання рішень, ухвал і постанов судів [9].

Однак про відсутність системності та послідовності в кримінально-правовому захисті правоохоронної діяльності свідчить той факт, що поставивши державного виконавця під охорону від злочинів, передбачених ст. 342 та ст. 343 КК України нарівні з працівником правоохоронного органу, при цьому окремо виділивши його як потерпілого, законодавець не захистив цього суб'єкта у зв'язку з виконанням службових обов'язків від посягання на його життя в 348 КК України, від погрози або насильства в ст. 345 КК України, від умисного знищення або пошкодження майна в ст. 347 КК України.

Список використаних джерел:

1. Про судову практику у справах про хабарництво : постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 26 квітня 2002 р. / Верховний Суд України // Вісник Верховного Суду України. – 2002. – № 3. – Вкладка. – С. 9–16. 2. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень : постанова Пленуму Верховного Суду України № 15 від 26 грудня 2003 р. / Верховний Суд України // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 2. – С. 7–9. 3. Про внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження» та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення процедури примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб) : Закон України № 2677–VI від 4 листопада 2010 р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 19–20. – Ст. 142. 4. Про державну виконавчу службу : Закон України № 202/98–ВР

від 24 березня 1998 р. / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=202%2F98-%E2%F0>. 5. Про основи національної безпеки України : Закон України № 964–IV від 19 червня 2003 року / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=964-15>. 6. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією та правоохоронними органами держави : Закон України № 975–IV від 19 червня 2003 року / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=975-15>. 7. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закону України № 4452–VI від 23 лютого 2012 р. / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>. 8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. / [Бойко А. М., Брич Л. П., Гришук В. К. та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – [5-те вид., переробл. та допов.]. – К. : Юридична думка, 2008. – 1216 с. 9. Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів : Закон України № 3781–XII від 23 грудня 1993 року / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3781-12>.

Вапсва Юрій Альфонсасович,

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання Харківського національного університету внутрішніх справ

ЩОДО ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ ЛІКАРСЬКОЇ ПОМИЛКИ

Статистика лікарських помилок заставляє замислитись. По різним даним, в США від необачності медиків кожного року вмирають 50-100 тис. чоловік, у Великобританії – 70 тис., у Німеччині – 100 тис., в Італії - 90 тис. пацієнтів. Більше того, в США помилки медиків займають 5-е місце серед причин смертності: кожні 15 хвилин в цій країні з вини лікарів чи медичного персоналу вмирають п'ятеро людей. В Україні ситуація в цьому відношенні не краща. Однак статистика лікарських помилок в нашій країні практично недоступна. Лише окремі випадки становляться відомі

широкому загалу за допомогою ЗМІ [1].

Розглядаючи це питання варто мати на увазі насамперед те, що в кримінальному праві мова йде не про судові помилки, не про помилку слідчого, прокурора, судді, допущеної при кваліфікації діяння, винесенні вироку, а про те помилкове уявлення про обставини вчиненого, котре мається у особи, коли вона вчиняє злочин.

Помилка в кримінальному праві – це неправильне уявлення винного щодо юридичних і фактичних ознак діяння і його наслідків (або неправильне представлення винного щодо приписів закону і фактичних ознак діяння та його наслідків).

При вивченні цієї проблеми вченими виділялися наступні можливі класифікації помилок: 1) по причинам і умовам виникнення - пробачливі і невибачливі помилки; 2) по характеру – помилкове представлення про наявність ознак, що фактично відсутні, і помилкове представлення про відсутність ознак, що фактично маються в наявності; 3) по значимості – істотні і несуттєві; 4) по предмету омані – юридичні і фактичні; 5) по впливу на притягнення особи до кримінальної відповідальності - винні і невинні.

Більш прийнятною для кримінального права в практичному значенні є класифікація помилок, відповідно до якої неправильне представлення суб'єкта може відноситися до юридичних приписів права і фактичних обставин злочину. Тобто найбільш прийнятна класифікація помилок, у якій вони розділяються на юридичні і фактичні. Саме за допомогою цієї класифікації є можливість визначити вплив тієї чи іншої помилки на кримінальну відповідальність і покарання.

При цьому необхідно виходити з того, що у вині відображаються ті об'єктивні обставини (об'єктивні ознаки), що утворюють склад злочину. Усі ці обставини повинні усвідомлюватися особою. Однак особа може помилково сприймати ці об'єктивні обставини (ознаки складу) чи ж його свідомість дає їм перекручену оцінку.

Частіше може мати місце фактична помилка. Це неправильне уявлення особи щодо фактичних ознак суспільно небезпечного діяння і його наслідків. Фактична помилка підрозділяється на наступні підвиди: 1) помилка в об'єкті і суміжні з нею (у предметі, в особистості, відхилення дії) , 2) у кваліфікуючих ознаках, 3), у характері діяння 4), у наслідках , 5) у розвитку причинного зв'язку, 6) негідний замах, 7) у мотиві.

До фактичних помилок відноситься і лікарська помилка. Першим у вітчизняному кримінальному праві цю проблему підняв В.О. Глушков, який зазначав, що більшість вчених-медиків вважають, що лікарська помилка – поняття чисто медичне, а особа, яка її вчинила, не повинна притягуватись до відповідальності. До лікарських помилок він відносив помилкові дії лікаря щодо встановлення діагнозу чи лікування хворого, зумовлені станом медичної науки на даному етапі її розвитку, особливими, несприятливими умовами та обставинами надання медичної допомоги або недоліками лікарського досвіду, вчинені при відсутності небезпеки без передбачення можливості причинення шкоди чи при впевненості в її відверненні [2; с.7].

І.Ф. Огарков вважає головним критерієм лікарської помилки сумлінну оману лікаря, в основі якої лежить недосконалість лікарських знань, методів діагностики та лікування, а також складні об'єктивні умови, в яких відбувалась діяльність лікаря [1].

Деякі вчені вважають, що лікарська помилка, зумовлена безвідповідальними діями лікаря, недбалістю, елементарною медичною безграмотністю, морально-етичною ущербністю, які юридично кваліфікуються в якості злочину або проступку, і які повинні бути кримінально караними. Лікарська помилка не підпадає під покарання, якщо вона не містить складу злочину та проступку і лікар в межах обов'язкових знань своєї професії не міг її передбачити та запобігти [1]

На думку О.В. Кудаківа, лікарська помилка – це вибір медичним працівником небезпечних для життя чи здоров'я пацієнта методів та засобів діагностики і лікування, викликаний відсутністю знання або самовпевненим ігноруванням спеціальних юридично значущих вимог, що пред'являються до професійної поведінки в ситуації, що склалася. Ознаками лікарської помилки є об'єктивно виражені маніпуляції медичного працівника, що не відповідають встановленим спеціальними документами вимогам, пред'являються до якості послуг медико-біологічного характеру; негативний результат вибору медичним працівником неправильних методів та засобів діагностики та лікування у вигляді реальної небезпеки для життя або здоров'я пацієнта; відсутність знань або самовпевнене ігнорування вимог, що пред'являються до якості медичних послуг, що надаються, враховуючи нові визнані наукою та активно використовувані професійною практикою правила діагностики та лікування [3].

Враховуючи вищевикладене, слід зазначити, що більшість медичних працівників вважають, що лікарська помилка поняття тільки медичне, а тому не може тягнути кримінальної відповідальності. Іншої думки юристи. Визначальну роль мають грати вчинені лікарем, при певних обставинах, діяння та їх наслідки, а не тільки професійний статус особи.

Список використаних джерел:

1. Врачебная ошибка: юридические аспекты: [Електронний ресурс]//Режим доступу: <http://health-ua.com/articles/3865.html>. 2. Глушков В.А. Ответственность за преступления в сфере здравоохранения. – К., 1987. – С. 7. 3. Кудakov A.B. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Врачебная ошибка и ее уголовно-правовая оценка: [Електронний ресурс]//Режим доступу:<http://sgap.ru/dissertation/referats/25-02-2011.pdf>

Васильєв Андрій Анатолійович,

кандидат юридичних наук, заступник начальника кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання Харківського національного університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ЗЛОВЖИВАННЯ» ТА «ПЕРЕВИЩЕННЯ» ПРИ ВЧИНЕННІ СЛУЖБОВИХ ЗЛОЧИНІВ

Співвідношення змісту та обсягу понять «зловживання» та «перевищення», що використовуються для характеристики окремих злочинів, пов'язаних з використанням службового становища чи владних повноважень є предметом наукових дискусій вже тривалий час і досить часто викликає суперечності в процесі кримінально-правової кваліфікації. Це питання розглядалося в якості предмета спеціальних досліджень як посадових, так і службових злочинів у роботах таких науковців як П. П. Андрушко, О. Ф. Бантишев, Б. В. Волженкін, Н. А. Єгорова, В. П. Коваленко, М. Й. Коржанський, Ю. І. Ляпунов, П. С. Матишевський, М. І. Мельник, М. І. Хавронюк та ін. Однак, у науці кримінального права, не було вироблено єдиного підходу стосовно вирішення цього питання і воно залишається дискусійним й на сьогодні.

У «широкому» значенні під зловживанням розуміється вико-

ристання особою свого суб'єктивного права, у його протиріччі з соціальним призначенням і тягне за собою порушення охоронюваних законом суспільних і державних інтересів або інтересів іншої особи (осіб). Саме в такому контексті розуміється зловживання в якості ознаки об'єктивної сторони та (або) кваліфікуючих ознак у окремих статтях Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України), зокрема у ст. 167, ч. 2 ст. 191, ч. 2 ст. 262, ч. 2 ст. 308 КК України тощо.

У контексті норм, якими передбачено кримінальну відповідальність за зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України) та зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1 КК України) під зловживанням розуміється не будь-яке зловживання, а лише те, що виражається в умисному, з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб (ст. 364 КК України) та умисне, з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб використання всупереч інтересам юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми службовою особою такої юридичної особи своїх повноважень, якщо це завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб (ст. 364-1 КК України).

Тобто, в основу кримінально караного зловживання, за наявності всіх інших додаткових умов, законодавцем покладено використання наданих особі повноважень всупереч певним законним інтересам, тобто всупереч встановленому порядку чи процедури їх здійснення (реалізації). І, як зазначається в переважній більшості коментарів до КК України, в даному випадку суб'єкт злочину діє в межах наданих повноважень (визначених законами, нормативними актами та посадовими інструкціями), не виходячи за їх межі. Установлення меж таких повноважень видається при цьому неконкретизованим, що дає підстави науковцям з-поміж найбільш розповсюджених способів вчинення цього діяння називати такі: незаконну експлуатацію праці підлеглих в особистих інтересах, зловживання у процесі приватизації державного майна, ре-

естрації суб'єктів господарської діяльності, нецільове використання фінансових коштів, службових приміщень, обладнання, транспорту тощо [1, с. 986].

Така форма закріплення заборони дала змогу окремим вченим зробити висновок, що норма, якою передбачено відповідальність за зловживання є родовою щодо інших норм розділу, що містить злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Зокрема, В. П. Коваленко вказує, що прийнятним і обґрунтованим є, наприклад, поглинення складу простого перевищення влади або службових повноважень складом зловживання владою або службовим становищем [2, с. 12].

Норми, якими передбачено кримінальну відповідальність за перевищення, закріплені в ст. 365 КК України (Перевищення влади або службових повноважень) та ст. 365-1 КК України (Перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми), чітко вказують на те, що службова особа, при вчиненні діяння, явно виходить за межі наданих межі наданих їй прав чи повноважень. При цьому такий «явний» вихід за межі повинен бути очевидним для службової особи і вона повинна усвідомлювати протиправність своєї поведінки. Вказівка саме на протиправність (абз. 2 п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України № 15 від 26 грудня 2003 року «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень»), а не на суспільну небезпечність, вказує на те, що особа повинна чітко розуміти коло своїх повноважень та їх межі, що, у свою чергу, не конкретизовано щодо зловживання.

Крім цього, у абз. 2 п. 5 постанови Пленуму Верховного Суду України № 15 від 26 грудня 2003 року «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» здійснено спробу визначити конкретні форми перевищення влади або службових повноважень: а) вчинення дій, які є компетенцією вищестоящої службової особи цього відомства чи службової особи іншого відомства; б) вчинення дій, виконання яких дозволяється тільки в особливих випадках, або з додержанням особливого порядку, – за відсутності цих умов; в) вчинення одноособово дій, які могли бути вчинені лише колегіально; г) вчинення дій, які ніхто не має право виконувати або дозволяти [3, с. 347].

Якщо три перші форми не викликають особливих нарікань, то третя форма – «вчинення дій, які ніхто не має право виконувати

або дозволяти» охоплює усі можливі форми зловживань. Так, жодна службова особа не має права вчиняти діяння, що містить будь-яке правопорушення (адміністративне, кримінально каране тощо).

На наш погляд, саме вказівка на вищевказану форму перевищення влади або службових повноважень унеможлиблює одночасне існування як зловживання, так і перевищення в якості окремих складів злочинів і ця проблема потребує вирішення на законодавчому рівні шляхом внесення відповідних змін до чинного КК України. При цьому визначення того, чи є зловживання більш або менш загальним (зокрема родовим поняттям) ніж перевищення, на наш погляд, є некоректним.

Викладене дозволяє зробити висновок, що усунення існуючої проблеми можливе шляхом тлумачення зловживання як використання службовою особою влади чи службового становища всупереч встановленому порядку здійснення своїх владних повноважень, при одночасному внесенні змін до чинної редакції ч. 1 ст. 364 КК України: «1. Умисне використання службовою особою публічного права влади або службового становища, вчинене з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб, всупереч встановленому порядку здійснення своїх повноважень, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб» та ч. 1 ст. 364-1 КК України «1. Умисне використання службовою особою приватного права службового становища, вчинене з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб, всупереч встановленому порядку здійснення своїх повноважень, якщо це завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб».

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2007. – 1196 с.
2. Коваленко В. П. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, вчинене працівником правоохоронного органу : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Коваленко Володимир Панасович ; Львівський держ. ун-т внутрішніх справ. – Л., 2009. – 18 с.
3. Збірник постанов Пленуму Вер-

ховного Суду України у кримінальних справах / Упорядники :
Н. О. Гуторова, О. О. Житний. – вид. 4-те. – Х. : «Одіссей», 2008. –
528 с.

Володавська Олена Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права
та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства
та дізнання Харківського національного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОНТРАБАНДУ

Вважається, що контрабанда виникла разом з митною системою і державою як такою. За свідченням історичних джерел в Київській Русі перші відомості про контрабанду зустрічаються ще у IX-X століттях. До середини XVI століття контрабанда не сприймалася суспільством як явище злочинного характеру та не створювала економічної загрози інститутам державності, вона не отримала досить великої розповсюженості, достатньої для її криміналізації.

Лише наприкінці XVII століття була передбачена відповідальність за контрабанду як за самостійне правопорушення. Отже, в XVIII - XIX століттях розроблялись та вживались різні заходи правового, економічного, організаційного та адміністративного характеру, направлені на боротьбу із контрабандою.

З 1922 р. передбачено кримінальну відповідальність за контрабанду, але саме суспільно-небезпечне діяння в кримінальному законі не описувалося воно було сформульовано як порушення законів і постанов про перевезення товарів через кордон. Склад цього злочину був передбачений у ст. 97 КК РРФСР та розташований у першій главі "Державні злочини" в розділ "Злочини проти порядку управління". Поняття контрабанди було надано у Декреті РНК від 01.09.22 р. "Про митну охорону" [1, 734]. Стаття 7 цього Декрету визначала контрабанду як переміщення або замах на переміщення будь-якого майна через державний кордон з приховуванням від митного контролю.

В Україні відповідальність за контрабанду була встановлена у ст. 97 КК УРСР 1922 р. Вона визначалася як переміщення через державну прикордонну межу товарів, цінностей, майна і різного роду предметів поза митними установами або через такі, але з

приховуванням від митного контролю. Цікавим є покарання за контрабанду - позбавлення волі на строк не менше 3-х років із суворою ізоляцією, а при обтяжуючих обставинах - розстріл.

У КК УРСР 1927 року поняття контрабанди було дане у точній відповідності до редакції закону РСФСР. Згідно з новою редакцією розрізнялося два види контрабанди - проста, яка каралася в адміністративному порядку і кваліфікована.

Відповідно до КК УРСР 1960 р. кримінальна відповідальність за контрабанду встановлювалась ст. 70 КК. Зазначена норма входила до складу так званих "інших злочинів проти держави».

Контрабандою вважалось переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю товарів, валюти, цінностей та інших предметів у великих розмірах, а так само незаконне переміщення культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, радіоактивних, вибухових речовин, зброї та бойових припасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї). Санкція за контрабанду встановлена в межах від трьох до десяти років позбавлення волі. Відмінена смертна кара.

З набранням чинності КК України 2001 року кримінальна відповідальність за контрабанду визначена ст. 201, яка розміщена у розділі VII Особливої частини "Злочини у сфері господарської діяльності". Що ж до контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів ст. 305 КК України, то цей злочин цілком обґрунтовано включено в розділ XIII КК України, в якому передбачено відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення.

Контрабанда, тобто переміщення товарів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, вчинене у великих розмірах, а також незаконне переміщення історичних та культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, а так само контрабанда стратегічно важливих сировинних товарів, щодо яких законодавством України встановленні відповідні правила вивезення за межі України. Контрабанда товарів вважалась вчиненою у великих розмірах, якщо їх вартість у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Але з прийняттям 15 листопада 2011 року Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності" у зв'язку з втратою ознаки підвищеної суспільної небезпеки, достатньої для переслідування цього діяння у кримінальному порядку була скасована кримінальна відповідальність за контрабанду товарів [2].

На цей час за це діяння встановлюється адміністративна відповідальність згідно зі ст. ст. 351 та 352 Митного кодексу України. А саме за переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України поза митним контролем (ст. 351 МК) та за переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю (ст. 352 МК) [3].

На відміну від попередньої редакції ст. 201 КК та ст.ст. 352 та 352 МК на притягнення особи до адміністративної відповідальності не впливає вартість товарів, які незаконно переміщуються через митний кордон України.

Зазнали змін й стягнення за ці діяння. За контрабанду товарів було передбачено накладення штрафу в розмірі від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або конфіскацію цих товарів (якщо вартість товарів не перевищувала тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян) або позбавлення волі на строк від трьох до семи років з конфіскацією предметів контрабанди (якщо діяння вчинене у великому розмірі). Згідно з чинною редакцією ст. ст. 351 та 352 МК ці діяння тягнуть за собою накладення штрафу в розмірі 100 відсотків вартості цих товарів або транспортних засобів та їх конфіскацію.

Згідно з діючим законом кримінально-караною є контрабанда, тобто переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації.

В сучасній науковій літературі контрабанда практично однозначно визнається злочином у сфері господарської діяльності, тому що контрабандний провіз товарів завдає пряму економічну шкоду державі, оскільки в бюджет не надходять встановлені законодавством України митні платежі. Але товари вже не є предметом контрабанди. За діючим законом предметом цього злочи-

ну є отруйні, сильнодіючі, вибухові речовини, радіоактивні матеріали, зброя та боєприпаси (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а також спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації. Названі предмети є джерелом підвищеної небезпеки та при їх незаконному переміщенні через митний кордон України завдається шкода або створюється загроза заподіяння шкоди громадській безпеці, тобто суспільним відносинам з приводу поводження з джерелом загальної небезпеки, що забезпечують збереження людей і матеріальних цінностей.

У зв'язку з вищевикладеним вважаю, що після прийняття змін до КК суспільні відносини у сфері господарської діяльності не можуть бути визнанні об'єктом контрабанди. Контрабанду слід розташувати у Розділі IX "Злочини проти громадської безпеки".

Крім контрабанди товарів виключено відповідальність за контрабанду історичних цінностей та стратегічно важливих сировинних товарів, щодо яких законодавством України встановленні відповідні правила вивезення за межі України.

Згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду України від 03.06.2005 № 8 "Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил" та п. 39 ст. 1 МК України поняття товари охоплює будь-яке рухоме майно (у тому числі валютні та культурні цінності), електричну, теплову й інші види енергії, а також транспортні засоби, за винятком тих, що використовуються виключно для перевезення пасажирів і товарів через митний кордон України [4]. Тобто поняття "товари" охоплює поняття "культурні цінності". У зв'язку з цим вважаю необхідним декриміналізувати контрабанду не тільки історичних, а й культурних цінностей.

З вищевказаного можна зробити наступні висновки.

Поняття контрабанди пройшло тривалий шлях. З роками законодавець постійно розширював перелік предметів незаконне ввезення та вивезення яких з території України вважалось злочином. На сьогодні враховуючі тенденції гуманізації кримінального законодавства перелік кримінально караних діянь значно звузився. Було декриміналізовано контрабанду товарів, історичних цінностей та контрабанду стратегічно важливих сировинних товарів, щодо яких законодавством України встановленні відповідні правила вивезення за межі України. Додатково слід декриміналізувати контрабанду культурних цінностей, тому що це поняття охоплюється поняттям товарів.

Суспільні відносини у сфері господарської діяльності не можуть бути визнані об'єктом контрабанди. Контрабанду слід розташувати у Розділі IX "Злочини проти громадської безпеки".

Список використаних джерел:

1. Декрет СНК РСФСР от 1 сентября 1922г. О таможенной охране // СУ РСФСР. – 1922. - № 58. - С. 734. 2. Закон України від 15.11.2011 № 4025-VI "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності" // Голос України від 17.12.2011 № 239. 3. Митний кодекс України // Відомості Верховної Ради України ВВР, 2002, № 38-39, ст.288). 4. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 03.06.2005 № 8 "Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил" (Із змінами, внесеними згідно з Постановою Верховного Суду № 8 від 30.05.2008).

Гуренко Дмитро Юрійович,

кандидат юридичних наук, викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗМІСТ НОРМИ ПРО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЖИТТЯ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ

Кримінальний кодекс України відповідно до ст. 1 КК має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам. Для здійснення цього завдання Кримінальний кодекс України визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили [1].

Виконуючи вказане завдання, Кримінальний кодекс здійснює свої функції. Головна функція кримінального права як галузі права – це функція охоронна [2, с. 9].

Охоронна функція втілюється в кримінально-правовій політиці, тобто в діяльності органів державної влади в боротьбі зі злочинністю та реалізації завдань кримінального права [2, с. 10].

Під впливом сучасної кримінально-правової політики кримінальний закон України, здійснюючи охоронну функцію, постійно посилює кримінально-правовий захист осіб, що виконують службовий або громадський обов'язок.

У зв'язку з цим у науковій літературі була звернута увага на те, що аналіз змін і доповнень, які були здійснені у кримінальному законодавстві на протязі його розвитку, та сучасний стан закону про кримінальну відповідальність дозволяють зафіксувати тенденцію, яка проявляється у збільшенні спеціальних норм, що встановлюють, посилюють та диференціюють відповідальність за посягання на життя, здоров'я, майно та діяльність окремих категорій осіб у зв'язку з тим, що їх суспільна діяльність піддається підвищеній небезпеці [3, с. 3; 10, с. 149].

У чинному КК України до таких норм, що посилюють кримінально-правовий захист життя, здоров'я, майна та діяльності окремих категорій осіб, можливо віднести наступні:

- 1) ст. 112 (посягання на життя державного чи громадського діяча);
- 2) п. 8 ч. 2 ст. 115 (умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку);
- 3) ст. 157 (перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача);
- 4) ст. 171 (перешкоджання законній професійній діяльності журналістів);
- 5) ст. 180 (перешкоджання здійснення релігійного обряду);
- 6) ст. 206 (протидія законній господарській діяльності);
- 7) ст. 280 (примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків);
- 8) ст. 342 (опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві);
- 9) ст. 343 (втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, працівника державної виконавчої служби);
- 10) ст. 344 (втручання в діяльність державного діяча);
- 11) ст. 345 (погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу);
- 12) ст. 346 (погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча);

13) ст. 347 (умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу);

14) ст. 348 (посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця);

15) ст. 349 (захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника);

16) ст. 350 (погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок);

17) ст. 351 (перешкоджання діяльності народного депутата України чи депутата місцевої ради);

18) ст. 352 (умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок);

19) ст. 376 (втручання в діяльність судових органів);

20) ст. 377 (погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного);

21) ст. 378 (умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного);

22) ст. 379 (посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя);

23) ст. 386 (перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку);

24) ст. 391 (злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань);

25) ст. 392 (дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань);

26) ст. 397 (втручання в діяльність захисника чи представника особи);

27) ст. 398 (погроза або насильство щодо захисника чи представника особи);

28) ст. 399 (умисне знищення чи пошкодження майна захисника чи представника особи);

29) ст. 400 (посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги);

30) ст. 402 (непокора);

31) ст. 403 (невиконання наказу);

32) ст. 404 (опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків);

33) ст. 405 (погроза або насильство щодо начальника);

34) ст. 443 (посягання на життя представника іноземної держави);

35) ст. 444 (злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист).

Отже, виходячи з наведеного переліку норм, що здійснюють спеціальний кримінально-правовий захист діяльності осіб, які виконують службовий або громадський обов'язок, їх можна класифікувати за двома підставами. Залежно від блага, цінності, що захищаються, можна поділити на такі, які здійснюють спеціальний захист життя, здоров'я, майна, діяльності, і залежно від сфери суспільного життя – на такі, що здійснюють спеціальний захист у сфері державної влади, правоохоронної діяльності, здійснення правосуддя, військової служби, міжнародних відносин тощо. Тобто ст. 348 КК, яка окремо встановлює відповідальність за посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, в системі кримінально-правового захисту осіб у зв'язку з виконанням ними службового або громадського обов'язку є складовою частиною, з одного боку, кримінально-правового захисту життя особи у зв'язку з виконанням нею службового або громадського обов'язку, а з іншого – кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності.

Як складова частина кримінально-правового захисту життя особи у зв'язку з виконанням нею службового або громадського обов'язку норма, передбачена ст. 348 КК України, є спеціальною порівняно із загальною нормою, що передбачена п. 8 ч. 2 ст. 115 КК, поряд з такими спеціальними нормами, що передбачені статтями 112, 379, 400, ч. 4 ст. 404, ст. 443 КК.

Таке співвідношення вказаних норм визначається постановою Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи», який з цього приводу надав у п. 12 наступне тлумачення:

«Відповідальність за п. 8 ч. 2 ст. 115 КК за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку настає, якщо злочин вчинено з метою не допустити чи перепинити правомірну діяльність потерпілого у зв'язку з виконанням ним зазначеного обов'язку,

змінити характер останньої, а так само з мотивів помсти за неї незалежно від часу, що минув з моменту виконання потерпілим своїх обов'язків до вбивства.

Умисне вбивство або замах на вбивство державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного або їх близьких родичів, захисника чи представника особи або їх близьких родичів, начальника військової служби чи іншої особи, яка виконує обов'язки з військової служби, представника іноземної держави або іншої особи, яка має міжнародний захист, за наявності відповідних підстав належить кваліфікувати тільки за статтями 112, 348, 379, 400, ч. 4 ст. 404, ст. 443 КК. Разом з тим, коли вчинене вбивство зазначених осіб чи замах на нього вчинені за інших обтяжуючих обставин, передбачених ч. 2 ст. 115 КК, дії винної особи додатково кваліфікуються і за відповідними пунктами цієї статті» [4, с. 417].

Як складова частина кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності ст. 348 КК входить до системи норм, які в своїх конструкціях містять поняття «працівник правоохоронного органу», а саме: статті 342, 343, 345, 347, 348, 349 КК України.

Таким чином, з'ясовуючи місце ст. 348 КК серед кримінально-правових норм, можна схематично уявити її у середині двох кіл, що перетинаються, тобто кола норм, які здійснюють кримінально-правовий захист життя осіб у зв'язку з виконанням ними службового або громадського обов'язку, та кола норм, які здійснюють кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності, при цьому обидва кола охоплюються більш широким колом, який містить усі норми, що здійснюють кримінально-правовий захист діяльності осіб у зв'язку з виконанням ними службового або громадського обов'язку.

Особливістю конструкції ст. 348 КК є те, що диспозиція фактично містить ознаки двох складів злочинів, а саме:

- 1) вбивство або замах на вбивство працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків;
- 2) вбивство або замах на вбивство члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця у зв'язку з їх діяльністю щодо охорони громадського порядку.

У зв'язку з цим пропонується відокремлювати поняття «працівник правоохоронного органу» та «інші суб'єкти правоохоронної діяльності».

Необхідність особливого кримінально-правового захисту працівників правоохоронних органів обумовлюється об'єктивними обставинами, оскільки їх діяльність спрямована в першу чергу на захист життя, прав і свобод людини, запобігання правопорушенням і злочинності, на зміцнення правопорядку, «адже працівники правоохоронних органів при виконанні службових обов'язків можуть спиратися тільки на захист держави та власні сили» [5, с. 43].

Відповідно до ст. 21 Закону України «Про міліцію», яка має назву «Правовий захист працівників міліції та громадян, які сприяють міліції в охороні громадського порядку та боротьбі із злочинністю», містить такі положення:

«Працівники міліції перебувають під захистом держави, що здійснюється в порядку і випадках, передбачених законом.

Держава гарантує захист життя, здоров'я, честі, гідності, житла, майна працівника міліції, членів його сім'ї та близьких родичів від злочинних посягань та інших протиправних дій.

Правопорушення щодо пенсіонера міліції, членів його сім'ї, вчинені у зв'язку з його попередньою службовою діяльністю, а так само щодо особи, яка сприяє міліції в охороні громадського порядку і боротьбі із злочинністю, та членів її сім'ї, тягнуть за собою відповідальність за законом» [6].

Ці положення певним чином відбито у Кримінальному кодексі України, який здійснює кримінально-правовий захист працівників правоохоронних органів. При цьому КК України, використовуючи поняття «працівник правоохоронного органу», не надає визначення цьому поняттю. Таке визначення міститься у ст. 2 Закону України від 23 грудня 1993 року № 3781-ХІІ «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» і має наступний зміст:

«1. Правоохоронні органи – органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, митні органи, органи охорони державного кордону, органи державної податкової служби, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державної контрольно-ревізійної служби, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Відповідно до цього Закону захисту підлягають працівники суду і правоохоронних органів, зазначених у частині першій цього пункту, а також співробітники кадрового складу розвідувальних органів України, працівники Антимонопольного Комітету України та уповноважені особи Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку України, які безпосередньо беруть участь відповідно у:

- а) розгляді судових справ у всіх інстанціях;
- б) провадженні і розслідуванні кримінальних справ та справ про адміністративні правопорушення;
- в) оперативно-розшуковій та розвідувальній діяльності;
- г) охороні громадського порядку і громадської безпеки;
- д) виконанні вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів дізнання і попереднього слідства та прокурорів;
- е) контролі за переміщенням людей, транспортних засобів, товарів та інших предметів чи речовин через державний і митний кордон України;
- є) нагляді і контролі за виконанням законів» [7].

Кримінально-правовий захист інших суб'єктів правоохоронної діяльності здійснюється з урахуванням положень, які містяться в Законі України від 22 червня 2000 року № 1835-III «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» [8].

Зокрема, ст. 9 цього Закону визначає основні завдання громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону наступним чином:

«Основними завданнями громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону є:

- 1) у сфері охорони громадського порядку:
 - надання допомоги органам внутрішніх справ у забезпеченні громадського порядку і громадської безпеки, запобіганні адміністративним проступкам і злочинам;
 - інформування органів та підрозділів внутрішніх справ про вчинені або ті, що готуються, злочини, місця концентрації злочинних угруповань;
 - сприяння органам внутрішніх справ у виявленні і розкритті злочинів, розшуку осіб, які їх вчинили, захисті інтересів держави, підприємств, установ, організацій, громадян від злочинних посягань, участь у забезпеченні безпеки дорожнього руху та боротьбі з дитячою бездоглядністю і правопорушеннями неповнолітніх;
- 2) у сфері охорони державного кордону:

надання допомоги підрозділам Державної прикордонної служби України у виявленні та затриманні осіб, які порушили або намагаються порушити державний кордон чи провадять іншу протиправну діяльність на кордоні;

сприяння військовослужбовцям Державної прикордонної служби України в охороні державного кордону, виключної (морської) економічної зони України, а також здійснення контролю за дотриманням режиму державного кордону, прикордонного режиму і режиму в пунктах пропуску через державний кордон, проведення разом з ними пропуску громадян до місць відпочинку і роботи;

надання допомоги підрозділам Державної прикордонної служби України у виявленні умов та причин, які можуть призвести до злочинної діяльності на кордоні, і вжиття заходів до їх усунення;

участь у спостереженні за місцями роботи і відпочинку поблизу кордону та за прикордонними інженерними спорудами;

участь у заходах Державної прикордонної служби України з профілактики правопорушень або спроб порушення державного кордону і режиму в пунктах пропуску через державний кордон, незаконного переміщення через державний кордон вантажів, матеріалів та іншого майна;

3) у разі виникнення надзвичайних ситуацій:

надання невідкладної допомоги особам, які потерпіли від нещасних випадків чи правопорушень;

участь у рятуванні людей і майна, підтримання громадського порядку у разі стихійного лиха та інших надзвичайних обставин» [8].

При цьому у ст. 17 цього Закону, яка передбачає положення про правові гарантії та соціальний захист членів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону, прямо вказується, що «законом гарантується захист життя, здоров'я, честі, гідності, майна члена громадського формування та членів його сім'ї від злочинних посягань та інших протиправних дій» [8].

Кримінально-правовий захист життя працівника правоохоронного органу та його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків, а також члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця у зв'язку з їх діяльністю щодо охорони громадського порядку здійснюється згідно зі ст. 348 КК України, яка міститься у Розділі XV Особливої частини КК, що

має назву «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян».

Виходячи з того, що в назві Розділу XV відсутній термін «правоохоронний орган», можна зробити висновки, що у цьому випадку поняттям «орган державної влади» охоплюються також і правоохоронні органи.

Такий підхід до співвідношення цих понять можна виявити і в багатьох інших випадках. Так, в ч. 1 ст. 20 Закону України «Про міліцію» вказується, що «працівник міліції є представником органу виконавчої влади» [6]. В абз. 2 п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» міститься таке положення: «Виконання службового обов'язку – це діяльність особи, яка входить до кола її повноважень, а громадського обов'язку – здійснення спеціально покладених на особу громадських повноважень чи вчинення інших дій в інтересах суспільства або окремих громадян (наприклад, припинення правопорушення, повідомлення органів влади про злочин або про готування до нього)» [4].

Водночас в окремих статтях Розділу XV Особливої частини КК поняття «представник влади» і «працівник правоохоронного органу» використовуються як самостійні. Зокрема, в ст. 342 КК встановлюється відповідальність за опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві; у ст. 343 КК – за втручання в діяльність працівника правоохоронного органу чи працівника державної виконавчої служби; у ст. 349 КК – за захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника. Більш того, в окремих статтях передбачається відповідальність за погрозу або насильство щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 КК), погрозу або насильство щодо державного або громадського діяча (ст. 346 КК), погрозу або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ст. 350 КК), а також за умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347 КК) та умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ст. 352 КК).

Тобто на підставі вищезгаданих положень слід зробити висновок, що в одних випадках поняття «працівник правоохоронного

органу» охоплюється поняттям «представник влади», в інших випадках ці поняття використовуються як самостійні. Тому поняття «представник влади» можна розглядати у двох розуміннях – широкому, яке охоплює представників усіх відомих гілок влади (законодавчої, виконавчої, судової), та вузькому, яке не охоплює працівників правоохоронних органів і суду. Таке ставлення до вказаних понять обумовлюється також історією розвитку вітчизняного законодавства та зарубіжним досвідом законотворення.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України (із змінами та доповненнями станом на 20 квітня 2011 року). – Х. : Одиссей, 2011. – 224 с. 2. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов [та ін.] ; за заг. ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 480 с. 3. Гаухман Л. Уголовное законодательство об охране лиц, выполняющих служебный или общественный долг / Л. Гаухман // Законность. – 1995. – № 11. – С. 2–8. 4. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року № 2 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України (1972–2009). – Х. : ФО-П Вапнярчук Н.М., 2009. – С. 413–424. 5. Осадчий В. Правоохоронній діяльності – спеціальний кримінально-правовий захист / В. Осадчий // Право України. – 1996. – № 8. – С. 43–44. 6. Про міліцію : Закон України від 20 грудня 1990 року № 565-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 4. – Ст. 20. 7. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 грудня 1993 року № 3781-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 50. 8. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22 червня 2000 року № 1835 – ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 40. – Ст. 338.

Житний Олександр Олександрович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання Харківського національного університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ ЗВ'ЯЗКІВ МІЖ ДЖЕРЕЛАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА І ПРАВА УКРАЇНИ ТА ПРИНЦИПАМИ Й НОРМАМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Національне кримінальне вже давно не є автономним утворенням, ізольованим від впливу положень інших галузей національного права, а також від правостановлень, вироблених міжнародною спільнотою. Без взаємодії з ними воно не здатне своєчасно відкликатися на зміни в суспільно-політичному житті на рівні країни, європейського регіону та світу, не може стати засобом охорони й регулювання найбільш важливих суспільних відносин на території держави, забезпечення миру й безпеки людства. При цьому, якщо «взаємини» кримінального права України з іншими галузями права внутрішньодержавного проявляються передусім при деталізації з урахуванням положень останніх ознак багатьох злочинів у кримінальному законі (у нормах КК із бланкетними диспозиціями), визначенні об'єктів кримінально-правової охорони, то його зв'язки його з актами міжнародно-правового характеру складніші. Якщо до уваги брати лише статичний аспект питання, очевидними стають дві їх площини. По-перше, площина «горизонтальна»: деякі норми конкретного міжнародного акту враховуються при визначенні змісту положень КК України. Так, при конструюванні його норм в ряді випадків використано посилання на міжнародно-правові акти, положення яких стають, таким чином, частиною норми національного кримінального права. Приклад зв'язків такого рівня – ст. 438 КК. Об'єктивна сторона описаного в ній порушення законів та звичаїв війни включає, зокрема, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами. Існують такі зв'язки й у Загальній частині КК – в інститутах дії кримінального закону в просторі, видачі злочинців. В наведених прикладах спостерігається кооперація положень національного кримінального й міжнародного права, коли норма першого включає в себе норми другого.

У площині «вертикальній» міжнародно-правові акти здійс-

нують на національне кримінальне право вплив субординуючий. Як вказує ст. 9 Конституції, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Про такий зв'язок ідеться й безпосередньо у самому КК, ч. 1 ст. 3 якого наголошує, що він ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права. Однак, поперше, й у міжнародному праві поки що дискусійним є визначення вичерпного каталогу принципів і норм, які можна беззаперечно оцінити як загальновизнані. По-друге, в тій же ст. 3 КК визначається, що вітчизняне законодавство про кримінальну відповідальність становить тільки цей кодекс, і лише він визначає злочинність діяння, його караність та інші кримінально-правові наслідки. Отже, у межах юрисдикції КК України вказані вище елементи кримінально-правового регулювання не можуть безпосередньо визначатися міжнародними угодами України, так само як й принципами й нормами міжнародного права. Крім того у ч. 1 ст. 2 КК України підставою кримінальної відповідальності безальтернативно визнане вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим (підкреслено мною – О. Ж.) кодексом. Тому ця відповідальність не може встановлюватися будь-яким іншим джерелом, у т.ч. міжнародними договорами (укладеними у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування – договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо[1]). Водночас, норми й принципи міжнародного права, які містяться в цих договорах досить часто впливають на процеси та визначають результати нормотворчості вітчизняного законодавця в галузі кримінального права України. У таких випадках вони впливають на національне кримінальне право на ідеологічному рівні, зокрема, входячи до кола чинників, що зумовлюють криміналізацію деяких суспільно небезпечних діянь або до причин ухвалення кримінально-правових норм, які не є заборонними. У таких випадках норми національного кримінального права ухвалюються на виконання міжнародних договорів України з певних кримінально-правових питань. Так, наприклад, на формування у чинному КК України системи покарань, позбавленої смертної кари, безумовно, вплинули принципи, визначені у Конвенції про захист прав і основних свобод лю-

дини 1950 р. Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р. Криміналізація торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо людини (ст. 149 КК) була здійснена в результаті трансформації вимог Конвенції про боротьбу з торгівлею людьми й експлуатацією проституції третіми особами, прийнятої міжнародною спільнотою в 1949 р. (набрала чинності 25 липня 1951 р, ратифікована ССРСР 15 жовтня 1954 р., набрала чинності в УРСР з 15 лютого 1955 р.), Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 18 грудня 1979 р. та набула чинності у вересні 1981 р.). Ці приклади можна продовжувати.

Викладене дозволяє вказати на обмеженість джерел вітчизняного кримінального законодавства: слідство чи суд при кваліфікації злочину, призначенні покарання, звільненні від покарання чи його відбування, звільнення від кримінальної відповідальності та при застосуванні інших кримінально-правових наслідків злочину не можуть безпосередньо застосовувати міжнародний договір України. Такі положення попередньо мають бути трансформованими у статті (частини статей) цього кодексу, набути форму кримінального закону України.

Слід вказати у цьому зв'язку, що зміст інших положень національного права, які можуть визначати реалізацію норм права кримінального, встановлюють дещо інше. Так, згідно з п. 2 ч. 1 ст. 400-12 Кримінально-процесуального кодексу (мається на увазі КПК 1960 р.) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні кримінальної справи судом є однією з підстав для перегляду судових рішень Верховним Судом України, що набрали законної сили. Стаття 19 Закону України від 29 червня 2004 р. № 1906-IV «Про міжнародні договори України» встановлює, що чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору[1]. Як бачимо, винятку не робиться і для такого акту, як КК України. При цьому не слід випускати з уваги, що Конституція України (п. 22 ч. 1 ст. 92) ви-

значає, що діяння, які є злочинами та відповідальність за них визначаються виключно законами України [2].

Наявна колізія між актами різних галузей права у питанні про можливість використання міжнародно-правових актів як джерел кримінального права України. Зважаючи на це, вітчизняним правоохоронним та судовим органам важко буде знайти вихід із такої (поки що гіпотетичної, але цілком можливої) правозастосовної ситуації, коли державою укладено міжнародний договір, який стосується кримінально-правових питань, парламентом дано згоду на його обов'язковість, однак, з певних причин (наприклад, парламентська криза в державі) його положення не трансформовані у національне кримінальне законодавство і в КК не внесено відповідних змін. Безпосередньо застосовувати положення укладеного договору може не дозволити КК (його ст. 2 та 3), але при цьому його незастосування може кваліфікуватися як порушення державою правила добросовісного виконання міжнародних договорів (у міжнародних правовідносинах закріплено в ст. 27 Віденської конвенції ООН про право міжнародних договорів: держава не може посилається на положення свого внутрішнього права як на виправдання для невиконання нею договору), яке тягне міжнародну відповідальність у встановлених формах.

Системний аналіз положень Конституції, КК та міжнародно-правових актів дозволяє говорити, що останні можуть безпосередньо застосовуватися в процесі кримінально-правового регулювання на внутрішньодержавному рівні і не потребують трансформації лише в частині, що не стосується визначення підстав кримінальної відповідальності, злочинності й караності та інших кримінально-правових наслідків діяння (це, передусім загально-визнані норми міжнародного права, що стосуються прав людини).

При цьому в частині зв'язків міжнародно-правових актів та джерел кримінального законодавства й права України спостерігається ряд колізій, які ускладнюють процес застосування останнього та негативно впливають на процеси його гармонізації з вимогами міжнародно-правових актів. КК України як єдине джерело її кримінального законодавства не дозволяє безпосередньо розв'язати вказану вище проблему, як й ряд інших важливих проблемних питань, які виникають в цій сфері (зокрема, встановлення доцільності імплементації подібних положень, межі імплементації, питання щодо подолання можливої конкуренції або й конфлікту між вже існуючими приписами національного кримі-

нального права й положеннями, що впливають з міжнародно-правових зобов'язань тощо).

Список використаних джерел:

1. Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 р. № 1906-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – ст. 540. 2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 141.

Казначесва Дар'я Володимирівна,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання Харківського національного університету внутрішніх справ

**ПИТАННЯ УМОВНО-ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ
ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ЗАКОНОДАВСТВІ
ЗАКОРДОННИХ КРАЇН**

На сьогодні державна політика в Україні спрямована на інтеграцію до Європейського Союзу, що є одним із пріоритетних напрямів розвитку країни. Соціально-політичні та економічні зміни в Україні впливають на усі форми суспільного та політичного життя в державі, зокрема, на процеси у галузі права.

Аналіз законодавчого досвіду реалізації пенальної політики як України, так і зарубіжних країн свідчить, що її визначальною рисою на сьогодні є гуманізація кримінально-правової репресії. Загальною стає тенденція до зменшення кількості обвинувальних вироків, пов'язаних з призначенням покарання у виді позбавлення волі на певний строк, до покращення правового статусу засуджених тощо. Однією із складових цієї тенденції є застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання.

Найбільший інтерес становить досвід застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання у Франції, Федеративної Республіки Німеччина, як країн, які впродовж тривалого часу мають усталену правову систему та є представниками романо-германської правової сім'ї; США, як країни – представника сім'ї загального права; Японії, як країни, яка має свій специфічний шлях розвитку законодавства.

Аналіз кримінального законодавства зазначених країн свідчить, що вони віддають перевагу саме умовному звільненню від

відбування покарання, а не іншим безумовним видам. Це пояснюється тим, що умовне звільнення має багато переваг над безумовним: дає можливість певний час контролювати звільнену особу, застосовувати до неї заходи виховного та виправного характеру, маючи при цьому можливість реально виконати покарання, від якого таку особу було звільнено, що значно її дисциплінує.

У Франції питання умовно-дострокового звільнення врегульовані Кримінальним кодексом (КК) [1] та Кримінально-процесуальним кодексом (КПК) [2]. Формальною підставою цього виду звільнення є відбуття засудженим не менше половини строку позбавлення волі, для рецидивістів строк реального відбування покарання становить 2/3 строку, для осіб, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, відбуття не менше 15 років. Матеріальна підстава умовно-дострокового звільнення – це встановлення факту, що є достатні докази позитивної поведінки засудженого та серйозні підстави розраховувати на повернення його до нормального життя у суспільстві. Відповідно до ст. 731 УПК Франції, надання умовно-дострокового звільнення від відбування покарання може супроводжуватись «особливими умовами», а також «заходами впливу та контролю», які мають на меті полегшення повернення до нормального життя у суспільстві особи, яка звільняється. Такі заходи здійснюються під головуванням судді по виконанню покарань, комітету по пробації та сприянню засудженим та за участі патронажних організацій. Тривалість таких заходів не може бути меншою ніж невідбута частина покарання та може перевищувати невідбутий строк покарання не більше ніж на один рік. У разі нового засудження, явної недостойної поведінки, порушення умов чи непокори заходам сприяння умовно-дострокове звільнення відміняється міністром юстиції, а засуджений повинен відбути частину строку покарання, що залишилась. Відповідно до ст. ст. 132-44, 132-45 КК Франції, на умовно-достроково звільненого можуть бути покладені такі обов'язки: не змінювати без повідомлення до служби патронату та сприянню звільненим постійного місця проживання, роботи, навчання; постійно проживати у певному місці; не відвідувати певні місця (бари, трактири, ресторани); утримуватися від спілкування із визначеними судом особами (наприклад з потерпілими, співучасниками вчиненого злочину); не брати участі у парі, брати участь у тоталізаторі; не керувати транспортним засобом; пройти курс лікування від алкоголізму, наркоманії, токсикоманії

або венеричного захворювання; влаштуватися на роботу або навчання у визначений судом строк; надавати матеріальну допомогу родині у межах своїх можливостей; виконувати обов'язки щодо допомоги утриманцям; сплатити грошову суму до казни; не займатися професійною діяльністю, якщо з нею було пов'язане вчинення злочину; відшкодувати завдані злочином збитки у межах своїх матеріальних можливостей, навіть якщо немає рішення суду щодо цивільного позову.

У *Федеративній Республіці Німеччина* питання умовно-дострокового звільнення регулюються Кримінальним кодексом [3]. Формальною підставою застосування умовно-дострокового звільнення є відбуття не менш 2/3 строку позбавлення волі. У деяких випадках суд може звільнити достроково і після відбуття 1/2 строку, якщо особа засуджена вперше або якщо строк покарання не перевищує 2 роки позбавлення волі, або якщо існують особливі обставини, що характеризують засудженого і вчинений злочин. Засудженому до довічного позбавлення волі необхідно відбутися 15 років покарання.

Матеріальна підстава полягає у тому, що застосовувати умовно-дострокове звільнення можна, якщо є підстави відповідально судити, що особа в умовах волі не скоїть нового злочинного діяння. Цікаво, що надання умовно-дострокового звільнення можливе лише за згоди засудженого. Умовно-достроково звільненому встановлюється іспитовий строк у межах невідбутої частини строку покарання. Для здійснення контролю за звільненим використовують професійну службу пробачії разом із добровільними представниками громадськості, які безкоштовно здійснюють нагляд за такими особами та надають допомогу у його ресоціалізації.

У *Японії* надання умовно-дострокового звільнення регламентоване Кримінальним кодексом, а саме Главою 5 [4]. Відповідно до ст. 28 КК Японії, цей вид звільнення надається, якщо засуджений відбув 1/3 строку позбавлення волі, при призначенні покарання на певний строк, або 10 років – при безстроковому позбавленні волі (формальна підстава), якщо засуджена особа проявляє достовірне виправлення (матеріальна підстава).

У Японії існує система «захисного нагляду». Відповідно до законодавства, під такий нагляд можуть (або повинні) підпадати п'ять категорій осіб: неповнолітні, за рішенням сімейного суду; особи, умовно-достроково звільнені із тюрем; умовно засуджені, які були поставлені під захисний нагляд; жінки, умовно-

достроково звільнені від утримання у виховному закладі [5]. Підготовка до захисного нагляду починається ще під час перебування злочинця у тюрмі, коли відповідна служба проводить роботу за місцем його проживання. Співробітник служби захисного нагляду вивчає найближче оточення засудженого, визначає, чи можливе повернення засудженого до попереднього місця проживання. Захисний нагляд передбачає реабілітацію злочинця. Якщо умовно-достроково звільнений порушить умови, на яких йому було надано умовно-дострокове звільнення, то він повертається до пенітенціарної установи. Захисний нагляд застосовується як контроль за умовно-достроково звільненими.

Найбільш цікавою є система кримінального права США, що характеризується наявністю визначених та невизначених вироків. Суд, при призначенні покарання, встановлює максимальні та мінімальні його строки. Для США, як федеративної держави, характерна наявність загальнофедерального законодавства та законодавства кожного штату. У зв'язку з цим правова регламентація умовно-дострокового звільнення в різних штатах суттєво відрізняється підставами, строками, обмеженнями. Для зручності було складено Приблизний кримінальний кодекс США (далі – Приблизний КК), в якому визначено загальнофедеральні вимоги кримінального законодавства [6]. Відповідно до ст. 305.1 Приблизного КК США, при гарній поведінці та сумлінному ставленню до виконання обов'язків термін тюремного ув'язнення особи, засудженої на невизначений строк, скорочується на 6 днів кожного місяця призначеного строку покарання. Крім цього, за особливо зразкову поведінку або виключно сумлінне виконання своїх обов'язків, термін тюремного ув'язнення може бути скорочено ще на 6 днів у будь-якому місяці строку покарання. Загальна кількість часу, яка складається із сукупності всіх таких скорочень віднімається: а) від призначеного особі мінімального строку тюремного ув'язнення (для визначення дня, коли засуджений отримує право на умовно-дострокове звільнення); б) від призначеного особі максимального строку тюремного ув'язнення (для визначення дня, коли умовно-дострокове звільнення для засудженого стає обов'язковим).

Таким чином, умовно-дострокове звільнення – це звільнення з місця позбавлення волі до закінчення максимального строку покарання, встановленого вироком суду з тим, щоб звільнений впродовж певного періоду часу незаперечно дотримувався конк-

ретних умов (Parole). Питання надання умовно-дострокового звільнення вирішує комісія штату по умовно-достроковому звільненню. Ключову роль у процедурі умовно-дострокового звільнення відіграє Рада по умовно-достроковому звільненню, до якої входять від трьох до дев'яти членів. Кожний звільнений готує план свого перебування на волі після умовно-дострокового звільнення із зазначенням у ньому способу життя, який він буде вести на волі, конкретних відомостей про місце проживання, рід занять, місце роботи. Окрім зазначених обставин, при прийнятті рішення про умовно-дострокове звільнення, Рада по умовно-достроковому звільненню всебічно вивчає особу засудженого, думку посадових осіб та спеціалістів із цього питання. Основною умовою умовно-дострокового звільнення у США є не вчинення злочину. Рада по умовно-достроковому звільненню (Рада) може також вимагати в будь-який час, поки засуджений знаходиться під контролем, дотримання таких умов: виконувати певні зобов'язання по відношенню до родини; присвятити себе схвальній роботі чи навчанню; залишатися у межах території, зазначеної у довідці про звільнення; прибути особисто впродовж 36 годин після звільнення до закріпленої за ним посадової особи служби нагляду за умовно-достроково звільненими, а також з'являтися у терміни, які йому будуть встановлені; постійно проживати у місці, зазначеному у довідці про умовно-дострокове звільнення, а також повідомлювати посадовій особі служби нагляду за умовно-достроково звільненими про будь-які зміни адреси чи місця роботи; не мати вогнепальної чи іншої зброї, якщо на це немає письмового дозволу; з'являтися для проходження медичного чи психіатричного лікування, якщо цього вимагає Рада; утримуватись від спілкування з особами, які свідомо для нього займаються злочинною діяльністю або засуджені за вчинення злочинів; виконувати будь-які інші умови, пов'язані із причинами скоєння злочину, але які не тягнуть за собою не виправданих обмежень його свободи чи які є несумісними зі свободою його сумління; постійно проживати у спеціалізованому пансіоні чи лікарні впродовж певного періоду часу і під таким контролем та впливом, який вважає за доцільне Рада.

Проведений аналіз свідчить, що загальним для законодавств всіх закордонних країн, що були розглянуті, є наявність дієвого механізму здійснення контролю за поведінкою осіб, що знаходяться на волі у порядку умовно-дострокового звільнення; практика накладання на засудженого різних правообмежень (у різних

країнах вони мають різні назви: у Франції – це заходи сприяння та нагляду, у ФРН – вказівки, у Японії – постпенітенціарний захисний нагляд, у США – умови умовно-дострокового звільнення).

Автор в цілому підтримує ідею створення дієвого механізму соціальної роботи з особами, винними у вчиненні злочинів, можливість накладання на умовно-достроково звільнених осіб під час невідбутої частини покарання виконання певних обов'язків є доцільним та обґрунтованим.

Список використаних джерел:

1. Новый уголовный кодекс Франции / Науч. ред и пер. с франц. Н.Ф. Кузнецова, Э.Ф. Побегайло. — М.: Юридический колледж МГУ, 1993. — 212 с. 2. Code de procedure penale. — Paris: Librairie Dalloz, 1963. — 279 p. 3. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германия / Науч. ред. и вступ. ст. Ф.А. Шестакова; предисл. Г.-Г. Йешке; пер. с нем. Н.С. Рачковой. — СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. — 524 с. 4. Уголовный кодекс Японии / науч. ред. и предисл. А.И. Коробеева. — СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. — 226 с. 5. Белявская О.А. Уголовная политика в Японии / О.А. Белявская. М.: Издательство ИНИОН РАН, 1992. — 56 с. 6. Примерный Уголовный кодекс США / науч. ред. и вступ. Б.С. Никифоров; пер. с англ. А.С. Никифоров. — М.: Прогресс, 1969 — 303 с.

Канібер Юрій Миколайович,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувачий кафедрою кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології навчально-наукового інституту права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ

КРИМІНОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ: ОЗНАКИ, ВИДИ, ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ

Еволюція кримінологічної доктрини і практики протидії злочинності неминуче повертає дослідників до розгляду категорій, які мають методологічне значення для кримінологічної науки. Цим проблемам приділяли і приділяють увагу три покоління кримінологів, що безпосередньо створювали і розвивають традиції кримінологічної науки на кафедрі кримінального права та кримінології нашого університету. Категорії що мають системоу-

творююче значення для кримінології стали предметом постійної уваги провідних фахівців в галузі кримінології О.М.Бандурка, Л.М.Давиденко, В.П.Смельянов, А.Ф.Зелінський, О.М.Литвинов, О.А.Мартиненко, В.М.Трубников.

Окремі наукові категорії, наприклад, «кримінологічна діяльність» або «кримінологічна робота», цілком виправдано набули останнім часом поширеного використання і послідовно стверджуються в кримінологічній науці зусиллями О.М.Бандурки, В.Л.Давиденко, О.М.Литвинова [1, с. 17-18; 2, с.10-13], а також мають місце в роботах інших науковців [3, с. 95]. Однак, дослідники феномену кримінологічної діяльності розглядають її зміст під кутом зору реалізації кримінологічних цілей-завдань і функцій певних суб'єктів протидії злочинності, тому ототожнюють змістовну сторону кримінологічної діяльності зі змістом кримінологічної профілактики, вказуючи на те, що у обох випадках ідеться про усунення факторів, які детермінують злочинність. Вважаємо за можливе припустити, що зміст кримінологічної діяльності значно ширший. Обґрунтування гіпотези більш складного змісту кримінологічної діяльності є метою цієї наукової доповіді.

Відправним пунктом розгляду проблеми, на наш погляд, необхідно обрати два базових для кримінології поняття, з яких починається розуміння будь-якого кримінологічного погляду на суспільну реальність або будь-якого аспекту кримінологічного впливу на дійсність. По-перше, це предмет кримінології, як сукупність знань про об'єкти і сфери життєдіяльності, на яку спрямована увага кримінологічної науки і практики, по-друге, це кримінологічний інтерес, як мотив кримінологічної діяльності.

В сучасній кримінології певною мірою втрачено розуміння того, що предмет кримінології як науки не співпадає і не може співпадати з об'єктом наукового пізнання, тобто тими реальними явищами і процесами, що розглядаються кримінологією. Все те, що пізнається є або повинно бути об'єктом дослідження, бо воно ще не пізнане і протистоїть кримінологічному знанню. Предмет кримінології обумовлений об'єктом і фактично являє собою зафіксоване у вигляді кримінологічного знання, кримінологічної інформації більш-менш повне уявлення про об'єкт (злочинність, фактори її існування, особа злочинця, протидія злочинності), що і визначає в кінцевому результаті зміст кримінологічної науки у систематизованому вигляді. Предмет кримінології в цьому сенсі є проявом і відображенням об'єкту [4, с. 5-6]. Якщо в навчальній літературі ототожнення об'єкту і предмету кримінології

методологічно виправдано, то в наукових дослідженнях воно призводить до певних непорозумінь відносно того, що може вважатися «кримінологічним» явищем або процесом, і викликає певну неузгодженість між основними поняттями та категоріями кримінології.

Відносно змісту і обсягу елементів предмету кримінології позиція кримінологів ризниється лише відносно структуру предмету, того, що необхідно вважати окремими самостійними, основними, головними елементами та похідними від них, що виокремлюються задля поглибленого вивчення сутності основного предмету. Достатньо усталеною є позиція, що основу предмету кримінології складають феноменологія злочинності та окремих злочинів, детермінація злочинності та злочинних проявів, особа злочинця, протидія злочинності засобами її попередження, запобігання злочинам. Слід додати що предмет буде не повним без методології кримінології, методичних та організаційних засад кримінологічного дослідження об'єктів, іншої кримінологічної інформації, зокрема, кримінально-правової статистики, історії кримінології, теорій і вчень [5, с. 9-12]. Власне ці елементи окреслюють зміст і межі всього «кримінологічного»: аспектів, інтересу, впливу, політики, протидії, діяльності, інформації, знання, характеристики явищ, тощо.

Необхідність досягнення сучасного рівня безпеки і якості життя суспільства породжують кримінологічний інтерес як бажання, наміри, прагнення спільноти носіїв інтересу до пізнання означених об'єктів та здійснення на них кримінологічного впливу, як реакції суспільства на негативні кримінологічні явища, переважно через вплив на детермінанти злочинності, включаючи криміногенні якості особи злочинців. Наприклад, А.П.Закалюк визначив кримінологічний інтерес як «інтерес до певного об'єкту на підставі потреби розв'язання завдань науки кримінології, у тому числі головного з них – наукового обґрунтування системи запобігання злочинам, їх видам і злочинності загалом» [6, с. 7]. Кримінологічний інтерес є причиною утворення і реалізації кримінологічного впливу на об'єкти.

В ідеалі організуючою основою кримінологічного впливу на злочинність повинна бути кримінологічна політика, зафіксована у вигляді нормативно затверджених концепцій і прийнятих на у їх розвиток нормативних актів, державних, регіональних і місцевого рівня програм запобігання (профілактики) злочинності, що забезпечені матеріальними, організаційними і іншими ресурса-

ми, політичним і управлінським супроводженням. На думку А.Ф.Зелінського «криминологическая политика – это научно обоснованная стратегия и тактика предупреждения преступности посредством реализации системы мер специально-криминологического характера, а также путем противодействия и пресечения преступлений» [7, с.12].

Криминологічна політика реалізується за допомогою криминологічної діяльності, різновиди якої охоплюють певні напрями, форми і засоби дослідження і впливу на злочинність. Виходячи з системного тлумачення поняття людської діяльності, визначення криминологічної діяльності можливо сформулювати наступним чином. Криминологічна діяльність – це система різноманітних за формою і напрямками дій громадян та колективних суб'єктів суспільного життя, що спрямовані на досягнення двусудиної мети – надбання наукового знання про злочинність та інші безпосередньо пов'язані з нею об'єкти, що охоплюються криминологічним інтересом, і на їх підставі ефективно впливати на злочинність засобами запобігання, знижуючи інтенсивність процесів детермінації, змінюючи якісні і кількісні показники злочинності до компромісно прийняттого суспільством стану.

Ще Аристотель започаткував традицію виділяти теоретичний та практичний різновид діяльності, хоча такий поділ по відношенню до криминологічної діяльності певною мірою умовний в залежності від одержаного результату та мети його використання. Теоретична криминологічна діяльність спрямована на створення системи криминологічного знання, тобто змісту науки криминології, шляхом обробки і узагальнення криминологічної інформації. Результат теоретичної діяльності представлені у вигляді систематизованої емпіричної інформації про криминологічні об'єкти, аналітичних матеріалів, криминологічних характеристик, наукових вчень, теорій.

Окремо необхідно звернути увагу на зміст криминологічних характеристик. В криминології зазвичай вона розглядається за призначенням як певний аналог складу злочину в кримінальному праві, як схематична конструкція, що використовується для впорядкованого опису і аналізу окремих видів і груп злочинів. Питання відносно змісту, переліку складових частин криминологічної характеристики залишається дискусійним: в окремих випадках заперечується можливість включення до неї детермінант злочинів і майже правилом вважається розглядати за її межами інформацію про протидію або запобігання злочинами. На наш

погляд, з огляду на те, що слід вважати «кримінологічним», таке обмеження структури і змісту кримінологічної характеристики не логічно. Кримінологічна характеристика, як певного ступеню узагальнена наукова інформація, може розглядатись не тільки по відношенню до окремих груп і видів злочинів, а будь-якого об'єкту кримінологічного вивчення. Що стосується кримінологічної характеристики окремих видів і груп злочинів, то опис, узагальнення та рекомендації відносно попередження останніх виглядає в ній досить послідовним і природнім. Важко не погодитись з ствердженням А.П.Закалюка, що основним критерієм побудови кримінологічного знання (і кримінології загалом) має бути визнана належність елемента цієї системи, який відображає певні кримінологічні знання, до предмета кримінології [8, с.26].

Результатом практичної кримінологічної діяльності є створення умов для ефективного запобіжного впливу на злочинність, майбутніх злочинців, процеси детермінації злочинності або позитивні зміни якості об'єктів кримінологічного впливу, зміст якого майже повністю охоплюється інтегрованою багаторівневою системною діяльністю – кримінологічною протидією злочинності. Систему протидії злочинності у сукупності утворюють дві відносно самостійні і обокремлені підсистеми діяльності і засобів впливу на злочинність. Протидія злочинності охоплює всі аспекти впливу на злочинність, включаючи кримінально-правові і кримінологічні. Необхідно враховувати, що останні спрямовані лише на запобігання злочинам але змістовно значно виходять за межі використання правових, тим більше кримінально-правових, засобів попередження злочинності, охоплюють організаційні, економічні, педагогічні і інші соціальні засоби впливу. Тому в рамках кримінологічного підходу недоцільно ототожнювати кримінологічну протидію злочинності з протидією злочинності взагалі. Більш коректно виокремлювати кримінологічний аспект протидії злочинності у вигляді кримінологічної протидії злочинності.

До практичних форм кримінологічної діяльності можливо віднести: ведення кримінологічних обліків, кримінологічної статистики; створення і експлуатація автоматизованих систем накопичення і зберігання кримінологічної інформації; кримінологічний аналіз практичного спрямування; кримінологічні наукові дослідження « в польових умовах»; організаційні форми забезпечення управління профілактичною діяльністю: кримінологічне прогнозування, планування, координація, контроль, розповсю-

дження передового досвіду запобігання злочинам; інформаційний вплив на об'єкти кримінологічної протидії; кримінологічна експертиза; різноманітні форми профілактичної правоохоронної і право застосовної діяльності спеціалізованих суб'єктів кримінологічної протидії; інші види кримінологічної діяльності у межах загально соціальної, спеціальної і індивідуальної профілактики злочинів.

Таким чином, питання відносно розуміння змісту, ознак і видів кримінологічної діяльності можливо вирішити лише виходячи з аналізу базових для кримінології понять і категорій, у їх діалектичному взаємозв'язку, виключно на підставі системного погляду на понятійний апарат кримінології.

Список використаних джерел:

1. Бандурка О.М. Протидія злочинності та профілактика злочинів: монографія / О.М.Бандурка, О.М.Литвинов. –Харків: Вид-во ХНУВС, 2011. 2. Кримінологічна діяльність суб'єктів кримінального судочинства: монографія / В.Л. Давиденко, М.Л.Давиденко, О.М.Литвинов, О.О.Титаренко; за заг. ред. проф. Л.М.Давиденко. –Харьков: Тимченко, 2011- 214с. 3. Джужа О. Яка кримінологія потрібна сьогодні? [Текст] / О.Джужа // Право України -2000.-№6.- С.95-96. 4. Курс советской криминологии: Предмет. Методология .Преступность и её причины. Преступник./ кол. авт.: Г.В.Дашков, А.И.Долгова, И.И. Карпец, В.Н.Кудрявцев, А.Б.Сахаров и др.; под ред. проф. В.Н.Кудрявцева, проф. И.И. Карпеца, проф. Б.В.Коробейникова.- М.: Юридлит., 1985.- 416с. 5. Кримінологія. Загальна частина : навчальний посібник / А.Б. Блага, І.Г. Богатирьов, Л.М. Давиденко та ін.; за заг. ред. О.М. Бандурки. – Х.: Вид-во ХНУВС, 2010. – 240 с. 6. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3-х кн.. Кн. 2 : Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів / А.П. Закалюк. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 712 с. 7. Зелинский А.Ф. Кримінологія: Курс лекцій./ А.Ф.Зелинский – Харьков: Прапор,1996. -260 с. 8. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : У 3-кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки / А.П. Закалюк. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 424 с.

Книженко Оксана Олександрівна,

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання Харківського національного університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗРОБЛЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД ВСТАНОВЛЕННЯ САНКЦІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

У боротьбі зі злочинністю вельми важливим є не лише визначення в законі вичерпного переліку злочинів, а й встановлення чітко витриманих, взаємно узгоджених, домірних тяжкості злочину санкцій. Вони мають бути такими, щоб суддя мав можливість індивідуалізувати кримінальну відповідальність особи з урахуванням не лише тяжкості злочину, а й особистісних якостей винного. Саме від того, яку санкцію встановлено в кримінальному праві, визначається вибір заходів кримінально-правового впливу на особу, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

У теорії кримінального права вчені прагнуть розробити практичний механізм конструювання кримінально-правових санкцій та їх застосування. Значний внесок у розв'язання цього питання внесли роботи Я. М. Брайніна, С. І. Дементьєва, Ю. А. Демидова, М. Д. Дурманова, А. Н. Ігнатова, І. Я. Козаченка, А. П. Козлова, А. І. Коробєєва, Л. Л. Круглікова, О. Е. Лейста, П. П. Осипова, В. П. Проценка, В. В. Мальцева, Д. О. Хан-Магомєдова та інших. Останнім часом пошвидко наукові розробки зазначеної проблематики в Російській Федерації. Достатньо назвати роботи Ю. В. Баулін, О. А. Буніна, І. О. Нечасвої, Н. А. Ниркової, Н. В. Огороднікової, С. А. Полякова, К. Р. Самвелян, В. П. Сілкина. В Україні нею переймалися Н. О. Гуторова, Т. А. Денисова, О. П. Горох, А. А. Музика, Н. А. Орловська, М. І. Панов, П. В. Хряпінський, Ю. В. Філей. Однак й дотепер законодавець, визначаючи межі кримінально-правових санкцій, не має ані чітко визначених правил їх конструювання, ані принципів їх встановлення, що негативно позначається на реалізації кримінально-правової політики в державі та вирішенні завдань, визначених у кримінальному законодавстві.

Тому метою цієї роботи є з'ясування кола питань, які законодавець повинен урахувати, встановлюючи кримінально-правові санкції.

Одним із них є проблема визначення санкцій. Ураховуючи, що термін „санкція” походить від лат. *sanctio* – непорушна по-

станови [1, с. 727], або найсуворіша постанова [2, с. 484; с. 426], затвердження, схвалення; карні заходи щодо порушників міжнародних угод [3, с. 178], покарання за злочин [4, с. 166], відзначимо, що у юридичних словниках та енциклопедіях санкцію визначають у кількох значеннях, які можна звести до п'яти значеннєвих змістів, три з яких стосуються норм кримінального права. Так, нею визнають складову частину норми права, яка на випадок невиконання норми визначає заходи державного впливу, переважно у формі примусу [1, с. 727; 5, с. 104; 6, с. 564; 7, с. 801]. Призначення санкції полягає в забезпеченні правовими засобами точного і неухильного додержання й виконання правових норм [1, с. 727]. Вона є юридичною гарантією досягнення цілей правового регулювання, попередження злочинів [8, с. 564].

Під санкцією розуміють також заходи, які застосовуються до правопорушника й тягнуть для нього певні несприятливі наслідки [2, с. 484; 6, 564; 7, 104].

Санкцію розглядають як затвердження вищою інстанцією будь-якого акта та надання йому чинності або визнання законності певного документа [5, с. 104; 9, с. 427; 7, с. 801].

Вважаємо за доцільне виділяти санкцію статті закону про кримінальному відповідальність (такий підхід у визначенні санкцій є визначальним при написанні підручників, навчальних посібників з кримінального права), а також санкцію кримінально-правової норми під якою слід розуміти захід державного впливу, головним чином у формі примусу, який застосовується до особи яка вчинила злочин, або до особи, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння, однак через малолітній вік або неосудність не може бути визнана суб'єктом злочину.

Визначаючи теоретичні засади встановлення санкцій у кримінальному праві, слід враховувати, що поза межами системи санкцій є неможливим застосування покарання та інших заходів кримінально-правового впливу. Також слід враховувати й те, що норми закону, які визначають побудову та застосування системи покарань та інших заходів кримінально-правового впливу, мають значення й для побудови та застосування кримінально-правових санкцій. І навпаки, норми, які визначають побудову та застосування кримінально-правових санкцій, належать до сфери правового врегулювання системи заходів кримінально-правового впливу.

З розвитком соціально-економічних, політичних формацій цілком закономірним і природним є прагнення законодавця до

прийняття справедливого кримінального закону в цілому та справедливих санкцій зокрема. Запорукою цього є урахування аксіологічного аспекту під час конструювання кримінально-правових санкцій. Зокрема принципів кримінального права та цілей покарання.

У цьому аспекті будемо виходити з того, що, встановлюючи санкції в кримінальному праві, законодавець мусить виходити із основоположних ідей, які будуть знаходити свій прояв не лише у формі їх закріплення, а й у їх змісті. Іншими словами, і за формою, і за змістом кримінально-правові санкції мають відповідати принципам кримінального права.

В. П. Сілкін, розробляючи аксіологічний аспект побудови та застосування санкцій, відзначає, що орієнтація кримінального права лише на свої завдання, функції, цілі та ігнорування при цьому важливіших, первинних відносно них, ціннісних аспектів соціального розвитку неминуче призведе лише до розширення і посилення кримінальної репресії, і тим самим – до порушення найважливіших не лише кримінально-правових, але й конституційних, загальнодемократичних принципів: законності, рівноправності громадян перед законом, справедливості, гуманізму та ін. [10, с. 88, 89].

Незважаючи на те, що процес встановлення кримінально-правових санкцій близький до пеналізації діянь, вирішуючи проблему конструювання кримінально-правових санкцій, слід виходити саме з впливу принципів кримінального права, а не пеналізації, оскільки, по-перше, пеналізацію визначають як процес встановлення характеру караності криміналізованого діяння, призначення покарання, тому процес конструювання санкцій не обмежується визначенням виду та розміру покарання, а включає в себе також визначення інших заходів кримінально-правового впливу, які охоплюються процесом депеналізації (наприклад, звільнення від кримінальної відповідальності) [11, с. 137; 12, с. 30; 13, с. 28; 14, с. 242]. По-друге, розробляючи проблеми пеналізації діянь, науковцями окремо не порушувалося питання про принципи пеналізації [11, с. 137; 12, с. 28]. Вочевидь таке становище є характерним, ще й тому, що принципи кримінального права є набагато ширшою категорією, ніж принципи пеналізації. Означене дозволяє, ґрунтуючись на принципах кримінального права, розробити теоретичні засади встановлення кримінально-правових санкцій.

При порушенні питання встановлення санкцій у кримінальному праві неодмінно постає необхідність у з'ясуванні диференціації відповідальності, значення якої полягає у виявленні специфічних особливостей цього виду законотворчої діяльності, в з'ясуванні видів, підстав і засобів законодавчого поділу юридичної відповідальності, у з'ясуванні її впливу на процес конструювання санкцій. Цілком слушною з цього приводу є думка О. Г. Соловйова, що для законотворчості значення диференціації кримінальної відповідальності полягає в юридично досконалії побудові системи заходів кримінально-правового впливу. Вона допомагає не лише долати прогалини й колізії в кримінальному законодавстві, а й забезпечує проведення єдиної й оптимальної кримінальної політики щодо відповідальності осіб, які вперше скоїли злочини невеликої тяжкості й можуть бути виправлені без ізоляції від суспільства, та професійних злочинців. Для правозастосування значення диференціації відповідальності полягає в тому, що остання виступає важливою передумовою індивідуалізації відповідальності. Також можемо підтримати тих науковців, на думку яких диференціація відповідальності сприяє досягненню мети спеціального попередження [15].

Отже, підґрунтям встановлення санкцій є диференціація відповідальності. Ураховуючи розвиток кримінально-правової доктрини, а саме те, що кримінальна відповідальність разом з примусовими заходами виховного або медичного характеру, примусовим лікуванням, звільненням від кримінальної відповідальності з неребілітуючих підстав є заходами кримінально-правового впливу (характеру), то на сучасному етапі розвитку кримінального законодавства мову слід вести про диференціацію та індивідуалізацію заходів кримінально-правового впливу, а не кримінальної відповідальності та покарання.

Диференціація таких заходів здійснюється на законодавчому рівні й полягає у встановленні в нормах кримінального законодавства форм та меж заходів кримінально-правового впливу й покликана для досягнення цілей й реалізації принципів кримінального законодавства.

Індивідуалізація у кримінальному праві нерозривно пов'язана з диференціацією заходів кримінально-правового впливу, є її наслідком.

Таким чином, розроблюючи теоретичні засади встановлення санкцій у кримінальному праві, необхідно враховувати такі питання:

- визначення поняття кримінально-правової санкції;
- урахування принципів кримінального права та цілей покарання при конструюванні кримінально-правових санкцій;
- диференціацію відповідальності у кримінальному праві як підґрунтя їх встановлення;
- юридичну конструкцію як засіб юридичної техніки.

Список використаних джерел:

1. Юридичний словник / [улад. І. П. Бутко, Р. І. Гришук / [за ред. Б. М. Бабія, Ф. Г. Бурчака, В. М. Корецького, В. В. Цвєткова] – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Головна редакція Української Радянської Енциклопедії, 1983. – 871 с. 2. Большой юридический словарь / Авт.-сост. В. Н. Додонов, В. Д. Ермаков, М. А. Крылова и др.; под ред. А. Я Сухарева, В. Е. Крутских. – М. : Инфра-М, 2003. – 704 с. 3. Етимологічний словник української мови : У 7 т. / Редкол. : О. С. Мельничук та ін.. – К. : Наук. думка, 1983. – (Словники України) . Т. 5 : Р-Т / Уклад. : Р. В. Болдирева та ін. – 2006. – 704 с. 4. Словарь современного русского языка : в 17 т. Т. 13 / Под ред. Г. А. Галаванова и Ф. П. Сороколетова. – М. : Изд-во АН СССР, 1962. – 1515 с. 5. Краткая Российская энциклопедия : В 3 т. Т. 3 : Р – Я / Сост. В. М. Караев. – М. : Большая Российская энциклопедия : ООО «Издат. дом «ОНИКС 21 век», 2003. – 1135 с. 6. Большая Советская энциклопедия (в 30 т.) / Гл. ред. А. М. Прохоров. Изд-во 3-е. – М. : «Советская энциклопедия», 1975. Т. 22. : Ремень – Сафа. – 1975. – 628 с. 7. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Видавництво „Юридична думка”», 2007. – 992 с. 8. Большая Российская энциклопедия : ООО «Издат. дом «ОНИКС 21 век», 2003. – 1135 с. 9. Юридична енциклопедія. – в 6 т. / Редкол. Ю. С. Шемшученко та ін. – К. : „Укр. енцикл.”, 1998 – Т. 5. : П–С. – 2003. – 736 с. 10. Силкин В. П. Уголовно-правовые санкции за преступления против собственности: дис. ... канд. юрид. наук : спец. : 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Силкин Вячеслав Петрович. – СПб. : Санкт-Петербургский юридический институт Генеральной прокуратуры РФ, 2004. – 203 с. 11. Коробеев А. И. Уголовно-правовая политика: тенденции и перспективы : [монография] / А. И. Коробеев, А. В. Усс, Ю. В. Голик. – Красноярск : Изд-во Красноярск. ун-та, 1991. – 240 с. 12. Антонов И. М. Пенализация преступлений, причиняющих вред здоровью: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право»

/ Антонов Иван Михайлович. – Хабаровськ : Дальневосточный юридический институт, 2004. – 223 с. 13. Валеев М. Т. Свойства уголовного наказания в свете теории пенализации: дис. ... канд. юрид. наук : спец. : 12.00.08 „Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право” / Валеев Марат Тагирович. – Томск : Томский государственный университет, 2005. – 175 с. 14. Гуророва Н. О. Проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України: дис...д-ра юрид. наук: спец.: 12.00.08 „Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право” / Гуророва Наталія Олександрівна. – Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2002. – 429 с. 15. Соловьев О. Понятие дифференциации уголовной ответственности / О. Соловьев, А. Самойлов // Уголовное право. – 2006. – № 5. – С. 75–80.

Колодяжний Максим Геннадійович,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник сектору дослідження проблем запобігання злочинності Інституту вивчення проблем злочинності Національної академії правових наук України, асистент кафедри криминології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

**ЩОДО УЧАСТІ ГРОМАДСЬКОСТІ
У ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИННОСТІ**

Як показує теорія криминологічної науки й практика запобігання злочинності та її окремим видам і проявам, громадськість виступає важливим суб'єктом протидії криміногенним проявам суспільства поряд із традиційним – органами внутрішніх справ (далі – ОВС), якому вкрай складно запобігати злочинності без залучення додаткових людських й організаційних резервів. Наприклад, служба дільничних інспекторів міліції, що виконує левову частку профілактичної роботи із населенням на відповідній території обслуговування, об'єктивно за сучасного стану фінансового, ресурсного, матеріально-технічного й кадрового забезпечення не у змозі якісно виконувати поставлені перед ними завдання за низькою чинників:

1) недокомплектування ОВС в умовах прогресуючої урбанізації населення (один працівник на сьогодні обслуговує в середньому 3,9 тис. громадян (в містах – 4,6 тис., в сільській місцевості – 3 тис. осіб), а відповідно до науково обґрунтованих розрахунків,

ефективною робота дільничного може бути за умов обслуговування в містах до 3 тис. населення, а у сільській місцевості – 2,2 тис.;

2) акцентування уваги в основному на роботі з приймання заяв та повідомлень від громадян про вчинені злочини та правопорушення, супроводження дослідчої перевірки, відібрання пояснень у очевидців злочинів та правопорушень тощо;

3) залучення до заходів, що, по суті, не є для них специфічними (оточення територій на масово-розважальних заходах та ін.);

4) штучне нав'язування керівництвом міліції показників розкриття злочинів (один – три в місяць).

Таким чином, за умов складної соціально-економічної ситуації в країні (25 % населення країни знаходиться за межами бідності [1, с. 28–32]), стрімкого підвищення криміногенності в державі (протягом 2007–2011 рр. офіційний рівень злочинності в Україні збільшився майже на 44 %), обмежених можливостей правоохоронних органів у запобіганні злочинності ініціювання активізації процесу залучення громадськості до профілактики злочинів розглядається вчасним та обґрунтованим кроком.

Означена пропозиція є достатньо актуальною для сучасних вітчизняних реалій, коли, м'яко кажучи, окрім існування Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» [2] здобутки громадськості у справі протидії злочинності та правопорушенням є незначними.

На сьогодні стан справ в даній сфері бажає кращого. Якщо в 1990 р. в Україні існувало понад 37 тис. добровільних народних дружин (далі – ДНД) загальною кількістю 4,5 млн дружинників, то зараз нараховується лише близько 10 тис. різноманітних громадських формувань з охорони громадського порядку: загони самозахисту, загони сприяння роботі міліції, загони з охорони правопорядку та ін. Іншими словами, за роки незалежності України суспільство втратило той профілактичний потенціал і досвід, що набувався півстоліття. Нагадаємо, що перші ДНД у тому вигляді і з тими функціями, до яких усі звикли, з'явилися в Україні у 1958 р. на Донбасі, коли працівники різних підприємств цього регіону добровільно вийшли на вулиці з пов'язками, щоб охороняти відпочинок і спокій своїх товаришів по роботі, порядок у громадських місцях. Потім таку практику підтримали трудові колективи Бердянська, Києва, Харкова, Дніпропетровська, Запоріжжя та інших міст.

При цьому слід визнати, що вказаної кількості формувань, якості їх роботи, видів діяльності, що існують зараз, недостатньо

для ефективної профілактики злочинності. Для цього слід вивчати найкращий досвід провідних європейських країн та США. Він доводить могутній профілактичний потенціал громадськості у перешкоджанні злочинності взагалі та окремим злочинам, зокрема. Так, в кількох містах США свого часу існувала ефективна програма, в рамках якої населення надавала за телефоном інформацію поліції про скоєні злочини або ті, що готуються. За такі відомості у разі розкриття злочину або арешту злочинця громадяни могли отримати винагороду розміром від 100 до 1000 дол. США. І важливим є абсолютна анонімність надання такої інформації, а також те, що джерела фінансування таких програм є недержавними, тобто з боку пожертвувань бізнесменів, благодійних організацій і всіх зацікавлених осіб у скороченні злочинності. Чверть громадян, які допомагали у такій спосіб поліції, заявляли, що роблять це виключно в інтересах країни та з метою очищення міста від злочинних елементів [3, с. 223]. Наприклад, в місті Бостон за десять років (1986–1996 рр.) завдяки тісному співробітництву громадян й поліції вдалось знизити рівень злочинності на третину [4].

Безперечно, перейнявши таку практику, з часом можна було б говорити про позитивні зміни соціально-психологічного стану українського суспільства, який сприяв би активному співробітництву громадян із правоохоронними органами. Тим більше успішність проведення такого роду програм у нашій країні є високою, з огляду на те, що більшість жертв різних злочинів самі зацікавлені у їх розкритті (йдеться про корисливі, насильницькі, корисливо-насильницькі злочини, вимагання хабарів тощо).

Відтак за умов мудрої державної політики, поступових та важених кроків, передусім з боку МВС України, цілком можливо змінити акценти у значущості та масштабності профілактичної діяльності різних суб'єктів запобігання злочинності. Головною метою такого процесу (через що свого часу пройшли європейські країни) має бути суттєве скорочення рівня злочинності в Україні шляхом перетворення громадськості в основний суб'єкт запобігання злочинності. При цьому скоротяться бюджетні витрати на утримання судових і правоохоронних органів та, відповідно, збільшиться участь та особиста відповідальність кожного громадянина у загальній справі протидії злочинності та делінквентності, що, як відомо, є підвалиною правової держави, до створення (а не простого декларування у ст. 1 Конституції України) якої прагне наша країна.

Список використаних джерел

1. Модернізація України – наш стратегічний вибір : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011. – 416 с. 2. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22.06.2000 р. № 1835-III // Відом. Верхов. Ради України. –2000. – № 40. – Ст. 338. 3. Шакун В. І. Урбанізація і злочинність : монографія / В. І. Шакун. – К. : Укр. акад. внутр. справ, 1996. – 256 с. 4. А/CONF.187/7 // Пункт 5 порядку денного «Ефективне запобігання злочинності: у ногу із новітніми досягненнями» Десятого конгресу ООН із запобігання злочинності й поводженню з правопорушниками (Відень, 10–17 квіт. 2000 р.).

Кондратов Дмитро Юрійович,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОЗОРИСТЬ ІНФОРМАЦІЇ: ВИМОГИ ЧИННОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Під прозорістю інформації необхідно розуміти її доступність для необмеженого кола осіб. Утвердження демократичних принципів в українському суспільстві диктують нові цивілізовані підходи до системи державного управління. Головним чином мова йде про прозорість діяльності органів державної влади, донесення до народу інформації про дії влади. Кожен громадянин демократичної держави має право на отримання повної, достовірної та всебічної інформації про функціонування влади, ним обраної, про її плани та можливі напрями дій. Через це відкритість влади багато у чому визначає стан відносин між державною владою та суспільством у цілому, формування ефективного механізму взаємодії між ними та впливу громадськості на процес прийняття рішень, тобто участь громадян та їхніх об'єднань у розробці та реалізації державної політики як у центрі, так і на місцях.

Таким чином, вирішення проблеми відкритості, гласності або публічності державної влади є одним із ключових напрямів у процесі подальшого утвердження в Україні демократичних принципів діяльності держави, укорінення цивілізованих норм політичної культури. Можна стверджувати, що рівень відкритості

є провідним критерієм демократичності державної влади. Прозорість та інформаційна відкритість владних структур – це одна із необхідних передумов сталого демократичного розвитку суспільства й держави, головна запорука здійснення ефективної політики, спроможної уможливити реальний громадянський контроль і зміцнити довіру громадян до влади.

Одним із заходів запобігання корупції є доступність тієї інформації, яка пов'язана зі здійсненням функцій держави. Обізнаність невизначеного кола осіб із діяльністю державних службовців має відігравати функцію стримування від вчинення цими особами корупційних правопорушень.

Положення ч. 1 ст. 16 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 року № 3206-VI встановлюють виняткову узагальнену заборону, тобто заборону, яка стосується всіх службових осіб незалежно від правового статусу тієї установи, організації, підприємства, чиї інтереси вони представляють. Крім того, ця норма права, конкретизуючи суб'єктів цієї заборони, містить відсылки до положень в частині визначення їх переліку. Такий перелік визначений відповідно до положень п. п. 1–3 ст. 4 цього Закону.

У ч. 1 ст. 16 коментованого Закону передбачена заборона вчиняти такі два діяння: 1) відмовляти фізичним або юридичним особам в інформації, надання якої цим фізичним або юридичним особам передбачено законом; 2) надавати несвоєчасно, недостовірно чи не в повному обсязі інформацію, яка підлягає наданню відповідно до закону.

Таким чином, інформацією, що складає предмет регулювання коментованої статті, є лише та інформація, надання якої передбачено законом. Отже, ця бланкетна норма права (бланкетна диспозиція) відсилає до законодавчих актів, які регулюють питання надання інформації на вимогу фізичних осіб (громадян) і юридичних осіб [1, с. 128].

До кола законодавчих актів, що передбачають надання того чи іншого виду інформації громадянам чи юридичним особам, належать декілька Законів. Так, українська держава гарантує громадянам право на свободу інформації (ст. 34 Конституції України), на індивідуальні та колективні звернення до органів влади та посадових осіб (ст. 40), на участь в управлінні державними справами (ст. 38). На практиці найбільш часто застосовуються процедурні норми законів України «Про звернення громадян» від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР та «Про інформацію» від 02.10.1992 р.

2657-ХП, останній закріплює право громадян України на інформацію, закладає правові основи інформаційної діяльності. Крім зазначених, до кола законодавчих актів, що передбачають надання того чи іншого виду інформації громадянам чи юридичним особам, також необхідно віднести закони України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 р. № 2939-VI та «Про доступ до судових рішень» від 22.12.2005 р. № 3262-IV.

Виходячи з положень вказаних законодавчих актів, усі громадяни України, юридичні особи і державні органи мають право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних їм для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій. Реалізація права на інформацію громадянами, юридичними особами і державою не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб. Кожному громадянину забезпечується вільний доступ до інформації, яка стосується його особисто, крім випадків, передбачених законами України. Вільний доступ до інформації забезпечуються у порядку передбаченому Законом України «Про інформацію». Громадянин має право звернутися до державних органів і вимагати надання будь-якого офіційного документа, незалежно від того, стосується цей документ його особисто чи ні, крім випадків обмеження доступу, передбачених цим Законом. Запитом щодо надання письмової або усної інформації у цьому Законі є зверненням з вимогою надати письмову або усну інформацію про діяльність органів законодавчої, виконавчої та судової влади України, їх посадових осіб з окремих питань. Громадяни України, державні органи, організації і об'єднання громадян подають запит відповідному органу законодавчої, виконавчої та судової влади, його посадовим особам. У запиті повинно бути зазначено прізвище, ім'я та по батькові запитувача, документ, письмова або усна інформація, що його цікавить, та адреса, за якою він бажає одержати відповідь. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади України, їх посадові особи зобов'язані надавати інформацію, що стосується їх діяльності [2, с. 532-533].

За неpravomірну відмову в наданні інформації, несвочасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, у випадках, коли така інформація підлягає наданню на запит громадянина чи юридичної особи відповідно

до законів України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про звернення громадян», «Про доступ до судових рішень», «Про запобігання і протидію корупції» передбачена адміністративна відповідальність (ст. 212-3 КУпАП) [2, с. 532; 3, с. 186].

Положення ч. 2 ст. 16 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 року № 3206-VI визначають види інформації, що не може бути віднесена до інформації з обмеженим доступом, і відповідно встановлюють право фізичних та юридичних осіб щодо її отримання на підставі цієї норми права.

Відповідно до Закону України «Про інформацію» (ст. 1), інформація – це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному виді. За порядком доступу інформація поділяється на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом. Будь-яка інформація є відкритою, крім тієї, що віднесена законом до інформації з обмеженим доступом. У свою чергу, інформацією з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова інформація [4].

Стосовно видів інформації, яка підлягає наданню на запит громадянина чи юридичної особи відповідно до Закону «Про запобігання і протидію корупції», то слід враховувати не лише положення ст. 16 цього Закону (йдеться про інформацію про розміри, види благодійної та іншої допомоги, розміри, види оплати праці певних осіб, а також одержані ними дарунки (пожертви)), а й положення його частин 5–7 ст. 11 і п. 2 ч. 1 і ч. 2 ст. 18.

Виключаючи певні види інформації із кола інформації з обмеженим доступом, положення коментованої статті визначають і коло суб'єктів, стосовно яких можна отримати регламентовані види інформації. До кола цих суб'єктів належать лише ті особи, які визначені в п. 1 ч. 1 ст. 4 цього Закону.

Право отримати інформацію про розміри і види благодійної та іншої допомоги поширюється як на ту допомогу, що надає зазначений суб'єкт відповідальності за корупційні правопорушення, так і на ту допомогу, що він одержує. Джерело надання допомоги, так само як і джерело отримання такої допомоги, юридичного значення не має. Це може бути будь-яка фізична чи будь-яка юридична особа [1, с. 129].

Також положення п. 2 ч. 2 ст. 16 коментованого Закону регламентують право на одержання ще деяких видів інформації стосовно суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення, перелік яких визначений п. 1 ч. 1 ст. 4 цього Закону, а саме інфо-

рмації про: 1) розмір оплати праці зазначених осіб; 2) види оплати праці зазначених осіб; 3) дарунки, отримані зазначеними особами за правочинами, що підлягають обов'язковій державній реєстрації; 4) пожертви, одержані зазначеними особами за правочинами, що підлягають обов'язковій державній реєстрації.

Порядок надання цієї інформації визначається коментованим Законом та іншими нормативно-правовими актами. Ненадання інформації, передбаченої ч. 2 ст. 16 цього Закону, відповідальною за надання такої інформації особою створює підстави для притягнення такої особи до адміністративної відповідальності за ст. 212-3 КУпАП.

Проте, необхідно мати на увазі, що ст. 212-3 КУпАП може застосовуватися виключно у випадках, коли відповідна інформація підлягає наданню на запит громадянина чи юридичної особи відповідно до законів України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про звернення громадян», «Про доступ до судових рішень» і «Про запобігання і протидію корупції». Якщо ж обов'язок щодо вчасного надання повної, правдивої і точної інформації покладено на певних осіб іншими законами, то відповідальність за неправомірну відмову в наданні інформації, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, настає за іншими статтями КУпАП (зокрема за ст.ст. 53-2, 82-3, 91-4, 116-3, 163-1, 163-4, 164-14, 166-4, 166-6, 166-9, 166-10, 166-12, 185-6, 186-3, 188-5, 188-7, 188-11, 188-13, 188-14 та ін.) або за відповідними статтями КК України (наприклад, за ст.ст. 209-1, 385 та ін.).

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції». Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» : Науково-практичний коментар // Відп. ред. : С. В. Ківалов і Є. Л. Стрельцов. – Х. : Одиссей, 2011. – 344 с. 2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Науково-практичний коментар / Р. А. Калюжний, А. Т. Комзюк, О. О. Погрібний та ін. ; – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 781 с. 3. Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» / М. І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2011. – 424 с. 4. Про інформацію : Закон України № 2657-ХІІ від 02 жовтня 1992 р. // Відомості Верхов-

вної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650. Закон України «Про інформацію».

Кундеус Владислав Геннадійович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології навчально-наукового інституту права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОПОЗИЦІЮ ХАБАРА

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 7 квітня 2011 року [1] (далі - Закон) встановив низку новел у розділ XVII «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» Кримінального кодексу України (далі – КК), що спрямовані на удосконалення кримінальної відповідальності за корупцію в цілому та хабарництво зокрема.

Так, нова редакція ст. 369 КК «Пропозиція або давання хабара» передбачає кримінальну відповідальність за два самостійні злочини – пропозицію хабара (ч. 1 ст. 369 КК) та давання хабара (ч. 2 ст. 369 КК).

Вочевидь, рішення законодавця щодо встановлення пропозиції хабара як самостійного злочину впливало з Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією від 27 січня 1999 року (Конвенцію ратифіковано Законом України від 18.10.2006 р.). Відповідно до ст. 2 цієї Конвенції кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення у своєму національному законодавстві кримінальної відповідальності за умисне *обіцяння, пропонування чи надання* неправомірної переваги [2].

Проте, таке нововведення, на наш погляд, містить правові недоліки, що утруднюють правове розуміння законодавчих змін та, в деяких випадках, унеможливають застосування окремих нормативних положень на практиці.

1. Нагальної потреби, щодо встановлення кримінальної відповідальності за пропозицію хабара, як самостійного злочину передбаченого ч. 1 ст. 369 КК не існувало, оскільки, до внесення відповідних змін у КК, кримінальна відповідальність за пропози-

цію хабара встановлювалася ст. 369 КК на підставі ст.ст. 13-16 КК.

Крім того, принаймні не логічним виглядає рішення законодавця, щодо встановлення кримінальної відповідальності тільки за пропозицію хабара. Виходячи із вимог конвенції законодавець повинен був встановити кримінальну відповідальність за *обіцяння та пропозицію* неправомірної вигоди (хабара). Якщо законодавець виконав вимоги конвенції та встановив пропозицію хабара окремим злочином, залишається не зрозумілим, чому на тих самих підставах не встановлено кримінальної відповідальності за самостійний злочин – обіцяння хабара?

2. Рішення, щодо виділення пропозиції хабара у якості самостійного злочину (ч. 1 ст. 369 КК) необґрунтовано посилює кримінальну відповідальність за пропозицію службовій особі хабара та його давання.

У більшості випадків, пропозиція хабара нерозривно пов'язана з його даванням, тобто пропозиція хабара завжди передує його даванню у часі, де хабар слугує, так би мовити, засобом підкупу службової особи до вчинення або не вчинення певних дій. Виходячи із конструкції ст. 369 КК, пропозицію хабара та його наступне давання слід кваліфікувати за правилами сукупності злочинів – за ч. 1 ст. 369 КК та ч. 2 ст. 369 КК. Але чи є таке рішення виправданим? Чи маються достатні підстави для посилення кримінальної відповідальності за такі дії?

3. Основним істотним недоліком, на наш погляд є те, що злочин передбачений ч. 1 ст. 369 КК встановлює кримінальну відповідальність за пропозицію хабара, не розкриваючи тлумачення змісту застосованого поняття «Пропозиція хабара». Відсутність тлумачення цього поняття призводить до труднощі із встановленням обсягу ознак цього діяння, його юридичного визначення, моменту його закінчення та відмежування пропозиції хабара від суміжних злочинів.

По-перше, пропозиція надати хабар може виходити, як від хабародавця, так безпосередньо і від службової особи. Отже залишається незрозумілим, чи підлягає службова особа, яка запропонувала надати їй хабара кримінальній відповідальності за ч. 1 ст. 369 КК «Пропозиція хабара», у тому числі і за правилами співучасті у злочині (ст.ст. 26-31 КК)?

Якщо вважати, що ч. 1 ст. 369 КК «Пропозиція хабара» криміналізує дії тільки хабародавця, залишається нез'ясованим на якій підставі законодавець вважає, що пропозиція службової особи про надання їй хабара є менше небезпечною ніж пропозиція да-

вання їй хабара, що не потребує встановлення кримінальної відповідальності за такі дії, у якості окремого злочину.

Чи насправді законодавець вважає, що коріння хабарництва полягають у тому, що пересічні громадяни самі пропонують службовим особам хабара? Невже мотивом посилення кримінальної відповідальності за пропозицію службові особі хабара слугувала логіка, не будуть пропонувати службовій особі хабара, не буде і хабарництва?

Слід зазначити, що відсутність юридичних ознак пропозиції хабара призводить і до виникнення інших важливих нез'ясованих питань: за якими юридичними ознаками слід відмежовувати пропозицію хабара від замаху на давання хабара? в яких випадках дії особи утворюють пропозицію хабара (ч. 1 ст. 369 КК), а в яких випадках такі дії вже утворюють замах на давання хабара (ст. 15 ч. 2 ст. 369 КК)?

Таким чином, підсумовуючи викладене, слід констатувати, що:

По-перше, рішення законодавця, щодо встановлення кримінальної відповідальності за два самостійні злочини – пропозиція хабара (ч. 1 ст. 369 КК) та давання хабара (ч. 2 ст. 369 КК) носить принаймні популістський характер і жодним чином не буде сприяти ефективній протидії хабарництву.

По-друге, положення нової редакції ст. 369 КК породжують актуальні теоретичні та практичні питання кримінальної відповідальності за пропозицію хабара та давання хабара, чіткої відповіді на які КК не дає. Ігнорування вирішення поставлених питань призведе не тільки до помилок у застосуванні положень ст. 369 КК на практиці, але і створить значні перешкоди у протидії хабарництву.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: закон України № 2341-III від 05.04.2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001 р. – № 25. – Стаття 131. 2. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією № ETS173 від 27 січня 1999 року // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 47-48. 3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: Закон України 3207-VI від 7 квітня 2011 року // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 41. – ст. 414.

Лантінов Ярослав Олександрович,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

ЩОДО ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТУ ЗАКОНОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сутність криміналізації (криміналізації суспільно небезпечних діянь), її підстав, приводів та принципів потребують вивчення як передумова створення якісних кримінально правових норм. Більше того, враховуючи, що створення (оформлення «відкритої») кримінально-правової норми, відбувається юридичними засобами, головним, при здійсненні наукового обґрунтування доцільності криміналізації, слід вважати суворе додержання відповідності нормативним вимогам. Вказане, у свою чергу, викликає необхідність у з'ясуванні наявності та змісту нормативних вимог до діяльності з запровадження заборонних кримінально правових норм.

В теорії кримінального права напрацьований значний шар досліджень в яких висвітлювалися проблеми криміналізації суспільно небезпечних діянь. Серед авторів наукових праць відповідної тематики слід відмітити вклад Н. А. Беляєва, В. А. Владимірова, Р. Р. Галіакбарова, Н. О. Гуторової, М. І. Загороднікова, Г. А. Злобіна, С. Г. Келіної, К. Кенні, О. І. Коробєєва, В. М. Когана, В. М. Кудрявцева, Н. О. Лопашенко, А. А. Митрофанова, Б. П. Терентьєва, В. М. Трубнікова, А. М. Яковлева та інших. Активно включилися в розробку питань соціальної обумовленості кримінально правових норм й такі дослідники як А. Д. Антонов, Д. О. Балобанова, О. О. Пашенко. Проте, опрацьовуючи питання визначення поняття криміналізації, її підстав, принципів, факторів, дослідники, здебільшого, зосереджуються на науковому аспекті криміналізації, оминаючи питання встановлення законодавчих підстав діяльності з запровадження заборонних кримінально правових норм. Для подолання зазначеної прогалини в кримінально правовій доктрині і призначено цю публікацію.

Національне кримінально правове законодавство України має кодифіковану форму. Чинний Кримінальний кодекс України (далі - КК) було введено в дію Законом України від 05.04.2001 № 2341-III [1] і період його дії розпочався з 01.09.2001 року. Привер-

тає увагу той факт, що перші зміни були внесені вже Законом України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування» № 2953-III від 17.01.2002 [2]. Ці зміни набрали чинності 21.04.2002, тобто період стабільності національного кримінально-правового законодавства не перевищив сім місяців. На момент написання цієї роботи кількість змін КК дорівнює вже дев'яносто чотири. Отже, можливо констатувати, що положення КК піддаються змінам з високим ступенем активності. У свою чергу, сама чисельність законотворчих проявів ставить питання про необхідність нормативного врегулювання здійснення змін у національному кримінальному законодавстві.

Зрозуміло, не можна стверджувати, що в Україні відсутнє нормативне забезпечення законотворчого процесу. На сьогодні існує досить розгалужена система норм призначених для регламентації відповідної діяльності. Так, за статтею 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову, органи яких здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України. За ст. 75 Конституції України єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент - Верховна Рада України. За ст. 85 Конституції України до повноважень Верховної Ради України віднесено внесення змін до Конституції України в межах і порядку, передбачених розділом XIII Конституції України (п.1) та прийняття законів (п. 3). Також Конституцією України передбачається, що законами України визначаються організація, повноваження та порядок функціонування ряду органів влади (ст. ст. 100, 106, 107, 120, 123, 139, 140) [3].

Отже, прийняття законів є провідною функцією Верховної Ради України, завдяки якій вона здійснює вплив на українське суспільство і українську державу. З іншого боку, у Конституції України не виокремлюється порядок внесення змін у КК, тому доцільним є розгляд загального порядку внесення змін до чинного законодавства. Огляд ст. 93 Конституції України, ст. 89 Закону України від 10.02.2010 № 1861-VI «Про регламент Верховної Ради України» [4] дає підстави стверджувати, що законопроект у якому пропонується внести зміни до закону (законів): а) оформлюється визначеним чином; б) вноситься на реєстрацію разом з проектом постанови, яку пропонується Верховній Раді прийняти за результатами його розгляду, списком авторів законопроекту, пропози-

цією щодо кандидатури доповідача на пленарному засіданні та пояснювальною запискою; в) має містити положення про набрання ним чинності; г) не може поєднуватися зі змінами до Конституції України.

Отже, спираючись на наведені положення можна визначити загальні вимоги до змісту законопроектів взагалі, а відповідно і тих, що полягають у запровадженні змін до КК зокрема: а) здатність досягнути заявленої мети; б) додержання принципу забезпечення прав людини; в) додержання антикорупційної спрямованості; г) додержання принципу гендерної рівності; д) додержання принципу бюджетної збалансованості; е) відповідність Конституції та законам України.

Використання цих вимог до криміналізаційного законопроекту дозволяє зауважити таке. Вимоги до оформлення законопроекту мають формально-технічний характер, і не впливають, самі по собі, на процес розробки новел. Не слід включати до специфічних вимог для криміналізаційних законопроектів й принцип додержання відповідності європейському законодавству, оскільки спрямування законопроекту на досягнення загальнолюдських та загальноєвропейських цінностей із одночасним забезпеченням прав людини, антикорупційної спрямованості та гендерної рівності, автоматично означає і відповідність його європейському законодавству.

Повертаючись до вказаних загальних вимог до законопроекту, слід відмітити, що для криміналізаційного законопроекту саме «здатність досягнути зазначеної мети» є специфічною вимогою, і забезпечується адекватністю науково розробленим підставам та принципам криміналізації, які у свою чергу, обов'язково мають включати й ти принципи, обов'язковість яких встановлюється чинним законодавством: «забезпечення прав людини», «антикорупційної спрямованості», «гендерної рівності», «бюджетної збалансованості».

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України. Прийнятий 5 квітня 2001 року. Набув чинності з 1 вересня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №25-26. – Ст.131. 2. Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування : Закон України № 2953-III від 17.01.2002. // ВВР. – 2002. – N 17. – ст.121. 3. Конституція України [Текст] //

Офіційний Вісник України 2010, 72/1 від 01.10.2010, ст. 2598. 4. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI // Відомості Верховної Ради України від 16.04.2010. – 2010 р. – № 14, № 14-15; № 16-17. – стор. 412. – стаття 133.

Митрофанов Ігор Іванович,

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедрою кримінального та цивільного права і процесу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

У Кримінальному кодексі України (далі – КК) поняття «застосування закону про кримінальну відповідальність (далі – застосування ЗКВ)» не розкривається, а зазначене словосполучення використовується лише в одній кримінально-правовій нормі. Так, у ч. 4 ст. 3 КК України закріплено положення, відповідно до якого «застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено». У інших статтях правозастосування законодавець цілком пов'язує з покаранням та іншими кримінально-правовими засобами впливу (ст.ст. 49, 50, 51, 52, 57, 74, 93, 96 та ін. КК України). У деяких статтях КК законодавець щодо покарання вживає термін «призначення» (ст. 65 «Загальні засади призначення покарання», ст. 68 «Призначення покарання за незакінчений злочин та за злочин, вчинений у співучасті», стаття 69 «Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом» тощо). При цьому саме поняття «покарання» у ч. 1 ст. 50 КК України визначається як захід примусу, що *застосовується* від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого (підкреслено мною – І. М.).

Між призначенням та застосуванням етимологічно немає ніякого зв'язку, але смислове навантаження терміну «призначення покарання» слід вважати як застосування того чи іншого покарання до «особи, визнаної винною у вчиненні злочину». Те, що термін «застосування ЗКВ» не можна визнати розповсюдженим у статтях КК України, а застосування здебільшого вживається у законі разом з конкретними кримінально-правовими засобами

впливу не є підставою для висновку про ту обставину, що застосування ЗКВ полягає лише в призначенні покарання або застосуванні інших засобів кримінально-правового впливу.

У ч. 2 ст. 3 КК України передбачено положення, що «злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом». А отже, вказівка у послідуючій частині цієї ж статті на застосування ЗКВ цілком може означати включення в нього й визначення злочинності цього діяння.

Замість терміну «застосування ЗКВ» в Кримінально-процесуальному кодексі України (далі – КПК) вживається словосполучення «застосування кримінального закону». Визнати поняття «закон про кримінальну відповідальність» і «кримінальний закон» тотожними було б не зовсім коректним з точки зору законодавчої техніки. На це звертає увагу й В. О. Навроцький. Так, він зазначає, що КПК використовує термінологія, від якої вже відмовився законодавець, стосовно матеріального (кримінального) законодавства. Адже в КК 2001 р. використовується термін «закон про кримінальну відповідальність». І хоча більшість фахівців у галузі кримінального права визнають тотожність термінів «кримінальний закон» і «закон про кримінальну відповідальність», вказана термінологічна нечіткість, принаймні, є неприйнятною [1, с. 614].

У сучасній українській мові слово «застосувати» означає «використати що-небудь, запровадити у вжиток або пристосувати до чого-небудь» [2, с. 425]. Щодо права це буде виражатися в необхідності (можливості) запровадити адресатами норми її приписи у реальне життя, тобто призвести свою поведінку у відповідність з правилом, визначеним певною нормою права. Однак у цьому контексті скоріше вести розмову про реалізацію права [3, с. 114], а не про його застосування.

У теорії права реалізацією правових норм вважається впровадження їх у поведінку суб'єктів права [4, с. 672]. Реалізація норми закону – це досягнення мети законодавця. Існують чотири форми реалізації закону: виконання, використання, дотримання, застосування [5, с. 303].

У кримінальному праві в контексті механізму реалізації кримінальної відповідальності найпоширенішою формою реалізації закону слід визнати правозастосування, що є прерогативою органів державної влади. Це пов'язано з тим, що втілення у життя розпоряджень закону про кримінальну відповідальність, як зако-

ну, який здебільшого звернений до суду, може бути здійснено лише у формі його застосування цим органом.

Вагомий внесок у розробку питань, пов'язаних з особливостями проблеми правозастосування зробили такі відомі вчені-теоретики, як С. С. Алексєєв, С. І. Братусь, О. М. Васильєв, А. Б. Венгеров, Н. В. Вітрук, М. Н. Вопленко, В. М. Горшенєв, І. Я. Дюрягін, В. П. Казимирчук, В. В. Лазарєв, А. С. Піголкін, Ю. С. Решетов, Р. О. Халфіна, В. А. Юсупов, Л. С. Явич та ін. На сучасному етапі проблеми механізму правозастосовної діяльності знаходять розвиток у працях таких вітчизняних дослідників в галузі теорії держави і права, як М. Д. Гнатюк, О. В. Зайчука, О. Л. Копиленка, М. С. Кельмана, М. І. Козюбри, С. Л. Лисенкова, Н. М. Оніщенко, П. М. Рабіновича, М. Б. Рісного, О. Ф. Скакун, Т. І. Тарахонич, О. І. Ющика та ін. Разом з тим роль правозастосування в механізмі реалізації кримінальної відповідальності залишається недослідженою.

Отже, метою цієї роботи є з'ясування поняття правозастосування в кримінальному праві, що буде покладено в основу дослідження питань його ролі та місця в механізмі реалізації кримінальної відповідальності.

М. Д. Гнатюк, яка досліджувала питання правозастосування та його місця в процесі реалізації права, зазначає, в юридичній науці воно (правозастосування) традиційно розглядається поряд з використанням, виконанням і дотриманням як особлива форма реалізації права і має місце у разі, якщо для правореалізації вимагається державно-владне втручання [6, с. 9].

У загальнотеоретичній науці переважною більшістю авторів під правозастосуванням розуміється владна, управлінська діяльність уповноважених на те органів і осіб, що полягає в розгляді конкретного юридичного питання і винесенні щодо нього індивідуального рішення [7, с. 246], покликана продовжити в казуальній формі загальне правове регулювання, творчо організувати реалізацію створених правових норм шляхом вирішення на їх основі конкретних юридичних питань (справ), прийняття щодо них індивідуально-правових розпоряджень [8, с. 174].

Такий підхід дозволяє виокремлювати оперативно-виконавчу і правоохоронну форми правозастосування. Під першою слід розуміти організацію виконання правових норм за допомогою індивідуальних актів, шляхом створення, зміни чи припинення конкретних правовідносин, під другою – використання примусо-

вих заходів до правопорушників, а також з охорони норм права від будь-яких порушень [9, с. 268].

Застосуванням кримінально-правових норм у контексті механізму реалізації кримінальної відповідальності слід розуміти прийняття і закріплення рішення про передбаченість (або непередбаченість) установлених фактичних обставин у відповідній нормі та про призначення (або непризначення) кримінально-правового засобу впливу. Суттєвим при цьому слід визнати те, що для організації поведінки індивідів у суспільстві без покладення юридичних обов'язків і надання суб'єктивних прав, що містяться в санкції норми кримінального права, або у відмові в їхньому покладенні обійтися неможливо, тобто необхідним є винесення індивідуально-конкретних розпоряджень [10, с. 49].

У зв'язку з цим виникає питання про схожість за вказаними ознаками правозастосування з індивідуальним правовим регулюванням в цілому. Таке вирішення зазначеного питання, у свою чергу, дає підстави стверджувати про те, що правозастосування за своєю юридичною природою є різновидом індивідуально-правового регулювання і саме при такому підході останнє, за влучним вираженням С. С. Алексєєва, «одержує адекватне умовам суворой законності трактування» [11, с. 321, 323].

Ю. С. Решетов розглядає правозастосування як владне індивідуально-правове регулювання [12, с. 105]. У цьому аспекті автор під владним розуміє, скоріше за все, державне регулювання. Але з огляду на сучасні реалії, «владне» не значить «державне», а скоріше за все таке, що безпосередньо встановлено законом, нормативно-правовими актами.

І. А. Міннікес також цілком обґрунтовано стверджує про те, що від автономного і договірнього регулювання субординаційне індивідуальне правове регулювання відрізняється тим, що воно здійснюється в рамках правозастосовної діяльності [13, с. 29]. Далі він вказує, що повною мірою арсенал, яким володіє індивідуальне правове регулювання, розкривається в тих ситуаціях, коли порушується питання про можливість застосування примусових заходів [13, с. 42], тобто засобів за допомогою яких реалізується кримінальна відповідальність. Однак, при цьому слід зважувати на таке.

Безперечним необхідно визнати той факт, що індивідуальне правове регулювання, виступаючи в необхідних випадках продовження владного упорядкування суспільних відносин, здійснюється в суворій відповідності з чинними нормами права (в тому

числі процесуального) та організує перетворення в життя їх вимог, обумовлюється методом (режимом, принципом) законності, сприяє його зміцненню в життєдіяльності як регулюючої, так і регульованої підсистем. Але це відбуваються двояким чином.

Індивідуальне правове регулювання в одних випадках здійснюється на підставі і відповідно до норм права, що визначають компетенцію органів чи осіб, які здійснюють цю діяльність. Наприклад, Президент України призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора України відповідно п. 11 ст. 106 Конституції України. У подібній ситуації індивідуальне правове регулювання «на підставі закону і відповідно до нього» означає, що при цьому реалізується винятково компетенційна норма: індивідуальне правове розпорядження приймається для здійснення посадових повноважень, однак воно не є специфічним засобом застосування якої-небудь іншої правової норми, для реалізації якої потрібно владно підтвердити певний юридичний факт, конкретизувати суб'єктивні права чи прийняти інші подібні заходи, що організують як би з боку правореалізацію учасниками регульованих саме цією нормою суспільних відносин. Вважати таку діяльність правозастосуванням припустимо лише за умови, якщо останнє звести до здійснення відповідним органом чи особою своїх повноважень. Це – прявий шлях до змішання різних за своєю суттю способів організації суспільних відносин, тобто регуляції із саморегуляцією.

Інший розвиток подій спостерігається в тому разі, якщо компетентні органи та особи, здійснюючи знову ж свої повноваження, встановлюють юридичні факти, конкретизують права та обов'язки, індивідуалізують міру відповідальності тощо щодо визначеної правової норми, що підлягає реалізації. Так, місцевий суд після встановлення відповідних фактів визнає вину підсудного у забрудненні атмосферного повітря і, відповідно, призначає основне покарання у виді обмеження волі на строк три роки, а також додаткове – позбавлення права обіймати певні посади на той самий строк, реалізуючи тим самим спеціальну гіпотезу та санкцію ч. 1 ст. 241 КК України. У таких випадках самі повноваження компетентного органа здійснюються для того, щоб організувати реалізацію тієї чи іншої правової норми щодо встановленої конкретної життєвої обставини. У розглядуваній ситуації формулювання «індивідуальне правове регулювання на підставі і згідно закону» набуває іншого, емпіричного змісту, оскільки мається на увазі як закон, що визначає компетенцію суду, так і закон, що

окреслює загальні контури вирішення виниклого кримінально-правового конфлікту.

При цьому з першим з них орган індивідуального правового регулювання погоджує свої власні дії, а за допомогою іншого – у казуальній формі, але владно доводить до завершення організацію регульованих відносин, здійснює відповідні дії щодо факту з використанням закону [14, с. 20]. Це, мабуть, перша, як би «надбудовна» особливість того різновиду індивідуального правового регулювання, яке слід визнати правозастосуванням [15, с. 321].

Інша, менш помітна особливість такої діяльності полягає в тому, що вона починається в межах специфічних правовідносин, що не характерно для інших різновидів індивідуального правового регулювання. У юридичній літературі вже вказано на існування таких правовідносин, що виникають між правозастосовним органом і безпосередніми учасниками суспільних відносин, які регулюються застосовуваною нормою права [16, с. 96–99]. Це – вертикальні владовідносини, у змісті яких юридичний момент складається з повноважень компетентного органа чи особи на вирішення виниклого питання і з права інших суб'єктів вимагати його вирішення, а фактичний момент – з правомірних актів щодо здійснення цих повноважень. Будь-яка поведінка, що суперечить правовим приписам, виходить за межі змісту правозастосовних правовідносин, тягне за собою заходи відповідальності і відновлення порушеного стану.

Застосування ЗКВ є складним процесом, що виражається в підведенні під абстрактну норму КК конкретного кримінально-правового конфлікту (суспільно небезпечної поведінки людини), в прийнятті у зв'язку з цим відповідного рішення, вирішенням питань, пов'язаних із застосуванням засобів кримінальної відповідальності. Застосування ЗКВ здійснюється спеціально на це уповноваженим органом держави – судом. І. О. Покровський у цьому зв'язку вказує на ту обставину, що закон не діє механічно; для своєї реалізації він потребує живого посередника, який застосує його до конкретного випадку. Таким посередником є суд [17, с. 90].

Важливою відмітною ознакою суб'єктів, що застосовують норми права, є той факт, що норми права вони застосовують не відносно себе, а щодо інших учасників правових відносин. Найчастіше суб'єкти, що застосовують норми права не є учасниками регульованих відносин: вони, як відзначає С. С. Алексєєв, діють «з боку», доповнюючи владну силу юридичних норм силою індивідуальних актів [18, с. 95].

Під час правозастосування, здійснюється логічна операція підведення одиничного під загальне, або, як писав Г. В. Ф. Гегель, загальне визначення закону переломлюється до окремого конкретного випадку [19, с. 252]. Тобто, загальне визначення законодавцем злочинності або караності діяння, загальне визначення правил призначення покарання, звільнення від нього або від кримінальної відповідальності конкретизується (індивідуалізується) та реалізується для кожного конкретного випадку вчинення особою суспільно небезпечного діяння і вирішення питання про притягнення такої особи до кримінальної відповідальності.

Так, П. Л. Фріс справедливо вказує на те, що у першу чергу здійснюється аналіз співвідношення вчиненого конкретного суспільно небезпечного діяння з гіпотезою, яка визначає умови застосування норми, та диспозицією, яка визначає вид забороненої поведінки. Тобто здійснюється кваліфікація злочину, яка є кримінально-правовою оцінкою вчиненого діяння на підставі встановлення тотожності його ознак з ознаками відповідного складу злочину, передбаченого відповідною нормою Особливої частини КК України, та правове закріплення цього у встановленій законом процесуальній формі [20, с. 58].

І. А. Міннікес зазначає, що у процесі юридичної кваліфікації вчиненого беруться до уваги й індивідуальні особливості суб'єкта, і характерні риси ситуації, і необхідність юридичного вирішення саме цієї конкретної ситуації, тобто все те, що характеризує індивідуальне правове регулювання як самостійний вид кримінально-правового регулювання [13, с. 42–43].

У сучасному суспільстві правозастосування здійснюється в заздалегідь визначеному порядку, що забезпечує його законність, обґрунтованість і справедливість. Прості форми правозастосування, що складаються з окремих операцій, упорядковуються процедурними нормами. Як приклад можна навести процедуру накладення контролером штрафу на пасажирів, що не має квитка на проїзд.

Юридичний процес – це атрибут складних форм правозастосування, що складаються з низки взаємозалежних, ієрархічних та таких, що розвиваються за певними стадіями і супроводжуються доказуванням операцій, здійснених при активній участі всіх зацікавлених сторін у вирішенні даної юридичної справи осіб. Процесуальними нормами встановлюються не лише зовнішні параметри кожної з таких операцій, але й їх загальні умови, підстави, послідовність вчинення, способи оскарження тощо. Так, покла-

дення на особу засобів кримінальної відповідальності, відбувається в межах кримінального процесу, що потребує наявності певних стадій і супроводжуються доказуванням на кожній з них, прийняттям відповідного процесуального рішення.

Отже, кримінальний процес не можна зводити до одиночного правозастосовного розпорядження, він припускає цілий ланцюжок актів, що взаємно доповнюють і обумовлюють один одного, з яких один є основним, а інші носять допоміжний характер, оскільки підготовляють прийняття основного акта, дозволяють визначити його законність і обґрунтованість, забезпечують його належне виконання [14, с. 23].

Таким чином, правозастосування в кримінальному праві здійснюється винятково судами шляхом застосування положень законодавства України про кримінальну відповідальність до реальних випадків вчинення передбачених ним суспільно небезпечних діянь у суворо визначеному кримінально-процесуальним законом порядку з прийняттям відповідного індивідуально-правового розпорядження.

Список використаних джерел:

1. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навчальний посібник / В. О. Навроцький. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., доп. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел.]. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с. : іл. З. Алексеев С. С. Право: азбука – теория – философия: опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – М. : Статут, 1999. – 712 с.
4. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
5. Явич Л. С. Общая теория права / Л. С. Явич. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1976. – 285 с.
6. Гнатюк М. Д. Правозастосування та його місце в процесі реалізації права : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. : 12.00.01 «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / М. Д. Гнатюк. – К., 2007. – 19 с.
7. Черданцев А. Ф. Теория государства и права : учебник [для вузов] / А. Ф. Черданцев. – М. : Юрайт, 1999. – 429 с.
8. Общая теория права и государства : учеб. / под ред. В. В. Лазарева. – М. : Юристъ, 1994. – 360 с.
9. Общая теория права : учебник [для юридических вузов] / Ю. А. Дмитриев, И. Ф. Казьмин, В. В. Лазарев [и др.] ; под общей ред. А. С. Пиголкина. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Издательство МГТУ

им. Баумана. 1996. – 384 с. 10. Благоев Е. В. Теория применения уголовного права : дис. на соискание уч. степ. д-ра юрид. наук : спец. : 12.00.08 «уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Благоев Евгений Владимирович. – Ярославль : Ярославский государственный университет им. П. Г. Демидова, 2004. – 415 с. 11. Алексеев С. С. Общая теория права : курс в 2-х томах / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1981. – Т. 1 – 360 с. 12. Решетов Ю. С. Реализация норм советского права. Системный анализ / Ю. С. Решетов ; науч. ред. : Г. И. Курдюков. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1989. – 158 с. 13. Минникес И. А. Индивидуальное правовое регулирование : теоретико-правовой анализ : автореф. дис. на соискание уч. степ. д-ра юрид. наук : спец. : 12.00.01 «Теория и история права и государства ; История учений о праве и государстве» / И. А. Минникес. – Екатеринбург, 2009. – 54 с. 14. Правоприменение в Советском государстве / Е. В. Болдырев, С. Н. Братусь, А. Б. Венгеров, Л. Д. Воеводин [и др.] ; под ред. И. Я. Кузнецова, И. С. Самощенко. – М. : Юрид. лит., 1985. – 304 с. 15. Фаткуллин Ф. Н. Проблемы теории государства и права : учебное пособие / Ф. Н. Фаткуллин. – Казань : Изд-во КЮИ МВД России, 2002. – 362 с. 16. Дюрягин И. Я. Применение норм советского права. Теоретические вопросы : монография / И. Я. Дюрягин. – Свердловск : Изд-во Свердловского университета, 1973. – 345 с. 17. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права / И. А. Покровский. – М. : Статут, 1998. – 353 с. 18. Алексеев С. С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве / С. С. Алексеев – М. : Юрид. лит., 1966. – 187 с. 19. Гегель Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Мысль, 1990. – 524 с. 20. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми : монографія / П. Л. Фріс. – К. : Атіка, 2005. – 332 с.

Назаренко Р.І.,
кандидат юридичних наук

ОЗБРОЄНА ЗЛОЧИННІСТЬ – АКТУАЛЬНИЙ НАПРЯМ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Серед негативних явищ у сфері захисту конституційних прав і свобод громадян України останнім часом звертають на себе увагу проблеми із забезпеченням особистої недоторканності та ство-

рення належних, а головне безпечних умов життєдіяльності людей. Особливе занепокоєння викликає не лише той факт, що в Україні протягом досить тривалого часу спостерігається стійка тенденція до існування доволі високого рівня агресивної та насильницької злочинності, до категорії якої відносяться край небезпечні форми злочинних посягань на особу, але й посилення жорстокості під час вчинення інших злочинів, їх інтеграції в рамках цілісної системної злочинної діяльності. Нормою стає поєднання таких злочинів як бандитизм, викрадення людини та вимагання в діяльності організованих злочинних угруповань.

Збройна злочинність являє собою один з найнебезпечніших проявів злочинності, адже вона часто перевтілюється у різноманітні, багатоактні злочинні дії, які, безсумнівно, є результатом прояву певних особистісних якостей людини. Показовими є такі дані: за минулий рік збільшилась кількість випадків вчинення злочинів з використанням вогнепальної зброї (+31,8%) та вибухових речовин (з 23 до 28 випадків); на 19% збільшилась кількість умисних убивств з використанням вогнепальної зброї, а кількість убивств з використанням вибухівки зросла у 3,3 рази, тобто на понад 300%; кількість умисних тяжких тілесних ушкоджень, вчинених з використанням вогнепальної зброї, у звітному періоді також стрімко збільшилось – на 44,4%.

Ефективне запобігання цьому лежить у площині вивчення та аналізу феноменів зброї та озброєності, а також агресивності, і в першу чергу особливостей її впливу на обрання відповідних способів дій злочинців.

Озброєна агресія в людському суспільстві, як і будь-яке явище в природі, має свої закономірності виникнення та розвитку. Не можна сказати, що названі властивості не розглядалися. Разом з тим усі наукові теорії володіють, як правило, одним із двох основних недоліків: або розгляд агресії як явища відбувається під кутом поділу на злочинну та незлочинну поведінку, тобто без урахування зворотного зв'язку механізму злочинної поведінки, або відсутні логічні висновки і практичні пропозиції щодо організації та здійснення впливу на закономірності виникнення, розвитку і вгасання озброєної агресії.

При цьому варто розумівати, що для самого індивіда зброя має певне значення, що випливає з минулого життя, а також визначає його майбутнє. Тільки правильне і коректне сприйняття даного явища в повному обсязі може забезпечити його контрольованість і керуваність. Абсолютне неприйняття зла в діяльності

людини – це прямий шлях до ворожнечі та насильства, але під гаслом «благих намірів». В іншому випадку будуть порушені діалектичні закони, що розкривають загальний механізм розвитку людини і суспільства, зокрема, такі принципи діалектики, як закон взаємного переходу кількісних і якісних змін та закон заперечення заперечення, що виражає спрямованість розвитку та його форму.

Мислення, в якому порушуються його закони, є догматичним, а також таким, що не сприяє встановленню істини. У цьому випадку під сумнів ставиться реальне втілення в діяльності правоохоронних органів і судів при реалізації завдань кримінального судочинства його основних принципів, зокрема таких, як принцип вини, принципів справедливості та гуманізму.

Радянська наукова концепція боротьби зі злочинністю породила на світ ідею компенсації заподіяної шкоди в результаті ідеалізації потерпілого і демонізації злочинця, як джерела кримінальної агресії. При цьому в обґрунтування наводилися всілякі дані, аналіз яких саме і підкреслював однобічність зроблених висновків. При цьому наявність зворотного зв'язку між суспільством і злочинністю, зокрема озброєністю (а найчастіше її різновидом – насильством), упускалося з виду.

Ми ж відстоюємо принципово іншу позицію: зброя і насильство – це органічні частини єдиного, цілісного соціального буття і суспільної свідомості, інструменти його саморегуляції, обов'язково супутні позитивним умовно негативні прояви колективного начала, іноді єдині дієві засоби вирішення соціальних конфліктів і конфронтації на всіх рівнях.

У даному випадку заперечення насильства виглядає як суцього моральна програма, що вступає в непримиренну конфронтацію з реальним життям. Це властиво абсолютиському підході до зброї, коли негативна складова ставиться в главу кута, нівелюючи інші компоненти. При цьому забувається, що зброя може бути не тільки засобом протиборства сторін, але й інструментом подолання непорозуміння і встановлення гармонії, тому що проблеми та нещастя дозволяють людині усвідомити себе й інших, а це – прямий шлях до сприйняття навколишньої реальності і, відповідно, звільнення від насильницьких моделей поведінки.

Озброєна агресія – це складне для пізнання явище, оскільки на поверхні, як правило, видніється наслідок, результат, який не тільки не пояснює, чому дане явище відбулося, але і, навпаки, заплутує, приховує справжні його причини. У науковому пізнан-

ні дослідник повинен йти у зворотному порядку, від причини до наслідку, при цьому враховуючи всю умовність різних класифікацій і визначень, тому що всі предмети і явища знаходяться у незліченній взаємодії і взаємозв'язку між собою, які носять загальний характер. Пошук людиною змісту явища, на наш погляд, є первинною рушійною силою в його житті, а не вторинною раціоналізацією інстинктивних спонукань, як вважав З. Фрейд.

Зараз постала нагальна потреба дослідити озброєну агресію як цілісне, нерозривно пов'язане із суспільним устроєм та індивідуальною поведінкою сторін, явище. Такий підхід має бути покладено в основу розробки практичних пропозицій із запобігання агресивної поведінки в цілому.

Дослідження місця, ролі та значення озброєної агресії має важливе значення також в сучасній системі знань про злочинні форми поведінки, особливо в напрямку вивчення не субстанції ізольованих об'єктів, а взаємин між ними. Тільки урахування функціональної єдності усіх форм агресивної поведінки, у першу чергу зброї та насильства, їх ролі та значення у відносинах надасть можливість забезпечити ефективну протидію відповідним процесам.

Олішевський Олександр Володимирович,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання Харківського національного університету внутрішніх справ

СПІВВІДНОШЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЧАЛЬНИКА ОРГАНУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ І НАЧАЛЬНИКА СЛІДЧОГО ВІДДІЛУ (КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Відповідно до відомчих правових актів МВС України, начальник органу внутрішніх справ організовує разом з начальником слідчого підрозділу слідчу роботу в міськрайорганах внутрішніх справ, органах внутрішніх справ на транспорті. Представляється необхідним розглянути співвідношення організаційної діяльності цих керівників.

Як суб'єкти управління системами (дізнання-слідство), вони, на думку П.І. Мінюкова та А.П. Мінюкова, діють самостійно в межах наданих їм процесуальних повноважень, координуючи діяльність підлеглих служб. Але в процесі провадження досудового слідства ці взаємини ускладнюються, набуваючи специфіч-

ного характеру. Якщо в управлінській діяльності начальник органу внутрішніх справ є керівником стосовно начальника слідчого відділу (відділення), то у кримінально-процесуальній діяльності при провадженні досудового слідства вже начальник слідчого відділу правомочний давати начальнику органу внутрішніх справ (як керівнику дізнання) обов'язкові для виконання доручення і вказівки, встановлюючи терміни їхнього виконання. У такій ситуації він стає особою, що володіє певними владними повноваженнями стосовно начальника органу внутрішніх справ. У науці таке становище називається дисфункцією. Проте функціонування такої системи допускають правознавці й соціологи [1, 43].

На основі аналізу нормативно-правових актів можна зробити висновок, що організаційна діяльність (її криміналістичний аспект) начальників органу внутрішніх справ та слідчого підрозділу у розслідуванні злочинів має наступні спільні напрямки.

1. *Створення та комплектування слідчо-оперативних груп.* Ще недавно начальник слідчого відділу разом з начальником ОВС створювали СОГ, шляхом видання спільного наказу або розпорядження. Зараз, згідно з п.1.8. Положення, затвердженого Наказом МВС України № 456, для розкриття тяжких і особливо тяжких, а за рішенням керівництва ГУМВС, УМВС, міськрайлінорганів – також інших злочинів такі групи створюються наказом або розпорядженням начальника органу [2]. Проте, визначення керівника, склад групи залишаються в колі спільних питань цих начальників.

2. *Забезпечення своєчасного виїзду слідчо-оперативних груп на місце вчинення злочинів.* Для цього начальник слідчого відділу складає щомісячний графік чергувань слідчих в основній та додатковій СОГ та резерв для посилення цих груп під час ускладнення оперативної ситуації або підміни членів СОГ у зв'язку з хворобою, відрадженням або іншими обставинами. У свою чергу, начальник органу внутрішніх справ створює на підставі щомісячних графіків чергувань працівників структурних підрозділів ОВС на кожен добу при чергових частинах ГУМВС, УМВС, УМВСТ, міськ-, рай-, лінорганів СОГ для забезпечення реагування на повідомлення про злочини, інші правопорушення та події. Він також негайно направляє на місце події СОГ або оперативну групу при надходженні до ОВС заяви або повідомлення про злочин (п.2.1. Інструкції, затвердженої Наказом № 777) [3].

3. *Налагодження взаємодії слідчих з оперативними працівниками, іншими підрозділами, правоохоронними органами, міністерствами,*

установами, організаціями, населенням. Начальник слідчого відділу організовує взаємодію слідчих з підрозділами й органами, що здійснюють оперативно-розшукову, експертну діяльність, і в межах своєї компетенції, з іншими правоохоронними органами, міністерствами й установами. Начальник ОВС забезпечує взаємодію у розкритті злочинів із судами, прокуратурою, підрозділами Служби безпеки України, командирами військових частин Збройних Сил України, Адміністрацією Державної прикордонної служби, Управлінням державної охорони, органами державної податкової адміністрації, органами і установами Державного департаменту України з питань виконання покарань, Державною митною службою, експертними установами та громадськістю, використовує в інтересах встановлення й затримання злочинців засоби масової інформації.

4. *Узгодження проведення оперативно-розшукових, слідчих та інших спільних дій.* Для цього начальник слідчого відділу особисто виїжджає на місце вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів . А також координує роботу СОГ з розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину, де особа, яка вчинила злочин не встановлена. Начальник ОВС узгоджує проведення оперативно-розшукових заходів і слідчих дій з розкриття та розслідування злочинів при виїзді на місце пригод. Окрім цього, вони проводять наради та здійснюють узгодження при плануванні розслідування.

У вище зазначеному проглядається принцип так званої «симфонії відносин» (або візантійської симфонії), коли на певній ділянці, з однієї сторони, чітко розмежована влада і відповідальність двох, ніхто не втручається у внутрішні справи один одного. З іншої сторони – чітка взаємодія цих двох суб'єктів, їхня діяльність спрямована на вирішення спільних проблем, досягнення якоїсь єдиної мети. Ми не говоримо про ідеальне втілення такого принципу, його абсолютне досягнення скоріш за все неможливе (хоча б через службову підпорядкованість начальника слідчого відділу начальнику органу внутрішніх справ), проте звертаємо увагу на позитивну тенденцію, необхідність намагання досягти ситуації між начальником органу внутрішніх справ та начальником слідчого відділу, коли кожен реалізовує свої повноваження і не втручається в діяльність іншого.

Таким чином, до спільних напрямків організаційної діяльності начальника органу внутрішніх справ і начальника слідчого відділу у розслідуванні злочинів відносяться:

- 1) створення та комплектування слідчо-оперативних груп;
- 2) забезпечення своєчасного виїзду СОГ на місця вчинення злочинів;
- 3) налагодження взаємодії слідчих з оперативними працівниками, іншими підрозділами, правоохоронними органами, міністерствами, установами, організаціями, населенням;
- 4) узгодження проведення оперативно-розшукових, слідчих та інших спільних дій.

Мінімізація наслідків негативних процесів, що виявляються у спільних напрямках організаційної діяльності начальників органу внутрішніх справ і слідчого відділу у розслідуванні злочинів можлива коли на певній ділянці, з однієї сторони, чітко розмежована влада і відповідальність цих двох посадових осіб, ніхто не втручається у внутрішні справи один одного, з іншої сторони – чітка взаємодія між ними, їхня діяльність спрямована на вирішення спільних проблем, досягнення єдиної мети.

Список використаних джерел:

1. Мінюков П.І. Процесуальні повноваження начальника слідчого відділу (відділення) органів внутрішніх справ і проблеми керівництва досудовим слідством: навч. посіб. / П.І. Мінюков, А.П. Мінюков. – К. : Кондор, 2008. – 214с. 2. Положення про основи організації розкриття злочинів органами внутрішніх справ України: наказ МВС України від 24.09.2010 року № 458. 3. Інструкція з організації взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України на стадіях документування злочинних дій, реалізації оперативних матеріалів, розслідування кримінальної справи та її розгляді в суді: наказ МВС України від 07.09.2005 року № 777.

Орлов Юрій Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання Харківського національного університету внутрішніх справ

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО (КРИМІНОЛОГІЧНОГО) ЕКСПЕРИМЕНТУ ПРИ ПРОВАДЖЕННІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТИВ І ЇХ ПРОЕКТІВ

В сучасних умовах існування вітчизняної системи протидії злочинності, коли поряд з позитивними тенденціями спостерігається відсутність достатнього рівня взаємодії кримінологічної та правової політик держави, особливої актуальності набуває питання про посилення наукового кримінологічного забезпечення нормотворчого процесу. В цьому контексті науковцями в основному визнається потенційна ефективність інституту кримінологічної експертизи нормативно-правових актів і їх проектів [1; 2; 3; 4 та ін].

Проблеми науково-методичного забезпечення кримінологічної експертизи нормативно-правових актів і їх проектів знайшли своє висвітлення у працях таких науковців, як: М. О. Барановський, С. В. Бородін, В. В. Голіна, І.М.Даньшин, О. М. Джу́жа, А. І. Долгова, В. О. Дятлова, С. В. Задиран, А.П.Закалюк, А. О. Кирилюк, В. В. Лунєєв, Є.В. Осипова, В. І. Поклад, В.М.Попович, Д. А. Шестаков та ін.

Визнаючи суттєвий внесок означених науковців у розроблення проблематики кримінологічної експертизи, слід все ж відмітити, що залишається ще низка проблем методологічного та методичного характеру, які в значній мірі ускладнюють можливість реалізації означеного інституту кримінологічної практики, як ефективного елементу системи кримінально-превентивної діяльності держави. До однієї з таких проблем, зокрема, відноситься можливість застосування методу соціального (кримінологічного) експерименту при провадженні кримінологічної експертизи нормативно-правових актів і їх проектів.

У зв'язку з цим метою цієї статті є висвітлення концептуальних характеристик і можливостей методу соціального експерименту як складової методики кримінологічної експертизи нормативно-правових актів і їх проектів.

Кримінологічна експертиза нормативно-правових актів і їх

проектів може бути визначена, як спеціальне, здійснюване на основі науково обґрунтованої методики кримінологічне дослідження нормативно-правових актів і їх проектів, спрямоване на виявлення, усунення або мінімізацію впливу таких їх положень, що детермінують або ж можуть детермінувати злочинність чи блокують або можуть блокувати дію антикримінальних заходів (засобів), що вживаються суспільством і державою. Визнання нормативно-правових актів та їх проектів об'єктом зазначеної експертизи обумовлює необхідність дослідження доволі широкого спектру соціально-правових реалій як її предмету. Весь цей спектр умовно можна скомпонувати за трьома напрямками: а) елементи правової системи суспільства; б) соціальні практики; в) злочинність як особливий вид взаємодії правової системи і соціальних практик.

Провідними складовими частинами правової системи, які потрапляють до предмету кримінологічної експертизи є, по-перше, її позитивно-правове ядро – конкретні норми права, їх системи, інститути права, проекти правових норм; по-друге, - правовідносини, як реальна форма існування і функціонування нормативної складової позитивного права; по-третє, - правозастосовча практика як у ретроспективі, так і в актуальній перспективі; по-четверте, - концептуальні положення правової і кримінологічної політик держави, зміст та спрямованість правових інновацій, їх оформлення у діючій правотворчій та правозастосувальній практиці (державні програми економічного, соціального, культурного розвитку, розвитку окремих галузей народного господарства, програми протидії злочинності тощо).

Що стосується соціальних практик, то до них можна віднести різного роду соціальні інститути та підсистеми суспільства, інноваційні процеси у соціокультурній, економічній, духовній сферах, особливості сприйняття соціумом так званих ефектів глобалізації: реакції на збільшення обсягів та інтенсивності транснаціональних потоків капіталу, інформації, людських ресурсів; реакції на поширення стандартів споживання і світосприйняття у світлі глобалізаційних процесів; компенсаторні соціальні механізми на неадекватні правові норми.

Проте, щоб не вийти за межі предмету дослідження, слід зазначити, що означені соціальні практики і елементи правової системи суспільства у своїй взаємодії і взаємозв'язку належать до предмету кримінологічної експертизи настільки, наскільки вони мають детермінаційне значення для злочинності в Україні.

Складно організований предмет експертно-кримінологічного дослідження обумовлює застосування всього комплексу методів пізнання соціально-правових явищ. Серед останніх, однак, особливе значення і можливості належать саме методу соціального експерименту. Справа в тому, що соціум – це специфічна, відкрита система. У суспільстві, завдяки життєдіяльності людей, наділених розумом, свободою волі та здатністю до творчої діяльності, детермінаційні зв'язки мають не функціонально-невідворотній характер (як у світі природи), а характер «імовірнісної необхідності». Саме складна прогнозованість елементів предмету кримінологічної експертизи нормативно-правових актів і їх проектів обумовлює виключні можливості соціального експерименту. Останній же становить собою емпіричний спосіб перевірки наукової гіпотези. А застосування соціального експерименту для прогнозування стану, детермінант злочинності зумовлює можливості вести мову про виокремлення такого його різновиду, як кримінологічний експеримент.

Суть застосування зазначеного методу в процесі провадження кримінологічної експертизи проектів нормативно-правових актів полягає у наступному: у тих випадках, коли дослідити об'єктивні соціальні фактори, що обумовлюють криміногенний характер тих чи інших положень проекту нормативно-правового акту, в повній мірі через низку об'єктивних причин не вдається, останній, на підставі відповідного висновку кримінологічної експертизи, приймається компетентним суб'єктом нормотворчості та набирає чинності. При цьому на визначений час організовується кримінологічний моніторинг – безперервне стеження за дією зазначеного нормативно-правового акту, вимірювання його кримінологічних параметрів та їх аналіз. На підставі цього, після оброблення отриманої інформації, формується остаточний висновок про кримінологічну ефективність або неефективність нормативно-правового акту чи окремих його положень, за необхідністю розробляються відповідні рекомендації.

Однак, деякі вчені (О. Ньюмен, Дж. Коен, М. Фелсон) вказують на неможливість експериментування у кримінології, адже для перевірки дослідницьких теорій та припущень абсолютно неможливим з моральної точки зору є перетворення людини на злочинця [5, с.243]. З ними не погоджуються М. Готтфредсон та Т. Герші, які, опонуючи зазначеним науковцям, вказують: «Цей висновок плутає поняття злочин та злочинність...такі експерименти (науково обґрунтовані та індивідуально не визначені) не

потребують ідентифікації «злочинців» та конкретних жертв. Вони припускають зміну в усталеному, буденному ході життя й тому є етично нейтральними» [5, с. 242-243]. Це твердження, на наше переконання, є цілком справедливим. Крім того, кожний щойно прийнятий та такий, що набув чинності нормативно-правовий акт фактично є експериментальним, адже в будь-якому випадку задалегідь достовірно невідомі соціальні (в тому числі кримінологічні) наслідки його дії. У зв'язку з цим вважаємо, що законодавчий кримінологічний експеримент, як інструмент виявлення зворотного зв'язку між адресатами правової інновації та нормою позитивного права, має бути запроваджений як невід'ємний елемент кримінологічної практики в межах кримінологічної експертизи. Його реальне функціонування дозволить вчасно виявляти нормативно-правові детермінанти злочинності та зводити їх негативний вплив до мінімуму.

Звертаючись до змістовної складової кримінологічного експерименту, слід зазначити, що в цілому логіка експериментального аналізу була обґрунтована ще у XIX ст. Дж. Стюартом Міллем. Його концепція зводилась до встановлення зв'язку між двома і більше рядами подій, які розглядаються як гіпотетичні причини з одного боку, і, з другого боку, подією як наслідком зазначених факторів [6, с. 47]. В кримінологічному експерименті при провадженні експертно-кримінологічного дослідження проєктів нормативно-правових актів саме останні становлять собою першу групу об'єктів, за дією яких має бути налагоджене спостереження. Другу ж групу становлять статистичні дані та результати соціологічних досліджень, які виявляють кореляцію з дією нормативно-правового фактору. Це можуть бути, в залежності від сфери правового регулювання, показники надходжень до державного бюджету, кількість осіб, які поставлені на облік, як такі, що хворіють на алкоголізм, наркоманію тощо, кількість безробітних і т.д. Вивчаючи останні, зокрема, урахуванню підлягає значна кількість параметрів, що можуть мати вираз у результатах оперативних соціологічних зрізах щодо рівня напруженості за відповідними напрямками та сферами суспільних відносин, до правового регулювання яких дотичним є об'єкт дослідження, фінансових звітах, показниках державної статистичної звітності щодо рівня, структури, динаміки злочинності та ін. При цьому слід мати на увазі, що виявлення кореляції між дією нормативно-правовими факторами та відповідними небажаними змінами у показниках злочинності, її детермінаційному комплексі не завжди може свід-

чити про криміногенну роль саме відповідного нормативно-правового акту. Будучи іманентною частиною правової підсистеми суспільства та впливаючи, таким чином, на організацію соціальних взаємодій юридичними засобами як прямо, так і опосередковано через – внутрішньо-правові системні взаємодії – кримінологічне дослідження окремої норми права має здійснюватись, виходячи з методологічних настанов структурного функціоналізму та теорії систем. Остання, забезпечує загальну орієнтацію щодо пізнання того чи іншого явища з позицій закономірностей системного цілого та взаємодії частин і утворення особливого гносеологічного зрізу (виміру) реальності. Якщо у системному підході виділити одну з його сторін, зокрема основні правила та принципи його елементно-структурної методології, тоді можна говорити про системний аналіз, який є комплексом спеціальних процедур, прийомів та методів, що забезпечують реалізацію системного підходу [7, с. 38].

Погоджуючись з Д. А. Лі, слід визнати, що системний підхід є однією з найефективніших методологічних платформ дослідження як природничих, так і соціальних явищ та процесів [8, с. 42]. Характерно, що теорія систем охоплює необхідні для будь-якого дослідження соціальних явищ базові положення структурного функціоналізму та гештальт-теорії і є, відтак, по суті синтетичною теорією.

Ключовими принципами вказаної теорії є: принципова відмінність властивостей цілісної системи від властивостей складових даної системи; залежність кожного елемента, відношення у системі від його місця, функцій всередині цілого; кожен елемент системи може в свою чергу за наявності для того підстав розглядатися як система, а будь-яка система – як один із елементів більш загальної системи; поведінка системи є результатом не лише взаємодії всіх її елементів, але й впливу інших факторів. Вказана теорія претендує на роль універсальної у процесі пізнання явищ природи і суспільства. Однак, значення теорії систем для дослідження соціальних процесів не варто перебільшувати. Як зазначалося вище, порівняно з природничою сферою соціальна володіє певними специфічними ознаками. Зокрема, слід врахувати принципову неможливість застосування закону збереження речовини і енергії для соціальних систем в повному обсязі через трансцендентну природу людини. У зв'язку з цим ми не зовсім згодні з позицією Д. А. Лі, який вважає теорію систем (зокрема, модульну теорію соціуму як засновану на вказаній теорії методи-

ку) «панацеєю від всякого лиха, єдиний засіб пізнання дійсності...» [8, с. 48]. Соціум – це специфічна, унікальна, в значній мірі суб'єктивно-ірраціональна система. Значне обумовлення соціальних процесів факторами суб'єктивного характеру спонукає до використання як методологічної основи провадження кримінологічного експерименту соціального детермінізму, через призму якого і має розглядатись теорія систем. Соціальний детермінізм пояснює всю багатоманітність детермінаційних зв'язків між соціальними явищами, процесами, системами у своєму існуванні і розвитку. Таким чином, соціальний детермінізм у поєднанні із теорією систем виступає у ролі спеціального напрямку діалектичного детермінізму, розрахованого на дослідження суспільних процесів і явищ системного характеру.

Теорія систем має у своєму арсеналі методи структурно-функціонального, факторного аналізу. Їх використання із врахуванням положень соціального детермінізму має забезпечити адекватне дослідження функціональної ролі того чи іншого елемента позитивно-правового ядра у структурі правової системи, з'ясувати кримінологічно значущі особливості механізму її зв'язку із іншими підсистемами суспільства на підставі отримання емпіричних експериментальних даних.

Поряд з цим, важливим також є визначення спеціальної методологічної теорії щодо аналізу зв'язків між елементами двох означених вище груп експериментальних факторів. На думку деяких учених [8, с. 67; 9, с. 83], такою спеціальною теорією може бути визнана феноменологія злочинності. У теорії систем феноменологія розуміється дещо інакше ніж в класичній філософії: це формалізований опис поведінки складних систем. Феноменологія дає пояснення механізму взаємодії елементів систем. За твердженням її розробників, феноменологія приймає об'єкти та відношення між ними як належне, як властивість природи. Її задача – формалізація відношень, що спостерігаються між об'єктами, і подання їх у вигляді закономірностей, залежностей. Основними інструментом феноменології є математика алгоритмічних процесів, факторний аналіз. Завдяки їх використанню формалізована система описується у вигляді множини величин. Кожна величина є результатом дії інших величин (факторів) [10, с. 22]. Таким чином, феноменологічний підхід до описання поведінки виявляє статистичні, а не сутнісні детермінаційні закономірності взаємодіючих об'єктів, що ніяк не може задовольнити потреби кримінологічного експерименту дії нормативно-правового акту у

з'ясуванні діалектичної природи змін у злочинності через взаємодію правової системи та інших соціальних підсистем та практик.

Більш плідним і обґрунтованим у даному аспекті нам видається використання такого методологічного напрямку в теорії систем як генеалогія (зокрема, генеалогія злочинності). Термін «генеалогія» у загальній теорії систем означає принцип моделювання, заснований на врахуванні закономірностей, сутнісних залежностей функціонування системи [10, с. 11]. Генеалогія детермінованої позитивним правом злочинності дає можливість дослідження сутнісної, системної її характеристики. Вона, на відміну від феноменології злочинності, не обмежується визначенням статистичної кореляції між факторами взаємодіючих систем, але надає обґрунтування закономірностей нормативно-правової детермінації злочинності. Генеалогія злочинності – складова частина генеалогії суспільства, що вивчає процеси зародження, становлення суспільних законів, закономірностей соціальних груп та інших структурних утворень суспільства. Суть генеалогії злочинності полягає у наступному: констатується наявність як внутрішніх (самодетермінація), так і зовнішніх факторів злочинності. Остання пов'язана з численними соціальними процесами і явищами, зокрема зі складовими правової системи через комплекс соціальних практик, інститутів, підсистем. В залежності від якісних характеристик останніх можна з певною мірою вірогідності прогнозувати можливість виникнення змін у показниках злочинності і, таким чином, виявляти криміногенно детермінаційні зв'язки. При цьому важливо зазначити, що можливість передбачення наслідків подібних зв'язків носить ймовірнісний характер. А тому для його описання і дослідження, на наше переконання, не може бути застосований феноменологічний жорстко формалізований інструментарій; процеси нормативно-правової детермінації злочинності не можуть бути зведені виключно у числову форму, адже сфера соціальних взаємодій має динамічний, в деяких випадках малопрогнозований характер, залежить від значної кількості зовнішніх і внутрішніх факторів. Але це не означає, що генеалогія злочинності має оперувати абстрактними метапоняттями та конструкціями. Ні. Бажане і навіть необхідне застосування методів соціального моделювання й конструювання з використанням факторного аналізу. Поєднання якісних та кількісних методів аналізу надасть кримінологічному експерименту конкретності, формально-логічної визначеності.

Таким чином, кримінологічний експеримент – ефективний метод дослідження при провадженні кримінологічної експертизи нормативно-правових актів і їх проєктів. На нашу думку, найбільш плідне його використання видається за можливе здійснити на підставі системного аналізу в межах соціального детермінізму та генеалогії злочинності як спеціальної методологічної теорії аналізу та оцінку експериментальних факторів.

Список використаних джерел:

1. Джужа О. Кримінологічна експертиза як один з напрямків кримінологічної практики / О. Джужа, А. Кирилук // Право України. – 2003. – № 10. – С. 68-74.
2. Задиран С. Кримінологическая экспертиза проектов нормативно-правовых актов: современный этап нормативного обеспечения и общие подходы к методике проведения / С. Задиран // Юстиция Беларуси. – 2006. – № 1. – С.41-44.
3. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Кн. 3 / А. П. Закалюк. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 317 с.
4. Барановский Н. А. Методология кримінологической экспертизы проектов нормативно-правовых актов / Н. А. Барановский // Юстиция Беларуси. – 2006. – № 5. – С. 56-62.
5. Готтфредсон М. Загальна теорія злочину / М. Готтфредсон, Т. Герші / Пер. з англ. Н. Бордукової. – Х.: Акта, 2000. – 323 с.
6. Ядов В. А. Стратегия социологического исследования: описание, объяснение, понимание социальной реальности / В. А. Ядов. – М.: Добросвет, 1998. – 227 с.
7. Луць Л.А. Європейські між-державні правові системи: загальнотеоретична характеристика: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01: захищена 17.02.05 / Луць Людмила Андріївна. – Львів, 2004. – 448 с.
8. Ли Д. А. Преступность как социальное явление / Д. А. Ли. – М.: Русский мир, 1998. – 286 с.
9. Давыдов А. Модульный анализ и конструирование социальных систем / А. Давыдов. – М., 1998. – 304 с.
10. Шепеленко Л. А. Преступность как система: попытка критического анализа: монография / Л. А. Шепеленко / МВД Украины, Луг. гос. ун-т. внутр. дел. – Луганск: РИО ЛГУВД, 2006. – 94 с.

Павликівський Віталій Іванович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання Харківського національного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИМУШУВАННЯ ДО УЧАСТІ У СТРАЙКУ АБО ПЕРЕШКОДЖАННЯ УЧАСТІ У СТРАЙКУ (СТ. 174 КК УКРАЇНИ)

Постановка проблеми. У наш час труд перестав бути необхідністю, яка забезпечує людині можливість вижити. На даному етапі розвитку суспільства труд доцільно розглядати не тільки як основне джерело задоволення первинних потреб людини, але, що є більш важливим, як засіб самовираження й ствердження особистості у суспільстві. У цьому відношенні трудові права людини, що належать до основних прав, набувають принципового значення. Їх захист стає справою першочергової важливості.

В арсеналі юридичних засобів, за допомогою яких українська держава забезпечує реалізацію трудящими наданих їм прав, не останнє місце посідає встановлення різних видів відповідальності роботодавців за порушення законів про працю. Широко кримінально-правові гарантії забезпечення норм трудового законодавства свідчать про принципову рішучість нашої держави захистити трудящих від найбільш суспільно небезпечних посягань на їхні основні права. Сполучення кримінально-правових гарантій та гарантій, що діють в арсеналі інших галузей права, створює всі можливості для успішного впливу на цю сферу суспільних відносин з метою повного викоренення порушень законодавства про працю. Однак слід констатувати погіршення кримінальної ситуації у сфері дотримання трудових прав громадян за останнє десятиріччя. Так, лише порушених кримінальних справ за ст. 172 Кримінального кодексу України з п'ять років (з 2004 р. по 2008 р.) збільшилося більше ніж у вісім разів, з 208 до 1702 [1]. В той же час, частина норм щодо відповідальності за порушення трудових прав громадян не затребувана судовою та слідчою практикою. У значній частині це викликано недостатнім розумінням практичними працівниками правоохоронних органів ознак конкретних складів злочинів, що передбачають відповідальність за зазначені посягання. Проблемам кримінальної відповідальності за порушення трудових прав людини приділяли увагу П.П. Андрушко,

М.І. Бажанов, В.І. Борисов, І.О. Зінченко, І.П. Лановенко, С.Я. Лихова, В.О. Навроцький, Г.І. Чангулі.

Мета. Кримінально-правовий аналіз складу примушування до участі у страйку або перешкоджання участі у страйку здійснюється з метою виявлення окремих особливостей ознак зазначеного складу та вироблення рекомендацій щодо практичного застосування зазначеної кримінально-правової норми.

Виклад основного матеріалу. Кримінальна відповідальність за порушення трудових прав людини передбачена ст.ст. 170-175 Кримінального кодексу України (далі КК), які розміщені у розділі V Особливої частини КК. Родовим об'єктом злочинів зазначеного розділу є суспільні відносини з забезпечення виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина [2, с. 103].

Визначення безпосереднього об'єкту конкретного злочину можливе лише під час детального та повного аналізу кримінально-правової норми, що передбачає відповідальність за суспільно небезпечне діяння. Ст. 174 КК передбачає відповідальність за примушування до участі у страйку або перешкоджання участі у страйку шляхом насильства чи погрози застосування насильства або шляхом інших незаконних дій. Згідно ст. 44 Конституції України та розділу III Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», працівники мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів. Ніхто не може бути примушений до участі або до неучасті у страйку. Згідно цього закону (ст. 17) страйк — це тимчасове колективне добровільне припинення роботи працівниками підприємства, установи, організації, яке застосовується з метою вирішення колективного трудового спору (конфлікту) у зв'язку з відмовою власника або уповноваженого ним органу задовольнити вимоги найманих працівників. Із перших днів виникнення робочого класу страйк був найнадійнішим і майже єдиним засобом впливу на роботодавця з метою задоволення трудових і соціально-економічних інтересів робітників. Тим не менш у радянських кодексах дане право заперечувалося. Вважалося, що робітники не можуть мати конфліктів самі з собою, тому що, з одного боку, вони є найманою робочою силою, а з іншого — дійсними володарями державної власності, в тому числі підприємств. Тому в Радянському Союзі таке невід'ємне право працівників, як право на страйк, було не тільки відсутнє, але й незаконне, і тільки з прийняттям нової Конституції України держава визнала це право за трудящими. Тому безпосереднім об'єктом цього злочину є сус-

пільні відносини у сфері конституційного права людини на вільне здійснення страйку з метою захисту своїх економічних і соціальних інтересів [2, с. 119].

З об'єктивної сторони розглядуваний злочин характеризується наступними діями: 1) примушуванням працівника взяти участь у страйку або навпаки, 2) перешкоджанням працівникові брати участь у страйку.

Сторони трудових відносин (працівник та роботодавець) взаємодіють між собою для вирішення своїх соціальних та економічних питань. У ході таких відносин досить часто, в реаліях нашого часу, між сторонами виникають розбіжності щодо встановлення нових або зміни існуючих соціально-економічних умов праці та виробничого побуту; укладення, зміни чи виконання колективного договору, угоди або окремих їх положень; невиконання вимог законодавства (колективний трудовий спір (конфлікт)). У цих випадках законодавство зобов'язує сторони колективного трудового спору брати участь у примирних процедурах. Але в той же час ст. 13 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» передбачає, в разі не врегулювання розбіжностей між сторонами примирними органами, право найманих працівників або уповноваженого ними органу чи професійної спілки з метою виконання висунутих вимог застосування усіх дозволених законодавством засобів. Одним із найдієвіших і одним з найнебезпечніших як для підприємства, так і для держави засобів є страйк.

Відповідно до статті 44 Конституції України та ст. 18 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів [3]. Страйк застосовується як крайній засіб (коли усі інші можливості вичерпано) вирішення колективного трудового спору (конфлікту) у зв'язку з відмовою власника або уповноваженого ним органу (представника) задовольнити вимоги найманих працівників або уповноваженого ними органу, профспілки, об'єднання профспілок чи уповноваженого нею (ними) органу.

Ніхто не може бути примушений до участі або до неучасті у страйку (ст. 44 Конституції України). Рішення про оголошення страйку на підприємстві приймається загальними зборами (конференцією) найманих працівників шляхом вільного голосування і вважається прийнятим, якщо за нього проголосувала більшість найманих працівників або дві третини делегатів конференції.

Гарантією цього права і є кримінально-правова заборона, яка міститься в ст. 174 КК України. Диспозиція даної норми є дзеркальним відображенням ст. 33 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)», яка вказує, що особи, які примушують працівників до участі у страйку шляхом насильства чи погрозою застосування насильства, або шляхом інших незаконних дій, покарання за які передбачено законодавством, притягуються до кримінальної відповідальності згідно із законодавством.

Під примушуванням до участі у страйку чи перешкодженням участі у страйку слід розуміти висловлену в категоричній формі вимогу до працівника взяти участь у страйку всупереч його волі чи, навпаки, не брати участі у страйку.

В окремих коментарях зазначається, що обов'язковою ознакою цього злочину є спосіб вчинення [4, с. 352; 5, с. 415]. Але в даному випадку змішують два різних поняття — спосіб вчинення діяння і спосіб, як ознака об'єктивної сторони складу злочину. Будь-яке діяння, у тому числі злочинне, скоюється певним способом у певних умовах із певними засобами. Та не всі ці ознаки притаманні складу злочину, зокрема об'єктивній стороні, як обов'язкові. Так і в цьому випадку законодавець, вказуючи на певний спосіб примусу або перешкодження, додає: а також вчинення інших незаконних дій. Таким чином, перешкодження участі у страйку або примус до участі у страйку є кримінально караним незалежно від способу вчинення таких дій. Що ж стосується насильства або погрози його застосування, то законодавцем даний спосіб виділений, як найбільш небезпечний, що й повинно враховуватися під час призначення покарання, але в межах санкцій за даний злочин. Таким чином, під примушуванням до участі у страйку чи перешкодженням участі у страйку слід розуміти спонукування працівника шляхом насильства, погрозою застосування насильства або будь-яким іншим способом (підкупом, умовляннями, шантажем, погрозою звільнити з роботи) погодитися або відмовитися від участі у страйку.

У кримінальних законодавствах деяких зарубіжних країн злочинність вільному здійсненню права на страйк поставлена в залежність від способу вчинення даного діяння. Так, згідно ст. 165 КК Грузії та ст. 200 КК Республіки Білорусь і ст. 152 КК Республіки Таджикистану, перешкодження участі у страйку є злочинним у випадку здійснення цих дій з використанням насильства чи погрози його застосування, а в КК Грузії ще з використанням

службової, матеріальної або іншої залежності. Ст. 315 КК Іспанії передбачає відповідальність за порушення права на страйк шляхом обману або зловживанням ситуацією крайньої необхідності.

За своєю конструкції склад зазначеного злочину формальний. Злочин вважається закінченим з моменту примусу або перешкодження, незалежно від результату цих дій (чи взяв потерпілий участь у страйку або відмовився від участі в ньому). Однак відсутність диференціації кримінальної відповідальності, залежно від способу порушення вказаного права, не в повній мірі відповідає принципу індивідуалізації покарання. Враховуючи значну ступінь суспільної небезпеки певного способу вчинення злочину, слід зазначити необхідність його більш чіткого визначення, що потребує виділення ч. 2 ст. 174 КК, яка б формулювалась «*Ті самі дії, вчинені шляхом насильства чи погрози його застосування*».

Не утворює складу злочину, передбаченого ст. 174, створення перепон участі у страйку, коли його проведення є незаконним. Незаконним страйк визнається у випадках порушення порядку його оголошення та (чи) проведення, а також у випадках, коли проведення страйків забороняється чинним законодавством залежно від сформованих умов або категорії працівників певних установ (наприклад, працівниками правоохоронного органу, у випадку створення загрози для життя та здоров'я населення, довілля, в умовах надзвичайного стану).

КК встановлює, що суб'єктом злочинів проти трудових прав людини можуть виступати: - фізична осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку (статті 170, ч. 171, 174 КК); - службова особа (ч. 2 ст. 171 КК); - службова особа підприємства, установи, організації незалежно від форм власності (ст. 173 КК); - окремий громадянин (ст. 173 КК); - уповноважена особа, яка діє за дорученням службової особи підприємства, установи, організації незалежно від форм власності або окремого громадянина (ст. 173 КК); - керівник підприємства, установи або організації незалежно від форми власності (ст. 175); - громадянин-суб'єкт підприємницької діяльності (ст. 175 КК).

Наведене коло суб'єктів злочинів проти трудових прав людини не є випадковим, а детерміновано об'єктом, характером і способом їх вчинення. Та все ж таки, з точки зору законодавчої техніки, не витримує критики існуючий різнобій у термінології при визначенні суб'єкта злочинів проти трудових прав людини. У нормах про відповідальність за посягання на трудові права людини законодавець по різному відображає вказівку на суб'єкта

цих злочинів, у деяких випадках він прямо вказує ознаки суб'єкта злочину, в інших — визначення його ознак потребує аналізу диспозиції вказаної норми.

У багатьох випадках злочини проти трудових прав людини скоюються «зсередини», тобто одним із суб'єктів цих спеціальних відносин. У інших характер порушеного права або дій, спрямованих на порушення цих прав, зумовлює можливість здійснення цих злочинів як спеціальним, так і загальним суб'єктом.

У диспозиції статті 174 КК законодавець не вказує на ознаки суб'єктів цих злочинів, підтверджуючи таким чином наявність тільки загальних ознак. Аналіз диспозицій вказаних норм дозволяє стверджувати, що примушування до участі у страйку є злочинним незалежно від характеру цих дій та способу їх вчинення. А тому примушування до участі у страйку або перешкодження участі у страйку може здійснюватися будь-якою фізичною осудною особою, яка досягла 16 років. У випадку, якщо перешкодження або примушування здійснюється з використанням свого службового становища, дії винних необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів за 174 КК і ст. 364 КК.

Торкаючись проблеми форм вини у злочинах проти трудових прав людини, слід зазначити, що КК установлює відповідальність лише за умисне їх вчинення. Разом із тим законодавець по-різному відображає в законі таке рішення щодо форм вини. В одних випадках стаття Особливої частини КК прямо визначає умисел як форму вини цих злочинів. Таке вирішення цього питання має місце стосовно перешкодження законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій (ст. 170 КК), перешкодження законній професійній діяльності журналістів (ст. 171 КК), не виплати заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат (ст. 175 КК).

Іншим способом законодавчого визначення суспільно небезпечних діянь, як таких, що можуть бути вчинені лише умисно, є описання характерного способу дії [6, с. 43; 7, с. 45—46]. Зокрема, під час опису об'єктивної сторони примушування до участі у страйку або перешкодження участі у страйку (ст. 174 КК) законодавець вказує на способи його вчинення — перешкодження шляхом насильства чи погрози застосування насильства або шляхом інших незаконних дій. Таким же чином сформульована об'єктивна сторона грубого порушення угоди про працю (ст. 173 КК) — грубе порушення угоди про працю шляхом обману чи

зловживання довірою. Використання схожих способів вчинення цього злочину вказує на його умисний характер.

Вказівка на незаконний характер дій у злочинах із формальним складом також є свідченням того, що цей злочин може бути вчинено лише умисно [7, с. 46—48].

Як бачимо, в законодавець вказує на форму вини, використовуючи не одну, а декілька непрямих ознак. Однак встановлення форми вини в таких випадках все ж таки провадиться на підставі тлумачення інших ознак складу злочину. Таке становище на думку багатьох вчених породжує суттєві ускладнення в правозастосовчій діяльності, оскільки не виключає можливості різного тлумачення форми вини в окремих злочинах [8, с. 236].

Із приводу наведеного зауваження заслуговує на увагу досвід Російської Федерації у вирішенні питання щодо визначення форм вини у конкретних злочинах. Згідно з ч. 2 ст. 24 КК РФ діяння, вчинене з необережності, визнається злочином лише в тому випадку, коли це спеціально передбачено відповідною статтею Особливої частини КК. Це означає, що всі злочини, в опису яких не вказується на необережну форму вини, можуть бути вчинені лише умисно.

Враховуючи те, що склад злочину, передбачений ст. 174 КК за своєю конструкцією є формальним, психічне відношення особи до злочину встановлюється тільки відносно суспільно небезпечного діяння.

Усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру свого діяння означає розуміння нею як його фактичних ознак, так і соціального характеру [9, с. 209—210].

Під час скоєння злочину, передбаченого ст. 174 КК особа усвідомлює, що вчинює незаконні дії, які обмежують законне право працівників на страйк.

Поряд із усвідомленням фактичних ознак діяння необхідним складником інтелектуального моменту умислу виступає усвідомлення особою спеціального характеру свого діяння, тобто усвідомлення його небезпечності для суспільства, шкідливості для суспільних відносин, які охороняються кримінальним законом. При вчиненні злочинів проти трудових прав особа розуміє, що таким чином вона заподіює шкоду цим відносинам, зокрема трудовим.

Вольовий момент умислу, відповідно до ст. 24 КК, характеризується бажанням настання суспільно небезпечних наслідків діяння (при прямому умислі) або хоча й небажанням, але свідомим припущенням їх настання (при непрямому умислі). Що ж стосу-

ється злочинів із формальним складом, то в теорії кримінального права вольовий момент цих злочинів визначається не щодо суспільно небезпечних наслідків, а відносно самого суспільно небезпечного діяння, оскільки «саме в ньому сконцентрована соціальна шкідливість діяння» [7, с. 25]. У таких складах предметом бажання є самі суспільно небезпечні діяння [10, с. 140]. Умисел в даних складах може бути лише прямим [10, с. 142]. Примушування до участі у страйку або перешкоджання участі у страйку сформульовано як злочин із формальним складом, тому вольовий момент умислу під час його скоєння характеризується бажанням особи вчинити передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння.

Висновки. З врахуванням викладеного зазначаємо наступне. Норма про відповідальність за примушування до участі у страйку або перешкоджання участі у страйку є одним з найдієвіших засобів захисту конституційного права громадян на страйк. В той же час, практичне застосування правоохоронними органами зазначеної норми потребує повного і точного знання вимог закону щодо особливостей ознак складу вищевказаного злочину та їх дотримання при притягненні винних осіб до кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Статистика Міністерства внутрішніх справ України // <http://mvsinfo.gov.ua/statistika>; 2. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і доповн. – Х.: Право, 2010. – 608 с.; 3. Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» // Відомості Верховної Ради України (ВВР).- 1998 - N 34. - ст.227; 4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. — 2-ге вид., переробл. та доповн. / Відп. ред. С.С. Яценко. — К.: А.С.К., 2002. — 968 с.; 5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюк. — К.: Каннон, А.С.К., 2002. — 1104 с.; 6. Борисов В.И. Уголовная ответственность за нарушение правил охраны труда: Учеб. пособие. — К.: УМК ВО, 1990. — 60 с.; 7. Рапог А.И. Вина в советском уголовном праве. — Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1987. — 186 с.; 8. Гуторова Н.О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України: Монографія. — Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. — 384 с.; 9. Наумов А.В. Российское уго-

ловное право. Общая часть: Курс лекций. — 2-е изд. перераб. и доп. — М.: Изд-во БЕК, 2000. — 590 с.; 10. Российское уголовное право. Общая часть: Учебник. / Под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. — М.: Издательство «Спарк», 1997. — 454 с.

Пашнев Дмитро Валентинович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання Харківського національного університету внутрішніх справ

КОМП'ЮТЕРНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ

Засоби й знаряддя вчинення злочину займають друге за значимістю місце після способу його вчинення, є немаловажними елементами складів злочинів, впливають на характер і ступінь суспільної небезпеки діянь.

Засоби й знаряддя вчинення злочину – це методи дії (бездіяльності), одушевлені й неживі компоненти, використовуючи які винний впливає на об'єкт кримінально-правової охорони [1, с. 161].

У зв'язку з тим, що сутнісні відмінності знарядь від засобів вчинення злочину з позиції їх кримінально-правового значення для кваліфікації злочинів відсутні [2, с. 120], в літературі майже немає чітких критеріїв розмежування понять цих двох факультативних ознак об'єктивної сторони складу злочину.

Проте для відділення комп'ютерних злочинів від інших це має значення. Отже звернемо увагу на наступні визначення.

Знаряддя вчинення злочину це предмети матеріального світу. фізичні властивості яких використовуються винним для впливу на матеріальні об'єкти при скоєнні злочину (наприклад, ч.4 ст.296 КК). Засоби вчинення злочину – це предмети матеріального світу й певні процеси, які використовуються винним для скоєння даного злочину [3, с. 42-43].

Можна зрозуміти, що засоби злочину, на відміну від знарядь, включають певні явища, процеси, які можуть бути невід'ємною частиною об'єкта злочину або мати можливість впливати на об'єкт злочину, а отже їх порушення або використання певним чином може завдати шкоди об'єкту.

Комп'ютерна технологія, як сукупність прийомів, способів отримання, здобування, обробки, зберігання інформації програ-

мно-технічними засобами на базі комп'ютера, в епоху формування інформаційного суспільства стала частиною майже всіх суспільних відносин. І цієї точки зору вона включає ті процеси і явища, від порушення яких іноді залежить нормальне існування і розвиток суспільних відносин в певній сфері або можливості яких можуть бути ефективно використані для отримання злочинного результату за рахунок цих суспільних відносин.

Отже для обмеження комп'ютерних злочинів слід об'єднувати їх за критерієм застосування при їх вчиненні у якості засобу саме комп'ютерних технологій, а не комп'ютерної техніки, електронно-обчислювальної техніки чи програмно-технічних засобів. Ці засоби за своєю природою є матеріальними предметами і можуть бути застосовані у якості знаряддя вчинення злочину (наприклад, завдання тілесних ушкоджень), а таке положення вносить плутанину в розуміння суті комп'ютерних злочинів.

Грунтуючись на таких міркуваннях, до комп'ютерних злочинів слід віднести діяння, які вчиняються з використанням комп'ютерних технологій у якості засобу:

1. Злочини, в яких комп'ютерні технології є безпосереднім засобом вчинення злочину, тобто суспільно-небезпечні наслідки наступають безпосередньо від їх застосування.

2. Злочини, при вчиненні яких комп'ютерні технології є допоміжним засобом вчинення злочину. В цьому випадку вони застосовуються для виготовлення, підробки чи інших незаконних дій з предметом злочину, який може стати засобом вчинення злочину.

До першої групи відносяться злочини, об'єктом яких є відносини у сфері використання інформаційно-телекомунікаційних технологій (ст.ст. 361-363¹ КК України), а також злочини, об'єктом яких є інші суспільні відносини (злочини проти власності (ст.ст. 185, 189, 190, 191, 192 КК України); злочини проти інформації з обмеженим доступом, яка не зберігається на комп'ютерних носіях (ст.ст. 111, 114, 132, 145, 328, 330, 381, 387 КК України); злочини у сфері господарської діяльності (ст.ст. 200, 208, 209, 212, 217, 225, 229, 231, 232 КК України); злочини проти особистих прав і свобод людини (ст.ст. 163, 168, 176, 177, 182 КК України); злочини проти громадської безпеки і громадського порядку (ст. ст. 258, 295 КК України) та інші).

До другої групи – підробка: виборчого документу (ст. 158 КК України); документів на переказ, платіжних карток для доступу до банківських рахунків (ст. 200 КК України); знаків поштової оплати і проїзних квитків (ст. 215 КК України); марок акцизного

збору або контрольних марок (ст. 216 КК України); документів на отримання наркотичних засобів чи психотропних речовин (ст. 318 КК України); документів, печаток, штампів та бланків (ст. 358 КК України); виготовлення: підроблених грошей (ст. 199 КК України); підроблених недержавних цінних паперів (ст. 224 КК України); фальсифікованих вимірювальних приладів (ст. 226 КК України); порнографічних матеріалів, матеріалів, що пропагують культ насильства чи жорстокості (ст.ст. 300, 301 КК України), а також розповсюдження, збут та інші незаконні дії з вказаними предметами злочинів.

Така розповсюдженість можливостей використання комп'ютерних технологій у якості засобу вчинення злочину вимагає розробки певних заходів кримінально-правової охорони суспільних відносин, які із все більшим проникненням в них комп'ютерних технологій, ставляться під небезпеку завдання їм більшої шкоди, ніж від традиційних засобів злочину. Цьому і повинні бути присвячені подальші кримінально-правові дослідження в цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Курс уголовного права : В 5-ти т. / Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. Юрид. фак.; Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. – М. : Зерцало-М, 2002 – – Т. 1: Общая часть. Учение о преступлении / [Борзенков Г.Н., Комиссаров В.С., Крылова Н.Е. и др.]. – 2002. – XII, 611 с.
2. Гаухман Л. Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика / Л. Д. Гаухман. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Центр ЮрИнфоР, 2010. - 557, [2] с. 3. Харченко В. Б. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини у питаннях та відповідях. Конспект лекцій / В. Б. Харченко. – К. : Атіка, 2003. – 272 с.

Пироженко Олександр Сергійович,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання Харківського національного університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ПОКАРАНЬ, ЩО ОБМЕЖУЮТЬ МАЙНОВІ ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ

Дискусія щодо співвідношення видів покарань, що обмежують

майнові права засуджених (штраф, виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців та конфіскація майна), в системі покарань є досить тривалою. Традиційно вважають, що всі види покарання розміщені в ст. 51 Кримінального кодексу України (далі – КК) у суворо визначеному порядку, тобто перераховані послідовно від менш суворого до більш суворого. Зокрема, штраф займає перше місце в переліку покарань, а отже його визначено в якості найменш суворого виду покарання. Однак в юридичній літературі висвітлюються різні погляди з цього питання. Так, О. І. Плужнік та Г. М. Висловух підтримують позицію законодавця [4, с. 78]. Інші науковці, навпаки, стверджують, що штраф не можна визнавати найбільш м'яким видом в системі покарань [2, с. 33; 1, с. 450; 5, с. 39].

Ще більше суперечностей з цього питання виникло у зв'язку з прийняттям Закону України від 15 листопада 2011 р. № 4025-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» (далі – Закон від 15.11.2011 р.) [6]. Цим актом було внесено суттєві зміни в положення ст. 12 КК. Відтепер ступінь тяжкості вчиненого злочину за формальним критерієм визначається не тільки строком покарання у виді позбавлення волі, передбаченого в санкції статті Особливої частини КК, а й розміром основного покарання у виді штрафу. Так, для злочинів невеликої тяжкості поряд із покаранням у виді позбавлення волі на певний строк закон передбачає, як граничний критерій, основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян (далі – НМДГ); для злочинів середньої тяжкості – не більше десяти тисяч НМДГ; для тяжких злочинів – не більше двадцяти п'яти тисяч НМДГ, а для особливо тяжких – понад двадцять п'ять тисяч НМДГ.

Крім того, Законом від 15.11.2011 р. збільшено верхню граничну межу штрафу з однієї тисячі до п'ятдесяти тисяч НМДГ (ч. 2 ст. 53 КК – станом на 15.03.2012 р.). Однак зазнали змін лише санкції за злочини у сфері господарської діяльності. Розміри основного покарання у виді штрафу, передбаченого за інші види злочинів, залишилися без змін. На наш погляд, таке рішення законодавця видається досить спірним, оскільки розміри покарань, не пов'язаних з обмеженням особистої свободи особи, яка вчинила злочин, взагалі залишилися незмінними за злочини невеликої тяжкості, а граничний розмір штрафу відповідно до чинної редакції ч. 2 ст. 12 КК збільшено до трьох тисяч НМДГ. Відтак, обсяг

репресивного впливу покарання у виді штрафу (у порівнянні з іншими видами покарань) було дещо зменшено законодавцем.

Ступінь суворості покарання виступає критерієм, який покладено в основу побудови системи покарань, визначеної у законі. Якщо стосовно покарань, пов'язаних з обмеженням особистої свободи особи, яка визнана винною у вчиненні злочину, а також конфіскації майна ні в кого з науковців не виникає сумнівів щодо їх більшої суворості порівняно зі штрафом. Щодо інших видів покарання, то окремі вчені визнають спірним положення про те, що штраф є менш суворим порівняно з ними. Зокрема, В. П. Козирева та А. Трахов стверджують, що штраф є більш суворим покаранням, порівняно з виправними роботами [3, с. 7; 8, с. 49]. Однак, на сьогодні важко однозначно погодитися з цим твердженням чи заперечити такий висновок.

Виправні роботи, як відомо, є комплексним видом покарання. Їх застосування обмежує не тільки майнові, а й інші права засудженого. В цілому це дає підстави стверджувати, що до засудженого до відбування виправних робіт застосовується більший обсяг правообмежень, ніж до особи, що до якої застосовано штраф. Крім того, аналіз практики призначення виправних робіт показує, що суди нерідко щодо засуджених до даного виду покарання застосовують весь спектр заходів кримінально-правового впливу, передбачених інститутом звільнення від відбування покарання (розділ XII Загальної частини КК), хоча до осіб, засуджених до штрафу, закон не передбачає навіть можливості застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК) та умовно-дострокового звільнення від відбування покарання (ст. 81 КК), що, очевидно, на думку законодавця, свідчить про його максимальну м'якість. Тому це покарання, вочевидь, є більш суворим, аніж штраф.

Законом від 15.11.2011 р. також зроблено спробу визначити певне співставлення суворості штрафу та виправних робіт. Згідно ч. 5 ст. 53 КК у разі неможливості сплати штрафу в розмірі не більше трьох тисяч НМДГ та відсутності підстав розстрочки його виплати суд замінює несплачену суму штрафу виправними роботами з розрахунку один місяць виправних робіт за двадцять встановлених законодавством НМДГ, але на строк не більше двох років. При цьому аналогічні положення про заміну покарання у виді виправних робіт штрафом (ч. 3 ст. 57 КК) законодавець залишив без змін. Тобто, в разі неможливості відбування даного виду покарання (з причин втрати працездатності після постанов-

лення вироку), суд може замінити виправні роботи штрафом із розрахунку трьох встановлених законодавством НМДГ за один місяць виправних робіт. На перший погляд, при переході від виправних робіт до штрафу має місце зменшення карального впливу покарання, ніж при зворотному переході. Однак, проведення навіть поверхневих математичних розрахунків свідчить про протилежне. Аналіз практики застосування штрафу засвідчив, що найбільш поширеним розміром даного покарання, який призначається судами, є сума від 510 до 850 грн (відповідно, від 30 до 50 НМДГ). Натомість виправні роботи в більшості випадків призначаються терміном на один рік з відрахуванням 20% заробітку в доход держави. За даними Державного комітету статистики середня заробітна плата по Україні в 2011 році складає майже 2640 грн [7], що передбачає відрахування із заробітку засудженого приблизно 528 грн щомісячно. Таким чином, при заміні виправних робіт штрафом відбувається заміна більшого карального об'єму меншим (1 місяць виправних робіт дорівнює 528 грн, а 3 НМДГ – 51 грн), а при заміні штрафу виправними роботами, навпаки: менший – більшим (20 НМДГ дорівнює 340 грн, а 1 місяць виправних робіт – 528 грн), хоча повинна мати місце тотожність.

Така суттєва різниця об'єму карального впливу при заміні одного покарання іншим, на нашу думку, утруднює визначення співвідношення суворості досліджуваних покарань і вимагає зміни або уточнення чинної регламентації положень, закріплених у ч. 3 ст. 57 та ч. 5 ст. 53 КК.

Список використаних джерел:

1. Дзигарь А. Л. К вопросу о последствиях в случаях злостного уклонения от уплаты штрафа / А. Л. Дзигарь // «Черные дыры» в российском законодательстве. – 2005. – № 2. – С. 450, 451.
2. Карганова Б. Место штрафа в системе наказаний по УК РФ / Б. Карганова // Уголовное право. – 2003. – № 4. – С. 33–35.
3. Козирева В. П. Кримінальні покарання майнового характеру за законодавством України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / В. П. Козирева. – К., 2007. – 20 с.
4. Плужнік О. І. Штраф як вид кримінального покарання / О. І. Плужнік, Г. М. Висловух // Південноукраїнський правничий часопис. – 2008. – № 4. – С. 78–80.
5. Попрас В. О. Штраф як вид покарання за кримінальним правом України : монографія / В. О. Попрас. – Х.: Право, 2009. – 224 с.
6. Про внесення змін до деяких

законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності : Закон України від 15 листопада 2011 р. № 4025-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – № 98. – Ст. 3570. 7. Середня заробітна плата за регіонами за місяць у 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2011/gdn/reg_zp_m/reg_zpm11_u.htm 8. Трахов А. Бессистемная система наказаний в УК РФ / А. Трахов // Российская юстиция. – 2000. – № 9. – С. 49.

Письменський Євген Олександрович,

кандидат юридичних наук, доцент, начальник кафедри кримінального права
Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

Рожкевич Ярослав Сергійович,

курсант 3-го курсу факультету підготовки слідчих Луганського державного
університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

ЩОДО ПЕРСПЕКТИВ ЗАСТОСУВАННЯ СТ. 371 КК УКРАЇНИ У СВІТЛІ ПРИЙНЯТТЯ НОВОГО КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Побудова правової держави, розвиток її демократичних засад мають супроводжуватися комплексним реформуванням системи вітчизняного законодавства. Це стосується всіх без винятку її галузей, зокрема і такої галузі законодавства як кримінальне (матеріальне та процесуальне) право. Якщо у сфері кримінального матеріального права законодавець реалізував ключову мету – ухвалив понад десять років тому Кримінальний кодекс незалежної України, то в царині кримінального процесуального права ситуація значно гірша. Адже до сих пір не завершена законотворча робота з розроблення та остаточного прийняття кримінально-процесуального закону.

Утім, цього року в нашій країні нарешті з'явилася реальна можливість отримати новий Кримінально-процесуальний кодекс (далі – КПК). Проект цього важливого нормативного акту, ініціатором ухвалення якого є Президент України, було направлено до парламенту та навіть прийнято в першому читанні.

З огляду на сказане викликає інтерес питання щодо можливих змін у застосуванні окремих кримінально-правових норм у зв'язку з набранням чинності нового КПК України. Особливо уваги, безумовно, потребує Розділ XVIII КК України «Злочини проти правосуддя», адже більшість норм цього розділу мають бланкет-

ний характер та на пряму пов'язана з кримінально-процесуальним законодавством. У межах цієї доповіді хотілося б зупинитися лише на одному з аспектів зазначеної проблеми, а саме перспективі застосування ст. 371 КК України, яка передбачає відповідальність за завідомо незаконні затримання, привід, арешт або тримання під вартою, після набрання чинності новим КПК України.

Основним безпосереднім об'єктом розглядуваного злочину є регламентована кримінально-процесуальним законодавством діяльність суду та правоохоронних органів по реалізації мети та завдань правосуддя у частині забезпечення законного затримання, приводу, арешту або тримання під вартою [1, с. 1093]. Зазначені дії, будучи досить жорсткими заходами процесуального примусу, детально регулюються в кримінально-процесуальному законодавстві. Відповідно порушення врегульованого законом порядку проведення цих процесуальних актів може призвести до істотного порушення прав і основних свобод людини.

Проекту КПК України, так само як і чинному кримінально-процесуальному закону добре відомі затримання і тримання під вартою як запобіжні заходи. Привід теж залишився одним із заходів процесуального примусу, який застосовується для забезпечення ефективної діяльності органів слідства, прокуратури та суду. Проте процесуальний (законний) порядок проведення вказаних дій дещо змінився, що в свою чергу впливає на сферу застосування ст. 371 КК України, оскільки відповідна кримінально-правова заборона сформульована з використанням слова «незаконний».

Далі розглянемо основні новели майбутнього КПК України, які тим чи іншим чином вплинуть на дію ст. 371 КК України та можливо складуть підставу для внесення змін і доповнень до зазначеної статті КК України.

1. Новий КПК України називатиме будь-який запобіжний захід, зокрема, тримання під вартою, а так само затримання (тимчасовий запобіжний захід) та привід заходами забезпечення кримінального провадження (ст. 137 КПК України). Як сказано в ч. 5 ст. 12 проекту, затримання особи, взяття її під варту або обмеження в праві на вільне пересування в інший спосіб, здійснене за відсутності підстав або з порушенням порядку, передбаченого законом, тягне за собою відповідальність, установлену законом (саме така відповідальність передбачена ст. 371 КК України). З цього зокрема впливає розуміння змісту незаконності прове-

дення затримання, приводу або тримання під вартою, якими вважатимуться вчинення таких дій за відсутності підстав та з порушенням порядку, передбаченого КПК України. Ураховуючи, що зазначені підстави та порядок суттєво змінено – зміниться і сфера застосування ст. 371 КК України, що є зрозумілим з огляду на бланкетний характер досліджуваної кримінально-правової норми. Наприклад, з набранням законної сили КПК України незаконним затриманням можуть вважатися дії уповноваженої службової особи, яка, затримавши особу через підозру у вчиненні злочину, доставила її до судового слідчого після закінчення двадцяти чотирьох годин. Незаконним триманням під вартою можуть визнаватися дії уповноваженої службової особи, яка негайно не повідомила про взяття особи під варту, а також про її місце перебування її близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи в порядку, передбаченому КПК України. Як бачимо, для застосування ст. 371 КК України матиме велике значення положення ч. 2 ст. 11 КК України про малозначимість діяння (скажімо, у разі доставлення особи до судового слідчого за спливом двадцяти п'яти годин після затримання) та правильне (адекватне) розуміння оціночних ознак, які використовуються законодавцем у тексті майбутнього кримінально-процесуального закону (як то негайність повідомлення про взяття під варту).

2. Проект КПК України не знає такої процесуальної дії як арешт, відповідно вказівка на незаконний арешт має підлягати виключенню з ч. 2 ст. 371 КК України.

3. Такий запобіжний захід як взяття під вартою отримало більш точну назву – тримання під вартою, отже в ст. 371 КК України має йтися теж про тримання під вартою.

4. Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 371 КК України, передусім зможе бути судовий слідчий – нині не відома фігура в системі органів кримінального судочинства. Саме ця особа буде суб'єктом вчинення незаконного здійснення приводу (на відміну від нині чинного КПК, за яким суб'єктом незаконного приводу може бути службова особа органу дізнання, слідчий і прокурор).

Список використаних джерел:

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – [9-те вид., переробл. та допов.] – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с. 2. Проект Кримінально-процесуального кодексу України / Офіційний сайт Верховної Ради України [електроний ресурс]. – Режим доступу до

ви́року: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=42312.

Примаченко Віталій Федорович,

кандидат юридичних наук, начальник кафедри кримінального права та кримінології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УМИСНІ ТІЛЕСНІ УШКОДЖЕННЯ ПРИ ПЕРЕВИЩЕННІ МЕЖ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ АБО ПРИ ПЕРЕВИЩЕННІ ЗАХОДІВ, НЕОБХІДНИХ ДЛЯ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНИЛА ЗЛОЧИН

Ст. 124 КК України передбачає кримінальну відповідальність за умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця. Такі дії подібні до умисного вбивства, передбаченого ст. 118 КК України і суттєво відрізняються лише об'єктом посягання та суспільно небезпечними наслідками.

Диспозиція вказаного злочину носить відсильний характер. Тобто, вона базується на змісті й юридичному значенні ст.ст. 36, 38 КК України. Але наявність таких обставин, що виключають злочинність діяння, необхідна оборона та затримання особи, яка вчинила злочин, тільки пом'якшує відповідальність особи, яка заподіла умисне тяжке тілесне ушкодження.

Сам факт наявності даного суспільно небезпечного діяння у будь-якому випадку потребує, щоб ми звернулися до базової норми, яка визначає, що таке умисне тяжке тілесне ушкодження, а саме до ст. 121 КК України. У ній же зазначено, що це умисне тілесне ушкодження небезпечне для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя.

По суті, всі наведені види умисного тяжкого тілесного ушкодження можуть мати місце при перевищенні меж необхідної оборони або заходів, необхідних для затримання злочинця. Проте, виникає питання, як кваліфікувати заподіяне при необхідній обороні чи кримінально-правовому затриманні умисне тяжке

тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого. У ст. 121 КК України такі суспільно небезпечні наслідки є кваліфікуючою ознакою і специфіка цього злочину полягає в тому, що він вчинюється з двома формами вини, тобто характеризується умисною формою вини у вигляді прямого чи непрямого умислу відносно тяжкого тілесного ушкодження та необережністю у вигляді злочинної самовпевненості чи недбалості до смерті потерпілого.

Відповідно до п. 22 постанови ПВСУ «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 07.02.2003 року № 2 для відмежування умисного вбивства від умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК), суди повинні ретельно досліджувати докази, що мають значення для з'ясування змісту і спрямованості умислу винного. Питання про умисел необхідно вирішувати виходячи із сукупності всіх обставин вчиненого діяння, зокрема враховувати спосіб, знаряддя злочину, кількість, характер і локалізацію поранень та інших тілесних ушкоджень, причини припинення злочинних дій, поведінку винного і потерпілого, що передувала події, їх стосунки. Визначальним при цьому є суб'єктивне ставлення винного до наслідків своїх дій: при умисному вбивстві настання смерті охоплюється умислом винного, а в разі заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого, ставлення винного до її настання характеризується необережністю [1, с. 41].

По відношенню до ст. 124 КК України наслідки у вигляді смерті потерпілого повинні кваліфікуватися також з врахуванням положень вище наведеної постанови ПВСУ. У разі, якщо буде встановлено, що умисел винного був направлений на позбавлення життя посягаючого чи затримуюваного злочинця, і при цьому було перевищено встановлені межі, то його дії необхідно кваліфікувати за ст. 118 КК України. При заподіянні смерті з необережності відповідальність повинна наступити лише за ст. 124 КК України.

Необережне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, так само як і вбивство через необережність при перевищенні меж необхідної оборони або заходів, необхідних для затримання злочинця, не є кримінально караними, якщо в діях особи не міститься інший склад злочину.

Досліджуючи проблеми, пов'язані із кримінальною відповідальністю за заподіяння шкоди при перевищенні заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила злочин, доцільно зупинитися

і наслідках у вигляді умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження. Хоча у КК України про відповідальність за їх заподіяння при кримінально-правовому затриманні нічого не вказано.

Якщо виходити безпосередньо зі змісту ч. 2 ст. 38 КК України, то шкода, що характеризує перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила злочин, є саме умисною і тяжкою, тобто до неї можна віднести тільки умисне вбивство або тяжкі тілесні ушкодження, що далі і підтверджується. Але виникає запитання, чому законодавець таким чином відмовився від оцінки умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження, що також може явно не відповідати небезпечності посягання або обстановці затримання злочинця.

У сучасних коментарях до ст. 38 КК України деякі автори, цілком логічно по відношенню до вказаної норми, пишуть, що: «Заподіяння злочинцю при перевищенні заходів, необхідних для його затримання, умисних легких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень чи умисне нанесення йому побоїв не тягне кримінальної відповідальності» [2, с. 101]. А дехто навіть більш категорично вказує на те, що: «...заподіяння злочинцю при його затриманні легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у будь-якому випадку не визнається злочином і не є підставою для притягнення до кримінальної відповідальності» [3, с. 229].

Наприклад, у ч. 2 ст. 35 КК Республіки Білорусь зазначено, що кримінальна відповідальність за перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила злочин, може мати місце тільки у випадках умисного позбавлення життя або заподіяння тяжкого або менш тяжкого (що відповідає нашому середньої тяжкості тілесному ушкодженню) тілесного ушкодження. Далі, статті Особливої частини КК Республіки Білорусь про кримінальну відповідальність за тілесні ушкодження при перевищенні меж необхідної оборони та заходів, необхідних для затримання злочинця, розташовані у такому порядку:

- ст. 151 «Умисне заподіяння тяжкого або менш тяжкого тілесного ушкодження при перевищенні заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила злочин»;

- ст. 152 «Умисне заподіяння тяжкого тілесного ушкодження при перевищенні меж необхідної оборони» [4, с. 53, 124, 128].

Як бачимо, в КК Республіки Білорусь випадки перевищення відповідних заходів або меж при затриманні злочинця та необхідній обороні закріплені в окремих статтях, що, на наш погляд, є правильним. Оскільки вище перераховані норми встановлюють

відповідальність за окремі злочини, то це в свою чергу підкреслює, що затримання особи, яка вчинила злочин, та необхідна оборона є різними обставинами, що виключають злочинність діяння. Також, у КК Білорусі санкції за перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, та за перевищення меж необхідної оборони різні, і з цим не можна не погодитися, тому що ці дві обставини за своїм значенням є неоднаковими і, без заперечення, перевага у суспільній корисності належить необхідній обороні, що і повинно зумовлювати більш м'яке покарання за перевищення її меж.

Повертаючись до питання встановлення кримінальної відповідальності за умисне заподіяння середньої тяжкості тілесних ушкоджень при перевищенні заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила злочин, ми хотіли б відзначити, що, не дивлячись на наявний приклад наших сусідів, такий шлях все-таки є не зовсім вірним. Провівши більш глибоке дослідження цієї проблеми, ми прийшли висновку, що криміналізація даного діяння в Україні є недоречною. Принаймні на даний час. Наприклад, проведене нами опитування 258 працівників міліції із різних регіонів України, стосовно можливості встановлення кримінальної відповідальності за такі дії показало, що більшість з них (73,6 %) вважає це зайвим.

Крім того, віднесення до кримінально караних дій заподіяння умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження при перевищенні заходів, необхідних для затримання злочинця:

- 1) не відповідає сучасному стану правосвідомості українських громадян;
- 2) буде перешкоджати і так не високому рівню активності та ініціативи громадян у боротьбі злочинністю;
- 3) не узгоджується із принципом економії кримінальної репресії.

Список використаних джерел:

1. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 року № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» // Вісник Верховного Суду України. – 2003. – № 1. 2. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 2-ге вид., переробл. та доповн. / За заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – К.: Дакор, 2008.
3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2 кн. / За загал. ред. М.О. Потєбенька, В.Г. Гончаренка. – К.: ФОРУМ, 2001. – Кн. 1. 4. Уголовный кодекс Республики

Беларусь. Принят Палатой представителей 2 июня 1999 года. – Мн.: Амалфея, 2001.

Рубан Катерина Павлівна,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання Харківського національного університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ ЗАЙНЯТТЯ ГРАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ

Дискусія серед вітчизняних законодавців з приводу скасувати або залишити заборону грального бізнесу останнім часом набула виняткового значення. Особливо актуальним питання про легалізацію грального бізнесу стає напередодні Євро 2012. Істотна економічна вигода для держави є очевидною, з урахуванням кількості туристів, які приїдуть в Україну під час проведення чемпіонату, готових залишити в нашій країні чималі гроші на розваги і відпочинок.

У Євросоюзі гральний бізнес дозволений практично у всіх країнах, за винятком Сан-Марино та Ліхтенштейну. Інша справа, що різні країни ЄС знаходять різні форми своєї участі в європейському гральному бізнесі. В одних країнах державні органи безпосередньо беруть участь у бізнесі, як наприклад в Монако. В інших (Австрія, Фінляндія, Швеція, Нідерланди), держава займається окремими видами грального бізнесу, наприклад, казино, віддаючи інші види на відкуп приватним компаніям. Але існують країни, де держоргани обмежуються збором податків та видачею ліцензій, тим самим здійснюючи контроль за гральним бізнесом (Болгарія, Польща, Румунія, Чехія, Словаччина, Хорватія). Безперечно, у світі є держави, де так само як і в Україну, поки заборонений гральний бізнес, але в багатьох з них вже розглядаються проекти законів про його легалізацію. Мова йде про Туреччину, Ізраїль, Таїланд, В'єтнам, Кіпр [1].

В Україні спроби легалізації грального бізнесу на законодавчому рівні були неодноразовими. Але їхня проблема у відсутності єдиного розуміння концепції, на якій має працювати гральний бізнес. Тому, на сьогоднішній день зайняття гральним бізнесом з 2009 року залишається кримінально караним за статтею 203-2 КК України [2].

© Рубан К.П., 2012

До введення заборони на діяльність грального бізнесу на території України діяло близько 13 тисяч гральних закладів, прибуток від діяльності яких складав приблизно 16 мільярдів гривень щороку [1]. Втім, слід відмітити, що автор не вказав, що саме держава виступала отримувачем зазначених надприбутків. За попередніми підрахунками, в разі відновлення діяльності казино з відповідною вартістю ліцензії, держава отримає більше 3 мільярдів гривень за рік [1].

Одним з останніх законопроектів (05 вересня 2011 р.) дозволяється проведення азартних ігор тільки в казино, в електронних (віртуальних) клубах інтелектуально-комерційних ігор [3]. У законопроекті запропоновано територіально локалізувати проведення азартних ігор, посилити вимоги до відведених для цього територій. Дозволити розміщувати казино тільки в п'ятизіркових готелях з кількістю номерів не менше 60 у великих містах України і трьох-п'ятизіркових готелях з кількістю номерів не менше 60 в Криму.

Створити спеціальні територіальні зони відокремлені від міст України (на кшталт Лас-Вегасу), з огляду на незначний проміжок часу, який залишився до початку Євро-2012 є нездійсненним. Відповідно, запропонований у законопроекті варіант з територіальною локалізацією казино у великих готелях, або у потужних розважальних комплексах (пропозиції інших нардепів [1]) є одними з найбільш доцільних. Однак, легалізація грального бізнесу не означає абсолютної безвідповідальності у сфері азартних ігор в Україні. У цьому аспекті особливої уваги слід приділити саме встановленню жорстких ліцензійних обмежень для гральних закладів.

Безумовно у разі прийняття таких змін у вітчизняному законодавстві, обов'язковим є чітке означення видів та меж можливої відповідальності за порушення умов зайняття гральним бізнесом. При цьому слід врахувати останні тенденції у реформуванні кримінально-правової юстиції України, за якими пропонується ввести нове поняття «кримінальний проступок».

Відповідно у КК України має з'явитися новий склад злочину - «Порушення умов зайняття гральним бізнесом». У диспозиції такої статті доцільним було б визначити відповідальність за відсутність ліцензії або недотримання її вимог власником. При чому по суті це має бути бланкетна норма, яка вимагатиме звернення до закону із чітко прописаними правилами зайняття гральним бізнесом. Оскільки, у цьому ракурсі, особливо хотілося б відміти-

ти про необхідність попередити можливі соціально-негативні наслідки - ігроманія. Остання є найпоширенішою в світі психічною залежністю [4].

Жорсткість вимог має стосуватися наприклад обмеженням у праві брати участь у азартних іграх для осіб молодших 21 року, обмежено дієздатних. Обладнання, прилади та програмне забезпечення для організації грального бізнесу, мають підлягати обов'язковій сертифікації та тестуванню.

Як кваліфікуючи ознаки, слід було б передбачити такі: якщо вони були вчинені особою, раніше судимою за порушення умов зайняття гральним бізнесом; вчинені організованою групою, спричинили значну (велику, особливо велику) шкоду інтересам держави чи спричинили тяжкі наслідки (зокрема, психічну хворобу, смерть людини).

Крім того, як зазначають спеціалісти, за останній рік ігроманія максимально «комп'ютеризувалася» і перекочувала до інтернету [4]. Регулювати роботу онлайн-казино наша держава поки що не може. Тому пропозиція у законопроекті про легалізацію грального бізнесу у віртуальних казино передчасна.

Отже, на підставі вищевикладеного приходимо до висновку що, для використання грального бізнесу дійсно у цілях розвитку туристичної індустрії та поповнення державного бюджету України, при цьому не створивши чергової масштабної корупційної схеми, законодавцеві необхідно вже зараз оперативно виробити жорсткий і головне єдиний підхід держави до роботи грального бізнесу після легалізації. Відповідно кримінальна відповідальність має наставати за порушення умов зайняття гральним бізнесом.

Список використаних джерел:

1. Овраменко О. Легалізація грального бізнесу і туристична привабливість України: чи можна поставити знак рівності? // Бизнес - 08.11.2011. // [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.business.ua/blogs/economics/eovramenko_blog/725/.
2. Кримінальний Кодекс України // <http://portal.rada.gov.ua/rada/control/uk/index>.
3. Законопроекти Верховної ради України // [Електронний ресурс] / Режим доступу.
4. В Украине хотят легализовать игровой бизнес 28 декабря 2011 г. // [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://healthinfo.ua/articles/aktual/3159>.

Рудик Михайло Вікторович,
кандидат юридичних наук, доцент, старший інспектор оперативного відділу
Штабу ГУМВС України у Автономній Республіці Крим

ВИДИ ШАХРАЙСТВА З ВИКОРИСТАННЯМ СМС РОЗСИЛОК

Нестабільна економічна ситуація в економіці змусила зловмисників знов звернутися до методів обману користувачів, які були поставлені на потік ще у період кризи 2008-2009 років: у спамі знов з'явилися листи, що розсилаються SMS-шахраями. Так, експерти «Лабораторії Касперського» виявили розсилку з пропозиціями щодо оренді нерухомості. Щоб отримати повну інформацію стосовно пропонованих об'єктів, на сайті, потрібно було ввести номер мобільного телефону. Проте, після того, як користувач указував його, він не тільки діставав доступ до контенту, але і підписувався на SMS-рассылку з цього сайту. В результаті з рахунку його мобільного телефону щодня списувалася невелика сума. Подібна схема дуже поширена серед шахраїв, оскільки періодичне списання невеликих сум складно відстежити і, як правило, залишається без уваги власників телефонів. Це дозволяє зловмисникам отримувати стабільний дохід, який, з урахуванням масштабів діяльності спамерів, складно назвати скромним[2].

Наприкінці минулого року мали широкий резонанс по всьому світу, події які, як не залишилися без уваги спамерів. Так, протягом жовтня-листопада 2011 року були зареєстровані різні розсилки, що експлуатують тему смерті засновника компанії Apple Стіва Джобса. В основному, це були повідомлення, що містять посилання на шкідливий код. На звістку про загибель колишнього лівійського лідера Муаммара Каддафі спамери відреагували типовими «нігерійськими» листами. Користувачам надходили повідомлення нібито від його «родичів», яким дісталася частина «незчисленних скарбів» покійного. У всіх таких листах пропонувалося взяти участь в розподіленні цих багатств[2].

Дуже поширеним способом заволодіння чужими грошима можна назвати такий, поширений серед шахраїв спосіб – «не можу тобі дозвонитися – немає грошей, перешли мені 5 гривень». Від кого прийшло дане повідомлення - невідомо, так, як такого номера в телефонній книзі немає. Більшість намагається перезвонити на даний номер, але абонент знаходиться поза зоною досяжності. Є і такі, які з цікавості все ж таки пересилають гроші. Звісно, що з цього номера їм ніхто не телефонує. Також «дієвим»

способом можна назвати тему пошуку роботи. Наприклад, ви знайшли вакансію, яка цікавить вас, і намагаєтеся зателефонувати по вказаному у оголошенні мобільному номеру. Проте в цей час ваш дзвінок переадресовується на інший платний номер хвилина з'єднання з яким коштує порядку 20-30 гривень. У результаті ви нікуди не дозвонилися, а гроші з вашого рахунку списані [1, с. 9].

Один з останніх прикладів - це виявлена фахівцями компанії "Лабораторія Касперського" чергова SMS-спам розсилка. Загроза полягає в тому, що повідомлення містять посилання на шкідливу програму для мобільних телефонів і смартфонів, що отримала назву TROJAN-SMS.J2ME.Smmer.f. Відправником міг значитися звичайний мобільний телефонний номер, такий як наприклад +79671****2. Близько року тому компанією вже були зафіксовані схожі інциденти, проте у разі розсилки річної давності SMS-троянець мало функціонал «програми – дзвонилки» (Dialer), яка намагалася відправити SMS-сообщения на платний короткий номер 8353, вартість повідомлення на який дорівнювала - 180 рублям. SMS-троянець зафіксований з вчорашньої розсилки відправляє рівно два повідомлення: перше - на короткий номер 3116; друге - на короткий номер 8464. Вартість повідомлення на будь-який з даних коротких номерів рівна... 0 рублям. Річ у тому, що дані короткі номери використовуються одним з операторів мобільного зв'язку для переказу грошових коштів з одного мобільного телефону на інший. Якщо один абонент хоче здійснити таку операцію, то йому необхідно відправити SMS-сообщение на номер 3116 наступного вигляду: "Номер_телефона_получателя Сумма_перевода". TROJAN-SMS.J2ME.Smmer.f відправляє перше повідомлення на короткий номер 3116 з текстом "9654****2 200". Це означає, що баланс мобільного телефону зараженого користувача зменшиться на 200 рублів із-за шкідливої програми. Але виникає питання: навіщо SMS-троянцю відправляти друге безкоштовне SMS-сообщение на короткий номер 8464 з текстом "1". Дана SMS'ка необхідна для підтвердження переказу коштів з одного телефону на інший. Експерти говорять, що бачили схожі шкідливі програми вже два роки тому, проте їх метою були користувачі оператора мобільного зв'язку в Індонезії. Різні сервіси, пропоновані мобільними операторами, створені для зручності користувачів. Дана конкретна послуга мобільного переказу дозволяє поповнити баланс абонента, який цього потребує. Проте, як ми бачимо, шахраї завжди намагаються обернути легальні сервіси в нелегальний засіб збагачення [3].

Відмітимо, особистим дзвінком шахраї використовують порівняно рідко, куди велику частку SMS-платежей на рахунки аферистів дає SMS-спам, коли заманюючі повідомлення розсилаються на мільйони телефонів автоматично. Зміст може бути самим різним: від «відправ SMS — отримай бонус» до «взьми участь в лотереї — відправ SMS вартістю 10 грн. і виграй Mercedes». Звісно, вартість повідомлення, відправленого на вказані шахраями короткі номери, зазвичай виявляється не менше 20 грн. «Для розсилки SMS-спама шахраї зазвичай використовують підключені до комп'ютера спеціальні GPRS-модеми на декілька SIM-карт, які по базі даних розсилатимуть до 100 повідомлень в секунду. Тобто, можна відправити SMS від імені самого мобільного оператора або кого завгодно». Відмітимо, що в інтернеті є безліч сервісів, що надають всім охочим за символічну платню можливість відправки SMS з підставним номером або ім'ям відправника. Проте навіть якщо користувач телефону принципово не бере участь в лотереях і рекламних акціях, не голосує відправкою SMS, це зовсім не означає, що він в безпеці. Наприклад, скачуючи для свого телефону якийсь софт з інтернету, наприклад гру, можна разом з нею отримати і якісь «додаток», якій періодично розсилатиме SMS-сообщення на номер шахраїв без відома власника телефону. Більш того, ця програма після кожної відправки знищує сліди — стирає відповідний запис в папці «Відправлені». Саме такі жертви дають шахраям дуже значну частку доходу. Цікаво, що навіть після того, як шахрая притиснули, переказ йому грошей від контент-провайдера припинили, на короткі номери із заражених телефонів продовжують поступати SMS і гроші за них у абонента, відповідно, списує оператор. Серед тематик спаму найчастіше зустрічалася реклама освітніх послуг, медичних препаратів і товарів для здоров'я. На цьому фоні всупереч прогнозам експертів «Лабораторії Касперського» частка партнерського спаму і реклами послуг спамерів зменшилася, а кількість замовленого спаму, навпаки, збільшилася. Проте якщо кризові настрої будуть рости, то можна чекати що об'єм «сміттєвої» кореспонденції, що розсилається в рамках партнерських програм, також помітно збільшиться[2].

Як висновок хочеться відзначити, що головна зброя в боротьбі з шахраями в Інтернеті – це уважність і обережність. Користувачам завжди слід читати правила реєстрації або користування сервісом, якщо для цього потрібно відправити SMS-сообщення на короткий номер або надати персональні дані, то краще ще раз

все перевірити ще раз, а краще зв'язатися з оператором мобільного зв'язку і поцікавитися у нього даним сервісом. Крім того не треба забувати, що як би цікаво не звучала тема спамерського листа, його вміст не обіцяє користувачеві нічого корисного.

Список використаних джерел:

1. Підгорний Р. Дзвінки за шахрайським тарифом. / Руслан Підгорний // Іменем Закону Громадсько-правовий тижневик – 2011. № 6. - С.9.
2. Спам в октябрі 2011 года: SMS-мошенники и рост опасных вложений в спаме [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.chip.ua/novosti/bezopasnost/2011/11/spam-v-oktyabre-2011-goda-sms-moshenniki-i-rost-opasnyh-vlozhenii-v-spame#ixzz1qLUPtIly>.
3. Спам сообщения опасны [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://nspkc.ucoz.com/publ/ugrozy/novye_sms_spam_rassylki/5-1-0-503.

Северин Оксана Олександрівна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання Харківського національного університету внутрішніх справ

ЩОДО ПОРЯДКУ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ШТРАФУ

Кримінальним законом України серед інших видів покарань передбачено й штраф. Він може призначатися судом як у виді основного, так і додаткового покарання.

Неможливо переоцінити переваги штрафу над іншими видами покарань. Це і зменшення осіб, що перебувають у місцях позбавлення волі (а, отже, зменшення витрат на їх утримання, виключення контакту засуджених за злочини невеликої та середньої тяжкості з "усталеними" злочинцями і попередження їх негативного впливу, недопущення втрати соціально-корисних зв'язків засудженого), і невеликі витрати, пов'язані з виконанням даного виду покарання; отримання доходів у державний бюджет; можливість індивідуалізувати призначене покарання залежно від майнового стану засудженого (при визначенні розміру штрафу або, наприклад, при призначенні розстрочки виплати) тощо.

Штраф широко застосовується в кримінальному праві багатьох країн світу. Цей вид покарання є найпоширенішим в Англії, США, Франції, Німеччині. Намагається не відставати в цьому питанні і Україна. Останнім часом суди все частіше почали при-

значати особам, засудженим за злочини невеликої та середньої тяжкості, покарання у виді штрафу.

Однак, разом з тим, в процесі виконання цього виду покарання не вдалося уникнути багатьох проблем.

До листопада 2010 року Кримінально-виконавчий кодекс України передбачав два правових режими виконання покарання у виді штрафу: добровільне його виконання засудженим у місячний строк та примусове стягнення Державною виконавчою службою на підставі виконавчого листа, виданого судом, який постановив вирок. До того ж, навіть після відкриття виконавчого провадження засуджений міг добровільно сплатити встановлену судом суму штрафу, без обмежень строку для виконання. Отже, відповідно до старої редакції статей 12 та 26 КВК, виконання покарання у виді штрафу покладалось на органи державної виконавчої служби, що здійснювали свої повноваження в порядку та на підставі Закону України "Про виконавче провадження".

З підписанням 4 листопада 2010 р. Президентом України Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про виконавче провадження" та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення процедури примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб)", який набрав чинності 09.03.2011 р., постало багато питань щодо порядку та умов виконання покарання у виді штрафу.

По-перше, чинна редакція ст. 26 КВК передбачає, що засуджений зобов'язаний сплатити штраф (або частину штрафу у разі призначення виплати штрафу в розстрочку) у місячний строк після набрання вироком суду законної сили і сам має повідомити про це відповідний суд шляхом представлення документа про сплату штрафу. Тобто, виходячи зі змісту вказаної статті, можна зробити висновок, що покарання у виді штрафу має як виконувати, так і контролювати сам засуджений, тому що не зрозуміло, який орган державної виконавчої влади має контролювати його виконання. Немає сумнівів, що такий орган має бути, а тому вбачається недоречним виключення з повноважень Державної виконавчої служби повноваження щодо виконання покарання у виді штрафу.

По-друге, якщо щодо заміни несплати штрафу або його частини виправними або громадськими роботами особливих питань не виникає, то щодо заміни його позбавленням волі постає серйозне питання. Чи є доцільним та більш корисним для суспільства витратити додаткові гроші на утримання засудженого, якому

прийдеться знаходитись певний час у місцях позбавлення волі, чи, все ж таки, нехай і примусово, але отримати до державного бюджету призначену судовим вироком суму або отримати позитивний результат від суспільно-корисної праці при виконанні громадських робіт? Відповідь очевидна. Отже, мабуть, є необхідним знову передбачити у законодавстві норму щодо примусового виконання штрафу. До речі, щодо останнього. Навіть коли законодавством був передбачений примусовий режим сплати штрафу, вбачаються такими, що потребували змін, норми Закону України "Про виконавче провадження". Видається не зовсім коректним застосування до особи, засудженої до покарання у виді штрафу терміну "боржник". Аналізуючи вказаний закон та нормативні документи інших галузей права, боржником можна вважати стороною в зобов'язанні, що виникає з цивільно-правових та інших правовідносин, але ніяк не з відносин, що виникають між засудженим та державою під час виконання кримінального покарання. Адже поряд з поняттям "боржник" завжди застосовується поняття "кредитор", що також важко застосувати до держави в даному випадку. Отже, вочевидь, слід виділити в окремі статті питання стосовно діяльності Державної виконавчої служби під час виконання штрафу та відносин, що виникають в цьому процесі.

Необхідно також звернути увагу на питання відповідальності засудженого у разі несплати засудженим штрафу або чергового платежу (при призначенні штрафу з розстрочкою виплати) та ухилення від його сплати. Необхідно відмежовувати несплату засудженим штрафу у випадку відсутності реальної можливості його сплати та несплату його в результаті ухилення, тобто коли засуджений свідомо, маючи реальну можливість сплатити штраф, не виконує покладеного на нього обов'язку. Зрозуміло, що останнє несе більшу небезпеку для держави та суспільства, а , отже, така особа має нести більшу відповідальність за вказане діяння. Насправді ж, Кримінально-виконавчий кодекс передбачає у разі несплати штрафу або його частини заміну покаранням у виді громадських, виправних робіт або *позбавлення волі*, а Кримінальний кодекс України, у разі ухилення від його сплати, - виправними роботами на строк до двох років або *обмеженням волі* на той самий строк. Тобто, у разі ухилення від виконання покарання законодавець передбачає менш суворе покарання, ніж при реальній неможливості його виконати. До речі, в жодному з цих нормативних актів немає визначення поняття "ухилення від сплати штрафу".

Знову ж таки, повертаючись до питання органу, який мав би виконувати, або, принаймні, контролювати виконання цього виду покарання, необхідно зауважити, що наразі, при чинній редакції ст. 26 КВК України, майже неможливо визначити та виявити ухилення від виконання штрафу. А, отже, необхідно вирішувати це питання і вносити відповідні зміни до законодавства.

Це лише деякі з питань, які виникли після видання Закону України від 4 листопада 2010, але, як бачимо, всі вони є вкрай важливими і потребують якнайскорішого вирішення.

Враховуючи викладене вище, вбачається необхідним:

1) як варіант, знову передбачити у кримінально-виконавчому законодавстві примусове виконання покарання у виді штрафу і додати до функцій органів Державної виконавчої служби його виконання;

2) в іншому випадку, покласти на органи Державної виконавчої служби функцію *контролю* за виконанням цього виду покарання;

3) встановити максимальний строк виконання покарання у виді штрафу з розстрочкою виплати;

4) викласти в окремих статтях Закону України "Про виконавче провадження" положень щодо повноважень та порядку здійснення державним виконавцем дій, спрямованих на виконання примусової сплати штрафу (здійснення контролю за сплатою штрафу) саме *засудженим* до покарання у виді штрафу;

5) дати у кримінально-виконавчому законодавстві визначення *ухилення* від сплати штрафу або його частини.

6) у ч.3 та 4 статті 26 КВК України слова "*позбавлення волі*" замінити словами "*обмеження волі*".

7) привести у відповідність ст. 26 Кримінально-виконавчого кодексу України та ст. 389 Кримінального кодексу України у частині відповідальності за несплату штрафу або його частини та ухилення від сплати.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України – [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/>. 2. Кримінальний кодекс України – [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2341-14. 3. Закон України "Про виконавче провадження" – [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/606-14. 4. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про виконавче провадження" та

деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення процедури примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб)" (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, N 19-20, ст.142) – [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2677-17>. 5. Словник законодавчих термінів – [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1078.1420.0>. 6. Уголовно-исполнительный кодекс РФ - глава 5. Исполнение наказания в виде штрафа – [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.uikodeks.ru/vkodeks/uikodeksru/ygolovno-glava5.html>.

Сингаївська Інна Володимирівна,

кандидат юридичних наук, доцент, асистент кафедри адміністративно-правових та кримінально-правових дисциплін Кримського юридичного інституту Національного університету «Юридична академія імені Ярослава Мудрого»

НЕЗАКОННЕ ВИГОТОВЛЕННЯ, ПІДРОБЛЕННЯ, ВИКОРИСТАННЯ АБО ЗБУТ НЕЗАКОННО ВИГОТОВЛЕНИХ, ОДЕРЖАНИХ ЧИ ПІДРОБЛЕНИХ МАРОК АКЦИЗНОГО ЗБОРУ ЧИ КОНТРОЛЬНИХ МАРОК: ПИТАННЯ УНІФІКАЦІЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Ефективність застосування закону залежить від точності наведених у ньому положень та формулювань, чіткого вживання понять і термінів, які є основними та визначальними у регулюванні правовідносин певної галузі, а також від узгодженості закону з іншими нормативно-правовими актами. Відповідно до визначеної тези, розкриємо питання, які на наш погляд потребують першочергової уваги щодо незаконного виготовлення, підроблення, використання або збуту незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного збору чи контрольних марок від законодавця.

Предметом злочину, передбаченого ст.216 КК України є: 1) марки акцизного збору на алкогольні напої і тютюнові вироби; 2) контрольні марки для маркування упаковок примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних; 3) голографічні захисні елементи, якщо вони незаконно виготовлені, незаконно одержані або підроблені.

По-перше, неузгодженість термінів використаних у ст. 216 КК України, а саме – марки акцизного збору, які використовують для

маркування алкогольних напоїв і тютюнових виробів з терміном «марки акцизного податку», передбаченого Податковим кодексом України. Закон України «Про акцизний збір на алкогольні напої і тютюнові вироби» від 15 вересня 1995 р., в якому вказувалося визначення марки акцизного збору втратив силу 1 січня 2011 р. Регулює відповідні відносини Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р, який вказує зміни «акцизного збору» на «акцизний податок» – непрямий податок на споживання окремих видів товарів (продукції), визначених як підакцизні, що включається до ціни таких товарів (продукції).

У ст. 14.1.107. Податкового кодексу України марка акцизного податку – спеціальний знак для маркування алкогольних напоїв та тютюнових виробів, віднесений до документів суворого обліку, який підтверджує сплату акцизного податку, легальність ввезення та реалізації на території України цих виробів.

Враховуючи вид диспозиції (бланкетна) кримінально-правової норми передбаченої ст. 216 КК України привести термінологію у відповідність з чинним законодавством відповідно до положень Податкового кодексу України), а саме «марки акцизного збору» вказати як «марки акцизного податку».

М.І. Хавронюк однією з термінологічних вад у ст. 216 КК України визначає застосування звороту «підроблення ... підроблених» [1, с. 80]. Погоджуючись з зазначеною думкою, другим питання визначаємо співвідношення питань між термінами «незаконне виготовлення» та «підроблення».

Незаконним виготовлення марок акцизного податку і контрольних марок вважається, якщо має місце: 1) виготовлення марок без належним чином оформленої заявки – розрахунку Державної податкової адміністрації або Державного служби інтелектуальної власності, тобто їх виготовлення без дозволу; 2) виготовлення марок в кількості, яка перевищує вказану в зведеній заявці-розрахунку; 3) виготовлення марок іншого вигляду, чим вказаний в зведеній заявці-розрахунку; 4) виготовлення марок за фальсифікованою (підробленою) зведеною заявкою – розрахунком; 5) виготовлення марок не за зведеною заявкою-розрахунком, а за замовленнями інших суб'єктів (місцевих податкових органів, безпосередньо підприємств – виробників товарів, які підлягають маркуванню, суб'єктів підприємництва – імпортерів алкогольних напоїв або тютюнових виробів, імпортерів, експортерів і відтворювачів примірників аудіовізуальних творів або фонограм;

6) виготовлення марок на підприємстві, яке не має права на їх виготовлення [2, с. 246].

Підроблення означає як повне виготовлення підроблених марок акцизного податку, контрольних марок або голографічних захисних елементів будь-яким способом, так і *часткова підроблення (перероблення)*, тобто внесення до марок або голографічних елементів неправдивих відомостей (наприклад, зміна їх реквізитів).

С.С. Тучков, який дійшов висновку, що у цій статті під незаконним виготовленням розуміється саме інтелектуальне підроблення, а під підробкою – будь-яке матеріальне, повне або часткове, що узгоджується із загальноприйнятим розумінням поняття підроблення [3, с. 71-72,77]. Отже, поняття підроблення охоплює обидві можливі форми вчинення дій. Таким чином, немає необхідності додатково передбачати у тексті статті термін «незаконне виготовлення».

Різниця між тлумаченням вказаних термінів зустрічається у коментарях до КК України, що вказує на наявність відповідної проблеми співвідношення як в межах однієї кримінально-правової норми, так і співставлення відповідних термінів і їх тлумачення серед однорідних злочинів, що є вкрай небажаним для правозастосування. Саме у формі незаконного виготовлення марок акцизного податку, контрольних марок і голографічних захисних елементів суб'єктом злочину, передбаченого ст. 216 КК, є працівники спеціалізованих підприємств, які здійснюють їх виготовлення [4, с. 669]. Зумовлено це тим, що марки акцизного податку входять в перелік бланків цінних паперів і документів суворого обліку, право на виготовлення яких надане лише банктотномонетному двору Національного банку України. Відповідно існують цілий ряд вимог щодо їх зберігання і їх передачі.

Суб'єктом злочину в інших його формах, а саме підроблення, використання або збуту може бути будь-яка осудна фізична особа, яка досягла 16-річного віку.

Визначивши сутність понять «незаконне виготовлення» та «підроблення» та враховуючи існуючі дослідження цього питання прийшли до висновку, що незаконне виготовлення марок акцизного податку, контрольних марок або голографічних елементів вчиняється з порушенням окремих вимог з приховуванням відповідного діяння в силу порушення існуючих правил, що можливо віднести до поняття «підроблення». Відповідне тлумачення та особливості цього складу злочину мають бути надані також для застосування у судово-слідчій практиці у постанові Пленуму

Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

По-третє, враховуючи вміст диспозиції ст. 216 КК України, на наш погляд, необхідно вказати всі перераховані предмети злочину до назви вказаної статті, а отже повинна містити і вказівка на «голографічні захисні елементи» і виглядати, наприклад, таким чином «Незаконне підроблення, використання або збут незаконно одержаних або підроблених марок акцизного податку або контрольних марок, голографічних захисних елементів».

Список використаних джерел:

1. Хавронюк М.І. Термінологічні вади нового Кримінального кодексу України // М.І. Хавронюк Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 6. – С. 77–81. 2. Дудоров О.О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: Монографія. – К.: Юридична практика, 2003. – 924 с. 3. Тучков С.С. Підроблення як спосіб вчинення злочину: дис. ...кандидата юрид. Наук: 12.00.08 / Тучков Сергій Сергійович. – Запоріжжя, 2005. – 215 с. 4. Науков-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 7-ме вид. – К.: Юридична думка, 2010. – 1288 с.

Солдатова Валерія Дмитрівна,

кандидат юридичних наук, викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання Харківського національного університету внутрішніх справ

ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАПОДІЯННЯ СМЕРТІ З НЕОБЕРЕЖНОСТІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Інститут кримінальної відповідальності за заподіяння смерті з необережності знайшов своє відображення в законодавстві усіх зарубіжних держав. Проте об'єм та характер законодавчого опису цього інституту мають чітко виражену специфіку, яку ми і покажемо на прикладі кримінальних кодексів окремих закордонних країн.

Схожу з Кримінальним кодексом України модель формування груп досліджуваних злочинів можна спостерігати в Кримінальних кодексах Австрії і Німеччини. Перший з них закріплює дві

загальні норми про заподіяння смерті з необережності [1, с. 131]. Так, згідно з § 80 «Необережне вбивство» КК Австрії: «Всякий, хто заподіює смерть іншій людині з необережності, підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі на строк до одного року». Відповідно до § 81 «Необережне вбивство при особливо небезпечних обставинах» того ж Кодексу: «Всякий, хто заподіює смерть іншій людині з необережності: 1) при особливо небезпечних обставинах; 2) після того, як він перед здійсненням діяння, навіть якщо і з необережності, за допомогою вживання алкоголю або інших одурманюючих засобів довів себе до стану сп'яніння, що не виключає осудності, хоча він передбачав або міг би передбачити, що йому належить займатися діяльністю, здійснення якої в такому стані пов'язано з небезпекою для життя, здоров'я або тілесної цілісності іншої людини або здатне збільшити таку небезпеку або 3) тим, що він, хоча і з необережності, утримує, зберігає або провозить небезпечну тварину попри правовий припис або офіційне доручення, підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років».

Окрім приведених загальних статей в КК Австрії міститься 30 спеціальних статей, що передбачають наслідок у вигляді смерті іншої людини. Їх формулювання схожі з кореспондуючими статтями Кримінального кодексу України, до того ж характер санкцій (мінімальні і максимальні межі) у своїй більшості, ідентичний характеру санкцій, закріплених у вітчизняному КК. В той же час суб'єктивна ознака «з необережності» в цих статтях прямо не згадується, а лише мається на увазі.

Кримінальний кодекс Федеральної Республіки Німеччини [2, с. 378] у § 222 передбачає один загальний припис про заборону позбавлення життя через недбалість: «Хто через недбалість викликає настання смерті людини, карається позбавленням волі на строк до п'яти років або грошовим штрафом». Разом з цим в КК ФРН ознака «заподіяння смерті» закріплена в якості кваліфікованої ще в 17 спеціальних статтях.

Інша модель криміналізації заподіяння смерті з необережності знайшла своє закріплення в КК Республіки Сан-Марино [3, с. 74, 126]. У ньому є лише відповідна загальна норма, а групи спеціальних норм, що передбачають кваліфіковані або особливо кваліфіковані склади злочинів відсутні. Зокрема, ст. 163 «Ненавмисне позбавлення життя» Особливої частини КК Республіки Сан-Марино свідчить, що: «ненавмисний злочин, пов'язаний з позбавленням життя, підлягає покаранню у вигляді ув'язнення другого

ступеня. У випадку тяжкої вини через недотримання правил дорожнього руху, техніки безпеки або тяжкого порушення обов'язків, що випливають із здійснюваної професії, разом застосовуються заборона на використання професійної кваліфікації, на видачу дозволів і на отримання державної ліцензії». При цьому ст. 81 Загальної частини КК Сан-Марино закріплює, що до «другого ступеня» відносяться покарання у вигляді ув'язнення від шести місяців до трьох років.

Зміст вказаних статей свідчить, що законодавець Республіки Сан-Марино приписом Загальної частини КК встановив можливе коло дій (бездіяльності), які можна розглядати в якості необережних («недотримання юридичних норм або встановленого порядку чи правил», «мимоволі або через недбалість», «необережно або через недосвідченість»). Спеціальна ж норма про ненавмисне позбавлення життя (ст. 163 КК) закріпила більш конкретні діяння, що визнаються необережними («недотримання правил дорожнього руху, техніки безпеки або тяжкого порушення обов'язків, що випливають із здійснюваної професії»). При цьому, звертає на себе увагу та обставина, що у разі встановлення названих діянь кримінальна відповідальність за їх здійснення фактично посилюється усього лише за рахунок застосування додаткового виду покарання – «заборони на використання професійної кваліфікації, на видачу дозволів і на отримання державної ліцензії».

Слід зазначити, що окрім згаданої вище ст. 163 КК термін «заподіяння смерті» використовується також в шести інших статтях Особливої частини КК Республіки Сан-Марино, котрі передбачають відповідальність за такі діяння, як аборт, пошкодження або удар, дуель, залишення без піклування недієздатної особи, залишення новонародженого без турботи, ненадання допомоги. Проте перераховані статті розміщені лише у рамках однієї глави I, яка носить назву «Злочини проти особи. Умисні злочини». Таким чином, очевидно, що настання смерті людини в усіх вищезазначених випадках охоплюється тільки умисною формою вини.

У контексті даної теми особливий інтерес викликає Кримінальний кодекс Республіки Корея [4, с. 129-130, 136-137, 172-173]. По-перше, у ньому закріплені дві загальні норми. Зокрема, відповідно до ст. 267 КК Республіки Корея «Смерть через недбалість» особа, яка заподіяла смерть людини через недбалість, підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі на термін не більше двох років або штрафу в розмірі не більше семи мільйонів вон. Згідно зі ст. 268 КК «Смерть або заподіяння фізичної шкоди через про-

фесійну або персональну недбалість» особа, яка заподіяла смерть або фізичну шкоду іншій особі через професійну або персональну недбалість, підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі на термін не більше трьох років або штрафу в розмірі не більше двадцяти мільйонів вон. По-друге, в Особливій частині КК Республіки Корея закріплені ще три спеціальні норми, які мають відношення до певних видів злочинів, передбачених у рамках інших конкретних глав. Так, глава XIII цього Кодексу носить назву «Злочини, пов'язані з підпалом та необережним поводженням з вогнем» та складається зі ст. 172 «Вибух вибухової речовини», ст. 172.2 «Використання газу, електрики і тому подібні дії» і ст. 173 «Перешкода в постачанні газу, електрики і тому подібні дії». У перерахованих статтях перелічуються лише умисні випадки здійснення подібних діянь, які заподіяли смерть потерпілого і караються довічним позбавленням волі. Втім, ця глава включає в себе ще і ст. 173.2 КК «Вибух і тому подібні дії з вибуховими речовинами через недбалість», яка говорить, що: «(1) Будь-яка особа, яка вчиняє через недбалість злочин, вказаний в статтях 172, 172.2, 173, підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі на термін не більше п'яти років або штрафу в розмірі не більше п'ятнадцяти мільйонів вон. (2) Будь-яка особа, яка вчиняє злочин через професійну або грубу недбалість, вказаний в першому параграфі, підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі на термін не більше семи років або штрафу в розмірі не більше двадцяти мільйонів вон». Окрім того, аналогічні спеціальні норми закріплені в главі XV «Злочини, пов'язані з порушенням руху» та главі XXXII «Злочини, пов'язані із звалтуванням і ганебною поведінкою» КК Республіки Корея.

Багато в чому схожу модель криміналізації досліджуваних діянь можна спостерігати і в Кримінальному кодексі Аргентини [5, с. 84-85, 164, 168.], у якому також виділяються дві загальні і дві спеціальні норми, пов'язані із заподіянням смерті людині з необережності.

Підсумовуючи вищевикладене, можна сказати, що з точки зору подальшого вдосконалення Кримінального кодексу України підхід законодавців Республіки Корея і Аргентини виглядає дуже перспективним і таким, що заслуговує на увагу. Дійсно, не викликає сумнівів той факт, що смерть людині з необережності може бути заподіяна в результаті багатьох як кримінальних, так і некримінальних дій (бездіяльності). Відповідно, напрошується питання: а чи варто далі продовжувати практику збільшення

числа подібних кваліфікуючих і особливо кваліфікуючих ознак в кореспондуючих статтях Кримінального кодексу України? На нашу думку, щоб уникнути надмірного і багато в чому штучного збільшення об'єму кримінального закону цього робити не треба. Навпаки, в цілях законодавчої економії і з урахуванням зарубіжного досвіду представляється доцільним піти шляхом часткового скорочення спеціальних нормативних приписів, що встановлюють відповідальність за заподіяння смерті з необережності. Такий підхід передбачає виключення наслідків у вигляді заподіяння смерті з необережності з числа кваліфікуючих ознак конкретних складів злочинів, і закріплення цих ознак у рамках загального для тієї або іншої глави Особливої частини КК України нормативного припису. Наприклад, в розділ IX «Злочини проти громадської безпеки» можна було б включити статтю «Заподіяння смерті з необережності у сфері громадської безпеки», чи здійснити закріплення в рамках розділу VIII «Злочини проти довкілля» КК України одного загального нормативного припису - заборони на заподіяння смерті з необережності, який акумулюватиме в собі передбачені цією главою рівнозначні за характером і ступенем суспільної небезпеки конкретні злочини.

Список використаних джерел:

1. Уголовный кодекс Австрии. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 352 с.
2. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 524 с.
3. Уголовный кодекс Сан-Марино / науч. ред.: С.В. Максимова; пер. с итал. В.Г. Максимова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 251 с.
4. Уголовный кодекс Республики Корея / под ред. и с предисл. д-ра юрид. наук, проф. А.И. Коробеева; пер. с кор. канд. филол. наук В.В. Верхоляка. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 240 с.
5. Уголовный кодекс Аргентины / науч. ред. Ю.В. Голик; пер. с исп. Л.Д. Ройзенгурта. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 240 с.

Степанюк Руслан Леонтійович,

кандидат юридичних наук, доцент, начальник кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ЯК СФЕРА КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Запобігання злочинам є важливим напрямом протидії злочинності. Загально визнаним є значення в цій галузі кримінології, як соціолого-правової науки, що вивчає злочинність, її причини та умови, стан, структуру і динаміку, особу злочинця, а також шляхи та засоби запобігання злочинності [1, с.10]. Водночас суттєва увага методам і засобам цієї діяльності приділяється іншими прикладними галузями юридичних знань, зокрема, і криміналістикою.

Криміналістичну теорію профілактики злочинів, не дивлячись на наявність досить ґрунтовних наукових праць, навряд чи можна віднести до числа повністю сформованих. Причинами цього є суперечності щодо назви відповідного вчення, його сутності, предмета, засобів, співвідношення із кримінологічними, кримінально-процесуальними і оперативно-розшуковими сферами застосування.

Дискусія, яка досить тривалий час точиться у науковій літературі з приводу місця криміналістичного попередження (профілактики) у структурі науки, її співвідношення з суміжними галузями знань, до цього часу не призвела до єдиної думки. Зокрема, мають місце полярні точки зору щодо недоцільності такої категорії взагалі з одного боку (О.М. Васильєв) і формування окремої криміналістичної теорії з іншого (В.П. Колмаков, І.Я. Фрідман, В.Ф. Зудін, Д.Ш. Махтаєв та ін.). У цьому питанні, на наш погляд, слід визнати, що більшу підтримку знайшла друга точка зору, яка вбачається більш переконливою. Водночас потребує уточнення назва і зміст указаної теорії.

Загалом у вітчизняній кримінології триває дискусія щодо родового поняття, яким визнають або попередження, або запобігання злочинності. Зокрема, в наукових дослідженнях як загальний нерідко використовується термін «попередження», що включає в себе профілактику, запобігання і припинення злочинів. Інша позиція, яка останнім часом теж набуває широкої підтримки, полягає у застосуванні в якості родового терміну «запобіган-

ня» злочинам, яка об'єднує профілактику, попередження і припинення злочинів. Нарешті, нерідко, ці два терміни вживаються як синоніми. Перевага поняттю запобігання злочинам надається у теорії оперативно-розшукової діяльності. Саме цей термін використано й у нормативно-правових актах щодо засад боротьби зі злочинністю.

Немає єдності з цього приводу і в криміналістичних дослідженнях. Зокрема, В.Ф. Зудін користується терміном криміналістична профілактика, тоді як М.Ш. Махтаєв веде мову про теорію криміналістичного попередження злочинів [2-3].

О.А. Борідько приєднується до думки про те, що найбільш широким є термін попередження злочинів, а термін профілактика вживається для визначення профілактичної діяльності слідчого в межах криміналістичної методики розслідування [4]. Погодитись із таким трактуванням криміналістичної профілактики, на нашу думку, важко з кількох причин.

По-перше, за сучасними науковими концепціями визнається, що профілактика злочинів, хоча і є досить широким поняттям, однак не охоплює діяльність з попередження злочинів, які готуються, та припинення розпочатої злочинної діяльності. Але саме такі завдання нерідко постають і вирішуються під час досудового розслідування. Тому обмеження криміналістичного запобігання злочинам лише їх профілактикою шляхом встановлення причин та умов, що сприяли їх вчиненню, та вжиття слідчим відповідних заходів необґрунтовано обмежує сферу його застосування в криміналістичних методиках.

По-друге, на сьогоднішній вищенаведений підхід підлягає перегляду у зв'язку з реформуванням кримінального процесу. Зокрема, новий поштовх у дискусію навколо самої доцільності існування в криміналістиці відповідних наукових і практичних положень надає прийняття нового КПК України, проект якого, підготовлений до другого читання, не містить норм, аналогічних ст.ст. 23, 23¹ КПК України 1960 року. Таким чином, перед органами досудового розслідування не ставиться завдань із виявлення причин та умов, що приляють вчиненню злочину, та вжиття заходів щодо їх усунення. Такий крок законодавця вбачається в цілому вірним, оскільки, як відомо, особа вважається винною у вчиненні злочину тільки після набуття законної сили обвинувального вироку суду. Тому вимога до слідчого обов'язково вживати заходів щодо усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, об'єктивно може призвести до прийняття і реалізації необґрунто-

ваних рішень, порушень прав і законних інтересів осіб, особливо якщо в майбутньому у справі буде встановлено відсутність події або складу злочину, непричетність підсудного до його вчинення та інші підстави для винесення виправдувального вироку.

Разом із цим, повна відмова від виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочинів, та вжиття заходів щодо їх усунення органами та посадовими особами, які здійснюють кримінальне судочинство, вочевидь призведе до зниження загального рівня профілактики злочинів. Тому вона вбачається передчасною. На наш погляд, виходом із даної ситуації було б залишення права слідчого виявляти такі причини та умови на стадії досудового розслідування, а вжиття заходів з їх усунення має бути покладено на розсуд суду. Тобто є сенс у включенні до нового КПК України спеціальних норм, які б дозволяли здійснювати профілактичні заходи в кримінальному судочинстві.

Не дивлячись на це, слід визнати, що актуальність найбільш вагової підстави для формування системи науково-практичних криміналістичних рекомендацій з профілактики злочинів у стадії досудового розслідування на сьогодні суттєво знижена, у зв'язку з чим виникає потреба у переосмисленні основних положень криміналістичної науки, що стосуються її профілактичної функції в цілому, відповідних завдань, форм і засобів.

На нашу думку, серед різних термінів, які позначають окремі аспекти запобігання злочинності, найбільш вдалими родовим поняттям у криміналістичному сенсі вбачається поняття саме запобігання, як позначення сфери дослідження прикладних заходів, що запобігають виникненню й поширенню злочинів за допомогою криміналістичних прийомів, засобів і методів. При цьому звуження цієї сфери криміналістичних досліджень лише питаннями профілактики злочинів, тобто зведення її до заходів, що здійснює слідчий під час провадження досудового розслідування з метою виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів, та вжиття заходів щодо їх усунення, в умовах реформування кримінально-процесуального законодавства може призвести до висновку про припинення існування цього напрямку криміналістичних наукових досліджень і прикладної діяльності.

В цілому, встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, не віднесено до числа обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, чому науковці неодноразово наводили переконливі аргументи [5, с. 368; 6, с. 103-104]. Однак, слід підкреслити, що навіть відсутність у КПК України спе-

ціальних норм щодо профілактичної діяльності зовсім не означає відмову від такої діяльності на практиці взагалі. Адже, до предмета доказування віднесено обставини, які характеризують особу обвинуваченого (ч. 3 ст. 91 проекту нового КПК України). Саме в числі цих обставин знаходяться і ті, що складають причини певного злочину. Г.Г. Зуйков свого часу вірно відзначав, що у доказуванні обставин, які характеризують особу обвинуваченого, і причин та умов, що сприяли вчиненню злочину, межу провести практично неможливо, тому що вони в ряді випадків повністю співпадають [7, с. 11]. Тому встановлення причин злочину, якщо ними були негативні сторони особистості обвинуваченого, залишається обов'язковим завданням досудового розслідування.

Крім того, О.В. Пчеліна вірно відмітила, що, умови, які сприяли вчиненню злочину, як правило, можуть бути розкриті під час аналізу об'єктивної сторони злочину. Часто вони перебувають в безпосередньому зв'язку із обстановкою вчинення злочину, обумовлюючи спосіб злочинного посягання. Тому спосіб вчинення злочину нерідко слугує ключем для виявлення тих обставин, які в даному випадку полегшили реалізацію злочинного наміру [8, с. 161]. Тобто доказування слідчим способом та інших обставин вчинення злочину, як елемента предмета доказування у кримінальній справі, теж частково включає можливості вирішення профілактичних завдань, зокрема, через встановлення окремих факторів, що сприяли злочинній діяльності.

До вказаного слід додати і те, що, практична діяльність слідчого щодо запобігання злочинам у кримінальній справі є ширшою, ніж суто профілактична, яка виступає лише як один із трьох її основних напрямків. Як вірно зауважує М.Ш. Махтаєв, роль криміналістики в попередженні злочинів полягає в розробці та застосуванні засобів, прийомів і методів виявлення та усунення обставин, що сприяють вчиненню і приховуванню злочинів, а також засобів, прийомів і методів, спрямованих на попередження вчинених і припинення злочинів, що готуються (таких, що перешкоджають вчиненню злочинів, або, що ускладнюють злочинну діяльність) і полегшують виявлення винних і розкриття злочинів [9].

Враховуючи вищевказане, відзначимо, що з метою забезпечення єдності термінології в системі прикладних юридичних наук, правильного визначення сфери застосування відповідних криміналістичних прийомів, засобів і методів, вбачається доцільним оперування терміном запобігання злочинам як родового поняття щодо їх профілактики, попередження і припинення.

Тобто мова повинна йти про криміналістичне запобігання злочинам, як всієї системи наукових положень і практичних рекомендацій щодо криміналістичної профілактики злочинів, криміналістичного попередження злочинів, що готуються, і припинення злочинних діянь, які вже почались.

Таким чином, система криміналістичного запобігання злочинам має включати наукові основи і прикладні практичні заходи: а) криміналістичної профілактики, тобто виявлення причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів, та їх усунення; б) криміналістичного попередження, тобто недопущення вчинення злочинів, що готуються, за допомогою криміналістичних засобів, прийомів і методів; в) припинення злочинів під час досудового і судового провадження, тобто зупинення триваючих злочинів, або діянь на етапі їх підготовки. Наведені аспекти криміналістичного запобігання злочинам мають і повинні знайти своє відображення в криміналістичних рекомендаціях щодо забезпечення розслідування окремих видів і груп злочинів.

Список використаних джерел:

1. Криминологія : навчальний посібник / О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Г. Колб та ін. ; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О.М. Джужи. – К. : Атіка, 2009. – 312 с. 2. Зудин В.Ф. Криминалистическая профилактика преступлений. Концепция, принципы, средства реализации: Учебное пособие / Зудин В.Ф. - Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1995. – 128 с. 3. Махтаев М.Ш. Основы теории криминалистического предупреждения преступлений : монография / М.Ш. Махтаев ; научн. ред. А.С. Подшибякин. – М. : Раритет, 2001. – 272с. 4. Борідько О.А. Криміналістична профілактика як структурний елемент методики розслідування злочинів : автореф. ... канд. юрид. наук ; 12.00.09 / Олена Анатоліївна Борідько. – Х., 2005. – 20 с. 5. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса : в 3 томах / М. С. Строгович. – М. : Наука, 1968 – . – Т.1 : Основные положения науки советского уголовного процесса. – 1968. – 470 с. 6. Лопушанский Ф. А. Следственная профилактика преступлений : опыт, проблемы, решения / Лопушанский Ф. А. – К. : Наук. думка, 1980. – 212 с. 7. Зуйков Г. Г. Выявление в процессе расследования причин и условий, способствующих совершению преступления, и принятие мер к их устранению : пособие для слушателей Высшей школы / Зуйков Г. Г. – М. : Изд-во НИ и РИО ВШ МООН РСФСР, 1964. – 68 с. 8. Пчеліна О.В. Особливості предмета доказування у кримінальних справах про економічні

злочини та їх вплив на методику розслідування : дис. ... канд. юрид. наук ; 12.00.09 / Пчеліна Оксана Василівна ; Харківський національний університет внутрішніх справ. – Х., 2010. – 225 с. ⁹

Махтаев М.Ш. Техничко-криміналістическое обеспечение предупреждения преступлений / М.Ш Махтаев // Техничко-криміналістическое обеспечение органов федеральной пограничной службы России. Проблемы и перспективы развития. Часть 2. (Материалы научно-практической конференции) /Под ред. докт. фил. наук И.К. Харичкина. - М.: НИ и РИО Московского военного института ФПС РФ, 2000. – С. 6-17.

Фіалка Михайло Ігоревич,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання Харківського національного університету внутрішніх справ

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ НАДАННЯ ІНФОРМАЦІЇ
ПРО ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ**

За офіційною статистикою МВС України, в 2011 році правоохоронці припинили діяльність 18 організованих злочинних угруповань, які займалися торгівлею людьми, повідомив Володимир Євдокимов, заступник міністра внутрішніх справ України. «Ми ставимо перед нашими працівниками конкретне запитання. Нам не потрібні цифри, нам потрібна боротьба. А боротьба з цим явищем передбачає документування всього ланцюга: вербувальник – жертва – злочинна організація, яка експлуатує жертву» [1].

В 2011 році українські правоохоронці зареєстрували 197 злочинів пов'язаних з торгівлею людьми (ст. 149 КК України). При цьому, 63 з них були поєднані із злочинною діяльністю щодо малолітнього, або організованою групою, або з застосуванням насильства. Таку офіційну статистику наводить Міністерство внутрішніх справ України [2]. А за останні 18 років жертвами торгівлі людьми стали майже 100 тисяч українців. Причому йдеться не лише про жінок, з яких роблять повій, а й про чоловіків, котрих використовують для трудової експлуатації та дітей.

За даними Департаменту боротьби з кіберзлочинністю та торгівлею людьми МВС України кількість дітей, визнаних жертвами торгівлі людьми, повернутих в Україну за період 2003-2010 рр. становила 313 дітей, з них: 2003 – 40, 2004 – 15, 2005 – 39, 2006 – 52,

2007 – 55, 2008 – 37, 2009 – 42, 2010 – 33 дитини [3, с. 9].

Основу правового регулювання протидії торгівлі людьми в Україні утворює Закон України «Про протидію торгівлі людьми» (далі – Закон) [4]. Даний законодавчий акт визначає організаційно-правові засади протидії торгівлі людьми, гарантуючи гендерну рівність; основні напрями державної політики та засади міжнародного співробітництва у цій сфері; повноваження органів виконавчої влади; порядок встановлення статусу осіб, які постраждали від торгівлі людьми; та порядок надання допомоги таким особам.

Одна із проблем, що закріплена в Законі це питання інформування про дітей, які постраждали від торгівлі дітьми.

Згідно ч. 1 ст. 22 Закону особа, якій стало відомо про дитину, яка страждає або постраждала від торгівлі дітьми, зобов'язана невідкладно та із забезпеченням конфіденційності повідомити про це місцеву державну адміністрацію, органи місцевого самоврядування, органи внутрішніх справ або органи прокуратури.

Розуміння *невідкладного* в українській мові визначають як таке, що не можна відкладати, або як таке що треба здійснювати чи розв'язувати негайно. Іншими словами, коли мова йде про обов'язок особи невідкладно повідомити цю інформацію, то треба вважати, що повідомлення повинно бути здійснено негайно.

Наступна характерна особливість даної статті Закону полягає в тому, що повідомлення повинно бути здійснено з дотриманням *конфіденційності*.

Закон України «Про інформацію» [5] встановлює загальні правові принципи отримання, використання, розповсюдження та зберігання інформації; стверджує право особи на отримання інформації в усіх сферах суспільного та політичного життя України; описує систему інформації та її джерела; визначає статус учасників інформаційних відносин; регулює доступ до інформації, порядок захисту інформації, а також захисту особи та суспільства від неякісної інформації.

Зокрема, ст. 11 дає визначення інформації про фізичну особу та забороняє збирати персональні дані без попередньої згоди особи, окрім випадків, передбачених законом.

Згідно з офіційним тлумаченням закону, лише в процесі зберігання чи розповсюдження персональних даних недієздатної особи сама ця особа, дієздатні члени її родини чи її юридичні представники мають право доступу до таких даних та перевірки їх правильності й надійності.

Відповідно ч. 2 ст. 21 цього закону *конфіденційною* є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень.

Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом.

До загальної системи заходів із захисту прав жертв злочинів відноситься *захист персональних даних та права на приватне життя*. Захист приватного життя жертв є необхідним із погляду забезпечення їх фізичної безпеки та повноцінної соціальної реінтеграції.

У цьому зв'язку Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми [6] передбачає вимоги до спеціального режиму опрацювання та збереження персональних даних, а також здійснення судочинства. Окрема увага приділена забезпеченню коректності діяльності засобів масової інформації в контексті їх права на свободу вираження думки та прав осіб-жертв торгівлі людьми на повагу до приватного життя та особистості.

Це особливо стосується оприлюднення інформації щодо дитини-жертви. Передбачається, що розповсюдження відомостей стосовно особистості дітей-жертв торгівлі людьми можливе лише у випадку, коли це виправдано надзвичайними обставинами, що вимагають установлення місця знаходження членів сім'ї дитини або забезпечення іншим чином її захисту та благополуччя.

Тож держава має обов'язок забезпечити нерозголошення відомостей про дітей, які потерпіли або стали свідками торгівлі людьми, дитячої проституції чи порнографії, а також безпеку таких дітей і їх сімей.

В правовому полі України захист інформації про особу регламентується та регулюється низкою законодавчих актів.

Насамперед ст. 32 Конституції України наголошує: «Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» [7].

Стаття 10 «Заборона розголошення відомостей, що містяться у зверненнях» Закону України «Про звернення громадян» забороняє розголошення одержаних зі звернень відомостей про особисте життя громадян без їх згоди [8].

Стаття 121 Кримінально-процесуального кодексу України передбачає недопустимість розголошення даних досудового слідства [9].

Кримінальний кодекс України у свою чергу встановлює кримінальну відповідальність за розголошення таких даних (ст. 387) [10].

Стаття 10 Закону України «Про охорону дитинства» встановлює обмеження розголошення інформації про дитину [11].

Повідомлення повинно бути направлено до *органу місцевої державної адміністрації, органу місцевого самоврядування, органу внутрішніх справ або органу прокуратури*.

Як правило, повідомлення про дитину, яка страждає або постраждала від торгівлі дітьми надходить до органу внутрішніх справ, відповідальні особи якого керуючись Інструкцією про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються реагують відповідним чином [12].

Держава надає допомогу дитині з моменту, коли з'явилися підстави вважати, що вона постраждала від торгівлі дітьми, і до повного завершення реабілітації дитини.

Після отримання інформації про дитину, яка постраждала від торгівлі дітьми, місцева державна адміністрація, на території якої виявлено дитину, невідкладно встановлює особу дитини, здійснює оцінку обставин та приймає план першочергових заходів допомоги дитині на період до вирішення питання щодо встановлення дитині статусу особи, яка постраждала від торгівлі дітьми.

У разі якщо дитина, яка постраждала від торгівлі дітьми, має статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, місцева державна адміністрація невідкладно вирішує питання влаштування дитини.

Центри соціально-психологічної реабілітації дітей, притулки для дітей із залученням закладів освіти, охорони здоров'я здійснюють розробку та впровадження індивідуальної програми допомоги дитині, яка постраждала від торгівлі дітьми.

Суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, в межах своїх повноважень забезпечують реалізацію прав дітей, які постраждали від торгівлі дітьми.

У разі виявлення в Україні дитини, яка постраждала від торгівлі дітьми та є іноземцем чи особою без громадянства, в установленому порядку приймається одне з таких рішень:

- 1) повернення дитини до країни походження;
- 2) залишення дитини в Україні.

Дитина, яка постраждала від торгівлі дітьми, підлягає поверненню до країни походження за умови, якщо батьки або особи, які їх замінюють, або установа у справах захисту дітей країни походження дитини погодилися і мають можливість взяти на себе відповідальність за дитину і надати їй належну допомогу та захист.

Дитина, яка постраждала від торгівлі дітьми, підлягає залишенню в Україні у разі неможливості її повернення до країни походження та за наявності умов для інтеграції дитини в Україні в частині забезпечення її права на охорону здоров'я, освіти, соціального захисту.

При вирішенні питання про повернення або залишення дитини слід враховувати думку дитини, беручи до уваги вік, фізичний, інтелектуальний розвиток та інтереси дитини.

Дитина, яка постраждала від торгівлі дітьми, не повертається до країни походження, якщо є ознаки того, що таке повернення ставить під загрозу її безпеку та не відповідає її найкращим інтересам.

У разі існування підозри щодо причетності батьків дитини або осіб, які їх замінюють, до торгівлі дітьми особи, які постійно контактують з дітьми у сферах освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури та спорту, оздоровлення та відпочинку, судовій та правоохоронній сферах, у порядку, встановленому законодавством, інформують про це органи внутрішніх справ або органи прокуратури.

Виходячи з викладеного вище можливо наголосити на наступних висновках:

1. Про дитину, яка страждає або постраждала від торгівлі дітьми, невідкладно та із забезпеченням конфіденційності повідомляють місцеву державну адміністрацію, органи місцевого самоврядування, органи внутрішніх справ або органи прокуратури.

2. Під невідкладним розуміють негайно, а конфіденційно – з обмеженням інформації про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень.

3. Повідомлення повинно бути направлено до органу місцевої державної адміністрації, органу місцевого самоврядування, органу внутрішніх справ або органу прокуратури.

Список використаних джерел:

1. «Люди як товар». Торгівля людьми й досі актуальна для України проблема [Електронний ресурс] – Режим доступу :

<http://www.radiosvoboda.org/content/article/1565399.html>; 2. Стан та структура злочинності в Україні (2010 - 2011 рік) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/717134.jsessionid=65125DF6EEC91B9C3E7F934327F73D37>; 3. Науково-практичний аналіз відповідності українського законодавства положенням Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми: наук. моногр. / Колектив авторів; за заг. ред. О.М. Бандурки, К.Б. Шевченко, О.М. Литвинова. – Х.: Видавництво «Права людини», 2011. – 244 с.; 4. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20 вересня 2011 року № 3739-VI // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3739-17>; 5. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII // Відомості Верховної Ради (ВВР) – 1992. – № 48. – Ст. 650.; 6. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16.05.2005 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 16. – Ст. 2812.; 7. Конституція України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>; 8. Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР // Відомості Верховної Ради (ВВР) – 1996. – № 47. – Ст. 256.; 9. Кримінально-процесуального кодексу України: Закон від 28 грудня 1960 року. // Відомості Верховної Ради (ВВР) – 1961. – № 2. – Ст. 15.; 10. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III // Відомості Верховної Ради (ВВР) – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.; 11. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III // Відомості Верховної Ради (ВВР) – 2001. – № 30. – Ст. 142.; 12. Про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються: Наказ МВС України від 14 квітня 2004 року № 400 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0571-04>

Філіпенко Наталія Євгенівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології навчально-наукового інституту права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ

ЩОДО ПОНЯТТЯ ОСНОВНОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУБ'ЄКТА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Характеристика поняття основного спеціалізованого суб'єкту запобігання злочинності вимагає першочергового вирішення таких концептуально-методологічних завдань, як: встановлення загальних ознак суб'єкту запобігання злочинності; визначення сутності та специфіки спеціалізованого суб'єкту; встановлення значення основного суб'єкту з позицій їхньої системності. Вбачається, що вказане дозволить не лише сформулювати вихідні засади попереджувальної діяльності у цій сфері, але й загалом глибше уянити сутність усєї суб'єктної складової системи запобігання злочинам.

Відзначимо, що за Ю.Ф. Івановим і О.М. Джужою на суб'єктив запобігання злочинності «законом покладено завдання та функції із виявлення, усунення, послаблення, нейтралізації причин і умов... певних видів [злочинності – авт.] і конкретних злочинів» [1, с.175]. З приводу даного розуміння суб'єктив запобігання злочинності вбачасмо за можливе виокремити таку їх ознаку як законодавче визначення відповідних попереджувальних повноважень.

Вважаємо, що із цим можна погодитись лише частково, позаяк законодавче регулювання не спроможне охопити усю нюанси запобіжного впливу на криміногенні чинники злочинності, доповнюючись та конкретизуючись через підзаконні й відомчі нормативно-правові акти, а, наприклад, щодо громадян як суб'єктив запобігання злочинності воно й взагалі може бути мінімальним. У той же час, у даному разі також слід враховувати системні положення ч.2 ст.19 Конституції України від 28.06.1996 р. [2], за якою органи державної влади та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені виключно лише Конституцією та законами України. Таким чином, законодавче визначення не лише завдань та функцій, але й загалом повноважень відповідних органів влади щодо запобігання злочинам виступає необхідною ознакою їх статусу як суб'єкту запобігання злочинності.

Крім цього, В.Д. Малковим [3] вказується, що суб'єкти попередження злочинності є такі державні та громадські інститути, що цілеспрямовано здійснюють на різних рівнях і у різних масштабах керівництво та безпосередню реалізацію попереджувальних заходів у зв'язку із чим наділяються відповідними правами та обов'язками, несуть відповідальність за досягнення покладених завдань. Деяко конкретизуючи викладене, маємо вказати, що непрактичне здійснення попереджувальної діяльності є підставою надання таким суб'єктам прав і обов'язків, а навпаки, наявність відповідних повноважень повинна обумовлювати будь-яку діяльність у цій сфері. Так чи інакше, з викладеного можна вивести ще одну ознаку суб'єкта запобігання злочинності, а саме практичне здійснення певної попереджувальної діяльності.

Така ознака суб'єкта запобігання злочинності як його відповідальність за реалізацію покладених на нього завдань доповнює та забезпечує названу ознаку щодо практичного здійснення покладених повноважень та логічно впливає зі змісту ст.3 Конституції України [2], що встановлює загальний принцип відповідальності держави перед людиною за свою діяльність.

Цілеспрямованість розглядається нами як невід'ємна характеристика попереджувальної діяльності, що здійснюється суб'єктами у сфері протидії злочинності. Зокрема, як відзначає Є.В. Авсеєнко [4], структура впливу на злочинність включає у себе крім суб'єкта, ще й такі елементи як об'єкт, спосіб та ціль такого впливу. Таким чином, відносно суб'єктів необхідним вбачається вести мову ще й про мету їхньої діяльності, яка узагальнено й полягає у запобіганні злочинам. При цьому, вказане корелюється з наданим Н.В. Щедріним [5, с.30] визначенням суб'єктів профілактики правопорушень як відповідних інститутів, які здійснюють вплив на визначений об'єкт з метою попередження злочинів.

Отже, синтезуючи вищезрозглянуті позиції, суб'єктом запобігання злочинності може визначатись лише та інституція, що не тільки законодавчо наділена певними (незалежно від обсягу) повноваженнями у цій сфері, але й практична діяльність якої безпосередньо спрямована на їх реалізацію з метою запобігання злочинам.

Зазначимо, що спеціалізованість як ознака суб'єкта запобігання злочинності має визначатись відповідно до існуючих у кримінології класифікацій. При цьому, саме на спеціалізовані та неспеціалізовані А.Ф. Зелінський [6] поділяє суб'єктів в залежності від місця, яке попередження посідає серед їх функціональних

обов'язків. Такий же самий підхід підтримують В.Н. Кудрявцев і В.Є. Емінов [7], що розрізняють суб'єктів, які спеціально створені для цілей попередження злочинності, та суб'єктів, які на рівні з іншими повноваженнями певною мірою здійснюють кримінологічну профілактику.

Відтак, підкреслимо, що спеціалізованість суб'єкта запобігання злочинам полягає, передусім, у реалізації попереджувального впливу в якості основного напрямку діяльності згідно з його компетенцією та організацією. Зокрема відносно органів влади ознака спеціалізованості може визначатись з урахуванням їх правового статусу, організації та здійснюваних повноважень. Тобто, за умови, що запобігання злочинності являє один з основних напрямків діяльності, певний орган може бути віднесений до числа таких спеціалізованих суб'єктів.

І нарешті, з приводу критерію основного суб'єкту запобігання злочинам необхідно виходити з наступного. По-перше, діяльності із запобігання злочинності має високий ступень диференціації за своїми завданнями й масштабами, напрямками і об'єктами впливу. По-друге, як за Ю.М. Антоняном і Т.М. Міньковським [8, с.23-27], принцип цілісності й системності запобігання злочинності обумовлює взаємоузгодженість компетенції суб'єктів та їхню взаємодію під час здійснення відповідної практичної діяльності.

Відтак, основний суб'єкт запобігання злочинам характеризується зайняттям однієї з провідних позицій порівняно з іншими суб'єктами у системі протидії злочинності, а також визначальною роллю здійснюваних ним попереджувальних заходів у комплексному цілеспрямованому впливі на криміногенні фактори злочинності.

Список використаних джерел:

1. Кримінологія : навч. посіб. / Ю. Ф. Іванов., О. М. Джужа. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2006. – 264 с.
2. Конституція України : від 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Кримінологія : учебник [для вузов] / под ред. проф. В. Д. Малкова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЗАО «Юстицинформ», 2006. – 528 с.
4. Кримінологія : учебник / Е. В. Авсеенко. – М. : Архангельск. изд-во Междунар. ин-та управления, 2001. – 413 с.
5. Щедрин Н. В. Основы общей теории предупреждения преступности : учебное пособие / Н. В. Щедрин. – Красноярск : КГУ, 1999. – 56 с.
6. Зелинский А. Ф. Кримінологія : курс лекцій / А. Ф. Зелинский. – Х. : Прапор, 1996. – 260 с.
7. Кримінологія : уче-

бник / под ред. акад. В. Н. Кудрявцева, проф. В. Е. Эминова. – М. : Юристъ, 1997. – 512 с. 8. Антонян Ю. М. Профилактика правонарушений / Ю. М. Антонян, Т. М. Миньковский. – М. : Юр. лит., 1978. – 328 с.

Храмцов Олександр Миколайович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОГРОЗ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

У кримінальному праві в поняття погрози авторами вкладається різний зміст. Одні вважають, що погроза є примусом [1, с. 4]. Другі під нею розуміють залякування [2, с. 131]. Треті ототожнюють погрозу застосування фізичної сили з психічним насильством [3, с. 23]. Четверті визначають її як психічний вплив на іншу особу, який здійснює порушення свободи її волевиявлення або заподіює психічну травму [4, с. 199]. П'яті характеризують її як зовнішнє вираження наміру спричинити шкоду [5, с. 99]. Шості вказують на те, що погрозу можна поділяти на погрозу як діяння і загрозу як наслідок злочину (в складах поставлення в небезпеку) [6, с. 67]. Кожне з цих визначень знаходить свій прояв в конкретних злочинах і це слід ураховувати при кваліфікації кримінально-караних погроз. Автором пропонуються конкретні рекомендації щодо цього:

1. Погрози самі по собі безпосередньо можуть спричинити певну шкоду здоров'ю потерпілому. Але на наш погляд, погрози повинні відноситись до злочинів з формальним, а не матеріальним складом і тому в ознаку погрози не повинні включатися її суспільно небезпечні наслідки. В цих випадках є два варіанти кваліфікації: а) якщо погроза в якості кваліфікуючих ознак передбачає суспільно небезпечні наслідки, то слід здійснювати кваліфікацію за ознаками подвійної (змішаної вини). б) кваліфікація здійснюється за сукупністю з необережними злочинами. Наприклад, ч.4 ст.152 та ч.3. ст. 153 КК України передбачають відповідальність за звалтування та насильницьке задоволення статевієї пристрасті неприродним способом якщо вони спричинили особливо тяжкі наслідки для потерпілого. До них відноситься: смерть або самогубство потерпілої особи, втрата будь-якого органу чи

його функцій, психічна хвороба або інший розлад здоров'я тощо. Тому, якщо в процесі вчинення цих злочинів, які вчиняються із погрозою застосування фізичного насильства потерпілому буде спричинена вказана шкода як результат необережної демонстрації зброї, то такі дії слід кваліфікувати як згвалтування (замах на згвалтування), задоволення статевої пристрасті неприродним способом (замах на задоволення статевої пристрасті неприродним способом), які спричинили особливо тяжкі наслідки. І навпаки, якщо при примушуванні до вступу в статевий зв'язок настали такі наслідки вчинене повинно бути кваліфіковано за сукупністю з необережним злочином, в залежності від характеру шкоди здоров'ю потерпілій особі.

2. Слід зазначити, що в ознаки реальності погрози за загальним правилом не повинні включатися фізичні дії, які спрямовані на підтвердження такої реальності і які створюють самостійний склад злочину. Якщо дії виражаються у фізичному насильстві, то вони кваліфікуються за ознакою насильства, якщо воно передбачене у складі цього злочину разом з погрозою. Так якщо при насильницькому грабежі винна особа застосовує і погрозу насильством і насильство, яке не є небезпечним для життя та здоров'я потерпілого, то має місце один злочин - насильницький грабiж. В інших випадках потрібна кваліфікація за сукупністю з тим злочином, ознаки якого створюють дії винної особи. Так якщо для підтвердження реальності погрози вбивством особа застосовує фізичне насильство, знищує майно, то її дії слід кваліфікувати за сукупністю злочинів: погрози вбивством і відповідного злочину проти здоров'я особи та злочину проти власності. З цього правила є декілька виключень. Так в якості кваліфікованого вимагательства законодавцем не визнаються дії, які поєднані з застосуванням насильства, яке не є небезпечним для життя та здоров'я потерпілої особи (легке тілесне ушкодження, що не призвело до короткочасного розладу здоров'я або короткочасної втрати працездатності, а також вчинення інших насильницьких дій: нанесення ударів, побоїв, обмеження чи незаконне позбавлення волі за умови, що вони не були небезпечними для життя та здоров'я в момент заподіяння. Таким чином, можна зробити висновок, що такі дії входять в склад простого вимагательства і є діями, які підтверджують реальність погрози і не потребують додаткової кваліфікації за злочини проти особи. Окрім цього, виключенням є випадки, коли основний склад насильницького злочину в якості альтернативних способів передбачає застосування насильства,

небезпечного для життя та здоров'я і погрозу застосування такого насильства, в той час як для підтвердження реальності такої погрози винна особа застосовує до потерпілого насильство, яке не є небезпечним для життя або здоров'я. В цих випадках останнє також повністю охоплюється ознакою погрози застосування небезпечного насильства і не потребує кваліфікації за сукупністю злочинів.

3. Якщо погроза вбивством, погроза знищенням майна є інформаційною дією, яка створює разом з іншими більш складну у складі насильницького (корисливо-насильницького) злочину, то додаткова кваліфікація по ст.ст.129, 195 КК України не потрібна. В інших випадках, погроза як спосіб більш складного злочину виражається в залякуванні потерпілого вбивством, знищенням майна, то питання охоплюються чи ні такі погрози складом злочину вирішується в залежності від співвідношення характеру та ступені суспільної небезпеки складного злочину і характеру і ступені суспільної небезпеки таких погроз. Для цього в кожному конкретному випадку слід порівнювати покарання, їх вид та розмір, яке може бути призначене за погрози як самостійний злочин з видом та розміром покарання, яке може бути призначене за складний насильницький (корисливо-насильницький) злочин. Якщо покарання за складний злочин є більш суворим ніж покарання за погрози як самостійний злочин, то додаткова кваліфікація не потрібна. У всіх інших випадках дії винних осіб слід кваліфікувати за сукупністю злочинів: складного насильницького та відповідною статтею, яка передбачає кримінальну відповідальність за погрозу. Так доведення до самогубства або замаху на самогубство шляхом примусу до протиправних дій або шантажу охоплює погрозу вбивством і додаткова кваліфікація не потрібна, тому що максимальний розмір покарання за цей злочин є більшим ніж за погрозу вбивством як самостійний злочин. В свою чергу, примушування шляхом погрози застосування насильства до участі у страйку або перешкоджання участі у страйку (ст.174 КК) передбачає відповідальність до трьох років обмеження волі. За погрозу вбивством з боку члена організованої групи (ч.2 ст. 129 КК) покарання може бути призначене до п'яти років позбавлення волі. Тому якщо примушування до участі у страйку або перешкоджанні участі у страйку здійснюється членом організованої злочинної групи кваліфікація повинна здійснюватися за сукупністю злочинів ст. 174 та ч.2. ст. 129 КК України.

Такий підхід дозволить диференціювати та індивідуалізувати кримінальну відповідальність осіб за погрози.

Список використаних джерел:

1. Словарь по уголовному праву / А.В. Наумов. – М.: Изд-во Московск. ун-та, 1997. – 187 с.;
2. Уголовное право России. Особенная часть: [учеб. для юрид. ВУЗов] / А.Н. Игнатов; Ю.А. Красиков. – М.: Изд-во Московск. ун-та, 2000. – 346 с.;
3. Уголовное право. Особенная часть: [учеб. для юрид. ВУЗов] / И.Я. Козаченко; З.А. Незнамов; Г.П. Новосёлов – М.: Изд-во Московск. ун-та, 2001. – 362 с.;
4. Российское уголовное право. Особенная часть: [учеб. для юрид. ВУЗов] / М.П. Журавлев; С.И. Никулин – М.: Норма, 1998. – 326 с.;
5. Тихомирова Л.В. Юридическая энциклопедия / Л.В. Тихомирова, М.Ю. Тихомиров. – М.: Норма, 1999. – 347 с.;
6. Крашениников А.А. Угроза в уголовном праве России (проблемы теории и практики правового регулирования) / А.А. Крашениников. – Ульяновск: Изд-во Ульяновск. ун-та, 2002. – 267 с.

Христич Інна Олегівна,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», старший науковий співробітник сектора дослідження проблем злочинності та її причин Інституту вивчення проблем злочинності Національної академії правових наук України

ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ ОБСЯГІВ ЛАТЕНТНОЇ ВІКТИМНОСТІ

Питання запобігання злочинності в нашій країні дуже актуальне, тому що в останні роки, незважаючи на зменшення чисельності населення України в цілому, злочинність зростає. Так, у 2011 р. було зареєстровано в цілому 515833 злочинів, що на 3% більше, ніж у 2010 р., коефіцієнт злочинної інтенсивності склав 113 злочинів на 10 тис. населення, приріст по відношенню до 2010 р. – + 3,7 %. При цьому мати на увазі, що рівень латентності злочинів достатньо високий.

Загальна кількість осіб, які потерпіли від злочинів, відповідно офіційним статистичним даним, неухильно зростає. У 2011 р. їх кількість склала 343159 осіб, приріст по відношенню до 2010 р. склав + 6,8 %, при цьому питома вага загиблих від злочинів зали-

шається серед потерпілих значною, практично 2 % (67426 осіб). При цьому необхідно підкреслити, що кожний потерпілий – це обов'язково жертва злочину, але не кожна жертва потрапляє до статистичних даних у якості потерпілого, оскільки існує досить велика кількість латентних злочинів і, відповідно, латентних жертв злочинів (латентна віктимність).

Під час вивчення кримінальної, судової статистики завжди повинно поставати завдання: з'ясувати рівень латентності. Наприклад, при аналізі динаміки злочинності треба з'ясувати, зросла чи зменшилась латентність, і як вона впливає на зміни статистичної картини злочинності. При аналізі регіональних відмінностей встановлюється, чи не пов'язані вони з порушеннями у реєстрації злочинів у різних регіонах. Можливо, в одному регіоні більш ретельно реєструють усі злочини і за рахунок цього там злочинність, за результатами аналізу статистики, виглядає більш високою, порівняно з іншим регіоном, де злочини не виявляють, приховують.

Так, якщо ми проаналізуємо дані про потерпілих за 2011 р., то з'ясуємо, що в середньому на 10 тис. населення припадало потерпілих 75,2 особи, найнижчий показник було зареєстровано у Івано-Франківській – 29,7; у Львівській – 33,1. При цьому питома вага загиблих серед потерпілих в Івано-Франківській склала 2,7 %, у Львівській – 2,2 %. Якщо ми проаналізуємо дані по регіонах, де потерпілих значно більше на 10 тис. населення, то питома вага загиблих буде значно менша: Дніпропетровська область – 1,6 %; м. Севастополь – 1,5 %, Автономна Республіка Крим – 1,3 %.

Існує необхідність щодо вивчення рівня віктимізації населення з метою адекватної оцінки стану злочинності і шкоди, якої вона завдає («ціна злочинності»).

Як відомо створення віктимології пов'язується з іменами Ганса фон Гентінга (1988 – 1974) та Бенджаміна Мендельсона (1900 – 1998). Інакше кажучи, час народження необхідно відносити на період з 1941 по 1948 рр., коли вони надрукували свої основні положення. Хоча відомості про жертву злочину ми знаходимо ще у стародавніх міфах древньої Греції, а також у біблійських сюжетах.

Якщо проаналізувати розвиток віктимологічного знання за кордоном, то його умовно можна поділити на декілька етапів: перший – це виникнення віктимології як самостійного напрямку кримінології внаслідок розвитку кримінологічних та психологічних знань (40-50-ті роки ХХ ст.); другий – етап розвитку теоретичних знань та розробки перших спеціалізованих програм надан-

ня допомоги жертвам злочинів і відшкодування завданої шкоди (69-70-ті роки ХХ ст.); сучасний – практичної реалізації віктимологічних досліджень. На цьому етапі йде поступова відмова від обвинувального напрямку і пошуку «вини» потерпілого до напрямку захисту прав жертви злочину [1, с. 17; 2, с. 14–15; 3, с. 18–19].

Основна мета віктимологічного вивчення особи потерпілого – це не тільки з'ясування стану та тенденцій розвитку злочинності, а й розробка заходів запобігання злочинності. Ці заходи можуть і повинні мати обов'язковий та рекомендаційний характер. Про цьому кожний з цих заходів може проявлятися на індивідуальному, груповому і загальному рівнях. Зрозуміло, що про рівень латентної віктимності ми можемо мати лише приблизне уявлення. Так, деякі автори вважають, що 20-30 % дорослого населення в Росії латентно віктимні [1, с. 187], деякі вважають, що по крадіжкам не з житлового приміщення, хуліганству і економічним злочинам – 90 %, а по звалтуванню та катуванню – до 80 % притаманна латентна віктимність [4]. Такі наведені дані (їх розходження при оцінці стану цього явища в межах однієї країни (Росії) свідчать про необхідність систематичного дослідження латентної віктимності.

Усі прийоми і методи виміру латентної віктимності з урахуванням їх специфіки і сфери можливого застосування можна звести до таких груп. Перша група – це соціологічні прийоми і засоби: спостереження, опитування, анкетування, експертні оцінки, обстеження віктимізації населення, контент-аналіз засобів масової інформації, аналіз документів. Друга група – це засоби, які застосовуються в оперативно-слідчій діяльності. Третя група – економіко-правовий аналіз господарської діяльності. Четверта група – порівняльний аналіз показників статистичної звітності, службових документів.

Найбільш розповсюдженими соціологічними методами для пізнання і оцінки рівня латентної віктимності є методи масового опитування і анкетування населення. Цей метод найбільш універсальний. Його застосування дає змогу виявити думку респондентів про стан латентної віктимності не тільки по регіону в цілому, а й стосовно окремих територій та видів злочинів; із застосуванням комп'ютерних технологій дати системний аналіз з урахуванням впливу різних соціально-економічних факторів. Важливими соціологічними методами є і аналіз повідомлень засобів масової інформації, а також спостереження за діяльністю в господарській, суспільній, державних сферах.

У зарубіжних країнах в останні роки широко застосовується порівняльний аналіз рівня віктимізації населення, як один із найбільш об'єктивних і вірогідних методів отримання інформації про стан злочинності в цілому, а також про злочинність проти особи.

Вважаю, що настав мабуть вже час Державній службі статистики щорічно проводити загальнодержавне вибіркове обстеження рівня латентної злочинності, в якому буде можливість з'ясувати і стан латентної віктимності, тим паче, що в більшості країн світу це проводиться.

Список використаних джерел:

1. Ахмедшина, Н. В. Криминологическая виктимология: современное состояние и перспективы развития [Текст] : дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08 / Н. В. Ахмедшина; Томск, 2010 – 210 с. 2. Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) [Текст] кол. авт. За загл. ред. Ю.В.Бауліна, В.І.Борисова. – Х.: Вид-во Кроссрулд, 2008. – 364 с. 3. Сенаторов, М.В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві [Текст]: монографія/ М.В.Сенаторов. – Х.: Право, 2006 – 208 с. 4. Алауханов, Е. Криминология: учебник/ Е.Алауханов – Алматы, 2008. – 429 с. Режим доступу [Електроний ресурс] <http://www.allpravo.ru/library/doc4204p0/instrum685>

Христова Юлія Вікторівна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного та міжнародного права Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ТА ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ЗЛОЧИНИ, ВЧИНЕНІ У СПІВУЧАСТІ

У судовій практиці не знайшли однозначного вирішення питання про застосування окремих положень Кримінального кодексу (далі – КК) України щодо призначення покарання співучасникам злочинів. Вони обумовлені, по-перше, великою амплітудою між нижчою та вищою межами одного й того самого виду покарання. Так, середнє значення амплітуди покарання у виді позбавлення волі в санкціях статей КК України за злочини, вчинені у співучасті, становить близько 5-ти років. По-друге, кіль-

кість основних видів покарання, які альтернативно можуть бути призначені за один і той самий злочин, є дуже великою. Так, наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 190 КК України за шахрайство, вчинене за попередньою змовою групою осіб, окрім того, що санкція передбачає чотири види основних покарань, можна призначити покарання від штрафу у розмірі 50 неоподаткованих мінімумів доходів громадян до 3 років позбавлення волі.

Крім того, вітчизняний законодавець, регламентуючи призначення покарання за співучасть у злочині в ст. 68 КК, не визначає його математичною пропорцією, як він це робить стосовно незакінченої злочинної діяльності. З метою забезпечення правильного застосування законодавства при розгляді кримінальних справ про злочини, вчинені у співучасті, Пленум Верховного Суду України надав (далі –ПВСУ) керівні роз'яснення. [0, с. 32].

Проте аналіз судової практики свідчить про наявність випадків невідповідності призначеного покарання тяжкості злочину та особі засуджених. Наприклад, вироком Комсомольського районного суду м. Херсона були засуджені Ш., М., Л., Х., кожний за ч. 2 ст. 187 КК України із застосуванням ст. 69 КК України на 4 роки позбавлення волі з конфіскацією всього майна, яке належить засудженим на праві власності. Ухвалою апеляційного суду Херсонської області вирок суду в частині призначеного покарання змінено: Ш., М., Л., Х. вважаються засудженими за ч. 2 ст. 187 КК України із застосуванням ст. 69 КК України на 4 роки позбавлення волі. На підставі ст. 75 КК України Ш., М., Л., Х. звільнені від призначеного покарання з випробуванням та іспитовим строком на 1 рік. Проте, обираючи засудженим Ш, М., Л., Х. міру покарання, апеляційний суд достатньою мірою не врахував, що останні визнані винними і засуджені за вчинення корисливого злочину, який відповідно до ст. 12 КК України відноситься до категорії тяжких. Вказаний злочин вчинено за попередньою змовою групою осіб із застосуванням насильства, яке було небезпечним для життя та здоров'я потерпілого Б. У результаті злочинних дій потерпілому заподіяні середньої тяжкості тілесні ушкодження Колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вирішила скасувати ухвалу апеляційного суду Херсонської області щодо Ш., М., Л., Х. на підставах невідповідності призначеного покарання тяжкості злочину та особі засуджених у зв'язку з м'якістю призначеного покарання [0].

На відміну від закону про кримінальну відповідальність України в КК Російської Федерації питання призначення більш

м'якого покарання, ніж передбачено законом учасникам групового злочину врегульовано безпосередньо в Загальній частині КК [0, с. 589]. Так, у ч. 1 ст. 64 КК Російської Федерації зазначено, що за активного сприяння учасника групового злочину розкриттю цього злочину покарання може бути призначено нижче нижчої межі, передбаченої відповідною статтею Особливої частини даного Кодексу, або суд може призначити більш м'який вид покарання, ніж той, який передбачений цією статтею, або не застосовувати додатковий вид покарання, передбачений в якості обов'язкового [0, с.117].

Також непоодинокими є випадки призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом організатору організованої групи та її учасникам. Питання про мінімальний розмір строку покарання організатору (керівнику) організованої групи чітко та безкомпромисно вирішено в ч. 2 ст. 66 КК Республіки Білорусь, відповідно до якої він не може бути меншим, ніж три чверті строку найбільш суворого виду покарання, передбаченого відповідною статтею особливої частини даного Кодексу [0, с.51].

Крім того, відповідно до параграфу 41а КК Австрії суду надається право на виключне пом'якшення покарання особі, яка погоджується на співробітництво з органами, які здійснюють кримінальне переслідування, та повідомляє вказаним органам відомі їй факти про діяльність злочинних угруповань, якщо це сприяє попередженню злочинного діяння або його розкриттю [0, с. 114-115]. Кримінальний кодекс Іспанії в ст. 63 передбачає можливість призначення співучасникам покарання на одну третину менше, ніж покарання, передбачене виконавцю [6, с. 29].

Закінчуючи огляд кримінальних кодексів деяких зарубіжних країн, слід ще раз підкреслити, що закріплені в них моделі законодавчого вирішення питання про розмір покарання, що призначається за злочини, вчинені у співучасті, можуть слугувати предметом імплементації в законодавство України про кримінальну відповідальність з метою подальшого інтегрування нашої держави в європейське співтовариство.

Список використаних джерел:

1. Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. – 2-ге вид., змін. і доп. – К. : Скіф, 2006. – 492 с. 2. Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 3 квітня 2007 р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Судової влади України. – Режим доступу:

<http://www.reyestr.court.gov.ua/>. 3. Энциклопедия уголовного права. Т. 9. Назначение наказания. – Издание профессора Малинина – СПб, : СПб ГКА, 2007. – 912 с. 4. Уголовный кодекс Республики Беларусь : по состоянию на 21 янв. 2008 г. / Национальный совет Республики Беларусь. – Офиц. изд. – Минск. : Амалфея, 2008. – 352с. – (Кодексы Республики Беларусь). 5. Уголовный кодекс Австрии : по состоянию на 1 авг. 2000 г. ; [пер. с нем. А. В. Серебренникова] – М. : ИКД Зерцало – М, 2001. – 144 с. 6. Уголовный кодекс Испании : по состоянию на 24 мая 1996 / Генеральные кортесы; [пер. с исп. В. П. Зырянова, Л. Г. Шнайдер] – М. : Зерцало, 1998. – 218 с.

Шаблистий Володимир Вікторович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИНЦИПУ ГУМАНІЗМУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ

Для більшої частини країн пострадянського простору не актуальні проблемні питання, пов'язані зі спотворенням або неправильним розумінням принципу гуманізму кримінального права. Дана аксіома має право на існування (за суб'єктивним переконанням автора) у зв'язку з відсутністю законодавчого закріплення власних кримінально-правових принципів взагалі в Кримінальному кодексі (далі – КК) України. Свого часу М.Й. Коржанський слушно відзначив цей факт словами ... безпринципний кримінальний кодекс ...

Враховуючи всі особливості правових систем країн колишнього Радянського Союзу, слід почати з аналізу КК тих незалежних країн, в яких принцип гуманізму і закріплений, і йому дано законодавче визначення.

Так, ст. 7 КК Росії „Принцип гуманізму”. Ч. 1. Кримінальне законодавство Російської Федерації забезпечує безпеку людини. Ч. 2. Покарання та інші заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються до особи, яка вчинила злочин, не можуть мати на меті заподіяння фізичних страждань або приниження людської гідності [1].

Аналогічною є ст. 9 КК Азербайджану [2], більш конкретизованою є ст. 11 КК Вірменії „Принцип гуманізму” Ч. 1. Криміналь-

ний кодекс Республіки Вірменія служить забезпечення фізичної, психічної, матеріальної, екологічної та іншої безпеки людини. Ч. 2. Ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського або такого, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню [3]. Таким чином, принцип гуманізму кримінального права немислимий без безпеки людини.

Разом з тим, в абсолютній більшості країн світу принципи прямо не закріплені в кримінальному законодавстві, вони проглядаються в контексті конкретних норм. Вважаємо, що це пов'язано з особливостями їх правових систем. Більш того, зміни в КК різних країн не проходять під гаслом „гуманізації кримінальної відповідальності в певній сфері“, чого на жаль не можна сказати про КК України. За десять років існування нового кримінального закону було прийнято більше десяти законопроектів з гучною назвою гуманізації хоча б чого-небудь.

Складається враження, що все це спрямовано на поліпшення положення особи, яка вчинила злочин, тоді як про всі інших учасників кримінального процесу, не кажучи вже навіть про потерпілого, просто законодавець забув.

Будь-який дослідник, який пропонує посилити кримінальну відповідальність за досліджуваний злочин, в Україні наштовхується на непробивну стіну критики. Її лейтмотивом є нібито порушення принципу гуманізму кримінального права, під яким вони розуміють виключно захист прав винуватої особи.

Докладний аналіз законодавчих та інших нормативно-правових актів показав, що в Україні відсутня нормативне визначення поняття „гуманізм“, що ми і вважаємо одним із джерел усіх існуючих сьогодніх проблем.

Глумачий словник української мови поняття „гуманізм“ визначає як прогресивний рух епохи Відродження, спрямоване на утвердження моральних прав людини на земне щастя, чуттєві радощі і вільне вираження його прагнень і бажань; ставлення до людини, пройняте турботою про її благо, повагою до її гідності; людяність [4, с. 324]. У той же час, словосполучення „принцип гуманізму“ нами не знайдено. Тому звернулися до визначення поняття „принцип“ – основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку тощо [4, с. 851], що дозволяє дати визначення поняттю „принцип гуманізму“ в сучасному загальноправовому його розумінні.

Разом з тим, якщо кримінально-правове значення принципу гуманізму кримінального права в першу чергу полягає у забезпе-

ченні безпеки людини в різних її проявах, то загальноправове не повинно істотно відрізнятись.

Таким чином, принцип гуманізму – вихідне положення правової системи будь-якої держави, спрямоване на утвердження прав і свобод людини і громадянина, яке полягає у забезпеченні безпеки і неприпустимості приниження її честі та гідності.

Сформульоване поняття наштовхнуло ще на одну думку. Практично всі дослідники амністії та помилування свої наукові продовження в тому числі бачать у розвитку принципу гуманізму кримінального права, вважаючи їх яскравим прикладом прояву саме цей принцип. Серед них можна виділити А.Я. Гришко, С.Г. Келіну, В.Є. Квапшиса, В.М. Кудрявцева, Н.О. Лопашенко, П.І. Люблінського, О.С. Міхліна, А.А. Музику, Б.С. Утевського, С.М. Школу та ін.

Не будучи противником існування амністії як підстави для звільнення від відбування покарання, ні інших форм реалізації кримінальної відповідальності, які не передбачають обмеження або позбавлення волі, ми не можемо погодитись з Преамбулою Закону України „Про застосування амністії”, яка починається зі слів „... керуючись принципом гуманізму ... ” [5], оскільки стає просто не зрозуміло, що слід розуміти під останнім. Якщо гуманізм кримінального права полягає в забезпеченні безпеки людини, то знову напрошується висновок про безпеку виключно винної особи, якій держава пробачила її кримінально карані діяння. Вважаємо, що амністія не є проявом принципу гуманізму ні кримінального права, ні гуманізму взагалі.

Деяким підтвердженням цього може бути вказівка С.Г. Келіни і В.М. Кудрявцева на те, що гуманізм щодо злочинця неможливий, без гуманізму щодо потерпілого, свідка і всіх інших осіб, залучених до орбіти кримінального процесу [6, с. 131].

В Україні вже давно (фактично з моменту прийняття КК) ведуться дискусії про необхідність законодавчого закріплення принципів кримінального права, в тому числі і принципу гуманізму. Напевно, законодавець колись прислухається до думки вчених. Саме з метою прискорення такого рішення слід провести зворотне, по початку не пов'язане з принципами кримінального права дослідження. На такі висновки, поза сумнівом, наштовхнули праці А.А. Тер-Акопова, присвячені безпеці людини [7].

Вважаємо, що проблеми кримінально-правової охорони безпеки людини, у всякому разі в Україні, або не досліджені на належному рівні, або просто не входять в сферу наукових інтересів

провідних вчених. Проведення такої роботи як мінімум має сприяти тому, що б не тільки де-юре, але і де-факто кожна людина стала жити в безпечному по справжньому суспільстві, маючи чітке уявлення про своє значення і місце в ньому.

Таким чином, ставити питання про співвідношення принципу гуманізму кримінального права та безпеки людини є невірним напрямом наукових пошуків, оскільки вони є складовими та нероздільними частинами одного цілого.

Список використаних джерел:

1. Уголовный кодекс Российской Федерации : [Электронный ресурс] // Режим доступа : http://www.consultant.ru/popular/ukrf/10_1.html#p60. 2. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики [Электронный ресурс] // Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/az/2.rtf>. 3. Уголовный кодекс Республики Армения : [Электронный ресурс] // Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/arm/2.rtf>. 4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2005. – С. 324. 5. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні» та інших законодавчих актів України» від 02.06.2011 // Відомості Верховної Ради. – 2011. – № 51. – ст. 580. 6. Келина С. Г. Принципы советского уголовного права / С. Г. Келина, В. Н. Кудрявцев. – АН СССР, Институт государства и права. – М. : Наука, 1988. – С. 131. 7. Тер-Акопов А. А. Безопасность человека: социальные и правовые основы : монография. – М. : Норма, 2005. – 272 с.

Шевченко Ольга Вікторівна,

кандидат юридичних наук, викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ДІТОВБИВСТВА

У засобах масової інформації нерідко можна почути повідомлення про знаходження трупу новонародженої дитини на смітнику, в підвалі будинку чи гуртожитку. Повідомлення про ці злочини завжди спричиняють суспільний резонанс, тому що мова йде про вбивство безпорадної істоти - новонародженої ди-

тини, яка не може сама себе захистити. Що особливо викликає занепокоєння, так це те, що знайдені мертві діти часто є жертвами вбивства вчиненого їх власними матерями.

Такий вид вбивства у зарубіжній літературі називається *infanticide* (вбивство новонародженої дитини – в перекладі з англійської), «інфантицид» є крайньою формою прояву девіантної материнської поведінки [1; с.207]. Девіантна поведінка матерів детермінується складною взаємодією соціально-економічних, сімейних, моральних, психологічних та психобіологічних факторів. Вчинення таких злочинів характерно для жінок з низьким рівнем матеріального достатку; тих, що не мають власного або постійного житла; серед неповнолітніх і осіб, що мають кримінальне минуле; серед випускниць сирітських установ. Саме ці соціально незахищені групи жінок особливо піддані психологічним стресам, депресивним станам в період вагітності, а також іншим формам психічної патології, у тому числі алкоголізму та наркоманії. Для багатьох з них характерна особистісна та емоційна незрілість, залежність, афектована нестриманість, низька толерантність до стресів, амбівалентність установок на материнство, реальна або уявна фізична чи моральна неспроможність, відчуття нездатності та небажання долати життєві труднощі, відчуття втраті (або загрози втрати) соціальної підтримки у зв'язку з розпадом родини тощо. Такі особи бувають зосередженні лише на своїх проблемах, для них характерна наявність почуття пережитої несправедливості та нестача любові. Ці фактори нерідко призводять до вчинення жінками злочину, передбаченого ст. 117 КК «Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів». У правовій літературі поширена думка, що дії жінки-дітовбивці можна кваліфікувати за ст. 117 КК лише в тому випадку, якщо вона вчинила вбивство в особливому психофізіологічному стані, обумовленому пологами. Особливий психофізіологічний стан навряд чи має місце в усіх випадках дітовбивства і властивий кожній вагітності й пологам. Очевидно, що вагітність і пологи можуть мати різний вплив на психіку жінки – від незначних до тяжких змін фізіологічного, психічного чи психологічного рівня. Тим не менш, певні психофізіологічні зміни зазнає кожна жінка, яка виношує на народжує дитину.

Але слід зазначити, що кримінологічного дослідження свідчать про те, що дітовбивство не можна пояснити тільки психофізичними особливостями вагітної жінки та жінки, що народила

дитину [2; с. 13]. Причини та умови вчинення кожного конкретного злочину, що породжують наміри жінки позбутися дитини дуже багатогранні і криються у взаємодії соціально-біологічних якостей особи та особистої життєвої ситуації. Причини та умови дітовбивства можна поділити на об'єктивні та суб'єктивні.

До об'єктивних причин належать:

1. Збіг тяжких особистих та сімейних обставин. Саме ця обставина є найбільш поширеною в детермінації дітовбивства, вона виявляється в матеріальних труднощах та наявності при цьому дітей на утриманні, у відсутності чоловіка або невдалому подружньому житті, відсутності допомоги з боку близьких та родичів, батька дитини, незадовільних житлових умовах, незадовільних внутрісімейних відносинах (сварки, образи тощо). Матеріальні труднощі нерідко пов'язані з відсутністю роботи як у самої жінки, так і у чоловіка (співмешканця або батька дитини). Безробіття викликає почуття невпевненості, тривожності, побоювання за своє існування та життя у майбутньому.

2. Відмова батька дитини в одруженні. Ця обставина нерідко штовхає жінок на відчайдушний крок - аборт або якщо строки проведення абортів минули - на умисне вбивство новонародженої дитини. В деяких випадках жінки свідомо пропускають строки проведення абортів для того, щоб змусити чоловіка одружитись, а якщо він все одно відмовляється, тоді позбавляються дитини, вважаючи її тягарем та завадою для подальших стосунків з чоловіками.

3. Недоліки у сімейному вихованні та негативне мікросередовище. Нерідко дітовбивцями стають дівчата-підлітки, які рано почали статеве життя і незаплановано завагітніли. Тривала бездоглядність з боку батьків та відсутність контролю є сприятливими факторами для раннього статевого життя дівчат-підлітків. Ця ситуація погіршується алкоголізмом батьків, байдужістю та відсутністю теплих емоційних відносин. Деякі вчені до причин дітовбивства відносять відсутність «материнського інстинкту» (природних материнських емоцій до власної дитини). Таку причину потрібно частково розглядати і в контексті сімейного виховання, адже емоційна холодність батьків нерідко настільки травмує дитину, що вона в подальшому житті стає схильною до жорстокої поведінки та сама стає байдужою емоційно «холодною» людиною.

Кримінологічний аналіз особи дітовбивці показав, що значна частина їх росла та виховувалася під впливом таких несприятливих обставин, як алкоголізм батьків, аморальний спосіб життя

найближчого оточення, байдуже ставлення до них з боку рідних та оточуючих людей [3; с. 230].

До суб'єктивних причин та умов можна віднести:

1. Небажання мати дитину та обтяжувати себе піклуванням про неї. Особливо характерна така егоїстична спрямованість для тих жінок, які ведуть «аморальний спосіб життя», збереження власної свободи для них домінує над перспективою народження та виховання дитини, в таких ситуаціях немовля розглядається як тягар та завада для звичного способу життя.

2. Бажання приховати позашлюбну вагітність. Хоча зараз ця причина не так актуальна, як 100 років тому, але все одно дуже багато жінок, особливо в сільській місцевості, все ще соромляться позашлюбної вагітності та бояться засудження близького оточення. На вбивство дитини їх також штовхає втрата перспективи вийти заміж у подальшому житті, тому що наявність дитини нерідко заважає влаштуванню особистого життя.

3. Психічні особливості та розлади. Як відмічає І.Д. Полховська, навіть така вагітність, що плине нормально викликає зрушення у всьому організмі жінки, у вагітних спостерігається підвищена дратівливість, нестабільність психіки [4; с. 3]. Також їм притаманна імпульсивність, неврівноваженість, плаксивість, різкі перепади настрою. Не важко уявити собі психічний стан жінки у випадках позашлюбної вагітності. Підвищена чутливість, надання перебільшеного значення думці оточення, підвищене самозвинувачення, страх перед осудженням близьких є слідством тих психофізичних змін, що відбуваються у жінці у зв'язку з вагітністю. В основному саме подібний стан і є причиною виникнення умислу на вбивство новонародженої особи. [5; с.183]. Спеціальному вивченню психотичних станів післяпологового періоду присвячена робота М.С. Доброгаєвої [6; с. 3]. За даними автора, психічні розлади даного періоду є збірною групою психозів, що характеризуються поліморфізмом клінічних проявів і нерідко об'єднуються між собою тільки процесом пологів, в післяпологовий період найбільш часто зустрічаються шизофренічні процеси, післяпологові психози і реактивні стани.

4. Низький культурно-освітній рівень. Переважна більшість жінок, які вчинили вбивство новонародженої дитини мають доволі низький рівень культури та освіти, обмежений світогляд та бідний духовний світ. Вочевидь, що за таких обставин у особи поступово розвиваються межі моральної та аморальної поведінки

і відповідно полегшується вчинення такого злочину, як дітовбивство.

Таким чином, підсумовуюче вищевикладене, слід зазначити, що причини та умови дітовбивств є різноманітними але діють завжди у комплексі, існує тісний взаємозв'язок між об'єктивними та суб'єктивними причинами та умовами. Їх вивчення і дослідження є необхідним для профілактики та запобігання дітовбивствам. Ефективна виховна робота з жіночою молоддю, посилення заходів охорони материнства та кваліфіковане медичне обслуговування вагітних жінок, соціальний захист матері та її дитини – все це створює умови для зменшення кількості девіантних проявів материнської поведінки та відповідно зменшення рівня дітовбивств.

Список використаних джерел:

1. Клейберг Ю.А. Девиантное поведение в вопросах и ответах: учебное пособие для ВУЗов / Клейберг Ю.А. - М.: НОУ ВПО Московский психолого-социальный институт, 2008. – 304с. 2. Старко О. Л. Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12. 00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. Л. Старко. – К., 2007. – 22 с. 3. Старко О.Л. Причини та умови дітовбивств // Актуальні питання реформування правової системи України: Зб. наук. статей за матеріалами III Міжнародної науково-практичної конференції (2-3 червня 2006 р.): У 2-х т. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – Т.2. – С. 228-232. 4. Польшовская И. Д. Патология нервной системы при беременности, родах и в послеродовом периоде : автореф. дис. ... канд. мед. наук : спец.19.00.04 «Медицинская психология» / И. Д. Польшовская. – М., 1963. – 23 с. 5. Шавгулидзе Т.Г. Аффект и уголовная ответственность / Шавгулидзе Т.Г. – Тбилиси: Мецниереба, 1973. – 204 с. 6. Доброгаева М. С. Психотические состояния послеродового периода и их судебно-психиатрическое значение : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. мед. наук : спец. 14.00.18 «Психиатрия» / М. С. Доброгаева. – М., 1972. – 20 с.

Шевчук Тетяна Анатоліївна,

кандидат юридичних наук, викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання Харківського національного університету внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ ДЛЯ ВЧИНЕННЯ ДЕЯКИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ

Невід'ємним атрибутом сучасної України є широке впровадження автоматизованих систем управління та зв'язку, що сприяє стрімкому розвитку інформаційної інфраструктури. Всесвітня мережа Інтернет є універсальним засобом обміну інформацією, її переваги беззаперечні, проте, позитивні властивості цього досягнення людства не завжди використовуються з добрими намірами. В Україні невпинно зростає кримінальна активність в інформаційному просторі. Яскравим підтвердженням цього є криміналізація цілого ряду злочинних діянь у сфері використання електронно – обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (розділ XVI Кримінального кодексу України). Проте, безмежні можливості Інтернету використовуються і при вчиненні цілого ряду інших злочинних діянь.

Відповідно до чинного Кримінального законодавства України злочини, передбачені статтями 301, 302 та 303 КК України відносяться до злочинів проти моральності у частині (сфері) статевих стосунків. До вказаних діянь зокрема відносяться – ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів (ст. 301 КК України); створення або утримання місць розпусти і звідництво (ст. 302 КК України); сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією (ст. 303 КК України). Для вчинення цих діянь на сьогоднішній день злочинцями активно використовуються можливості Всесвітньої мережі Інтернет, яка, до речі, є основним джерелом поширення різного роду інформації в сучасному світі.

Так, щодо злочину, передбаченого ст. 301 КК України «ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів», то саме Всесвітня мережа є «вірним помічником» при його вчиненні, адже саме за її допомогою часто виготовляються, збуваються чи розповсюджуються предмети порнографічного характеру. Так, наприклад, педофіли у своїй злочинній діяльності, як правило використовують саме мережу Інтернет, частими клієн-

тами якої є діти. Саме через Інтернет вони знаходять «потенційних жертв» сексуального насильства, яких згодом використовують для створення продукції порнографічного характеру.

За оцінками фонду Internet Watch Foundation (IWF) Україна входить до п'ятірки країн – виробників дитячої порнографії і займає сьоме місце в світі за кількістю Інтернет сайтів, які розповсюджують дитячу порнографію. Зокрема частина Українського контенту дитячої порнографії складає 2% від усіх подібних джерел в Інтернеті [1].

Педофіли засновують Інтернет-клуби дитячої порнографії, колекціонують фільми, фотографії, зображення дітей, обмінюються порнографічною продукцією. Річний обіг ринку дитячої порнографії у світі досягає чотирьох мільярдів євро. За даними фонду Internet Watch Foundation (IWF), 62% інтернет-сайтів, які поширюють дитячу порнографію, розміщено у США, 28% — у Росії і 2% — в Україні (сьоме місце у світі). Україна увійшла в п'ятірку країн – виробників дитячої порнографії та в десятку лідерів з її поширення.

Загалом, згідно із статистичними даними у пошукових системах типу «Гугл», «Яндекс», «Рамблер», «Мета» – до 50 % всіх сайтів містять слова «секс», «порно», «еротика», а найбільш популярними є сайти саме з дитячою порнографією.

В Українському Інтернет – просторі на сьогоднішній день відсутні будь-які обмеження з приводу пошуку та подальшого отримання порнографічних матеріалів, хоча спецпідрозділам управління боротьби з кіберзлочинністю МВС України варто було б звернутись до зарубіжного досвіду із виявлення порнографічних матеріалів у мережі та обмеження доступу до них.

Так, наприклад, Німецькі правоохоронці визначили та постійно оновлюють перелік («чорний список») заборонених запитів, у яких містяться посилання на дитячу порнографію. Законодавець зі свого боку прийняв Закон, яким передбачено можливість провайдерів блокувати DNS – запити, у яких зазначені імена доменів, визначених правоохоронними органами у якості заборонених (ті, що містяться у «чорному списку»).

Можливість Інтернету також «стають в нагоді» при створенні або утриманні місць розпусу і звідництві (ст. 302 КК України). Саме через Інтернет злочинці частіше за все як підшукують приміщення з метою використання для постійного або періодичного

вчинення розпусних дій, так і безпосередньо займаються звідництвом для розпусти.

Про це яскраво свідчать матеріали конкретних кримінальних справ. Наприклад, громадянин З., із метою наживи, в силу своєї роботи маючи цілодобовий доступ до мережі Інтернет, почав займатись звідництвом для розпусти, розміщуючи на сайтах Інтернету анкети від імені осіб жіночої статі з об'явами «запрошуючого» характеру, а саме про надання сексуальних послуг за грошову винагороду, де розміщував фотознімки дівчат, а також вказував номери мобільних телефонів, залишені йому, отримуючи за це винагороду в сумі 100 гривень в день [2].

У іншому випадку підсудна громадянка О., маючи умисел на створення і утримання місця розпусти та звідництва, з метою наживи, винаймала квартиру, де в період часу з 26.03.2009 року по 07.04.2009 року потерпілі особи К., В., А., Ю., та С., надавали платні сексуальні послуги. У вказаний період часу підсудна громадянка О., отримуючи замовлення по мобільному телефону або через Інтернет, неодноразово зводила чоловіків із зазначеними пов'язаними, яким останні надавали платні послуги сексуального характеру. Також підсудна особа О. здійснювала підбір осіб, бажаних скористатись місцем розпусти для отримання сексуальних послуг, шляхом розповсюдження візитних карток та подання оголошення через мережу «Інтернет».

Щодо злочину, передбаченого ст. 303 КК України «Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією», то на практиці нерідкими є випадки, коли за допомогою Інтернету злочинці підшуковують як осіб для надання сексуальних послуг, так і осіб, які будуть користуватись вказаними послугами.

Звернемося знову до матеріалів кримінальних справ. Так, наприклад, громадянин А. на початку травня 2009 року, з метою послідовного забезпечення надання платних сексуальних послуг і отримання за це винагороди, розмістив оголошення в журналах «Афіша», «What's on», «Kyiv Post» та в мережі Інтернет на сайті: www.Top.models та www.kievfeclud.com, де були вказані номери шести мобільних телефонів, які знаходились в його користуванні. Громадянин А., через Інтернет переконував дівчат в доцільності надання сексуальних послуг, що виразилось в роз'ясненні їм, що при наданні сексуальних послуг, а саме: класичного та орального сексу, дівчата зможуть за більш короткий проміжок часу та з меншими зусиллями заробити більше грошей. В результаті чого особи К. та П., та неповнолітні О та Ю., після роз'яснень, наданих

громадянином А., та будучи переконаними в доцільності та легкості надавання сексуальних послуг під час еротичного масажу, були втягнені в заняття проституцією [3].

У іншому випадку, допитана в судовому засіданні підсудна особа К., показала, що вона набрала дівчат для організації надання ними послуг сексуального характеру. Вона надала оголошення про набір дівчат в Інтернеті, де розмістила номер свого мобільного телефону, на який телефонували дівчата, та яким вона пропонувала займатися проституцією. Через Інтернет вона підшукувала клієнтів для дівчат, та орендувала квартиру для надання сексуальних послуг [4].

І таких прикладів із судової практики безліч. Вони наглядно свідчать про те, що величезне досягнення цивілізації – всевітня мережа Інтернет – окрім беззаперечних переваг та здобутків може, нажаль, слугувати засобом вчинення суспільно – небезпечних діянь, тобто злочинів, (зокрема, проти моральності у сфері статевих стосунків) і її безмежні можливості використовуються в злочинних цілях.

Таким чином, вважаємо, що на сьогоднішній день назріла необхідність прийняття законодавчих обмежень щодо окремих користувачів Інтернету та внесення відповідних змін до Кримінального кодексу України у зв'язку із використанням його можливостей в злочинних цілях.

Список використаних джерел:

1.[Електронний ресурс]. – режим доступу [http:// www.crimeresearch.ru/news/23.12.2010/7052/](http://www.crimeresearch.ru/news/23.12.2010/7052/); 2. Вирок Приморського районного суду м. Одеси. від 22 січня 2010 року (Кримінальна справа № 1- 422\2010); 3.Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 28 жовтня 2010 року (Кримінальна справа № 1-250/10); 4. Вирок Печерського районного суду м. Києва від 8 листопада 2010 року (Кримінальна справа № 1-814/1).

Шульга Андрій Михайлович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання Харківського національного університету внутрішніх справ

ТЕОРЕТИЧНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН (ЗЕМЕЛЬНИХ ЗЛОЧИНІВ) ТА ЇХ ОЗНАКИ

Відсутність чіткого теоретичного визначення поняття злочинів у сфері земельних правовідносин не дозволяє окреслити коло суспільно небезпечних діянь, які підпадають під дію кримінально-правових норм предметом яких виступають земельні ресурси (земельні ділянки, землі сільськогосподарського призначення, поверхневий родючий шар ґрунту). Це ускладнює, а у деяких випадках унеможлиблює застосування відповідних кримінально-правових норм на практиці. Для вирішення означеної проблеми вбачається за необхідне через з'ясування ознак злочинів у сфері земельних правовідносин прийти до чіткого визначення поняття цих злочинів.

Відповідно до ч. 1 ст. 11 чинного Кримінального кодексу України (далі КК України), злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Дане визначення поняття злочину є загальним та універсальним, тобто воно застосовується до будь-якого злочинного діяння. Теорією кримінального права виділено такі загальні ознаки злочину: суспільна небезпечність, винність, протиправність, караність [1, С. 46; 2, С. 74; 3, С. 60-61]. Окремі автори поділяють ознаки злочину на обов'язкові та додаткові. До перших відноситься суспільна небезпечність діяння та протиправність, а до других – винність та караність [4, С. 693, 747, 748]. В якості самостійної ознаки пропонується розглядати ще й аморальність [4, С. 752; 5, С. 76]. Але дана ознака вбачається зайвою, тому що будь-яке суспільно небезпечне, винне, протиправне та каране діяння за своєю суттю вже є аморальним. Треба також зазначити, що аморальність притаманна не тільки злочинним діянням, а й будь-яким іншим протиправним, так як порушення закону вже є аморальним.

Загальне визначення поняття злочину це дуже добре, але воно не дозволяє практично застосовувати його щодо конкретних груп злочинних діянь. Всі злочини дійсно, є діяннями суспільно не-

безпечними, вчиненими умисно, необережно або зі змішаною формою вини, всі вони передбачену чинним законом про кримінальну відповідальність, тобто є протиправними і за їх вчинення у санкції статті передбачений вид та розмір покарання, тобто вони є караними. Але ж всі злочини віднесені до певних окремих груп – Розділів Особливої частини чинного КК України. Як відомо, критерієм такого поділу виступає родовий об'єкт злочину.

Від об'єкта злочину треба відрізнити об'єкт кримінально-правової охорони. Об'єктом злочину визнають суспільні відносини проти яких спрямоване посягання і які страждають від злочинного посягання [6, С. 61; 1, С. 69; 2, С. 96; 3, С. 88] або соціальний інтерес [7, С. 56-59], соціальні цінності [8, С. 7], соціальна оболонка [9, С. 81-87], сфери життєдіяльності людини [10, С. 7-11], охоронювані кримінальним правом блага та цінності [11, С. 60], інші соціальні блага та явища. Об'єктом кримінально-правової охорони треба визнавати ті соціальні, економічні та політичні відносини, блага, цінності, що охороняються законом про кримінальну відповідальність від злочинних посягань. До такого об'єкта кримінальний закон відносить права і свободи людини і громадянина, власність, громадський порядок та громадську безпеку, довкілля, конституційний устрій України, відносини по забезпеченню миру і безпеки людства. Тобто, як можна побачити, об'єкт злочину і об'єкт кримінально-правової охорони дещо різні правові категорії, які не можна ототожнювати [12, С. 224-229].

Серед загальних об'єктів кримінально-правової охорони законодавчо закріплене й довкілля. Довкілля або навколишнє природне середовище, як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, підлягає державній охороні [13]. Також державній охороні правовими засобами підлягають природні ресурси як залучені у господарський обіг, так і невикористовувані в народному господарстві в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси. Державній охороні від негативного впливу несприятливої екологічної обстановки підлягають також здоров'я і життя людей.

Серед об'єктів правової охорони присутній такий невід'ємний елемент довкілля – земля. Відповідно до ст. 14 Конституції, земля є основним національним багатством, яке знаходиться під особливою охороною держави. Законом України «Про охорону земель» передбачено, що охорона земель – це система правових, організаційних, економічних, технологічних та інших заходів,

спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення [14]. Тобто, важливість охорони землі як об'єкта довкілля, а також необхідність охорони відносин, що виникають з приводу охорони та раціонального використання цього об'єкта природи є як об'єкта власності і господарювання є очевидною та доведеною законодавчо.

Тому треба зазначити, що поняття злочинних посягань на земельні ресурси має бути визначене наступним чином: злочини у сфері земельних праввідносин (земельні злочини) – це суспільно небезпечні, умисні діяння (дія або бездіяльність), передбачені відповідними статтями Особливої частини чинного КК України, які вчинюються відповідним суб'єктом злочину і посягають на суспільні відносини у сфері охорони, раціонального використання та відтворення земельних ресурсів. Відповідно, ознаками цих злочинів є: суспільна небезпечність, винність (у формі умислу), протиправність та караність, а також об'єкт кримінально-правової охорони. Так, завдяки додатковій ознаки – об'єкт кримінально-правової охорони можна конкретизувати коло суспільно небезпечних діянь, як є земельними злочинами, що дозволить застосовувати відповідні норми до таких діянь.

Список використаних джерел:

1. Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: Учебник / Отв. редактор, профессор Е.Л. Стрельцов. – Х.: ООО «Одиссей», 2007. – 720 с. 2. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., перероблене і доповнене. – Х.: Право, 2010. – 456 с. 3. Кримінальне право України. (Загальна частина): підручник / А.М. Бабенко, Ю.А. Вапсва, В.К. Гришук та ін.; за заг. ред. О.М. Бандурки; МВС України, ХНУВС. – Х.: Вид-во ХНУВС, 2011. – 378 с. 4. Козлов А.П. Понятие преступления. – Спб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. – 819 с. 5. Уголовное право. Часть Общая. – М., 1966. – 439 с. 6. Уголовное право России. Часть Общая и особенная: учебник / М.П. Журавлев и др.; под ред. А.И. Рарога. – 7-е изд., перераб. и доп. – Моск-

ва: Проспект, 2012. – 728 с. 7. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: Навч. посібник. – Харків, 1994. – 76 с. 8. Фесенко Є.В. Кримінально-правовий захист здоров'я населення (коментар законодавства та судової практики). – К.: Істина, 2001. – С.7. 9. Трубников В. М. Новый взгляд на объект преступления / В. М. Трубников // Право і безпека. – 2002. – № 1. – С. 81 – 87. 10. Емельянов В. П. Понятие объекта преступлений в уголовно-правовой науке / В. П. Емельянов // Право і безпека. – 2002. – № 4. – С. 7 – 11. 11. С. Б. Гавриш Кримінально-правова охорона довкілля в Україні (Проблеми теорії, застосування розвитку кримінального законодавства) / Гавриш С. Б. – Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2002. – 633 с. 12. Чеботарьова Г.В. Правопорядок як об'єкт кримінально-правової охорони // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Серия «Юридические науки». Том 21 (60). № 2. 2008 г. С. 224-229. 13. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» // Відомості Верховної Ради України, 1991. – № 41. – Ст. 546. 14. Закон України «Про охорону земель» // Відомості Верховної Ради України, 2003. – № 39. – Ст. 349.

Ященко Андрій Миколайович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології, навчально-наукового інституту права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ОКРЕМИЙ ЗАСІБ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ

Кримінально-правове регулювання – являє собою процес і результат упорядкування суспільних відносин, дезорганізованих фактом вчинення злочинного або зовні схожого на нього діяння. За своєю функціональною сутністю таке регулювання – не що інше, як специфічний вплив на свідомість, волю, почуття і поведінку суб'єктів, які опиняються у сфері кримінально-правової політики [15, с. 48].

Структуру означеного впливу, як відзначають деякі науковці, складає не лише кримінальна відповідальність, а й примусові заходи медичного та виховного характеру, примусове лікування, заохочення за зусилля, спрямовані на захист особи, суспільства та держави шляхом спричинення шкоди зловмисникам. Окреме

місце у цій палітрі займає звільнення від кримінальної відповідальності, котре за своєю природою є самостійним засобом кримінально-правового впливу на суб'єктів злочину. На відміну від наведених засобів, звільнення від кримінальної відповідальності не носить примусового характеру, не деформує правового статусу особи. Воно є м'яким засобом впливу, гуманним за своєю суттю і, за умови правильного застосування, досить ефективним способом впорядкування суспільних відносин [1, с. 61; 15; 16].

У цілому погоджуючись з такою точкою зору, зауважимо, що примусові заходи виховного характеру мають доволі складну правову природу. Останнім часом деякими вітчизняними науковцями звертається увага на те, що, з одного боку, вони дійсно є певним засобом кримінально-правового впливу (коли застосовуються при звільненні від кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 97 КК України). З іншого боку – вони є окремою формою реалізації кримінальної відповідальності (коли застосовуються при звільненні від покарання за ст. 105 КК України). І нарешті, вони є кримінально-правовим засобом впливу, який застосовується до осіб, які до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинили суспільно небезпечні діяння, передбачені Особливою частиною КК України [6, с. 10; 14, с. 713].

Між іншим, подібні думки щодо структури кримінально-правового регулювання розділяються не всіма науковцями. Так, зокрема, деякі дослідники вважають, що звільнення від кримінальної відповідальності не є засобом кримінально-правового впливу, а є окремою формою реалізації кримінальної відповідальності [4, с. 81; 8, с. 29-30]. Обґрунтовуючи таку позицію, її прихильники відзначають, що на стадії притягнення особи до кримінальної відповідальності остання переносить на собі наслідки застосування державного примусу (у разі тримання особи під вартою на підставі ст. 149 КПК України), які, у деяких випадках, є навіть тяжкими, ніж наслідки застосування інших форм кримінальної відповідальності (ч. 4 ст. 74, ч. 1 ст. 75 КК України) або й самих покарань (штраф, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, громадські роботи і т. ін.). Крім того, особи, які були звільненні від кримінальної відповідальності за так званими «нереабілітуючими» підставами не можуть бути прийняті на службу в правоохоронні органи чи суд [12].

Коментуючи вказане висловлення, хотілось би зазначити наступне. Особа, до якої застосовані запобіжні заходи, ще не підлягає кримінальній відповідальності, оскільки вона ще не визнана

судом винною у вчиненні злочину, а лише підозрюється чи обвинувачується в цьому. Запобіжні заходи за своєю юридичною природою є не кримінально-правовими, а кримінально-процесуальними і застосовуються не як реакція держави на вчинений особою злочин, а лише для забезпечення правильного вирішення питання про наявність чи відсутність підстав кримінальної відповідальності [17, с. 30-31]. Тому навряд чи можна в обґрунтування відзначеної позиції покладати можливість застосування до суб'єкта злочину такого запобіжного заходу як взяття під варту.

Звільнення особи від кримінальної відповідальності, підкресливо, здійснюється шляхом винесення постанови про закриття кримінальної справи, тобто порядок такого звільнення не передбачає винесення обвинувального вироку. Отже, передбачена Конституцією та КК України обов'язкова форма державного осуду особи, яка вчинила злочин, тут відсутня. Відповідно, відсутній і сам осуд як той елемент кримінальної відповідальності, без якого вона просто не існує. Відтак, звільнення від кримінальної відповідальності й її реалізація поняття взаємовиключні, адже не можна здійснити (реалізувати) те, що фактично ще не почалося [2, с. 54; 7, с. 28]. Підтримуючи такий підхід О.О. Дудоров стверджує, що звільнення від кримінальної відповідальності – це форма реалізації кримінально-правових норм (охоронних кримінально-правових відносин) поза інститутом кримінальної відповідальності [14, с. 722].

З приводу правових обмежень, які, як зазначають окремі дослідники, зазнає особа після звільнення від відповідальності, відзначимо таке. Згідно ст. 64 Закону України «Про судоустрій і статус судів» від 07.07.2010 р. № 2453-VI на посаду судді не може бути рекомендовані громадяни які мають не зняту чи не погашену судимість [11]. Судимість, як відомо, є правовим наслідком засудження особи вироком суду до кримінального покарання. За своїм змістом вона виражається в такому стані особи, який пов'язаний з певними цивільно-правовими і кримінально-правовими обмеженнями [13, с. 364]. Положення відзначеної статті якраз і є яскравим свідченням цих обмежень. У юридичній літературі відзначається, що особа, судимість якої погашена або знята, в правовому сенсі вважається такою, яка раніше злочину не вчиняла, покарання не відбувала (хоча у обвинувальних вироків і необхідно наводити застереження, на кшталт: обвинувачений був судимий (з перерахуванням статей обвинувачення), однак суди-

мість погашена чи знята). Анульована судимість, таким чином, не повинна породжувати правових наслідків, обмежень прав і свобод людини у сфері конституційних, цивільних, сімейних, трудових та адміністративних правовідносин [19, с. 103]. Отже, із змісту вказаного законодавчого положення можна зробити висновок, що і звільнення від покарання (ч. 4 чи ч. 5 ст. 74 КК України), і, навіть звільнення від кримінальної відповідальності (ст. ст. 45-49 КК України), не може бути перепорою у вирішенні питання про рекомендацію особи на посаду судді. Такий висновок є очевидним, оскільки ці правові явища, в силу своєї юридичної природи, не тягнуть за собою стану судимості взагалі.

З іншого боку, в юридичній літературі відзначається, що навіть анульована у встановленому законом порядку судимість здатна зберігати своє правове значення. В підтвердження цієї тези наводяться положення законів, які регламентують діяльність міліції та прокуратури [19, с. 104]. Звертання до чинної редакції ст. 46 Закону України «Про прокуратуру» від 05.11.1991 р. № 1789-ХІІ [10], дозволяє констатувати, що не можуть бути прийняті на посаду прокурора або слідчого прокуратури особи, які були засуджені за вчинення злочину, за винятком реабілітованих. Згідно ж приписів ст. 17 Закону України «Про міліцію» від 20.12.1990 р. № 565-ХІІ на службу до міліції не може бути прийнята особа, яка була засуджена за злочин вироком суду, який набрав законної сили, або, стосовно якої було винесено рішення про закриття кримінальної справи за nereабілітуючими підставами [9]. Із змісту наведених законодавчих норм, можна зробити висновок, що не лише минуле засудження за вчинення злочину обвинувальним вироком суду (незалежно від наявності або відсутності судимості в силу погашення, зняття чи з інших правових підстав), але й звільнення особи від кримінальної відповідальності є перешкодою у позитивному вирішенні питання про прийняття її на службу до цих правоохоронних органів. Однак, навіть ця обставина не дає підстав, як на наш погляд, будь-яке звільнення від кримінальної відповідальності вважати однією з форм реалізації такої відповідальності. Подібне обмеження, уявляється, можна пояснити тим, що звільнення від кримінальної відповідальності все ж таки здійснюється за «nereабілітуючими» підставами. Отже, звільнення від кримінальної відповідальності, за влучним зауваженням О.О. Дудорова, тягне за собою не кримінально-правові наслідки, подібні до тих, що породжуються постановленням обвинувального вироку суду, а наслідки процесуальні – притягнен-

ня особи як обвинуваченого, обрання запобіжного заходу [5, с. 45], а так само, розвиваючи думку автора, сьогодні і наслідки загально-правові – обмеження, в окремих випадках, при прийнятті на службу в правоохоронні органи. Але тут, хотілось би відзначити, що Комітет Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією 24.02.2012 року ухвалив рішення рекомендувати Верховній Раді України прийняти у другому читанні та в цілому проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» (реєстраційний номер 9473). Згідно цього законопроекту у Законі України «Про міліцію» статтю 17, в контексті розглядуваного питання, пропонується викласти в такій редакції: «...Не може бути прийнята на службу до міліції особа, яка має непогашену або не зняту судимість за вчинення злочину, крім реабілітованої, або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення». У подібний спосіб пропонується викласти і відповідну частину ст. 46 Закону України «Про прокуратуру» [18]. Керівник головного науково-експертного управління В.І. Борденюк, у своєму висновку на цей законопроект, наголошує, що після погашення або зняття судимості особа вважається такою, що її не має, і заборона у прийнятті її на службу (роботу) порушує конституційні положення щодо рівності прав і свобод, недопущення будь-яких привілеїв або обмежень, і права на вільно обрану працю, встановлені статтями 24 та 43 Конституції України відповідно [3]. Подібна думка, як вже було зазначено, знаходить підтримку і серед інших науковців. До цього також варто додати і те, що позиція законодавця щодо обмежень прав людини стосовно осіб, судимість яких була погашена або знята фактично позбавляє сенсу саме існування інституту судимості в кримінальному праві [19, с. 104]. Отже, є всі підстави сподіватися, що у майбутньому раніше застосоване до особи звільнення від кримінальної відповідальності за «нереабілітуючими підставами», до речі, як і звільнення від покарання, не буде перешкодою у позитивному вирішенні питання про прийняття її на службу до вказаних правоохоронних органів. При цьому, ми свідомі того, що практика застосування вказаних майбутніх законодавчих приписів (в тому числі і чинного положення ст. 64 Закону України «Про судоустрій і статус судів»), може свідчити і про інше, а саме про те, що ці правові явища у сукупності з іншими негативними характеристиками особи, мо-

жуть стати на заваді у прийнятті відповідного позитивного рішення щодо її працевлаштування. Однак, це вже інше питання, котре потребує свого окремого наукового дослідження.

Підсумовуючи викладене, таким чином, зазначимо: 1) структуру кримінально-правового впливу складає кримінальна відповідальність, яка знаходить свою реалізацію, зокрема, у чотирьох формах: у засудженні винного без призначення покарання - ч. 4 або ч. 5 ст. 74 КК України; у засудженні винного з призначенням покарання, але зі звільненням від його реального відбування – ст. 75 КК України; у реальному відбуванні призначеного судом покарання; у застосуванні до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру, але звільненні його від покарання – ст. 105; 2) окрім кримінальної відповідальності, до цієї структури входять й інші засоби кримінально-правового впливу, зокрема: примусові заходи медичного та виховного характеру (в контексті ч. 1 ст. 97 КК України), примусове лікування, заохочення у разі вчинення діянь, що зовні схожі із злочином (спричинення шкоди у стані необхідної оборони та при інших обставинах, що виключають злочинність діяння); 3) окреме місце у цій структурі займає такий самостійний засіб кримінально-правового впливу як звільнення від кримінальної відповідальності за нормами Загальної та Особливої частини КК України.

Список використаних джерел:

1. Андрющенко І.М. Звільнення від кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння транспортним засобом [Текст] / І.М. Андрущенко // Наше право. – 2004. - № 2 (2 ч.). – С. 60-66.
2. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності [Текст]: монографія / Ю.В. Баулін. – К.: «Атіка», 2004. – 296 с.
3. Борденюк В.І. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у звязку з прийняттям Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=41806.
4. Давыдова Е.В. Примирение с потерпевшим в уголовном праве [Текст]: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Е.В. Давыдова. – Ставрополь, 2001. – 150 с.
5. Дудоров О. Про конституційність інституту звільнення від кримінальної відповідальності [Текст] / О. Дудоров // Вісник національної академії прокуратури. – 2009. - № 1. – С. 40-48.
6. Єремій Г.О. Звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності [Текст]: Автореф. дис.... канд. юрид.

наук: 12.00.08 / Г.О. Єремій; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2011. – 20 с. 7. Житний О.О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із дійовим каяттям [Текст]: монографія / О.О. Житний. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 152 с. 8. Журавлев М., Журавлева Е. Понятие уголовной ответственности и форм ее реализации [Текст] / М. Журавлев, Е. Журавлева // Уголовное право. – 2005. – № 3. – С. 28-31. 9. Закон України «Про міліцію» від 20.12.1990 р. № 565-XII [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws>. 10. Закон України «Про прокуратуру» від 05.11.1991 р. № 1789-XII [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws>. 11. Закон України «Про судючий та статус суддів» від 07.07.2010 р. № 2453-VI [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws>. 12. Колб О.Г., Журавська З.В. Про форми кримінальної відповідальності [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr/pravo/2009_2/files/pravo_02_09_Kolb_Zuravska.pdf. – Заголовок з екрана. 13. Кримінальне право України: Загальна частина [Текст]: підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ-Харків: «Юрінком Інтер-Право», 2002. – 416 с. 14. Кримінальне право. Загальна частина [Текст]: підручник / За ред. А.С. Беніцького, В.С. Гуславського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. – К.: «Істина», 2011. – 1112 с. 15. Куц В.М. Деякі аспекти вдосконалення національної кримінально-правової політики [Текст] / В.М. Куц / Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми: Матеріали міжнародної наукової конференції, Донецьк, 17-18 листопада 2006 р. – Донецьк: ДЮІ ЛДУВС, 2006. – С. 47-52. 16. Куц В.М. Новий погляд на предмет та метод кримінального права [Текст] / В.М. Куц // Наукові записки Харківського економіко-правового університету. – 2004. – № 1. – С. 56-64. 17. Наден О.В. Спеціальні види звільнення особи від кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів [Текст]: монографія / О.В. Наден. – Х.: «Право», 2003. – 224 с. 18. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» для повторного читання [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=418

06. 19. Расюк А.О. Судимість та правові наслідки її реалізації [Текст] / А.О. Расюк // Вісник академії адвокатури України. – 2009. - № 2 (15). – С. 102-108.

Андрющенко Ірина Миколаївна,
здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ: ЗЛОЧИН ПРОТИ ТРАНСПОРТНОЇ БЕЗПЕКИ ЧИ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ?

Вперше кримінальну відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом в Україні було запроваджено в 1968 році. Саме тоді до Кримінального кодексу УРСР 1960-го року було включено статтю 215-3 «Угон автотранспортних засобів». Введення зазначеної кримінально-правової норми обумовлювалося підвищенням ролі транспортних засобів в економічному розвитку країни та значним збільшенням у зв'язку з цим парку машин, мотоциклів, інших транспортних засобів. За вказаних умов зростаюча кількість угонів транспортних засобів почала суттєво загрожувати суспільству. При цьому заходи адміністративно-правового впливу ефективного результату не давали.

Оскільки законодавець розмістив статтю 215-3 у главі «Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку й здоров'я населення», основним безпосереднім об'єктом цього злочину визнавалися громадський порядок та громадська безпека. Суспільна небезпечність злочину, з погляду законодавця, полягала в тому, що порушувався порядок використання транспортного засобу та створювалися умови для порушення правил безпеки руху. Підтримувала цю позицію й кримінально-правова доктрина. В літературі того періоду зазначалося, що небезпечність цього злочину полягає в тому, що зловмисники своїми діями порушують громадський порядок та громадську безпеку, оскільки часто діють у стані алкогольного сп'яніння або, не маючи досвіду керування, що призводить до аварій, наїздів на людей та інших небезпечних наслідків. При цьому власність визнавалася додатковим об'єктом кримінально-правової охорони.

З метою вдосконалення кримінального законодавства та посилення протидії названим злочинам, Верховна Рада України 21 вересня 2000 року відповідним законом змінила редакцію ст. 215-

З Кримінального кодексу України (далі – КК). Відтоді вона отримала назву «Незаконне заволодіння транспортним засобом із будь-якою метою». Під незаконним заволодінням транспортним засобом у цій статті розумілося навмисне з якою-небудь метою протиправне вилучення будь-яким способом транспортного засобу у власника або користувача всупереч їх волі.

Нове формулювання диспозиції ст. 215-3 КК обумовлювалося зміною криміногенної ситуації в країні, зокрема різким збільшенням незаконних заволодінь транспортними засобами і зміною спрямованості таких злочинів: транспортні засоби переважно стали звертатися на користь інших осіб безповоротно, що спричиняло значну майнову шкоду потерпілим.

На нашу думку, вже тоді доцільно було не обмежуватися редакційними змінами кримінально-правової норми, а визнати незаконне заволодіння транспортним засобом злочином проти власності. Суспільна небезпечність незаконного заволодіння транспортним засобом перш за все полягає в тому, що зловмисник частково або повністю унеможливорює реалізацію потерпілим свого права власності на транспортний засіб, тобто порушує його право володіти, користуватись й розпоряджатись цим видом майна. Звідси, власність і слід визнавати основним безпосереднім об'єктом цього злочину. Крім того, саме власність страждає у всіх випадках незаконного заволодіння транспортним засобом, а транспортна безпека - лише періодично. Вже цього достатньо, щоб не визнавати її основним безпосереднім об'єктом злочину. Транспортна безпека є додатковим, причому факультативним його об'єктом, а тому виникає сумнів щодо правильності віднесення незаконного заволодіння чужим майном до числа так званих „транспортних” злочинів. Сучасна слідчо-судова практика свідчить, що чужим транспортним засобом, яким незаконно заволодів злочинець, через деякий час починає керувати особа, яка легально його придбала, тобто ця особа з погляду участі в дорожньому русі нічим не відрізняється від інших його учасників. Так, за матеріалами однієї з кримінальних справ група шахраїв відкрила у м. Харкові комісійний магазин, через який продавала отримані шляхом обману довірливих комітентів їх престижні автомобілі іноземного виробництва, які здавалися на комісію. Виникає риторичне запитання, яким чином у цьому випадку порушувалася безпека дорожнього руху?

Деякі дослідники ще під час дії попереднього Кримінального кодексу мимоволі відносили цей злочин до числа майнових. Мо-

жна було зустріти відповідні підрозділи підручників з назвою „Злочини проти безпеки функціонування транспорту і права власності на транспортні засоби”. Давно доведено, що вибір тієї або іншої концепції об’єкта злочину не є справою смаку дослідника, тому що в кінцевому рахунку будь-яка концепція буде науковою лише тоді, коли вона відіб’є реальні зв’язки та буде служити практиці. Пануюча нині концепція об’єкта незаконного заволодіння транспортним засобом, офіційним відображенням якої є місцезнаходження ст. 289 в системі Особливої частини КК України, навряд чи відбиває реальну сутність цього злочину.

Викладене дозволяє зробити висновок, що основним безпосереднім об’єктом злочину, який передбачено статтею 289 КК «Незаконне заволодіння транспортним засобом», є не безпека руху й експлуатації транспорту, а власність. Транспортна безпека виступає лише додатковим факультативним об’єктом цього злочину поруч з іншими цінностями – особистою безпекою, здоров’ям. Отже на поставлене у назві тез запитання відповідь очевидна: це діяння є злочином проти власності, а не проти транспортної безпеки. Законодавцеві пора усвідомити це та привести КК України у відповідність цьому незаперечному факту.

Бараксанов Євгеній Олександрович,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

ПОГРОЗА ЩОДО СУДДІ, НАРОДНОГО ЗАСІДАТЕЛЯ ЧИ ПРИСЯЖНОГО ЯК ФОРМА ПРОТИПРАВНОГО ВТРУЧАННЯ У ДІЯЛЬНІСТЬ ОСІБ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ПРАВОСУДДЯ

Погроза щодо судді, народного засідателя чи присяжного як форма протиправного втручання у діяльність осіб, які здійснюють правосуддя – це завжди активна поведінка, яка пов’язана з діяльністю суду по розгляду справ. Стосовно змісту поняття погрози в юридичній літературі існує чимало суджень. Деякі вчені розглядають погрозу виключно як вид психічного насилля над особистістю [1, с. 54].

У науці кримінального права дискутується питання щодо реальності як об’єктивної ознаки погрози в контексті ст. 377 Кримінального кодексу України. Реальність погрози оцінюється з урахуванням різних обставин. На обов’язковість такої ознаки вказував М.С. Таганцев: «Погроза є кримінально караною через те за-

непокоєння, хвилювання, яке вона вчиняє особі, якій погрожують» [2, с. 292].

Прихильники цієї позиції вважають, що основним із показників реальності погрози є її сприйняття потерпілою особою як реальної, а відмова від ознаки реальності погрози в даному складі злочину робить практично неможливим відмежування злочину від пустої балаканини. Якщо у потерпілої особи немає достатніх підстав боятися реального здійснення погрози, то така погроза не здатна вплинути на поведінку особи, котра здійснює правосуддя. Науковці підкреслюють: у випадках, коли погроза з причин, що не залежать від особи, яка не була або не могла бути сприйнята як така особою, котрій адресована, якщо вона не усвідомлює суспільно небезпечний характер дій особи, що погрожує, наявний замах на злочин [3, с. 12].

Також існують й інші позиції. Зокрема, С.В. Бородін, П.С. Матишевський, А.А. Піонтковський допускають існування погрози як форми виявлення умислу. Не згодні з такою точкою зору і вважають, що погроза не може визнаватися формою виявлення наміру, Н.Ф. Кузнєцова, Н.Д. Дурманов, А.В. Наумов. На підтвердження своєї позиції С.В. Бородін зазначав, що з умисних убивств більш 1/3 складають ті, яким передувало виявлення наміру на здійснення вбивства у формі погроз.

При вирішенні даної проблеми, приєднуючись до поглядів науковців, вважаємо за доцільне враховувати специфіку правовідносин, у рамках яких діють потерпілий і суб'єкт злочину, передбаченого ст. 377 КК. Суддя, народний засідатель, присяжний зобов'язані діяти в рамках закону при здійсненні своєї компетенції. Порушення ними закону, визнане суспільно небезпечним, тягне кримінальну відповідальність. Те ж стосується представників іншої сторони відносин. Зокрема, закон передбачає широке коло процесуальних прав, що надають підсудному можливість реалізувати своє конституційне право на захист, або іншій особі, яка вважає, що діями посадових осіб суду заподіяно шкоду якоюсь з її інтересів, порушене право, звернутися за їхнім відновленням у відповідний державний орган.

Відповідальність за ст. 377 КК України настає лише за умов, якщо діяльність потерпілого щодо здійснення правосуддя мала законний характер. Приєднуюсь до погляду, що загалом повинна передбачатися відповідальність не за будь-яку погрозу стосовно суддів у зв'язку зі здійсненням діяльності з відправлення правосуддя, а лише за погрозу, що супроводжується вимогами припи-

нити або змінити подібну діяльність з метою недопущення її, перешкоджання їй чи з мотивів помсти за таку законну діяльність [4, с.71-78].

Немає єдності думок у криміналістів також стосовно моменту, коли погроза являє собою закінчений злочин. Одні вчені вважають, що з моменту, «коли висловлена погроза», інші - «з моменту виявлення ззовні наміру», «в момент висловлення погрози», «з моменту доведення погрози до відома потерпілого». Окремі вчені висловлюють спірну і невизначену позицію щодо моменту закінчення даного злочину – «з моменту висловлення погрози і сприйняття її потерпілим». Така позиція є не досить слушною, адже хоч і у більшості випадків момент висловлення погрози та її сприйняття потерпілим збігаються, однак трапляються й погрози, висловлювані особою за відсутності потерпілого, що виражаються в письмовому виді або через Інтернет. У таких випадках є очевидний розрив у часі вираження погрози і моментом сприйняття її потерпілим [5, с. 138].

Таким чином, можна зробити висновок, що основним із показників реальності погрози є її сприйняття потерпілою особою як реальної. У рамках ст.377 КК України відповідальність настає і за погрозу, що має характер виявлення наміру, і за погрозу, висловлювану з метою примусу судді, народного засідателя, присяжного до зміни її поведінки в інтересах винного, тобто погрозу, що є психічним насильством.

Список використаних джерел:

1. Борисов В.И., Куц В.Н. Преступления против жизни и здоровья: вопросы квалификации. – Х., 1995. – С.64; Костров Л.В. О содержании угроз в уголовном законе // Весник МГУ. – Серия «Право». – 1970. - №4. –104 с. 2. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. – Т.1. – М., 1994. – 380 с. 3. Крашениников А.А. Угроза в уголовном праве России: Автореф. дис. канд. юр.наук. – М., 2002. – 24 с. 4. Кваша О.О. Кримінальна відповідальність за погрозу або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного: Судоустрій і судочинство в Україні // Юридичний науково-практичний журнал. – 2007. - №2. –С.145. 5. Кваша О.О. Обективні ознаки погрози щодо судді, народного засідателя чи присяжного передбачені у ст.377 Кримінального кодексу України: Часопис Київського університета права. – 2006. - №3. – 184 с.

Гладкова Євгенія Олексіївна,
здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

КРИМІНОГЕННІ ФАКТОРИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРАЦІВНИКІВ ОВС

Працівники органів внутрішніх справ виступають гарантом безпеки та спокою для населення нашої країни, сумлінним виконанням своїх службових обов'язків вони забезпечують ефективне функціонування механізму захисту особи, її життя, честі, гідності, законних прав та інтересів усіх суб'єктів правовідносин незалежно від їхнього статусу. Зростання рівня злочинності впливає на небезпеку для життя та здоров'я працівників органів внутрішніх справ, тому постає питання про забезпечення безпеки працівників правоохоронних органів, наділення їх правовим та суспільно-соціальним захистом.

Для того щоб організувати ефективну систему протидії злочинності неможливо без з'ясування того, які ж фактори і як саме впливають на її виникнення та зміни. Природа злочинності є динамічним феноменом, який включений до складно-організованої соціальної системи, де переплітаються численні чинники об'єктивного та суб'єктивного характеру, існують певні тенденції і закономірності розвитку як системи в цілому, так і окремих складових. Злочинність є проявом найбільш гострих протиріч у механізмі суспільного життя, виникає необхідність дослідження всієї різноманітності явищ і станів, які роблять можливим виникнення, існування і загострення зазначених протиріч [1. - С. 59-60].

Злочинність, як система антисуспільних людських вчинків детермінуються багатьма факторами, вона зазнає впливу різних соціальних виявів і процесів, які певним чином підтримують або, навпаки, придушують злочинність.

Традиційно вчені-кримінологи розглядають причини та умови злочинності, як основні детермінанти злочинів та злочинності взагалі. На сьогодні цей погляд є застарілим. Сучасні вчені, юристи-кримінологи розглядають весь спектр соціальних явищ із позицій факторного аналізу та вважають доцільним вживати категорії «детермінанти» або «фактори» злочинності як такі, що об'єднують всі види детермінаційних зв'язків. Під терміном «фактор» розуміють рушійну силу якого-небудь явища, тобто всі соціальні явища й процеси, з якими злочинність пов'язана і взаємо-

діє, які мають будь-яке детермінуюче та причинно-наслідкове значення, для пояснення того, що її породжує, визначає, зумовлює. Отже, криміногенними факторами є родові поняття, яке включає в себе всі види криміногенної детермінації.

Злочинність розглядається як відносно самостійна, динамічна, ймовірна соціальна система, елементами якої є конкретні злочини (індивідуальні злочинні акти), а також окремі їх види, об'єднані в групи. Конкретний злочинний акт, окремий вид (група) злочинів і злочинність взагалі – поняття хоч якісно й однопорядкові, але не тотожні. Вони знаходяться в діалектичному зв'язку між собою як окреме, особливе і загальне (всеохоплююче). Тому стосовно системи злочинності на рівні загального й особливого (окремі групи злочинів) необхідно вирізняти криміногенні фактори та їх групи. На рівні конкретного злочину (окреме) можна й необхідно встановлювати причинно-наслідкові (причини, умови, конкретні життєві ситуації та інші впливи на особистість з боку зовнішнього оточення). Така точка зору знайшла відбиття і в чинному законодавстві [2. – С. 155]. Криміногенні фактори об'єднані в певні групи, класифікації яких представлені різними дослідниками-кримінологами. Певна річ групи факторів різняться за детермінуючим значенням. Так економічні, соціальні й суспільно-психологічні, мають причинно-слідчий зв'язок і злочинністю. Кримінально-політичні, організаційно-управлінські, правові, медичні, технічні фактори також можуть впливати на злочинність, але не породжують її. Вони впливають на збереження, існування й відтворення злочинності в суспільстві, тому їх відносять до умов злочинності.

Протягом 2011 року від рук злочинців загинуло 34 працівники органів внутрішніх справ, всього ж стали потерпілими від злочинів 1240 працівники ОВС, у тому числі 85 жінок.

Соціально-економічна, політична та криміногенна ситуація, що склалася у суспільстві, значно ускладнила умови професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ, підвищила ступінь професійного ризику. Що ще більш загострило проблему життєдіяльності працівників органів внутрішніх справ. Враховуючи важливість цієї проблеми, у директивних вказівках та вимогах колеги МВС України, керівництва міністерства неодноразово підкреслювалось безумовність пріоритету життя і здоров'я особового складу над будь-якими інтересами чи завданнями оперативно-службової діяльності.

Кожний день працівників міліції спіткають екстремальні ситуації, які так би мовити екзамнують їх, а також інших учасників подій. Працівники міліції повинні бути орієнтовані на поєднання рішуче виконаних службових обов'язків щодо припинення правопорушень та надання допомоги населенню. Працівники органів внутрішніх справ завжди повинні виявляти правдивість і принциповість, уникати знервованості, зайвих силових дій, зберігаючи готовність залагоджувати самостійно конфліктні ситуації, зобов'язані застосовувати як правові, так і моральні сторони реагування при виконанні своїх обов'язків.

Конфліктні ситуації, які провокують злочинці характеризуються різноманітними криміногенними факторами, особливостями, яких є поява наміру, а не ситуативність вчинення злочину, також психологічний стан особи, яка скоює злочин.

Сутички між обома сторонами конфлікту, можуть бути спровоковані неналежним виконанням службових обов'язків зі сторони працівника органів внутрішніх справ та аморальною поведінкою з іншого боку.

Специфіка діяльності працівників міліції зумовлює наявність багатоваріантних конфліктних ситуацій. Владність повноважень, якими наділені співробітники ОВС, необхідність застосування заходів примусу з метою ефективної боротьби з кримінальною злочинністю, умови постійної двосторонньої боротьби, інші антагоністичні умови діяльності ОВС є основним джерелом будь-яких конфліктних ситуацій, що мають місце в діяльності більшості працівників міліції [3. – С. 236].

Головними детермінантами злочинів проти працівників правоохоронних органів є особа, яка є захисником правопорядку, виконання ним своїх службових обов'язків, які є причиною криміногенного конфлікту, умовою є попадання особи та її противоправної поведінки в поле зору співробітника міліції. Виконання службових обов'язків працівників міліції є перешкодою для реалізації противоправних цілей з боку іншої сторони.

Сторонами конфлікту виступають з одного боку працівник органів внутрішніх справ та виконання службових обов'язків, з іншого особа, яка своїми антигромадськими, антизаконними діями намагається задовольнити свої потреби. Задоволення власних потреб є умовою, незаконними діями є причиною застосування передбачених в законному порядку службових обов'язків, відносно певної особи співробітником міліції, де виникає конфлікт.

Проблема злочинних посягань стосовно працівників ОВС відноситься до категорії актуальних, вивчення умов, причин та факторів, які сприяють вчиненню подібних злочинів є важливою умовою профілактики, попередження та зупинення розпочатих злочинів проти працівників органів внутрішніх справ.

Для того щоб боротьба із злочинністю, мала позитивні результати, необхідно не тільки знати причини її появи, а також мотиви злочинної поведінки.

Зробимо наступні такі висновки:

1. Детермінантами злочинів проти працівників органів внутрішніх справ є об'єктивні й суб'єктивні фактори економічного, політичного, ідеологічного, культурного, морально-психологічного, соціального, соціально-біологічного, правового характеру.

2. Значна роль у вчиненні правопорушень і злочинів проти працівників органів внутрішніх справ належить міжособистісним відносинам, які відбуваються на конфліктній основі.

3. Низький рівень впливу та авторитету працівників міліції серед населення.

Посягання та замах на особистість працівників міліції – це не тільки посягання на їх основні права, як і права будь-якої людини; одночасно це і посягання на безпеку всього суспільства [4. – С. 28-37].

Список використаних джерел:

1. Кримінологія: (Загальна частина): навчальний посібник/ Кол. Авторів Блага А.Б., Богатирьов І.Г., Давиденко Л.М. та ін.; за заг. ред.. О.М. Бандурки. – Харків: Вид-во ХНУВС, 2010. – 240 с. 2. Пивоваров В.В. Питання детермінації та відтворення злочинності. Проблеми злочинності: Республіканський міжвідомчий науковий збірник. – Харків, 2000. – Випуск 43. – 156 с. 3. Основы конфликтологии: Учебное пособие / Под ред. В.Н. Кудрявцева. – М., 1997. – 200 с. 4. Дмитренко Ю.П. Проблеми соціального захисту працівників правоохоронних органів: Наукові розробки Академії – вдосконалення практичної діяльності та підготовки кадрів органів внутрішніх справ /За результатами науково-дослідних робіт у 1993 році): Матеріали науково-практичної конференції /Київ, 1-2 лютого 1994 р.) /МВС України; УАВС; Відп. ред. А.П. Закалюк. – Київ, 1994. - С. 107-109.

Гуня Іван Іванович,
викладач Донбаського державного технічного університету

НАСИЛЬНИЦЬКІ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ: ПОНЯТТЯ ОЗНАКИ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРИРОДА

Насильницькими злочинами проти власності є передбачені розділом VI Особливої частини КК України корисливі злочини, які полягають у негайному чи відтермінованому заволодінні чужим майном або правом на нього із застосуванням фізичного чи психічного насильства, вчинені з прямим умислом загальним суб'єктом злочину, який досяг 14 - річного віку.

Цим злочинам притаманні наступні ознаки об'єктивного характеру:

а) їх основним безпосереднім об'єктом виступає власність відповідної форми як економіко-правове явище, тобто стан правомірної присвоєності майна уповноваженим суб'єктом, який забезпечує йому можливість легального володіння, користування та розпорядження ним;

б) додатковими об'єктами цих злочинів є певні цінності, які входять до структури особистості (здоров'я, фізична або психічна недоторканність, особиста свобода тощо), а тому вчинення цих посягань завжди пов'язане із заподіянням фізичної чи психічної шкоди потерпілому;

в) предметами цих злочинів є: у сфері основного об'єкта - нерухоме чи рухоме майно або право на нього, а у сфері додаткового об'єкта - фізична особа (людина), яка зазнає насильства;

г) об'єктивну сторону насильницьких злочинів проти власності (механізм посягання на відповідні об'єкти кримінально-правової охорони) утворюють: протиправний, суспільно небезпечний вплив злочинця на потерпілу особу, який завжди здійснюється супротив волі останньої і полягає в застосуванні або використанні фізичної чи психічної сили (насильство) з метою заволодіння чужим майном чи правом на майно.

Насильницькі злочини проти власності характеризуються наступними ознаками суб'єктивного характеру:

- а) наявність прямого умислу на вчинення злочинного діяння;
- б) корисливі мотив та мета вчинення злочинного діяння;
- в) загальний суб'єкт злочину, який досяг на момент його вчинення 14-річного віку.

За своєю кримінально-правовою природою насильницькі

злочини проти власності є негайним або відтермінованим насильницьким заволодінням чужим майном; відповідно видами насильницького заволодіння чужим майном є: 1) негайне насильницьке заволодіння чужим майном, до якого відносяться насильницький грабіж та розбій; 2) відтерміноване насильницьке заволодіння чужим майном, яке представлено в чинному КК України вимаганням.

З огляду на те, що спонукати потерпілого до негайного задоволення злочинних майнових вимог може не лише фізичне насильство та погроза таким насильством, але й інші діяння, такі як знищення чи пошкодження чужого майна, погроза знищенням чи пошкодженням майна або розголошенням певних відомостей, останні також доцільно включити до складу насильницького грабежу та розбою.

З урахуванням вище зазначеного пропонується наступне визначення *насильницького грабежу*: це – застосування з метою негайного заволодіння чужим майном або правом на майно насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я іншої людини або знищення чи пошкодження з цією метою чужого майна що завдало майновій шкоди у значних розмірах або погроза такими діями чи розголошенням небажаних для потерпілого відомостей з такою метою

Задля посилення кримінальної відповідальності за насильницький грабіж, а також підвищення ефективності відповідної кримінально-правової норми є доцільним визнання його злочином із формальним складом та виокремлення в самостійну статтю закону про кримінальну відповідальність.

Не повною мірою відповідає сутності розбою законодавче визначення й цього злочину. Сьогодні розбій фактично переступив межу нападу, тому вказівку на нього доцільно виключити з теоретичної та законодавчої дефініції цього злочину, а його предметом слід визнати рухоме та нерухоме майно, а також право на майно. Вирішальне значення для з'ясування сутності розбою має не лише тяжкість насильства, а й момент реального чи передбачуваного заволодіння чужим майном. При вчиненні розбою має місце чи передбачається негайне, тобто, таке, що відбувається в момент застосування фізичного чи психічного насильства, заволодіння чужим майном. При цьому час передбачуваної реалізації погрози значення не має: зловмисник може погрожувати як негайним застосуванням фізичного насильства, знищенням чи пошкодженням чужого майна, так і майбутнім.

У порівнянні з насильницьким грабежем і розбоєм меншим ступенем суспільної небезпечності характеризується *вимагання*, що потрібно враховувати при визначенні відповідальності за його вчинення. Тому потребує уточнень законодавче визначення цього злочину та санкцій за його вчинення. Зокрема, частину 1 ст. 189 КК України після слів «вимога передачі» слід доповнити словами «в майбутньому». Це забезпечить точне відображення сутності вимагання в тексті закону та полегшить його відмежування від насильницького грабежу та розбою як проявів негайного заволодіння чужим майном.

Предметом у складі вимагання є чуже майно та право на таке майно (у сфері основного об'єкта). Дії майнового характеру, не можуть бути предметом заволодіння, тому їх слід виключити із складу вимагання, а примушування до вчинення таких дій слід кваліфікувати як злочин проти особистості. Предметом вимагання у сфері додаткових об'єктів цього злочину виступає людина, яка зазнає злочинного насильницького впливу.

Смельянов Максим Вячеславович,
здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

ШАХРАЙСТВО ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

Вирішенню питань кримінально-правової характеристики шахрайства приділяли увагу багато вітчизняних та зарубіжних вчених. Однак ці роботи здебільшого були присвячені кримінальної відповідальності за шахрайство як злочин проти власності, передбачений ст.190 КК України, або за шахрайство з фінансовими ресурсами, передбачене ст.222 КК України. Проте кримінальний кодекс України встановлює відповідальність за шахрайство у кількох статтях, що містяться у різних розділах Особливої частини КК. Інші види шахрайства, за які прямо встановлюється відповідальність у статтях 262, 308, 312, 313, 357, 410 КК України, є спеціальними видами шахрайства. Крім того, ст.289 КК, яка передбачає відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом, охоплює своїми ознаками заволодіння транспортним засобом шляхом шахрайства.

Шахрайство полягає у протиправному заволодінні чужим майном або придбанні права на майно шляхом обману потерпілого чи зловживання його довірою і відзначається тим, що особа,

у віданні або під охороною якої знаходиться майно, сама передає таке майно винному вважаючи, що поступає вірно. Особливістю шахрайства є те, що шахрай викликає у потерпілого спонукання, бажання передати йому майно чи уступити право на майно. Введений в оману, потерпілий сам добровільно передає винному майно чи право на нього.

Водночас у літературі підкреслюється, що хоча добровільність передачі майна чи права на нього є обов'язковою ознакою шахрайства, але ця добровільність, по суті, є фіктивною, адже володілець майна діє під впливом обману і легковажної довірливості.

Способами вчинення шахрайства є обман чи зловживання довірою.

Під обманом слід розуміти повідомлення неправдивих відомостей або свідоме приховування, замовчування певних обставин, повідомлення про які було обов'язковим і мало суттєве значення для поведінки потерпілого. В навчальній літературі обман поділяють на активний (у формі активної поведінки) і пасивний (вчинений шляхом бездіяльності, замовчування обставин, повідомлення про які було обов'язковим). Обман у формі активної поведінки поділяють на словесний (вербальний) і обман дією.

Зловживання довірою – це недобросовісне використання довіри з боку власника чи іншої особи, у віданні котрої знаходиться майно. До найбільш поширених випадків шахрайства, вчиненого шляхом зловживання довірою, належать отримання кредиту, попередньої оплати за товари чи виконання робіт, укладення договору, позики тощо без наміру повернути отримані кошти чи інші матеріальні цінності, виконати відповідну роботу, повернути борг. Тобто отримання майна з умовою виконання якогонебудь зобов'язання може бути кваліфіковане як шахрайство лише у тому разі, коли винна особа ще в момент заволодіння цим майном мала на меті його привласнити, не виконуючи зобов'язання.

Шахрайство треба відрізнити від інших випадків заволодіння майном або правом на майно шляхом обману чи зловживання довірою. Відмінність між ними полягає в тому, що при шахрайстві обман є засобом заволодіння майном чи правом на майно, а не засобом доступу до майна або його утримання. Тому не є шахрайством обман чи зловживання довірою з метою доступу до матеріальних цінностей і наступне таємне або відкрите заволодіння. Такі дії кваліфікуються відповідно як крадіжка, грабіж або розбій. Так само не вважається шахрайством заволодіння шляхом обману

майном, яке було ввірене винному для перевезення чи зберігання, і залежно від особливостей суб'єкта такі злочини кваліфікуються як крадіжка або привласнення.

За способом вчинення злочину (обман чи зловживання довірою) шахрайство є дуже схожим з таким передбаченим ст.192 КК України злочинном, як заподіяння майнової шкоди шляхом обману чи зловживання довірою.

Заподіяння майнової шкоди без ознак шахрайства може здійснюватися у таких формах:

1. Незаконне використання майна, яке було ввірене власником винній особі для виконання будь-яких зобов'язань за законом

2. Ухилення від оплати обов'язкових платежів

3. Обернення винною особою на свою користь або користь інших осіб платежів, які повинні були надійти до майнових фондів власника в порядку оплати за надані послуги.

Відповідно до кримінального кодексу України відповідальність за шахрайство встановлюється також в інших статтях: 262, 308, 312, 313, 357, 410 КК України, тобто передбачені тут склади шахрайства є спеціальними нормами щодо загальної норми, яка має місце у ст.190 КК України

Також слід мати на увазі, що ст.289 КК, яка встановлює відповідальність за незаконне заволодіння транспортним, охоплює своїми ознаками заволодіння транспортним засобом шляхом шахрайства, тому в цій частині є також спеціальною нормою щодо ст.190 КК України.

Особливістю діянь, передбачених вказаними спеціальними нормами, є не тільки те, що вони вчинюються з метою заволодіння шляхом обману чи зловживання довірою спеціальним майном або іншими предметами спеціального призначення, але й те, що вони можуть вчинятися не тільки з корисливих мотивів.

Особливим видом шахрайства відповідно до КК України є передбачене ст.222 КК шахрайство з фінансовими ресурсами.

На відміну від вищерозглянутих складів шахрайства, склад шахрайства з фінансовими ресурсами не містить ознак заволодіння будь-яким майном, навпаки, відповідно до його ознак зміст «шахрайства» включає лише надання неправдивої інформації при відсутності ознак злочину проти власності. Такий зміст складу злочину, передбаченого ст.222 КК, викликає сумнів у доцільності і коректності використання у назві статті терміна «шахрайство», оскільки навряд чи такі дії можна віднести до шахрайства у традиційному його розумінні.

На підставі викладеного слід зробити висновок, що відповідно до положень чинного КК України шахрайство можна розглядати у трьох розуміннях – вузькому (власному), широкому та найбільш широкому. Шахрайство у вузькому (власному) розумінні включає заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою і передбачається ст.190 КК; шахрайство у широкому розумінні включає також заволодіння спеціальним майном та іншими предметами спеціального призначення, що передбачено ст. 262, 289, 308, 312, 313, 357, 410 КК; шахрайство у найбільш широкому розумінні включає також шахрайство з фінансовими ресурсами, яке передбачене ст. 222 КК України.

Залеская Анастасия Сергеевна,

соискатель Харьковского национального университета внутренних дел

МОТИВ КАК ПРИЗНАК, ХАРАКТЕРИЗУЮЩИЙ СУБЪЕКТИВНУЮ СТОРОНУ НАРУШЕНИЯ ПРАВА НА ПОЛУЧЕНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Действующее украинское законодательство хотя и оперирует понятием «мотив», определение ему не дает. Существует лишь теоретическое понимание мотива как побуждения к совершению общественно опасного деяния. Так определяли мотив, например, Владимирова Л.Е. (мотив – внутреннее побуждение к совершению общественно опасного деяния)[2, с. 87], Гольдинер В.Д. (мотив – это отраженная в человеческом сознании и эмоционально пережитая потребность, служащая исходным побуждением к общественно опасному действию или бездействию) [4, с. 42], Викторова Б.А. и Волков Б.С. (мотив – побуждение, которым руководствовалось лицо при совершении преступного деяния) [1, с. 15; 3, с. 6], Савченко А.В. (мотив является движущей силой преступного деяния, его внутренним источником; преступление – это лишь форма выражения и объективации мотива субъекта)[5, 21].

В качестве обобщенного варианта определения мотива можно предложить следующий: *мотив преступления* – это внутреннее побуждение, вызванное потребностью, интересом, особенностями психологии и физиологии лица, которое подтолкнуло его к совершению именно общественно опасного деяния – преступления – для их удовлетворения.

Диспозиция статьи 183 Уголовного кодекса, предусматривающая ответственность за нарушение права на получение образования, не предполагает наличие какого-либо обязательного мотива как субъективного признака состава данного преступления. Однако, установление и доказывание мотива обязательно в процессе рассмотрения каждого уголовного дела, исходя из положений статьи 64 Уголовно-процессуального кодекса Украины, поскольку мотив имеет значение для разграничения смежных составов, правильной квалификации преступления, установления степени виновности лица и так далее. Более того, как отмечал Владимиров Л.Е., «...преступление, мотив которого не разъяснен, остается загадочным... мотив... служит весьма часто ключом для разъяснения душевной нормальности или ненормальности поддудимого» [2, с. 88].

Мотивы преступлений могут быть совершенно различными: корыстные, хулиганские, в связи с деятельностью потерпевшего, личные, трусость, малодушие, месть – этот перечень далеко не окончательный и не полный. По сути, мотив, возникающий в каждом конкретном случае, по-своему уникален. Как отмечал Волков Б.С., мотив определяет деятельность, но и сам определяется деятельностью; и, как правило, чем сложнее деятельность, тем сложнее и мотив, ее побуждающий [3, с. 7]. Таким образом, поскольку нарушение права на получение образования – преступление с достаточно сложной объективной стороной, то и мотив такого преступления может быть сложным, и поэтому в каждом конкретном случае необходимо тщательно подходить к его установлению.

Так, возможными вариантами мотивов нарушения права на получение образования могут быть следующие:

1. Корысть – может иметь место как при реализации деяния в форме незаконного отказа в принятии в учебное заведение любой формы собственности (например, наличие у виновного лица материальной заинтересованности в принятии в учебное заведение третьих лиц вместо пострадавшего), так и в форме незаконного требования оплаты за обучение в государственном или коммунальном учебном заведении (при присвоении полученных от пострадавшего лица средств за обучение в государственном или коммунальном учебном заведении).

2. Личные мотивы – ненависть, месть, личная неприязнь к потерпевшему и другие (также могут иметь место при реализа-

ции преступления в любой из возможных форм объективной стороны).

3. Мотивы расовой, национальной, этнической, религиозной, политической и иной подобной вражды или неприязни – характерны скорее для деяния, совершенного в форме незаконного отказа в принятии в учебное заведение любой формы собственности, однако, теоретически могут иметь место и при незаконном требовании оплаты за обучение в государственном или коммунальном учебном заведении. Следует обратить внимание, что при доказательстве наличия именно таких мотивов совершения данного преступления в любой его форме, необходимо дополнительно квалифицировать данное деяние по статье 161 Уголовного кодекса Украины – нарушение равноправия граждан в зависимости от их расовой, национальной принадлежности или отношения к религии.

4. Другие мотивы – например, связанные с амбициями руководителя учебного заведения относительно создания видимости эффективности своего руководства (характерно для совершения данного преступления в форме незаконного требования оплаты за обучение в государственном или коммунальном учебном заведении). Также мотивом может стать «неизбежность», вызванная недостаточным финансированием государственных или коммунальных учебных заведений со стороны государства и органов местного самоуправления (также скорее характерен для второй формы реализации объективной стороны). Необходимо отметить, что установление подобных мотивов не может означать отсутствие вины в действиях субъекта преступления, поскольку даже отсутствие финансирования со стороны государства или органов местного самоуправления или его недостаточность не являются основаниями для требования незаконной оплаты за обучение в государственных или коммунальных учебных заведениях.

Таким образом, одним из признаков, характеризующим субъективную сторону нарушения права на получение образования, является мотив – внутреннее побуждение субъекта преступления, вызванное той или иной потребностью или интересом, а также особенностями психологии и физиологии этого лица, которые подтолкнули его к совершению именно данного преступления для их удовлетворения. Для квалификации деяния как нарушения права на получение образования какого-либо специального мотива законодатель не требует, однако возможными мотивами

совершения данного преступления могут быть следующие: корысть; месть; зависть; личная неприязнь; мотивы расовой, национальной, этнической, религиозной, политической и иной подобной вражды или неприязни; мотивы, связанные с амбициями руководителя учебного заведения относительно создания видимости эффективности своего руководства; мотивы, вызванные «неизбежностью» в связи с недостаточным финансированием государственных или коммунальных учебных заведений со стороны государства и органов местного самоуправления. Следует отметить, что установление мотива обязательно при рассмотрении каждого уголовного дела.

Список использованных источников:

1. Викторов Б.А. Цель и мотив в тяжких преступлениях [Текст] / Б.А. Викторов. – Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1963. – 82 с. 2. Владимиров Л.Е. Учебник русского уголовного права. Общая часть [Текст] / Л.Е. Владимиров. – Харьков: Издательство типографии Каплана и Бирюкова, 1889. – 253 с. 3. Волков Б.С. Мотивы преступлений (уголовно-правовое и социально-психологическое исследование) [Текст] / Б.С. Волков. – Казань: Издательство Казанского университета, 1982. – 152 с. 4. Гольдинер В.Д. Мотив преступления: диссертация кандидата юридических наук/В.Д. Гольдинер – Москва, 1944-1945. – с. 55-56 по Филиановский И.Г. Социально-психологическое отношение субъекта к преступлению [Текст] / И.Г. Филиановский. – Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1970. – 174 с. 5. Савченко А.В. Мотиви і мотивація злочину [Текст] / А.В. Савченко. – Київ: Атіка, 2004. – 144 с.

Керімов Алік Замірович,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

МІСЦЕ ВБИВСТВА У СТРУКТУРІ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Сучасне українське кримінальне законодавство вперше закріпило законодавче визначення поняття «вбивство». Чинний Кримінальний кодекс України (ч. 1 ст. 115) визначає вбивство як «умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині» [1]. Таким чином, законодавець вказує на такі важливі ознаки вбивства як:

- 1) умисел на його вчинення;
- 2) його протиправність;
- 3) наслідок у вигляді заподіяння смерті іншій людині.

Дослідження кримінального законодавства 31 країни світу показало, що аналогічне вітчизняному визначення поняття вбивства містить кримінальне законодавство лише Республіки Вірменія (ч. 1 ст. 104 КК), Республіки Казахстан (ч. 1 ст. 96 КК), Латвійської Республіки (ст. 116 КЗ), Республіки Білорусь (ч. 1 ст. 139 КК).

Законодавче закріплення поняття «вбивство», не зупинило виникаючи серед науковців дискусії з цього приводу.

Слід зазначити, що дискусії серед науковців існують навіть щодо назви розділу Особливої частини Кримінального кодексу, у якому повинна міститися норма, що передбачає відповідальність за вбивство, та його місця серед інших розділів Особливої частини.

Стаття 115, яка передбачає відповідальність за умисне вбивство, відкриває Розділ II Особливої частини КК України, що має назву «Злочини проти життя та здоров'я особи». Однак назва цього розділу здається нам некоректною щодо використанні слова «особа». Ми приєднуємося до точки зору вчених, які зауважують на тому, що правильно назва цього розділу повинна виглядати як «Злочини проти життя та здоров'я людини».

Слід погодитися, що поняття «людина» й «особа» не рівнозначні, перше з них є ширшим за обсягом. На відміну від поняття «людина», що охоплює її характеристику як біологічної, живої істоти в цілому, поняття «особа» охоплює лише характеристику соціальних властивостей людини. З позиції права це означає, що особою може вважатися не будь-яка людина, а лише та, яка, одержуючи при народженні права і свободи, здатна самостійно ними володіти, користуватися, розпоряджатися, а також самостійно виконувати встановлені державою обов'язки. Не є особою в правовому змісті немовля, малолітній, неосудна людина, тому що вони не можуть повною мірою самостійно здійснювати свої права та обов'язки (чи взагалі позбавлені цього внаслідок визнання їх недієздатними). Однак інтереси таких осіб не виводяться з-під кримінально-правової охорони розділу II Особливої частини КК України, у назві якого фігурує слово «особа». Такі блага, як життя і здоров'я, підлягають абсолютній охороні з боку кримінального закону, незалежно від того, хто є їхнім суб'єктом – соціально зріла людина чи психічно хворий або немовля.

У зв'язку з зазначеним назва «Злочини проти життя та здоров'я людини» бачиться більш коректною для Розділу II Особли-

вої частини. В інших випадках з метою уникнення розбіжностей у тлумаченні термінології кримінального законодавства, слушною, на наш погляд, є пропозиція щодо необхідності наявності у примітці до ст. 1 КК України вказівки щодо застосування у кодексі понять «людина» і «особа» як рівнозначних за своїм змістом [2].

Щодо місця зазначеного розділу у структурі кримінального закону також існують певні суперечності у поглядах вчених.

Виходячи з того, що побудова структури Особливої частини КК України обумовлюється пріоритетністю для законодавця тих або інших соціальних цінностей, деякі вчені у зв'язку із другорядною позицією норм, що передбачають відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи, вказують на не переборений до кінця синдром примату інтересів держави над інтересами людини. Крім того, фахівці зазначають, що розташування норм, що передбачають відповідальність за злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності особи у розділі II Особливої частини суперечить ст. 3 Конституції України, що встановлює, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Однак, як цілком слушно зазначив В.В. Сташис, з того, що розділ "Злочини проти основ національної безпеки України" посів перше місце в Особливій частині КК України, зовсім не впливає, що життя та здоров'я особи являє собою менш важливий об'єкт кримінально-правової охорони, ніж основи національної безпеки. Справа в тому, що національна безпека держави, її цілісність та недоторканість є необхідною умовою, базою для всебічної охорони життя та здоров'я особи [3, с. 6].

Дійсно, казати про примат захисту інтересів окремої людини у державі, яка нездатна реально їх захистити, дещо нелогічно. На наш погляд, саме з точки зору і у контексті можливості забезпечення реального захисту всіх інтересів кожної людини – як вищої соціальної цінності у державі, законодавець поставив на перше місце захист основ національної безпеки України як відповідної спільності людей. Взагалі, з нашої точки зору, слід погодитися з Н.А. Дідівською, що питання розташування розділів в Особливій частині КК не слід розглядати під кутом "важливості" або "неважливості" об'єктів кримінально-правової охорони. Сам факт такої охорони свідчить про їх важливість, а вже встановлена законом караність дозволяє визначити ступінь тяжкості певного злочину [4, с. 66-67]. У зв'язку з зазначеним, на наш погляд, відповідне розташування Розділу II «Злочини проти життя та здоров'я

особи» у структурі чинного кримінального законодавства є цілком логічним та виправданим, однак, як зазначалося вище, має певні вади у формулюванні назви.

З урахуванням вищевикладеного та виходячи із аналізу сутності та змісту ознак вбивства, з урахуванням розвитку теорії кримінального права, вітчизняної законодавчої практики та законодавчої практики зарубіжних країн назву Розділу II Особливої частини Кримінального кодексу України викласти у наступній редакції: «Злочини проти життя та здоров'я людини».

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001. - № 25-26. – Ст. 131. 2. Гришук В.К. Питання системності кримінально-правового захисту людини за новим Кримінальним кодексом України // Новий Кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25-26 жовт. 2001 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – К.– Х.: “Юрінком Інтер”. 2002. – С. 110-113.
3. Сташис В.В. Вступне слово // Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи: Матер. наук.-практ. конф. [Харків] 22-23 квітня 2004 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. – К.– Х.: “Юрінком Інтер”, 2004. – С. 5-8.
4. Дідківська Н.А. Кримінальна відповідальність за умисне вбивство з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.08 / Дідківська Наталія Анатоліївна. - Київ, 2005. – 288 с.

Кобець Наталія Володимирівна,

викладач кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології навчально-наукового інституту права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ

ЮРИДИЧНА ОСОБА ЯК СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У вітчизняному кримінальному праві послідовно проводиться думка, згідно якої суб'єктом злочину може бути тільки людина, яка володіє розумом і відносною свободою волі. У ч. 1 ст. 18 КК України, зокрема, фізична особа передбачена в якості однієї з ознак суб'єкта злочину.

Зі сфери кримінальної відповідальності як суб'єкта злочину,

таким чином, виключаються організації, а саме юридичні особи. І хоча на перший погляд, чинне кримінальне законодавство закріпило положення, що суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа, проблема кримінальної відповідальності юридичних осіб з порядку денного не знімається. Більш того, останнім часом до неї у науковому середовищі спостерігається підвищена зацікавленість. Достатньо згадати останні наукові праці з цієї проблематики (Б.В. Волженкін, О.В. Пасека, О.О. Михайлов, А.С. Нікіфоров, В.С. Сотніченко). В контексті цього хотілось би зазначити таке.

Окремі прихильники визнання юридичних осіб суб'єктом злочину, зокрема, на прикладі кримінального законодавства РФ, обґрунтовують свою точку зору тим, що притягнення до відповідальності фізичних осіб – керівників організацій за шкоду, заподіяну цими організаціями, власне кажучи є об'єктивним зобов'язанням, тому що зазначені особи, як правило, діяли у відповідності зі сформованою практикою. До того ж шкода, заподіювана юридичними особами при несплаті податків, забрудненні навколишнього середовища, непорівнянна з розміром шкоди, заподіяної окремими громадянами [5, с. 114]. О.О. Михайлов, розділяючи подібний підхід, пропонує таку систему кримінальних покарань, які можуть бути застосовані до юридичних осіб: штраф; припинення діяльності юридичної особи або її структурного підрозділу на певний строк; позбавлення права займатися певною діяльністю на певний строк; судовий нагляд за діяльністю юридичної особи на певний строк; ліквідація юридичної особи або її структурного підрозділу; конфіскація майна; публікація вироку суду в ЗМІ за рахунок юридичної особи [4, с. 6].

Супротивники подібного підходу відзначають, що національне кримінальне право ніколи не знало відповідальності юридичних осіб. Його найважливіші інститути і поняття (злочин, вина, відповідальність, мета покарання, загальні засади призначення покарання та ін.) розроблялися в розрахунок на застосування їх тільки до фізичних осіб. Критикує цей підхід, окрім іншого, позбавлений практичного змісту, оскільки посилення матеріальної відповідальності за шкоду, заподіяну юридичними особами, цілком може бути здійснена засобами цивільного, адміністративного і фінансового права [6, с. 63]. Відмова від притягнення до кримінальної відповідальності юридичних осіб, - зазначають деякі науковці, - цілком узгоджується з принципом персональної, особистої відповідальності кожної людини за вчинені нею суспільно

небезпечні дії – одним з основних принципів кримінального права. Кожна особа відповідає тільки за те, що вчинено її власними діями [3, с. 99-100].

У ході дискусії з цього питання його прибічниками робилися посилення на те, що кримінальна відповідальність юридичних осіб (суб'єктів злочину) допускається у кримінальному законодавстві Англії, Італії, Канади, Франції, США, Нідерландів, ФРН [2, с. 18-19]. З іншого боку, супротивники зауважували, що ці посилення не є переконливими, адже не все те, що мається в інших правових системах, наприклад, англо-американській чи мусульманській, прийнятно для нашого кримінального права (на цьому, зокрема, ще у свій час наголошував М.С. Таганцев). Більшість європейських держав не визнають кримінальної відповідальності юридичних осіб. І хоча новий КК Франції передбачив таку можливість вона практично не реалізується [3, с. 103].

Відзначимо, що незважаючи на категоричне формулювання закону про те, що кримінальної відповідальності підлягає тільки фізична особа, а так само на наявність серйозної критики з боку супротивників визнання юридичної особи суб'єктом злочин, у теорії кримінального права продовжуються висловлюватися думки на користь встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб [7, с. 516]. Так, Б.В. Волженкін зазначає, що введення відповідальності юридичних осіб у російське кримінальне законодавство, зумовлює корінну переробку багатьох інститутів, особливо пов'язаних з поняттям злочину і покарання [2, с. 18-19]. У цьому аспекті нам імпонує точка зору деяких вітчизняних науковців, які вказують на таке. Незважаючи на спокусу в певних випадках визнавати суб'єктом злочину організаційні утворення у виді юридичних осіб, такий підхід за наявного законодавства про кримінальну відповідальність неможливий. В перспективі ж, за умови розподілу кримінальних правопорушень на злочини та злочинні проступки, а також встановлення покарання лише за перші з них, а за злочинні проступки – кримінального стягнення, з'явиться можливість визнати і юридичну особу суб'єктом кримінального проступку [1, с. 10].

Таким чином, визнання юридичної особи суб'єктом злочину за наявного кримінального законодавства не представляється можливим. Водночас, в перспективі, за умови реформування вітчизняного кримінального законодавства у бік його гуманізації така можливість з'явиться, але юридичну особу слід буде визнавати не суб'єктом злочину, а суб'єктом кримінального проступку.

Список використаних джерел:

1. Арманов М.Г. Кримінальна відповідальність за примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань [Текст]: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. / М.Г. Арманов; Національна академія прокуратури України. – К., 2009. – 17 с.
2. Волженкин Б.В. Уголовная ответственность юридических лиц [Текст]: учебное пособие / Б.В. Волженкин. – СПб., 1998. – С. 18-19.
3. Келина С.Г., Кудрявцев В.Н. Принципы советского уголовного права [Текст]: монограф. / С.Г. Келина, В.Н. Кудрявцев. – М., 1988. – 224 с.
4. Михайлов О.О. Юридична особа як суб'єкт злочину: іноземний досвід та перспективи його застосування в Україні [Текст]: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / А.М. Яценко, Академія адвокатури України. – К., 2008. – 19 с.
5. Никифоров А.С. Юридическое лицо как субъект преступления и уголовной ответственности [Текст]: монограф. / А.С. Никифоров. – М., 2002. – С. 114.
6. Пинаев А.А. Уголовное право Украины. Общая часть [Текст]: курс лекций / А.А. Пинаев. – Харьков: «Харьков юридический», 2005. – 664 с.
7. Энциклопедия уголовного права. Т. 4. Состав преступления. – СПб.: Изд-ие профессора Малинина, 2005. – 798 с.

Косяк Євген Леонідович,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

АНАЛІЗ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ КОНТРАБАНДИ ТОВАРІВ

Будучи одним з досить поширених злочинів економічної спрямованості, контрабанда становить суттєву загрозу національній економічній безпеці України. Порушення бюджетного балансу, створення умов для недобросовісної конкуренції, а також загроз для здоров'я населення – найбільші фактори ризику поширення контрабанди. При цьому особливе занепокоєння викликають наявні тенденції до набуття контрабандою форми злочинних промислів із широким використанням корумпованих зв'язків. Останні є можливими не лише через суб'єктивні фактори, а й через низку об'єктивних, до яких, зокрема, відносяться і недоліки правового регулювання. В науковій літературі оцінку останній прийнято надавати, використовуючи категорію кримінологічної ефективності. Остання є похідною від більш загально-

го поняття – ефективності нормативно-правового акту, яка виражається у мірі реального вкладу конкретного акту у забезпечення прав, свобод, законних інтересів осіб, їхньої безпеки та, таким чином, у підтриманні правопорядку, соціальної злагоди та прогресивного демократичного розвитку суспільства [1, с. 130; 2, с. 192; 3, с.104]. З цього випливає, що кримінологічна ефективність нормативно-правових актів полягає у мірі їх вкладу у справу забезпечення безпеки від кримінальних загроз: усунення (мінімізація впливу) факторів злочинності, розбудова (удосконалення) системи протидії злочинності, відсутність в нормативно-правовому акті положень, що детермінують злочинність. В цьому аспекті одна з ключових ролей належить нормативно-правовим актам, що передбачають заходи юридичної відповідальності за правопорушення взагалі й за контрабанду, зокрема.

Надаючи характеристику засобам відповідальності за контрабанду у їх змістовно-прогностичному зрізі, варто звернути увагу на зміни у чинному КК України, внесені Законом України від 15.11.2011 № 4025-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності». Відповідно до положень останнього суттєвих змін зазнала редакція статті 201 КК України, з диспозиції якої було вилучено такі категорії, як «товари у великих розмірах» та «стратегічно важливі сировинні товари» як предмети кримінально карані контрабанди. Таким чином, очевидним видається те, що починаючи з 2012 року динаміка контрабанди зазнає змін у бік номінального зниження рівня за рахунок зазначеного нормативно-правового фактору. Поряд з цим, цього не можна сказати про зниження реальної кількості вчинюваних фактів щодо переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю товарів у великих розмірах, а також стратегічно важливих сировинних товарів, відносно яких є підстави вести мову не лише про прогнозоване збереження, а й про погіршення сформованих (у відповідності до даних офіційної статистичної звітності) негативних тенденцій. Останнє обумовлене переважно правовими та організаційно управлінськими чинниками, суть яких полягає у блокуванні можливості провадження оперативно-розшукових заходів щодо виявлення фактів контрабанди означених предметів, адже підставою проведення таких заходів, у відповідності до змісту ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяль-

ність» від 18.02.1992 № 2135-XII є відомості про вчинення (чи готування) злочину.

Таким чином, віднесення контрабанди товарів у великих розмірах і стратегічно важливих сировинних товарів до розряду адміністративних правопорушень унеможлиблює використання всього інструментарію, методів оперативно-розшукової діяльності для виявлення відповідних фактів та забезпечення притягнення винних до відповідальності. Особливо актуальною ця проблема виглядає на фоні активізації діяльності міжнародних, транснаціональних злочинних угруповань, які замаються контрабандою у вигляді злочинних промислів. Документування їх діяльності та притягнення до відповідальності організаторів, пособників, можливо виключно шляхом проведення оперативно-розшукових заходів.

Крім того, слід звернути увагу, що виявлення переміщення окремих груп товарів поза митним контролем видається за можливе винятково оперативно-розшуковим шляхом. Це стосується, перш за все, контрабанди паливно-мастильних матеріалів та інших товарів у рідкому чи газоподібному вигляді, які транспортуються трубопровідним підземним способом. Симптоматичним в цьому аспекті виглядає те, що вже протягом перших місяців 2012 року відмічається скорочення об'ємів закупівель імпортного палива вітчизняними паливно-торгівельними підприємствами, а також збільшення фактів торгівлі російським паливом (зокрема, бензинами різних марок) «з рук», тобто поза автозаправочними станціями. Враховуючи це, із значним ступенем імовірності слід очікувати у найближчі роки інтенсифікацію фактичної контрабанди практично за всіма групами товарів та, разом з тим, послаблення правоохоронної функції у цьому напрямку. Останнє, зокрема, пояснюється тим, що, більшість фактів вчинення контрабанди виявлялося ОВС та СБУ, тобто провідними суб'єктами оперативно-розшукової діяльності. Відсторонення останніх від антикримінальної практики за цим напрямком односторонньо позначиться на зростанні контрабанди.

Таким чином, вважаємо, що декриміналізація контрабанди товарів не сприяє зміцненню режиму законності в державі, обумовлює поглиблення негативних тенденцій у сфері економічних відносин за рахунок поширення недобросовісної конкуренції, завдає суттєвої шкоди вітчизняному товаровиробнику, а, отже, і всій національній економіці. На нашу думку, законодавець, приймаючи Закон від 15.11.2011 № 4025-VI не врахував розроблених в науці базових принципів декриміналізації діянь. Останні фун-

дуються на відповідних факторах криміналізації, становлячи їх антипод.

У зв'язку з наведеним, вважаємо слушною позицію Ю. В. Орлова, який пропонує виділяти серед кримінологічних факторів криміналізації суспільно небезпечних діянь такі: 1) реальна суспільна небезпечність форм та змісту поведінки; 2) відносна масовість зазначених суспільно небезпечних форм поведінки, їх інституційних характер або ж винятково суспільно небезпечний характер відповідних діянь; 3) характер детермінаційного комплексу, який обумовлює можливість і необхідність протидіяти суспільно небезпечним діянням кримінально-правовими засобами; 4) параметри існуючої системи протидії злочинності; 5) кримінологічна ефективність конструкції проекту кримінально-правової норми [4, с. 98].

Проведене нами дослідження суспільної небезпечності контрабанди товарів, яка виражається, зокрема, у значній ціні (як сукупної майнової шкоди) даного виду діянь, у дезорганізаційному, деструктивному впливі на економічну підсистему суспільства, дає підстави для висновку про наявність реальної суспільної небезпечності означеного виду діяльності.

Про масовість та тенденції відтворення контрабанди товарів свідчать наступні дані, викладені у таблиці.

Таблиця

Рівень та динаміка контрабанди товарів в Україні (2005-2011 р.р.)

Показники злочинності	Роки						
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Загальна кількість порушених кримінальних справ за фактом вчинення контрабанди	345	295	338	378	531	646	761
Абсолютний приріст відносно 2005 року	-	-50	-7	33	186	301	416
Абсолютний приріст відносно попереднього року	-	-50	43	40	153	268	115
Темп зростання відносно 2005 року	-	0,86	0,98	1,09	1,54	1,87	2,21
Темп зростання відносно попереднього року	-	0,86	1,15	1,118	1,4	1,2	1,8
Темп приросту відносно 2005 року (%)	-	-14,4	-2	9,6	53,9	87,2	120,6
Темп приросту відносно попереднього року (%)	-	-14,4	14,5	9,7	49,2	56,7	17,8
Середній рівень ряду	470						
Середній абсолютний приріст	94,8						
Середній темп зростання	1,04						
Середній темп приросту (%)	4						

Дослідження детермінаційного комплексу контрабанди товарів засвідчує превалювання в ньому факторів економічного, правового, організаційно-управлінського та суб'єктивного характеру [5, с. 308-309; 6, с. 119-124]. Останнє обумовлює можливість і доцільність протидіяти вказаному суспільно небезпечному явищу кримінально-правовими засобами.

Параметри існуючої системи протидії злочинності, які виражаються в існуванні спеціальних органів та підрозділів за лінією роботи щодо виявлення, розкриття та запобігання злочинам у сфері господарської діяльності (економіки) взагалі та контрабанди, зокрема, засвідчують можливість забезпечення реалізації кримінальної відповідальності за контрабанду.

Таким чином, враховуючи вищевикладене можна зробити висновок про те, що декриміналізація контрабанди товарів не відповідає завданням та можливостям протидії деструктивним наслідкам існування та інтенсифікації цього явища, а відповідний Закон від 15.11.2011 № 4025-VI, на цій підставі, можливо визнати кримінологічно неефективним. Відтак, за доцільне вважаємо відновити кримінальну відповідальність за контрабанду товарів.

Список використаних джерел:

1. Джужа О. Кримінологічна експертиза як засіб удосконалення законотворчого процесу / О. Джужа, А. Кирилюк // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією. – 2003. - №8. – С. 125-137.
2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Кн. 3 / А. П. Закалюк. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 317 с.
3. Орлов Ю. В. Кримінологічна експертиза нормативно-правових актів і їх проектів: науково-методичне забезпечення. Монографія / Ю. В. Орлов. – Сімферополь: КРП «Видавництво «Кримнавчпеддержвидав»», 2010. – 266 с.
4. Орлов Ю. В. Кримінологічні фактори криміналізації суспільно небезпечних діянь: методологічні засади дослідження / Ю. В. Орлов // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Право». – 2012. – № 1. – С. 94-100.
5. Багрій-Шахматов Л. В. Кримінально-правові та кримінологічні проблеми боротьби з контрабандою в Україні / Л. В. Багрій-Шахматов // Проблеми людини. – К., 2000. – Т. 18. – С. 306-313.
6. Коваленко В. В. Взаємозв'язок контрабанди з організованою злочинністю / В. В. Коваленко // Збірник наукових праць Харківського центру вивчення організованої злочинності спільно з Американським Університетом у Вашингтоні. – 2003. – № 5. – С. 119-124.

СУЧАСНЕ КРИМІНОЛОГІЧНЕ ПОНЯТТЯ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ

Стрімкий, потужний усесторонній науково-технічний розвиток людства обумовили формування та розвиток сучасного інформаційного суспільства, існування якого стало можливим завдяки розвитку засобів масової комунікації та кіберпростору.

Але, у зв'язку з цим, одним з актуальних питань сучасності постає проблема протидії злочинам, які мають відношення до нових інформаційних технологій – комп'ютерних. В більшості досліджень та публікацій вони отримали однойменну назву – комп'ютерні злочини. Проте з недавнього часу з'явився синонім цього терміну – кіберзлочини, і відповідний вид злочинності – кіберзлочинність.

Злочин є об'єктом досліджень всіх наук кримінально-правового блоку, проте відповідно до їх предмету вивчається певна його сторона. Кримінологія вивчає злочинність як невід'ємну частину життя суспільства, відповідно і кіберзлочинність, як явище, яке стало певною негативною рисою сучасного інформаційного суспільства, повинне стати частиною предмету кримінології і зайняти своє місце в її особливій частині.

Види злочинів в кримінології виділяються відповідно до певних ознак, які дають можливість згрупувати окремі злочинні прояви за їх особливостями, виявлення та дослідження яких, в свою чергу, надає можливість виробити заходи протидії даному виду злочинності на різних рівнях.

Визначення сутності конкретного виду злочинності, його предметне й детальне дослідження, пошуку найбільш ефективних заходів протидії, обумовлює необхідність поділу його на складові елементи (групи злочинів). Тобто виникає необхідність класифікації злочинів цього виду.

У науковій літературі, залежно від цілей та завдань, застосовуються різні підходи до класифікації злочинів, що лежать в основі структурування злочинності [1, с. 13]. Кримінально-правова класифікація, є традиційною для кримінології, тому що кримінально-правова теорія, а також заснований на ній кримінальний закон, визначають юридичну характеристику злочинів і злочинців, їх види, що є вихідними для кримінології й обумовлюють межі, рамки предмету кримінології, розподіляє склади злочинів

за відповідними розділами, виходячи з родового об'єкту зазіхання [2, с. 6], у залежності від характеру та ступеня суспільної небезпеки діяння. В основу побудови Особливої частини КК України покладений розподіл злочинів за родовим об'єктом складу злочину.

Однак, згрупувати кіберзлочини за даною ознакою неможливо, оскільки комп'ютерні технології настільки вплелися в усі сфери життя суспільства, що суспільно-небезпечні діяння, які з ними пов'язані неодмінно зачіпають більшість інших цінностей, суспільних відносин, які є об'єктом кримінально-правової охорони.

Поняття кіберзлочинності з'явилося у офіційному нормативному обігу завдяки підписанню Україною «Конвенції про кіберзлочинність» [3]. Перелік правопорушень, які охоплюються даним поняттям, наведений у Конвенції, свідчить про різноманітність можливих проявів кіберзлочинності та їх несталість і, відповідно, високу вірогідність появи все нових їх видів.

Отже, слід виробити національне бачення проблеми кіберзлочинності шляхом достатньо чіткого виокремлення суспільно-небезпечних діянь, які складають цю сучасну загрозу охоронюваним цінностям та відносинам.

В сучасних дослідженнях критеріями відмежування кіберзлочинів виступають різні ознаки: об'єкт злочину (відносини в сфері використання інформаційно-телекомунікаційних технологій (ІТТ), в сфері комп'ютерної інформації), предмет (комп'ютерна інформація), знаряддя (комп'ютерна (електронно-обчислювальна) техніка і програми) і засіб (ІТТ).

Проте, на наш погляд, об'єднати ці злочини за одним певним критерієм (в межах кримінально-правового підходу) неможливо. Причиною цього є належність їх специфічних ознак, як зазначалося, у різних випадках до різних елементів складу злочину: зокрема, використання можливостей ІТТ у якості засобу злочину може не нанести шкоду вказаному об'єкту, але така шкода може бути нанесена і без використання ІТТ у якості засобу або її елементів (програм та техніки) у якості знаряддя вчинення злочину.

Таким чином, кримінально-правова класифікація кіберзлочинів, може бути зведена до їхнього групування відповідно до розділів Особливої частини Кримінального кодексу України.

Взагалі, кібер (cyber, що походить від cybernetics) – префікс, який додають до повсякденних слів, щоб показати їхню причетність до Інтернету, комп'ютерів тощо. А кібернетику (cybernetics (від грец. cybernos – рульовий)) зараз розглядають як науку про

зв'язки, керування й організацію в об'єктах різноманітної природи [4, с. 133-134]. В сучасних умовах ІТТ є основними засобами забезпечення вказаних процесів.

Отже семантичний аналіз поняття кіберзлочинності вказує на те, що інтегруючим елементом складових даного явища є інформаційно-телекомунікаційні технології, які різним чином задіяні при вчиненні відповідних злочинних посягань. Об'єктом даних злочинів стає та частина суспільних відносин, зв'язки, керування й організація у якій забезпечуються інформаційно-телекомунікаційними технологіями. Звичайно, зважаючи на те, що такими є вже більшість суспільних відносин, слід зазначити, що такі злочини вчиняються у зв'язку із вказаним забезпеченням, тобто з його використанням або проти нього.

Таким чином, виходячи з сутності складових елементів (окремих видів кіберзлочинів), з огляду на системний підхід, кіберзлочинністю можна вважати систему суспільно-небезпечних протиправних винних діянь, передбачених КК України, вчинених суб'єктом злочину в сфері забезпечення за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій зв'язків між елементами суспільних відносин, а також процесів керування ними та їх організації.

Список використаних джерел:

1. Бандурка А. М. Преступность в Украине: причины и противодействие: монография / А. М. Бандурка, Л. М. Давыденко ; Национальный ун-т внутренних дел. - Х. : Основа, 2003. - 368 с. 2. Фесенко Є. В. Кримінально-правовий захист здоров'я населення : коментар законодавства та судової практики / Є. В. Фесенко. - К. : Істина, 2001. - 192 с. 3. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність» від 7 вересня 2005 року // Відомості Верховної Ради України від 10.02.2006 - 2006 р., № 5, / 5-6 /, стор. 128, стаття 71. 4. Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування. — Вид. 1— К.: Видавничий дім «СофтПрес», 2005. — 552 с. – С. 133-134.

Ларіна Олена Володимирівна,
здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

КОРИСЛИВІСТЬ, ЯК ОЗНАКА СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ГРАБЕЖУ

Важливу роль у характеристиці суб'єктивної сторони грають мотив і мета злочину. Мотив - це внутрішнє спонукання, рушійна сила вчинку людини, що визначає його зміст і допомагає більш глибоко розкрити психічне ставлення особи до вчиненого. Мета - це уявлення про бажаний результат, якого прагне особа, що визначає спрямованість діяння. Мотив і мета як психічні ознаки характерні для будь-якої свідомої вольової поведінки людини. Мотиви можуть носити різний характер: низькі (наприклад, користь, помста, хуліганський); такі, що не мають низького характеру (наприклад, жалість, співчуття, прагнення допомогти іншій людині та ін.). Мета також може бути різною, наприклад, мета незаконного збагачення, мета приховати інший злочин, мета насильницької зміни конституційного ладу, мета збуту підроблених цінних паперів тощо.

Розглянемо корисливий мотив та корисливу мету злочину.

В теорії кримінального права немає єдиного розуміння корисливості. Наприклад, Бажанов Ю.В. вважає, що корисливість - це прагнення одержати матеріальну вигоду для себе або інших осіб, спонукання до незаконного збагачення за рахунок чужого майна [1, с. 45].

Професор Коржанський М.Й. вказує, що корисливість в кримінальному праві є прагненням до матеріального надбання, бажанням винного звернути майно у свою власність назавжди, без наміру колись повернути його власнику чи відшкодувати його вартість [2, с. 63].

На думку, Волкотрубного С. Г. корисливий мотив полягає в прагненні винного протиправно збагатитися, тобто обернути чуже чи нічийне майно на свою (або іншої особи) користь, а також отримати майнову вигоду без обернення чужого майна на свою користь [3, с. 160].

Найбільш переконливими, на наш погляд, є висновки А.Ф. Зелінського, який вважає, що корисливість це прагнення задовольнити індивідуальну життєву потребу шляхом свідомо протиправного, забороненого кримінальним законом, заволодінням чужим майном чи майновими правами, що не належить винному, або

шляхом незаконного звільнення від майнових обов'язків та скорочення витрат [4, с.156].

В науці кримінального права та у законі про кримінальну відповідальність немає однозначних поглядів щодо віднесення корисливості до мети або до мотиву вчинення злочину.

А.Ф. Зелінський і М.Й. Коржанський аналізуючи користь як мотив і мету злочину встановили, що корислива мотивація сполучається з корисливими цілями. У підсумку, вони приходять до висновку, що корисливий мотив і корислива мета в деяких умовах можуть співпадати, але не завжди. Проте, якщо доведена корислива мета, то мотив діяльності не може називатися безкорисливим [5, с. 39].

У ст. 115; ч. 2 ст. 177; ч. 2 ст. 178; ч. 2 ст. 229-4 КК України 1960 року користь є метою злочинів. В деяких злочинах, навпаки, користь визнається мотивом злочину (ст. 229-14, ч. 3 ст. 259 КК України 1960 року) або законодавець використовує словосполучення «вчинення злочину з корисливих спонукань» (ст. ст. 148-7; 193; 254 КК України 1960 року). Крім того, згідно з п.4 ст. 41 КК України 1960 року, вчинення злочину з корисливих або інших низьких спонукань визнавалось обставиною, що обтяжує відповідальність.

У чинному КК України в більшості злочинів корисливість є мотивом та сформульована законодавцем словами «вчинення злочину з корисливих мотивів» (п.6 ч. 2 ст. 115; ч. 2 ст. 146; ст. 148; ст. 219; ст. 232; ч. 2 ст. 317; ст. 319; ч. 2 ст. 330; ст. 357; ст. 364; ч.2 ст. 384; ст. 423; ч. 3 ст. 431 КК). Проте, в диспозиції ст. 167 КК використання опіки чи піклування з корисливою метою на шкоду підопічному (зайняття житлової площі, використання майна тощо), користь визнається метою злочину.

Як бачимо, законодавець зупинився на позиції визнання корисливості як мотивом так й метою злочину.

Свого часу, грабіж відносився до злочинів проти власності які охоплювалися загальним поняттям «розкрадання». В науковій літературі висловлювалися різні погляди щодо корисливої спрямованості розкрадання. Одні науковці вважали, що розкрадання здійснюється тільки з корисливою метою [6, с.88; 7 с. 24]. Інші науковці, висловлювали погляди, що у розкраданні корисливими є мотив та мета [8, с. 37; 9, с. 45]. Пленум Верховного Суду СРСР, в керівних постановках визначав корисливість як мету та мотив розкрадання [10, с. 446].

У ст. 186 КК закон прямо не називає корисливий мотив і корисливу мету, але саме діяння — грабіж, визначене як відкрите ви-

крадення чужого майна, внутрішньо вимагає їх як обов'язкові. Цієї ж позиції дотримуються більшість вчених. Так, відповідно до науково-практичного коментарю до КК грабіж відноситься до корисливих злочинів проти власності. Корисливий мотив полягає в прагненні винного протиправно обернути чуже чи нічийне майно на свою чи іншої особи користь або отримати майнову вигоду без обернення чужого майна на свою користь [11, с.282].

На думку Бажанова Ю.В. грабіж відносяться до корисливих злочинів, пов'язаних з незаконним збагаченням за рахунок чужого майна на користь винного або інших осіб [1, с. 44].

Вчені Харківського національного університету внутрішніх справ вважають, що суб'єктивна сторона більшості злочинів проти власності характеризується виною у формі прямого умислу та наявністю корисливого мотиву як обов'язкової ознаки [12, с. 172].

З вищезазначеного можна зробити наступні висновки.

Мотив і мета є самостійними психологічними ознаками суб'єктивної сторони, але вони взаємозалежні, взаємопов'язані між собою і лише у своїй єдності можуть дати повне уявлення про спрямованість поведінки особи. Обов'язковими ознаками мотив і мета виступають у тих випадках, коли законодавець передбачає їх у диспозиціях статей, або прямо вказує на них, або вони однозначно впливають із характеру діяння.

У ст. 186 КК закон прямо не називає корисливий мотив і корисливу мету, але саме діяння внутрішньо вимагає їх як обов'язкові.

Корисливість має негативний та антисоціальний характер та виражається у прагненні протиправно задовольнити свою потребу за чужий рахунок шляхом протиправного заволодіння чужим майном.

Список використаних джерел:

1. Кримінальне право України. Особлива частина. Підручник для студ. вузів./ Кол. авторів. За ред. Бажанова М.І., Сташиса В.В., Тація В.Я. – Київ-Харків: Юрінком Інтер – Право, 2001. – 494 с.
2. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів проти особи та власності. – К., 1996. – 144 с.
3. Кримінальне право України: Навч. посіб. / С.Г. Волкотруб, О.М. Омельчук, В.М. Ярін та ін.—За ред О.М. Омельчука. — К.: Наукова думка; Прецедент, 2004. — 297 с.
4. Зелінський А.Ф. Криминологія. Навчальний посібник. – Х.: Рубікон, 2000. - 240 с.
5. Зелінський А.Ф., Коржанський М.Й. Корислива злочинна діяльність. – К.: Генеза, 1998. - 144 с.
6. Кригер Г.А. Кваліфікація хищений соціалістического имущества. – М.:

Юрид. лит., 1974. – 336 с. 7. Борзенков Г.Н. Личная собственность под охраной закона. – М.: Знание, 1985. – 64 с. 8. Матьшевский П. С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления / Матьшевский П.С. — К. : Юринком, 1996. — 240 с. 9. Емельянов В.П. Защита права собственности уголовным законодательством. - Харьков: Рубикон, 1996. - 126 с. 10. О судебной практике по делам о хищениях государственного и общественного имущества: Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 11.07.1972 № 4 г. / Сборник постановлений Пленума Верховного суда СССР (1924 – 1973 гг.). М.: «Известия», 1974. – 446 с. 11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, 2001. – 1104 с. 12. Кримінальне право України. (Особлива частина) : підручник / Кол. авторів А.Б. Байлов, А.А. Васильєва, О.О. Житний, та ін.; за заг. ред.. О.М. Литвинова; наук. ред. серії О.М. Бандурка. – Харків : Вид-во ХНУВС, 2011. – 572 с.

Павликівський Олександр Іванович,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИННОГО ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ПРОЕКТУВАННЯ ТА БУДІВНИЦТВА, ЩО СТОСУЮТЬСЯ БЕЗПЕЧНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ БУДІВЕЛЬ І СПОРУД (СТ. 275 КК УКРАЇНИ)

Розвиток будь-якої сучасної держави пов'язаний із забудовою її промислового та житлового сектору. Будівництво є одним із тих критеріїв, який свідчить про стабільність та економічний розвиток країни, а доступність об'єктів будівництва, особливо його житлового фонду - гарантією соціального захисту громадян. Проте, незважаючи на суспільно-економічну значущість та важливість будівництва у життєдіяльності держави, у цій сфері існує багато проблем, які потребують невідкладного вирішення. Серед них, зокрема, недодержання державних стандартів, норм і правил під час проектування і будівництва; самовільне будівництво, недодержання екологічних та будівельних вимог під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції та прийняття в експлуатацію об'єктів чи споруд.

Зазначені вище та інші недоліки, що мають місце у сфері будівництва, обумовлені, в першу чергу, відсутністю дієвої системи державного контролю. В той же час, законодавством передбачена

кримінальна відповідальність за порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд (ст. 275 Кримінального кодексу України). Однак ефективність заходів кримінально-правового впливу у сфері будівництва та експлуатації будівель та споруд слід визнати мінімальною. Про що свідчить хоча б те, що в офіційній статистиці серед зареєстрованих злочинів передбачених зазначеною нормою діянь не зафіксовано. Водночас, надзвичайні події (у тому числі й з людськими жертвами) при експлуатації будівель та споруд в Україні не є винятковими. Протягом 2009 року в Україні зареєстровано 14 надзвичайних ситуацій, пов'язаних з раптовим руйнуванням будівель та споруд. Внаслідок цих подій загинули 29 осіб та постраждали 45 осіб.

Однією з основних проблем у питанні кримінальної відповідальності за порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд є встановлення змісту та ознак предмету зазначеного злочину.

В теорії кримінального права є декілька підходів щодо вирішення зазначеної проблеми. Наприклад, В.О. Навроцький вважає предметом розглядуваного злочину промислову продукцію, будівлі та споруди. Будівлі та споруди – це будь-які штучні, створені людьми будівельні об'єкти – житлові будинки, склади, цеха, мости, тунелі тощо. [1, с. 841]. Інші правники, вважають що будівлі – це об'єкти будівництва, що призначені до постійного проживання, або тимчасового перебування людей із захистом їх від впливу несприятливих атмосферних умов (житлові будинки, школи, театри тощо). В той же час, споруди - це об'єкти будівництва, що не мають ознак будівель (вежі, мости, тунелі, естакади). [2, с. 646-647]. В деяких науково-практичних коментарях до КК України та підручниках з Кримінального права не тільки не розкривається зміст зазначеного предмету, а взагалі не виділяються в якості окремої ознаки промислової продукції, будівлі та споруди. [3, с. 571-572; 4, с. 331-332]. Таким чином, існуючі в наукових роботах визначення предмету є поверховими, не встановлюють його ознак та не розкривають їх змісту, а лише перераховують деякі види споруд, які на думку правників можна віднести до предмету цього злочину. Враховуючи те, що предмет злочину за порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд є обов'язковим для розглядуваного складу злочину, саме його

ознаки, на нашу думку, є вирішальними для з'ясування інших ознак цього злочину.

Законом України «Про архітектурну діяльність» визначається правовий статус об'єктів архітектурного процесу в Україні. *Об'єкти архітектурної діяльності (об'єкти архітектури)* це будинки і споруди житлового, цивільного, комунального, промислового та іншого призначення, їх комплекси, об'єкти благоустрою, садово-паркової та ландшафтної архітектури, монументального і монументально-декоративного мистецтва, території (частини територій) адміністративно-територіальних одиниць і населених пунктів. [5]. Значна увага загальному огляду об'єктів архітектурного процесу приділяється у Державному класифікаторі будівель та споруд.

Об'єктами класифікації в ДК БС є *будівлі* виробничого та невиробничого призначення та *інженерні споруди* різного функціонального призначення, а одиницею класифікації є окрема будівля чи інженерна споруда (будинок, дорога, трубопровід тощо) [6, с. 1-2]. *Споруди* - це будівельні системи, пов'язані з землею, які створені з будівельних матеріалів, напівфабрикатів, устаткування та обладнання в результаті виконання різних будівельно-монтажних робіт. *Будівлі* - це споруди, що складаються з несучих та огороджувальних або сполучених (несуче-огороджувальних) конструкцій, які утворюють наземні або підземні приміщення, призначені для проживання або перебування людей, розміщення устаткування, тварин, рослин, а також предметів. До будівель відносяться: житлові будинки, гуртожитки, готелі, ресторани, торговельні будівлі, промислові будівлі, вокзали, будівлі для публічних виступів, медичних закладів та закладів освіти та ін. Поділ будівель у державному класифікаторі здійснюється за їх функціональним призначенням. Будівлі поділяються на наступні види: *будівлі житлові* (будинки одноквартирні, будинки садибного типу, будинки дачні та садові, будинки багатоквартирні масової забудови, будинки житлові готельного типу), *будівлі нежитлові* (готелі, мотелі, кемпінги, пансіонати, ресторани та бари, туристичні бази та ін.). До будівель відносяться, різного роду будинки. *Будинок* — це споруда з внутрішнім об'ємом, призначеним для функціональних процесів з постійною або періодичною участю людини. [7, с. 6]. *Інженерні споруди* - це об'ємні, площинні або лінійні наземні, надземні або підземні будівельні системи, що складаються з несучих та в окремих випадках огороджувальних конструкцій і призначені для виконання виробничих процесів різних

видів, розміщення устаткування, матеріалів та виробів, для тимчасового перебування і пересування людей, транспортних засобів, вантажів, переміщення рідких та газоподібних продуктів тощо. Інженерні споруди класифікуються в основному за інженерним задумом, що визначається цільовим призначенням об'єкта. Інженерні споруди поділяються на наступні види: *транспортні споруди* (автостради, вулиці та дороги, залізничні колії та ін.), *трубопроводи, комунікації та лінії електропередачі* (магістральні трубопроводи, комунікації та лінії електропередачі, водяні свердловини), *комплексні промислові споруди* (споруди гірничопромислових та добувних підприємств, установки та споруди для шахт, споруди підприємств нафтодобувної та газової промисловості, шахти тощо), та *інші інженерні споруди* (споруди спортивного та розважального призначення). [6, с. 4-32].

Однак, аналіз кримінально-правової норми вимагає відповіді на закономірне питання про можливість визнання будівель та споруд предметом злочинного посягання. Будівлі та споруди створюються для потреб людини, вони виконують загальну соціальну функцію і їх проектування та будівництво не може визнаватися злочинним. В той же час, ст. 275 КК передбачає відповідальність за порушення правил проектування чи будівництва, що стосуються безпечної експлуатації будівель і споруд. Таким чином, наслідком злочинних дій повинно стати зведення будівель та споруд, що не відповідають загальним стандартам безпечної експлуатації. Саме такі будівлі та споруди, що створені з порушенням правил безпеки виробництва слід визнавати предметом злочинного посягання.

Висновки. Предметом злочинного посягання, передбаченого ст. 275 КК України виступають *будівлі та споруди, які зведені з порушенням правил, проектування чи будівництва*.

Найбільш прийнятним визначенням будівель і споруд є поняття закріплені у Державному класифікаторі будівель і споруд.

Список використаних джерел:

1. Науково-практичний коментар до Кримінального Кодексу України/ за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка.- Х.: Фактор, 2011. – 1280 с.
2. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України/ за ред. Яценко 2002 р., Х.: 2002. – 968 с.
3. Уголовный кодекс Украины. Комментарий: Под редакцией Ю.А. Кармазина, Е.Л. Стрельцова.- Харьков: Одиссей, 2001. – 960 с.
4. Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / М.

І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; За ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 2-е вид., перероб. і доп. — К.: Юрінком Інтер, 2005. — 544 с. 5. Закон України «Про архітектурну діяльність» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999. - № 31. - Ст. 246. 6. Державний класифікатор будівель та споруд ДК 018–2000. — Київ, 2000. — 53 с. 7. Архітектура: Короткий словник-довідник / За заг. ред. А. П. Мардера. — Київ, 1995. — 270 с. 8. Беломесяцев А.Б. «Правові основи архітектури» / Беломесяцев А.Б.- Наукове видання –К.: Музична Україна, 2006. – 544 с.

Ребалко Наталія Віталіївна,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

СТРУКТУРА КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ У 2009–2011 РОКАХ

Кожна держава, включаючи Україну, повинна всіляко запобігати смертельній небезпеці, яку становить корисливо-насильницька злочинність неповнолітніх. Враження проявами корисливо-насильницької злочинності є згубним не тільки для самих неповнолітніх, а й для суспільства в цілому. Запобігання корисливо-насильницькій злочинності неповнолітніх – це важке завдання, оскільки підліткова злочинність тісно пов'язана із соціально-економічним становищем в Україні та деформацією фундаментальних морально-етичних цінностей суспільства. До того ж дії щодо запобігання корисливо-насильницькій злочинності неповнолітніх потребують узгодженості та координації значної кількості державних органів та організацій різного призначення.

Як і будь-яке соціальне явище, злочинність неповнолітніх постійно перебуває в динаміці. Під впливом великої кількості факторів відбуваються зміни якісних та кількісних її показників, але, незважаючи на будь-які зміни, вона залишається небезпечним кримінологічним та соціальним явищем, резервом для дорослої злочинності.

Зрозуміло, що розроблення заходів запобігання корисливо-насильницькій злочинності неповнолітніх вимагає глибокого дослідження структури зовнішнього прояву злочинності неповнолітніх та структури корисливо-насильницької злочинності неповнолітніх.

Дослідження зовнішнього прояву явища соціальної дійсності, яким є корисливо-насильницька злочинність неповнолітніх, необхідна для визначення інтегрованих якісних властивостей вказаного феномену та тенденцій його розвитку в конкретних умовах простору і часу.

Мета даної статті – визначити стійкі тенденції корисливо-насильницької злочинності неповнолітніх у 2009–2011 роках, їх закономірності й на високому рівні абстрагувати риси явища.

У юридичній літературі структура злочинності неповнолітніх була і є предметом наукового пошуку. Зазначена проблема не є новою. Злочинність неповнолітніх була предметом дослідження відомих правників та психологів, педагогів та соціологів. Серед авторів робіт, що аналізують структуру злочинності неповнолітніх, визначають форми та методи запобігання даному негативному явищу, слід назвати таких учених, як: Ю. М. Антонян, Т. С. Барила, В. І. Барка, І. П. Бошкатов, Ф. Г. Бурчак, В. М. Бурдін, А. Я. Гришко, Г. О. Душейко, Д. А. Корецький, Н. Ю. Максимов, П. П. Михайленко, Л. А. Мороз, Л. І. Мороз, В. В. Стапис, В. Я. Тацій, С. І. Яковенко тощо. У наведених дослідженнях застосовуються два основні підходи, а саме: емпіричний та статистичний. Для обох підходів використовується пізнавальний інструментарій – узагальнюючі показники, що характеризують злочинність у певному просторово-часовому вимірі.

Джерелом статистичної інформації для такого дослідження є експрес-інформація про стан злочинності на території України за 2005–2010 роки та інша статистична інформація України.

Перш ніж схарактеризувати корисливо-насильницьку злочинність неповнолітніх необхідно пояснити природу вибірки статистичної сукупності злочинів, до яких відносять передусім статті 168, 187, 189 та 115. Зважаючи на те, що конструкції зазначених складів злочинів передбачають декілька способів дій, котрі можуть бути як насильницькими так і ненасильницькими, як корисливими, так і некорисливими, виникають певні складнощі щодо виділення із загальної сукупності облікованих фактів саме корисливо-насильницьких злочинів неповнолітніх. Сучасна система обліку не передбачає реєстрації з диференціацією за частинами та пунктами певної статті. У зв'язку з цим неможливо проаналізувати кількісні показники за матеріалами загальнодержавного статистичного спостереження. Утім, спираючись на спостереження інших дослідників, можна визначити умовну кількість певних злочинів.

При визначенні показників корисливо-насильницької злочинності неповнолітніх, розрахунках відносних величин структури, інтенсивності, динаміки та темпів приросту за основу беруться показники злочинності населення вікової групи 14–16 років, тобто неповнолітніх. Користуючись даними Департаменту Інформаційних Технологій МВС України, можна провести якісну характеристику злочинності неповнолітніх та визначити структуру злочинності неповнолітніх.

У період з 2005 р. по 2011 р. неповнолітніми було вчинено близько 130985 злочинів, з них близько 22632 є корисливо-насильницькими. У 2009 р. загальна кількість кримінальних злочинів, учинених неповнолітніми, становила 15 445 випадків, у 2010 р. – 17 342, у 2011 р. – уже 17 846. Такий приріст злочинності неповнолітніх пояснюється приростом крадіжок як найбільш поширеного складу злочинів серед неповнолітніх [1].

Кількісні показники корисливо-насильницької злочинності неповнолітніх продовжують знижуватися. У 2009 р. неповнолітніми було вчинено 2186 випадків грабежів, у 2010 р. – 1560, а у 2011 р. – 1471 випадок. Кількісні показники розбоїв теж зменшуються більш ніж на 100 випадків за рік: наприклад, у 2009 р. зареєстровано 515 випадок, у 2010 р. – вже 378 випадків, а в 2011 році – 284 випадки. Така ситуація пояснюється особливостями корисливо-насильницької злочинності неповнолітніх, що насамперед виявляються в способі заволодіння майном потерпілого. Зважаючи на те, що в неповнолітніх насильницьких грабіжників домінують корисливі спонукання, підлітки покладаються на фізичну силу, тобто перевагу над жертвою, обираючи інтелектуально невибагливий, такий, що не потребує особливої підготовки та пошуків знарядь, легкий у виконанні спосіб заволодіння майном[2].

Найменші кількісні показники зареєстрованих злочинів становлять показники вимагань: у 2009 р. вони становили 85 випадків, у 2010 р. зменшились до 67 випадків, у 2011 р. підвищились до 87 випадків за рік.

Не менш цікавими є дані щодо злочинності серед неповнолітніх у розрізі регіонів. Зважаючи на те, що корисливо-насильницька злочинність неповнолітніх поширена так само, як і злочинність дорослих. Вивчаючи статистику МЗС, можна зробити певні висновки щодо враженості певного регіону явищами корисливо-насильницької злочинності неповнолітніх.

Кількість зареєстрованих злочинів у Донецькій області залишається відносно високою: у 2010 р. – 1857 випадок, у 2011 р. – 1711 випадок. У Луганській області у 2010 р. кількість злочинів становила 1169 злочинів, у 2011 р. – 1141 випадок. В Одеській області у 2010 р. зареєстровано 1127 випадків, у 2011 р. кількість злочинів залишилася стабільною. Дніпропетровська область має такі показники: у 2010 р. – 1101 зареєстрований злочин, у 2011 р. – 1237. У Харківській області кількість злочинів зросла з 872 до 1119 випадків.

Щодо якісних показників, то перше місце серед корисливо-насилювальницьких злочинів неповнолітніх України обґрунтовано посідають насильницькі грабежі. Незважаючи на те, що статистика МЗС не містила і не містить окремо даних про насильницькі грабежі, за нашими спостереженнями, цей склад злочину становить 75–80 % від загалу. Таким чином, аналізуючи узагальнені кількісні показники, можна зробити наступні висновки. У 2009 р. частка грабежів становила 78,4 %, у 2010 р. – 77,8 %, а у 2011 р. – 79,8 %; питома вага даного складу злочинів залишається приблизно стальною – на рівні 10 %.

Друге місце серед корисливо-насилювальницьких злочинів неповнолітніх посідає розбій. Розрив кількісних показників між насильницькими грабежами та розбоями дуже помітний. У 2009 р. частка розбоїв становила 18,4 %, у 2010 р. – 18,8 %, а у 2011 р. зменшилася до 15,4 %. Такий істотний розрив між показниками грабежів та розбоїв пояснюється тим, що вчинення грабежу вимагає не тільки застосування грубої фізичної сили, а й певного процесу підготування до злочину, а саме пошуку та пристосування зброї, вибору жертви та розроблення плану. Все це вимагає певного інтелекту, є важким у виконанні та вельми небезпечним. До того ж, розбій – мінімально латентний злочин, жертвам можуть завдаватися тяжкі тілесні ушкодження, смерть, таким чином, злочин майже завжди потрапляє в поле зору правоохоронних органів[2]. Частка таких злочинів у 2010 р. становила 24,9 %, у 2010 р. – 9,9 %, а у 2011 р. – 8,7 %.

Найбільш латентним злочиним серед корисливо-насилювальницьких злочинів неповнолітніх є вимагання. У 2009 та 2010 роках їх кількість становила всього 3 %, а у 2011 р. вона зростає до 4,7 %. Утім, необхідно зазначити, що вимагання як злочин потребує певної підготовки, тобто інтелекту та терпіння, отже, є вибагливими для виконання. Другим суттєвим фактором, що впливає на кількісні та якісні показники, є часткова латентизація

даного складу злочинів. Різні дослідники наводять істотно різні співвідношення між латентними та зареєстрованими злочинами; найбільш доцільною буде думка, що латентна частина вимагань становить понад 75 % [3].

Закінчуючи характеристику структури корисливо-насильницьких злочинів неповнолітніх, необхідно зазначити, що в загальній структурі злочинності в Україні питома вага злочинності неповнолітніх не велика. Злочинність неповнолітніх становить близько 6%, корисливо-насильницька злочинність неповнолітніх становить всього 0,6% від неї. Це пояснюється перш за все тим, що досліджуються злочини, вчинені особами 14–16 років, а ці 3 роки життя – дуже мало порівняно із життям у цілому. Якщо зважити, що злочини корисливо-насильницького спрямування вчиняються особами віком від 14 до 45 років, то всього 0,8 % із них становлять неповнолітні.

Згідно останніх досліджень, корисливо-насильницькі злочини неповнолітніх посідають друге місце в структурі злочинів неповнолітніх, і складають 18%. Зважаючи на те, що на початку 2000-х років М. І. Єнікєєв наводив показник в 16 %, то можна зробити висновок, що частка корисливо-насильницьких злочинів збільшилась.

Але, поряд з постійним збільшенням питомої ваги корисливо-насильницької злочинності в злочинності неповнолітніх, відбувається досить помітне зменшення її кількісних показників. Так, за останні п'ять років кількість убивств зменшилась на 3,8%, грабежів – на 40,8 %, розбоїв – на 34,1 %, вимагань – на 22,4 % при підвищенні кількості випадків учинення злочинів неповнолітніми. Таким чином, якісні показники залишаються такими ж самими, та збільшуються, при тому, що кількісні показники зменшуються.

Таку тенденцію виявлено декількома дослідниками, які намагались пояснити коливання показників злочинності неповнолітніх. Утім, насамперед необхідно зазначити, що Україна опинилась на піку демографічної кризи, що вплинула на кількість самих неповнолітніх, яка скоротилась майже вдвічі порівняно з 90-ми роками. Водночас В. В. Голіна вказує на те, що, зважаючи на кризові явища 2008–2009 років, кількісні та якісні показники корисливо-насильницької злочинності неповнолітніх мають збільшитися, але не дуже істотно [2]. Б. М. Головкін помічає цікаву схему коливань, коли після приросту кількості злочинів відбувається спад, що зрозуміло, оскільки винних засуджують до покарань, часто пов'язаних із позбавленням волі [5]. Утім,

А. П. Закалюк схильний вбачати в таких коливаннях залежність від посилення та послаблення обліково-реєстраційної діяльності МВС та штучні маніпуляції зі статистичними даними для покращення результатів діяльності [6, 7]. Також не слід виключати впливу декриміналізації відповідальності за крадіжку, оскільки безкарність – перший крок неповнолітнього до вчинення корисливо-насильницьких посягань.

За підсумками аналізу структури корисливо-насильницької злочинності неповнолітніх можна зробити наступні висновки:

1. Структурний розподіл корисливо-насильницької злочинності неповнолітніх свідчить, що в загальній структурі злочинності в Україні питома вага злочинності неповнолітніх невелика і становить близько 6 %, корисливо-насильницька злочинність неповнолітніх становить всього 0,6 % від загальної злочинності, у злочинності неповнолітніх корисливо-насильницька злочинність становить 18 %.

2. У структурі корисливо-насильницької злочинності неповнолітніх найбільш поширеними є грабежі, які становлять 78,6 % від загальної кількості корисливо-насильницьких злочинів неповнолітніх. Другими за поширенням є розбої, які становлять 17,5 %, і такий істотний розрив між показниками грабежів та розбоїв слід пояснювати тим, що дістати зброю чи пристосувати щось для використання як зброї для більшості неповнолітніх досить важко. Використовувати для вчинення злочинів власне тіло набагато легше. Так само невибагливість корисливо-насильницьких злочинів, учинених неповнолітніми, та вчинення непідготованих злочинів підтверджується тим, що всього 5,8 % злочинів зазначеної категорії становлять вимагання.

3. Проаналізований період часу свідчить, що на фоні поступового збільшення кількісних показників злочинності неповнолітніх показники корисливо-насильницьких злочинів неповнолітніх зменшуються: грабежі – на 40,8 %, розбої – на 34,1 %, вимагання – на 22,4 %. Проте частка в загальній кількості кримінальних злочинів неповнолітніх та співвідношення складів злочинів у досліджуваній групі залишається приблизно на одному рівні, що пояснюється зменшенням не якісних показників злочинності, а кількісних.

Список використаних джерел:

1. Головкін Б. М. Крадіжка як найтипівіший злочин неповнолітніх / Б. М. Головкін // Часопис Київського університету пра-

ва. – 2004. – № 1. – С. 82–88. 2. Кримінологічні проблеми попередження злочинності неповнолітніх у великому місті: досвід конкретно-соціологічного дослідження : монографія / кол. авт.: В. В. Голіна, В. П. Ємельянов, В. Д. Воднік та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни та В. П. Ємельянова. – Х. : Право, 2006. – 292 с. 3. Батиргарєєва В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло : Нюис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Батиргарєєва Владислава Станіславівна. – Х., 2002. – 266 с. 4. Колодяжний М. Г. Кримінологічна характеристика вимагань, поєднаних з насильством / М. Г. Колодяжний // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2007. – № 16. – С. 70–78. 5. Головкін Б. М. Корисливо насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія / Б. М. Головкін. – Х. : Право, 2011. – С. 41. 6. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Кн. 3. Практична кримінологія / А. П. Закалюк. – К. : Ін Юре, 2008. – С. 174–175. 7. Литвиненко В. І. Проблеми вдосконалення статистичної звітності про стан боротьби з організованою злочинністю / В. І. Литвиненко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2000. – № 1. – С. 130–134.

Самойлова Олена Михайлівна,

молодший науковий співробітник сектору дослідження проблем запобігання злочинності Інституту вивчення проблем злочинності Національної академії правових наук України

ЩОДО ВИВЧЕННЯ ГЕРОНТОЛОГІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Демографічне старіння населення – найбільш характерне явище сучасної епохи. Практично в усіх країнах світу спостерігається зниження темпів народжуваності, зниження смертності серед осіб середнього і старшого віку, збільшення середньої тривалості життя та, як наслідок, неухильне збільшення чисельності людей похилого віку [6, 21]. Очікується, що в 2047 році кількість людей похилого віку в світі перевищить кількість дітей.

Всесвітній процес старіння населення привертає все більшу увагу зі сторони медиків, демографів, соціологів, психологів, суттєво впливає на демографічну ситуацію в суспільстві, створює серйозні проблеми економічного, соціального, політичного, морального, психологічного, правового характеру [2, 67]. Збільшен-

ня питомої ваги похилих осіб серед інших вікових груп, безумовно, повинно позначатися на їх активізації практично в усіх сферах життя. Вчинення злочинів не є виключенням. Цілком ймовірно, що у найближчому майбутньому відповідні зміни відбудуться і в динаміці злочинності осіб похилого віку. Саме тому ця проблема стає дедалі все більш важливою, відрізняється новизною і складністю як в теоретичному, так і практичному відношенні.

Проте зазначимо, що сьогодні питома вага осіб похилого віку серед злочинців є невеликою. Так, у 2002 р. частка зареєстрованих злочинів, що вчинені особами похилого віку, складала 2,33%, у 2007 р. – 2,63%, у 2009 р. – 2,67%, у 2011 р. – 2,68%. Як бачимо, в загальній кількості злочинів частка геронтологічної злочинності (принаймні поки що) є незначною, але досить стійкою.

Незважаючи на кримінологічні прогнози щодо зростання геронтологічної злочинності, комплексні дослідження в цій області майже відсутні. Вивченням деяких аспектів злочинності осіб похилого віку займалися такі вчені, як А.В. Андрушко, Ю.М. Антонян, О.В. Барсукова, Л.В. Борових, М.В. Войтін, М.Ф. Заменгоф, Р.І. Михеев, М.А. Неклюдов, Ю.Є. Пудовочкін, П.В. Разумов, В.В. Тирський та ін. Однак необхідно відмітити, що на даний момент у кримінологічній науці чіткого визначення поняття злочинності осіб похилого віку, або геронтологічної злочинності так і немає. Так, одні вчені під геронтологічною злочинністю розуміють злочинність осіб похилого і старечого віку (П.В. Разумов) [3, 22], або ж до складу геронтологічної злочинності відносять не лише злочини осіб похилого віку, а й злочини, вчинені щодо таких осіб (А.В. Андрушко) [1, 69]. На наш погляд, остання позиція потребує певного уточнення. По-перше, включення в поняття геронтологічної злочинності й злочинів, вчинених щодо осіб похилого віку, означає істотне розширення обсягу цієї злочинності. По-друге, проблематичним і неточним в цьому випадку уявляється визначення кількісно-якісних параметрів злочинності, оскільки ці дані ґрунтуються на кількості злочинів та кількості осіб, які *вчинили* ці злочини.

Викликає дискусію також і питання щодо вікової класифікації. Різні вчені, виходячи зі специфіки своєї спеціальності, до похилого віку відносили осіб у віці 65, 60 і навіть 50 років. При цьому багато з них поняття «похилий вік» пов'язують з настанням пенсійного віку [4, 24]. Вважаємо за доцільне погодитися з цією позицією, адже з виходом на пенсію відбуваються корінні зміни в житті людини похилого віку: надлишок вільного часу, погіршення

здоров'я, одноманітний образ життя, втрата провідної ролі в родині, зниження самооцінки та ін. [5, 63].

На наш погляд, геронтологічну злочинність необхідно визначити як злочинність осіб похилого (загального пенсійного) віку, настання якого встановлюється діючим законодавством держави. Це визначення, на наш погляд, є найбільш вдалим, не прив'язується до певного часу, певної країни, залишиться незмінним незалежно від демографічної ситуації та змін у пенсійному законодавстві України або інших держав.

Свою специфіку мають також детермінанти і заходи запобігання геронтологічної злочинності. Їх з'ясування та розробка мають велике значення для організації боротьби соціуму зі злочинами, що вчинюються особами похилого віку.

Отже, проблема геронтологічної злочинності залишається найменш дослідженою в кримінологічній науці. Вона потребує комплексного і ґрунтовного аналізу, адже майже невивченими залишаються особливості злочинів, зокрема насильницької спрямованості проти життя та здоров'я особи, що вчинюються особами похилого віку, специфіка особи злочинця, чинники, що детермінують геронтологічну злочинність, заходи запобігання їй та ін.

Список використаних джерел:

1. Андрушко А. В. Геронтологічна злочинність: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: монографія / А. В. Андрушко. – Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2011. – 248 с.
2. Антонян Ю. М. Преступность пожилых людей / Ю. М. Антонян // Сов. государство и право. – 1991. - № 11. – С. 67-73.
3. Разумов П. В. Криминологическая характеристика геронтологической преступности и меры ее предупреждения: автореф. дисс. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук : 12.00.08 / П. В. Разумов. – Ставрополь, 2005. – 30 с.
4. Тирский В. В. Криминологическое и уголовно-правовое значение пожилого возраста / В. В. Тирский, Н. В. Войтин // Правове вопросы борьбы с преступностью. – Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1984. – С. 20-27.
5. Шапиро В. Д. Социальная активность пожилых людей в СССР / В. Д. Шапиро. – М. : Наука, 1982. – 128 с.
6. Шапиро В. Д. Человек на пенсии: (Социальные проблемы и образ жизни) / В. Д. Шапиро. – М. : Мысль, 1980. – 208 с.

Семенець Роман Миколайович,
здобувач Національної академії внутрішніх справ

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Для фінансового забезпечення моделі економічного зростання як необхідної передумови підвищення добробуту громадян і побудови інформаційного товариства в країні важливим є вдосконалення податкової системи в різних аспектах її функціонування, використання усіх важелів для оптимізації податкових стосунків, усунення протиріч в податковій сфері, забезпечення ефективності і збалансованості бюджетів усіх рівнів.

Слід підкреслити, що оподаткування в країнах з транзитною економікою виконує стратегічно важливі функції: фіскальну, регуляторну і стимулюючу. Та або інша функція оподаткування залежить від типу економічної системи, від рівня соціально-економічного розвитку країни, її місця на східцях цивілізаційного розвитку. Якщо в розвинутих країнах ці функції реалізуються більш менш на паритетних засадах, то для України дуже важливим є їх збалансованість. Адже саме в процесі реалізації державної податкової політики значною мірою здійснюється перерозподіл фінансових ресурсів: горизонтальне, вертикальне міжбюджетне вирівнювання. Від ефективності функціонування податкової системи безпосередньо залежить не лише територіально-галузева справедливість оподаткування, але і забезпечення одного з основних національних пріоритетів розвитку, а саме – гармонізація інтересів держави і платників податків, центру і регіонів. Від ефективності оподаткування залежить також виконання однієї з ключових функцій держави – створення умов для вирівнювання життєвого рівня населення, розвитку економіки, бізнесу, інноваційно-інвестиційної діяльності в усіх регіонах країни.

З цього виходить, що податкова система має бути не лише економічно, але і суспільно ефективною, а при розробці податкової політики і стратегії її реалізації дуже важливим є облік цих двох аспектів ефективності. Ми повинні враховувати, що наповнюючи максимально бюджет країни у нинішній момент, можна залишити регіони без фінансового забезпечення їх економічного зростання в наступний період. Таким чином, податкове регулювання зі своїми методами і механізмами повинне відповідати пріоритетам інноваційного розвитку України. Цей розвиток, у свою чергу, зумовлює необхідність істотної модернізації податково-

вої системи відповідно до реалій сьогодення і інтересів наступних поколінь.

Головною метою модернізації для забезпечення ефективного функціонування податкової системи в сучасних умовах являється не тільки забезпечення домінуючої фіскальної функції податків, але і реалізація стимулюючої їх спрямованості, в першу чергу, для створення і ефективного функціонування національної економічної моделі.

Перехід до ринкового механізму господарювання підкреслює важливість взаємозв'язку і взаємообумовленості в процесі модернізації двох складових податкової системи: з одного боку – самої системи оподаткування, а з іншої – органів ДПС.

У модернізації податкової системи України можна виділити два етапи:

перший – це перманентне коригування адміністрування окремих податків і зборів, зміна ставок податків, ліквідація окремих податкових пільг;

другий – це реформування державної концепції оподаткування, що полягає в перебудові усєї податкової системи відповідно до вимог соціально-економічного розвитку національної економіки.

Модернізація є найважливішим елементом, ступенем економічного розвитку. Генетично процес модернізації продовжує попередні процеси розвитку, одночасно виростаючи з них. Виділяється еволюційний тип модернізації, який в ієрархічних модернізаційних процесах є початковим рівнем. В той же час практична модель вимагає різкої перебудови і цілеспрямованості дій, що вже не забезпечуються еволюційним шляхом розвитку. Виникає необхідність переходу до типу реформації модернізації, який, зокрема, характерний для сучасного етапу соціально-економічного розвитку нашої країни.

Реформування вимагає рішення цілісної системи завдань теоретико-методичного і практичного характеру. До них можна віднести, в першу чергу, розробку теоретичних, методологічних і практичних принципів вдосконалення існуючої податкової політики. Нова, вдосконалена політика має бути спрямована на реформування податкової системи і її складових в тісному взаємозв'язку із стратегією економічного розвитку держави і реалізацію Програми економічної реформи на 2010-2014 рр. При цьому необхідно враховувати:

1) дотримання доктрини економічного реформування, яка чітко визначає мету наступного соціально-економічного розвит-

ку України і роль держави в такому розвитку;

- 2) визначення цільової орієнтації податкового реформування;
- 3) спрямованість на гармонізацію загальнодержавних інтересів і інтересів платників податків;
- 4) забезпечення адекватності системи податкового адміністрування певним напрямом податкових реформ;
- 5) максимальне обмеження тиску окремих політичних партій, рухів, груп, зацікавлених громадських об'єднань і організацій на здійснення єдиної податкової політики.

Отже, необхідними передумовами реформування податкової системи, гармонізації фіскальної і стимулюючої функцій податків в найбільш узагальненому вигляді являються:

- адаптація нормативно-правової бази оподаткування до вимог вітчизняної практики цивілізаційного розвитку;
- розробка і реалізація узгодженої бюджетної і податкової політики, які б відповідали стратегічним національним інтересам держави, здійснювали б дієву підтримку вітчизняного виробника;
- розвиток інституціональної інфраструктури і посилення кадрового, фінансового, матеріально-технічного забезпечення органів ДПС України;
- модернізації податкової системи на принципах її інформатизації з широким застосуванням новітніх інформаційних технологій, електронній звітності.

Слабченко Олексій Анатолійович,

ад'юнкт кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ

ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТА МАЙНА ЧИ ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ОКРЕМИХ КРАЇН СНД: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Порівняльно-правове дослідження кримінального законодавства щодо відповідальності за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем є важливим елементом вдосконалення вітчизняних кримінально-правових засобів протидії означеному злочину. У відповідності до цього, актуальним видається завдання дослідження законодавства про кримінальну відповідальність за означений злочин у де-

яких країнах СНД (Білорусі, Росії, Казахстану, Узбекистану).

Отже, відповідно до ст. 211 КК Республіки Білорусь, що має назву «Привласнення або розтрата», предметом привласнення і розтрати виступає майно, ввірене особі [1]. Як бачимо, що на відміну від ст. 191 КК України, білоруським законодавцем не виокремлюється така категорія предмету, як майно, що перебуває у віданні особи. Це, на нашу думку, створює певні труднощі при кваліфікації корисливих злочинів, вчинених особою щодо майна, яке спеціально їй ввірене не було, але щодо якого вона мала певні повноваження у зв'язку зі своєю посадою чи іншим спеціальним статусом. Наприклад, така ситуація може виникнути при незаконних діях опікуна щодо відчуження майна свого підопічного всупереч інтересам останнього. Майно підопічного спеціально не ввірялося опікуну, але він набував повноважень щодо нього у зв'язку зі своїм опікунським статусом. В цьому і подібних випадках КК Білорусі не дозволяє надати чітку та однозначну кваліфікацію і, у зв'язку з цим, є певною мірою непослідовним.

Крім специфіки закріплення предмету злочину, варто також звернути увагу і на визначення на законодавчому рівні приналежності способу вчинення даного злочину до категорії викрадення. Так, відповідно до примітки 1 до розділу 24 КК Республіки Білорусь під викраданням слід розуміти умисне протиправне безоплатне заволодіння чужим майном або правом на майно з корисливою метою шляхом крадіжки, грабежу, розбою, вимагання, шахрайства, зловживання службовими повноваженнями, привласнення, розтрати або використання комп'ютерної техніки [1]. Така законодавча конструкція автоматично наділяє всі перелічені форми викрадення окресленими вище ознаками: протиправність, безоплатність, корислива мета. Однак, обов'язковість останніх двох ознак, зокрема для привласнення чи розтрати видається вельми сумнівною. Наприклад, слідуючи логіці білоруського законодавця, дії продавця, який незаконно роздає ввірений йому товар безоплатно матеріально незабезпеченим громадянам (знайомим чи незнайомим), тобто без корисливої мети, не будуть вважатися кримінально караною розтратою. Аналогічним чином слід кваліфікувати і дії службової особи, яка вчиняє розтрату майна в інтересах служби, або ж привласнює майно, що їй ввірене за плату, однак яка суттєво менша за ринкову вартість майна тощо.

Викладені позиції суперечить вітчизняній доктрині кримінального права та правозастосовній практиці. По-перше, за змістом

п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України № 10 від 06 жовтня 2009 року «Про судову практику у справах про злочини проти власності» привласнення, розтрата майна чи його заволодіння службовою особою шляхом зловживання службовим становищем, не є формою викрадення. По-друге, за КК України відсутнє законодавче визначення викрадення та перелік їх форм. Ці обставини вигідно відрізняють КК України від КК Білорусі та знімають суперечності щодо корисливої мети, як необхідної ознаки суб'єктивної сторони і досліджуваного, і інших складів злочинів проти власності. Ці та дотичні до них дискусійні питання щодо складу злочину, передбаченого ст. 191 КК України (зокрема, можливості вважати привласнення, розтрату, заволодіння формами викрадення), а також відповідні наші пропозиції щодо їх вирішення більш детально будуть викладені у другому розділі дисертації.

Наразі ж, продовжуючи порівняльний аналіз законодавства Білорусі та України з означеної проблематики, варто звернути увагу на те, що на відміну від ст. 191 КК України, заволодіння майном службовою особою із використанням свого службового становища за КК Білорусі є самостійним складом злочину, який закріплено в окремій статті 210 – «Викрадення шляхом зловживання службовими повноваженнями». Диспозиція ч. 1 ст. 210 КК Білорусі сконструйована наступним чином: «Заволодіння майном або придбання права на майно, вчинене посадовою особою з використанням свої службових повноважень, за відсутністю ознак злочину, передбаченого статтею 211 цього Кодексу, (викрадення шляхом зловживання службовими повноваженнями)». Не акцентуючи увагу на термінологічній неузгодженості характеристики суб'єкту цього злочину та його повноважень, зазначимо, що формулювання «за відсутністю ознак злочину, передбаченого статтею 211», оперуючи буквальною тлумаченням закону, означає те, що заволодіння посадовою особою майном або правом на майном з використанням свої службових повноважень не може здійснюватись у формі привласнення чи розтрата. В іншому випадку такі дії належить кваліфікувати вже за ст. 211 КК Білорусі. У зв'язку з цим, досить суттєво обмежується коло суспільно небезпечних діянь, в'янення яких за логікою речей має охоплюватись ст. 210 КК Білорусі. Це, безумовно, породжує труднощі в процесі відмежування досліджуваного складу злочину із суміжними. Симптоматично у зв'язку з виглядає думка А. А. Бакрадзе, який зазначає, що при першому погляді на формулювання ст. 210 КК

Білорусі складається враження, що кваліфіковане шахрайство виділено в окремих склад злочину [2, с. 30]. При цьому досить влучно вказаний вчений помічає, що кваліфікований злочин, на відміну від некваліфікованого, повинен тягнути підвищену кримінальну відповідальність. Чи можливо вважати, що це саме так, якщо основний склад шахрайства передбачає максимальне покарання у виді позбавлення волі на строк до трьох років, а заволодіння майном, вчинене посадовою особою шляхом зловживання службовим становищем – до чотирьох років позбавлення волі? Виходячи з конструкції санкції, на практиці можливі ситуації коли шахрайство, вчинене посадовою особою, буде каратися більш лояльно, ніж загальним суб'єктом [2, с. 31]. Складнощів у розмежуванні досліджуваного складу злочину із шахрайством додає ще і та обставина, що привласнення чи розтрата ввіреного майна апріорі передбачає зловживання довірою того, хто ввірив майно винному.

Спробою подолати таку законодавчу невизначеність та суперечність видається п. 15 постанови Пленуму Верховного Суду Республіки Білорусь № 15 від 21 грудня 2001 року «Про застосування судами кримінального законодавства у справах про викрадення майна», в якому йдеться про те наступне: «Різновидом такого викрадення можуть бути: привласнення майна, щодо якого посадова особа в силу своїх службових повноважень має право по управлінню та розпорядженню...». Перелік конкретних форм прояву суспільно небезпечного діяння при вчиненні злочину, передбаченого ст. 210 КК Білорусі за позицією Пленуму Верховного Суду Республіки Білорусь не є вичерпним та охоплює, в тому числі, привласнення і розтрату. Така точка зору видається більш виваженою, дещо компенсує на правозастосовному рівні означені законодавчі вади, однак в цілому не вирішує питання щодо видової приналежності суспільно небезпечного діяння при вчиненні заволодіння посадовою особою майном чи правом на майно шляхом зловживання своїми службовими повноваженнями, а, отже, і питання щодо відмежування від суміжних складів злочинів. Справедливості заради відмітимо, що аналогічні труднощі стосовно кваліфікації заволодіння майном, вчинене спеціальним суб'єктом, породжують законодавчі конструкції кримінальних кодексів майже всіх пострадянських країн, в тому числі і України. Більш детально ці аспекти будуть висвітлені у третьому розділі дисертації.

Крім зазначеного, слід звернути увагу на те, що предметом злочину, передбаченого ст. 210 КК Білорусі на відміну від ч. 2 ст. 191 КК України поряд з майном виступає також і право на майно. Така позиція видається доцільною та вартою на увагу з боку вітчизняного законодавця з урахуванням форми суспільно небезпечного діяння, а саме заволодіння, а не привласнення. Не втягуючись до дискусії про сутність категорії «право на майно» як предмету злочину проти власності (про неї більш детально – у другому розділі дисертаційного дослідження) зазначимо, що ми поділяємо позицію Б. В. Вољженкіна [3, с. 22], Ю. І. Ляпунова [4, с. 20], П. П. Михайленка [5, с. 17, 65], О. В. Смагляка [6, с. 42, 43] та деяких інших науковців щодо визнання заволодіння правом на майно, як більш ранньої стадії привласнення самого майна через документальне оформлення права на нього, а, отже, і самостійним предметом низки злочинів проти власності. Це, в першу чергу стосується таких форм вчинення досліджуваного злочину, як неправомірне (безпідставне, з порушенням встановленого порядку) оформлення на власне ім'я права власності або ж володіння та користування майном, що є об'єктом державної чи колективної (наприклад, профспілкової) власності, коли винний фактично ще не заволодів останнім. Або ж коли здійснюється заволодіння грошима у безготівковій формі, через банківські рахунки тощо. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне поставити питання про визнання права на майно самостійним предметом злочину, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК України, яке буде досліджено у наступному розділі дисертації.

Аналогічним з КК Білорусі чином знайшов своє відображення склад злочину щодо привласнення або розтрати майна і у КК Російської Федерації. Так, диспозиція ст. 160 КК РФ має наступний зміст: «Привласнення або розтрата, тобто викрадення чужого майна, ввіреного винному» [7]. Як бачимо, привласнення або розтрата майна також визнається формою викрадення, що в низці випадків обумовлює складнощі у відмежуванні даного злочину від шахрайства. Крім того, предметом досліджуваного злочину за КК РФ також визнається лише майно, яке було ввірене особі. Тобто не виокремлюється, як у КК України, Грузії, Таджикистану, Естонії майно, яке перебувало у віданні, а також не є предметом привласнення право на майно. Це, на нашу думку, суттєво звужує коло суспільних відносин, які поставлені під охорону КК, адже не охоплює значну кількість суспільно небезпечних посягань, зокрема тих, предметом яких є майно, що перебуває у відданні особи

та спеціально йому не ввірялося. Така законодавча конструкція обумовлює проблеми у кваліфікації, які викладені вище.

Щодо вчинення привласнення чи розтрата, вчиненого «особою з використанням свого службового становища», то воно визнається за КК РФ кваліфікованим складом злочином, передбаченим п. «в» ч. 2 ст. 160 [7]. Аналогічним чином дана обставина закріплена і у КК Азербайджана, Казахстану та Таджикистану. Як бачимо, на відміну від КК Білорусі вчинення досліджуваного злочину спеціальним суб'єктом за ознакою службового становища, не виділено в окрему статтю. В цьому кримінальні кодекси означених країн виявляють схожість із КК України. Однак, суттєвою відмінністю є те, що, по-перше, в них не закріплюється вказівка та юридичну характеристику спеціального суб'єкта саме як службової особи, а зазначається лише на наявності у будь-якої особи службових повноважень. Видається, що подібна конструкція не забезпечує однозначності у тлумаченні даної норми, а, отже, і одностайності у правозастосуванні, а також дещо відтворює положення КК УСРР (та й КК РСФСР) 1922 р., які надавали змогу визнавати будь-яку особу, яка володіє певними службовими (посадовими) повноваженнями суб'єктом даного злочину.

По-друге, російським законодавцем не визнається заволодіння майном службовою особою шляхом зловживанням службовим становищем самостійною формою вчинення досліджуваного злочину (а за логікою російського та білоруського законодавця – самостійною формою викрадення). Натомість, в законодавстві низці країн Балтії, а також СНД, в тому числі і України, зазначене вище заволодіння визнається окремим складом злочину. Так, наприклад, у ч. 1 ст. 141¹ КК Естонії передбачена відповідальність за привласнення чи розтрата чужого майна, ввіреного винуватому або такого, що перебувало у його віданні, а також викрадення чужого майна посадовою особою шляхом зловживання своїм службовим становищем [8].

Варто звернути увагу на те, що за кримінальним законодавством ряду країн Східної Європи, а також деяких пострадянських країн, в якості предмету привласнення або розтрата (або як основного, або як кваліфікованого складу злочину) виділяється лише певна категорія речей за особливостями правового режиму їх обігу. Так, наприклад, за КК Польщі (ст. 284, § 2) та Грузії (ст. 182) предметом досліджуваного злочину може бути виключно рухоме майно. Стаття 246 КК Таджикистану передбачає кримінальну відповідальність за викрадення засобів, виданих як кредит.

Продовжуючи аналіз кримінального законодавства країн СНД в межах порівняльно-правового дослідження, зазначимо, що майже повну конструктивну ідентичність із складом злочину, передбаченого ст. 160 КК РФ виявляє ст. 176 КК Республіки Казахстану та 167 КК Республіки Узбекистану. Нечисленні відмінності у побудові даних статей і норм, що в них містяться проявляються у тому, що за ст. 176 КК Казахстану передбачені більш суворі санкції, а в ст. 167 КК Узбекистану, на зразок ст. 191 КК України, в якості предмету злочину передбачене ще й майно, яке перебувало у віданні винної особи.

Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки привласнення та розтрата майна є традиційними для кримінального законодавства країн СНД, зокрема і для КК України: вчинення даного злочину повторно (за виключенням КК РФ, який не передбачає дану ознаку, що видається не зовсім обґрунтованим) чи групою осіб за попередньою змовою, у великих розмірах, організованою групою чи у особливо великих розмірах.

Отже, підводячи підсумок викладеному, виділимо наступні моменти, щодо яких виявляється неузгодженості у КК України та низки країн СНД: а) віднесення привласнення та розтрата майна до форм викрадення; б) відмежування привласнення та розтрата майна, ввіреного особі від шахрайства шляхом зловживання довірою; в) невизнання предметом привласнення (за виключенням КК Білорусі) права на майно; в) виокремлення в окрему форму вчинення досліджуваного злочину заволодіння майном службовою особою шляхом зловживання службовим становищем. Окреслення зазначених площин, за якими спостерігається невідповідність у правовому регулюванні, має сприяти активізації подальшого наукового пошуку при дослідженні, вдосконаленні ознак складу злочину, передбаченого статтею 191 КК України та відмежуванні його від суміжних.

Список використаних джерел:

1. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 г. № 275-3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=hk9900275&p2={NRPA}>.
2. Бакарадзе А. А. Особенности присвоения и растраты по законодательству некоторых стран СНГ / А. А. Бакарадзе // Российский следователь. – 2009. – № 9. – С. 28-31.
3. Волженкин Б. В. Мошенничество / Б. В. Волженкин. – СПб.: СПб. юрид. ин-т Ген. прокуратуры, 1998. – 36 с.
4. Коментарі до Кримінального кодексу України.

тарий к Уголовному кодексу РФ / Под ред. Ю.И. Скуратова, В.М. Лебедева, Ю.И. Ляпунова. – Изд-е 3-е, изм. и доп. – М.: НОРМА, 1999. – 896 с. 5. Михайленко П., Тевлин Р. Преступления против личной собственности граждан / П. Михайленко, Р. Тевлин. – К.: Типография МВД УССР, 1962. – 87 с. 6. Смаглюк О. В. Шахрайство за Кримінальним кодексом України 2001 року: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Смаглюк Олександр Володимирович. – К.: НАВСУ, 2003. – 179 с. 7. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 № 63-ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ug-kodeks.ru/>. 8. Уголовный кодекс Эстонии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.akademia.gp.gov.ua/ua/kkid.html>

Степаненко Дмитро Юрійович,

старший інспектор факультету економічної та громадської безпеки Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

ЩОДО СУБ'ЄКТА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 212-1 КК УКРАЇНИ

Згідно з положеннями ст. 212-1 КК України ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування є кримінально караним діянням.

У зв'язку з цим як у теорії кримінального права, так і на практиці виникає питання про те, хто ж зобов'язаний сплачувати зазначені вище страхові внески [1, с. 212; 2, с. 582; 3, с. 654–655], та питання про те, чи всі платники єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за ухилення від їх сплати. [3, с. 654–655] Для правильної відповіді на поставлені питання, вочевидь, ми звернулися до положень Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», які регламентують порядок і умови сплати відповідних страхових внесків та встановили, що:

І. Платниками страхових внесків до солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування є:

1) **страхувальники** до яких чинне законодавство відносить: а) роботодавців, зазначених у пунктах 1–4 ч. 1 ст. 14 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (підприємства, установи і організації, створені відповідно до законодавства України, об'єднання громадян, профспілки, політичні партії, фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності тощо); б) підприємства, установи, організації, військові частини та органи, які виплачують заробітну плату (винагороду), грошове забезпечення, допомогу; в) Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійного захворювання України;

2) **застраховані особи**, зазначені в ч. 1 ст. 12 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», тобто особи, які хоч і не належать до кола осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню, однак реалізували своє право на добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

II. Платниками страхових внесків до накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування є:

1) **застраховані особи**, зазначені в пунктах 1–7, 9, 10, 12, 15, 17 і 18 ст. 11 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (фізичні особи, які працюють на підприємствах, в установах, організаціях, створених відповідно до законодавства України, у філіях, представництвах, відділеннях та інших відокремлених підрозділах цих підприємств та організацій, в об'єднаннях громадян, у фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності та інших осіб на умовах трудового договору або працюють на інших умовах, передбачених законодавством, тощо);

2) **застраховані особи**, зазначені в ч. 1 ст. 12 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», тобто особи, які хоч і не належать до кола осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню, однак реалізували своє право на добровільну участь у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

III. Платниками єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування є:

1) **страхувальники** до яких чинне законодавство відносить роботодавців, зазначених у пункті 1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (юридичні особи, створені відповідно до

законодавства України, які використовують працю фізичних осіб на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством, чи за цивільно-правовими договорами; фізичні особи – підприємці; фізичні особи, які забезпечують себе роботою самостійно, та фізичні особи, які використовують працю інших осіб на умовах трудового договору (контракту) тощо)

2) застраховані особи, зазначені в пунктах 2–14 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (працівники – громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які працюють на підприємствах, в установах чи організаціях; у фізичних осіб – підприємців на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством; у фізичних осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, та в інших фізичних осіб на умовах трудового договору (контракту)); фізичні особи – підприємці, в тому числі ті, які обрали спрощену систему оподаткування, та члени сімей цих осіб, які беруть участь у провадженні ними підприємницької діяльності тощо).

3) застраховані особи, зазначені в ч. 1 ст. 10 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», тобто особи, які хоч і не належать до кола осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, однак реалізували своє право на добровільну сплату єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (члени фермерського господарства, особистого селянського, громадяни України, які працюють за межами України тощо).

Відповідаючи ж на питання про те чи всі платники єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за ухилення від їх сплати слід виходити з наступного:

По-перше, платниками єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Українське ж законодавство передбачає можливість притягнення до кримінальної відповідальності виключно фізичних осіб (ч. 1 ст. 18 КК України). Із цього випливає, що юридичні особи, які є платниками зазначених вище страхових внесків, не можуть бути притягнуті до кримінальної від-

повідальності за ухилення від їх сплати. В розглядуваному випадку до кримінальної відповідальності має притягатися не юридична особа в цілому, а її службові особи, які власне й здійснили ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування або страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.

По-друге, хоч фізичні особи, застраховані відповідно до приписів ст. 12 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», і є платниками страхових внесків до солідарної чи накопичувальної систем загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, все ж вони не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за ст. 212-1 КК України, оскільки вони є *добровільними* учасниками системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

По-третє, оскільки фізичні особи, зазначені в ч. 1 ст. 10 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», реалізують своє право на *добровільну* сплату єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, то вони також не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за ухилення від сплати відповідного внеску.

По-четверте, згідно з приписами ч. 4 ст. 4 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» фізичні особи – підприємці, які обрали спрощену систему оподаткування, звільняються від сплати за себе єдиного внеску, якщо вони є пенсіонерами за віком або інвалідами та отримують відповідно до закону пенсію або соціальну допомогу. Такі особи можуть бути платниками єдиного внеску виключно за умови їх добровільної участі у системі загальнообов'язкового державного соціального страхування. Це означає, що фізичні особи – підприємці, які обрали спрощену систему оподаткування, є пенсіонерами за віком або інвалідами та отримують відповідно до закону пенсію або соціальну допомогу також не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за ст. 212-1 КК України.

Враховуючи викладене вважаємо, що суб'єктом складу, передбаченого ст. 212-1 КК України, є: а) службові особи юридичних осіб – платників єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування чи страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування; б) фізичні особи – платники єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соці-

льне страхування чи страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Не підлягають кримінальній відповідальності за ст. 212-1 КК України особи, яких звільнено від сплати відповідних внесків, а також ті особи, які їх сплачують на добровільних засадах.

Список використаних джерел:

1. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.] ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [4-е вид., переробл. і допов.]. – К. : Право, 2010. – 608 с. 2. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [3-є вид., переробл. і допов.]. – Х. : «Одіссей», 2007. – 1184 с. 3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Гришук та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – [7-ме вид., переробл. і допов.]. – К. : Юридична думка, 2010. – 1288 с.

Терещук Сергій Сергійович,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАОХОЧУВАЛЬНИХ ПОЛОЖЕНЬ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ

З результатів проведених в Україні досліджень проблем застосування звільнення від кримінальної відповідальності та з даних судової статистики відомо, що рівень застосування цього кримінально-правового засобу зростає (так, у 2002 р. від кримінальної відповідальності – 12579 осіб; у 2003 р. – 27079 осіб; у 2004 р. – 22557 осіб; у 2005 р. – 30260 осіб; у 2006 р. – 23655 осіб; у 2007 р. – 32021 особа; у 2008 р. – 22789 осіб). Після набрання чинності новим КК України в його Особливій частині, поряд відомим раніше положеннями про позитивну посткримінальну поведінку особи як підставу звільнення від кримінальної відповідальності, з'явився ряд новел. Застосування подібних положень (а їх в КК нараховується вже шістнадцять) дозволяє гуманізувати вплив кримінального права на суспільні відносини, ефективніше захищати інтереси держави, права потерпілих від злочинів, досягати

відшкодування завданих злочинами збитків та економити сили й засоби при розкритті й розслідуванні злочинів. Правильне й своєчасне застосування передбаченого такими заохочувальними нормами звільнення від кримінальної відповідальності позитивно відображається, зокрема, на результативності діяльності оперативних і слідчих підрозділів органів внутрішніх справ України, оскільки своєчасне й повне розкриття та розслідування злочинів, запобігання їм нерідко вимагає використання засобів, які дозволяють на законних підставах схилити осіб, що вчиняють злочини, до самовикриття, стимулюють їх сприяння правоохоронним органам у встановленні істини по справі (передусім це стосується випадків, коли злочини є латентними, вчиняються організованими групами чи злочинними організаціями).

Інститут звільнення від кримінальної відповідальності за підставами, передбаченими Особливою частиною КК України (т.з. «спеціальне» звільнення) – один з найменш досліджених в сучасному кримінальному праві. У новітній період найбільший внесок в його розробку здійснив П. В. Хряпінський, яким розкрито їх юридичну природу, правові функції, соціальна обумовленість, принципи впровадження тощо [1]. У окремих дослідженнях вітчизняними фахівцями з кримінального права описано окремі випадки «спеціального» звільнення (за незаконне поводження зі зброєю (В. П. Тихий), хабарництво (О.Ф. Бантишев, О. О. Дудоров, М. І. Мельник), за злочини у сфері господарської діяльності (Н. О. Гуторова, А. І. Золотарьов, О. М. Лемешко), за наркотичні злочини (О. В. Наден), за незаконне заволодіння транспортним засобом (В. В. Ємельяненко), звільнення учасників організованих груп та злочинних організацій (А. А. Вознюк) тощо). Поряд із загальними видами звільнення спеціальні види звільнення розглядав Ю. В. Баулін [4, с. 201-294]. Однак, дослідники концентрують увагу в основному на питаннях законодавчої регламентації певних видів звільнення від кримінальної відповідальності, доктринальних проблемах вдосконалення їх правових підстав й умов. Водночас, як давно помічено, наскільки б досконалим не був кримінальний закон, він не може бути ефективним без правильного й вмілого його практичного застосування. Це твердження цілком справедливе й щодо положень цього закону про «спеціальне» звільнення від відповідальності.

Застосування кримінального закону – це складний процес, який виражається у застосуванні абстрактної норми до конкретного випадку [2, с. 90]. Сам вказаний закон майже не містить зага-

льних нормативних положень, що містили б правила й порядок застосування норм, які в ньому містяться. Здебільшого вони існують у вигляді теоретичних положень, загальноновизнаної серед фахівців практики, частково – в постановвах Пленуму Верховного Суду України [3, с. 4]. Щодо ж застосування звільнення від кримінальної відповідальності (в т.ч. й «спеціального»), то у ч. 2 ст. 44 КК вказано лише, що його порядок встановлюється законом. Однак, тут законодавець посилається на кримінально-процесуальне законодавство (ст.ст. 7–7², 8–11 КПК) й законів, які оголошують амністію [4, с. 79-84]. Пленум ВСУ в деяких своїх постановвах (наприклад, у п. 19 постанови № 15 від 08.10.2004 р. «Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів», в п. 28 постанови № 3 від 26.04.2002 р. «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» [5, с. 167, с. 182]) надав деякі роз'яснення, які стосуються здебільшого розуміння деяких із положень КК про вказане звільнення. Однак, загальні кримінально-правові засади їх застосування не пропонує й ця авторитетна правозастосовна інстанція.

В юридичній науці питання про динамічний бік застосування положень про спеціальні види звільнення розглядалися В. О. Навроцьким, О. О. Житним в контексті кваліфікації позитивної посткримінальної поведінки [3, с. 562-563; 6]. Роботи вказаних авторів дозволяють розглянути практичну реалізацію положень про «спеціальне» звільнення від кримінальної відповідальності як один із видів правозастосування в кримінальному праві, який вимагає певного впорядкованого встановлення, дослідження й оцінки різноманітних юридично значущих обставин з метою застосування норми про вказане звільнення. Тому спеціальні випадки звільнення від кримінальної відповідальності слід аналізувати не лише як специфічні правові наслідки вчинення злочину (відмову держави від засудження й покарання особи, що скоїла злочин, за умови її позитивної пост кримінальної поведінки), а й як процес інтелектуальної аналітичної діяльності, в якій відповідний працівник правоохоронного органу доходить обґрунтованого висновку про наявність (чи, навпаки, про відсутність) законних підстав для настання вказаного наслідку.

На відміну від проблем застосування кримінального закону при кваліфікації злочинів, призначенні покарання чи звільненні

від нього, яким присвячено численні наукові праці, теоретичні й практичні сторони кваліфікації при спеціальному звільненні від кримінальної відповідальності юридичною наукою досліджено недостатньо. Зокрема, не з'ясовано її етапи, не вироблено її правила та принципи. Водночас, практика свідчить, що рішення про звільнення від кримінальної відповідальності, які ухвалюються, нерідко не містять належної аргументації застосування цього специфічного правового засобу, що дозволяє піддати сумніву дотримання принципів законності та неупередженості при їх реалізації та знижує їх позитивний соціально-правовий потенціал. Таким чином, є підстави підтримати думку, що вироблення чітких і несуперечливих наукових рекомендацій з питань застосування передбачених КК України положень про передбачене заохочувальними положеннями Особливої частини КК звільнення від кримінальної відповідальності є одним із актуальних завдань вітчизняної кримінально-правової науки.

Список використаних джерел:

1. Хряпінський П. В. Спеціальне звільнення від відповідальності у кримінальному праві та законодавстві України: Навч. посіб. / П.В. Хряпінський. – Запоріжжя: КСК-Альянс, 2010. – 270 с. 2. Браїнин Я. М. Уголовный закон и его применение / Я. М. Браїнин. – М. : Юрид. лит., 1967. – 240 с. 3. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: Навч. посіб. / В.О. Навроцький. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 704 с. 4. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності / Ю. В. Баулін : монографія. – К. : Атіка, 2004. – 296 с. 5. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України та постанов Верховного Суду України у справах кримінальної юрисдикції : упоряд. Н. О. Гуророва, О. О. Житний. – Х.: Одіссея, 2012. – 432 с. 6. Житний О.О. Кваліфікація при звільненні від кримінальної відповідальності: постановка питання / О.О. Житний // Вісник Запорізького держ. ун-ту (Юридичні науки). – 2004. – № 1. – С. 168-172.

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Питання співвідношення норм кримінального та кримінально-процесуального права надзвичайно актуальні та потребують на сьогодні детального дослідження. Аналіз процесу законодавчих реформ останніх років свідчить про необхідність дослідження співвідношення норм зазначених галузей права, окремі з яких в свою чергу через часті зміни внутрішньо суперечливі та потребують удосконалення. Практика потребує не тільки чіткості та однозначності змісту норм права, а й їхньої певної стабільності, що може бути досягнуто лише за умови якісної побудови норм та їх певної стабільності. З'ясування питання взаємодії, та в свою чергу виявлення протиріч норм кримінального та кримінально-процесуального права дозволить більш детально та змістовно проаналізувати цю проблему з метою подальшого удосконалення норм кримінального та кримінально-процесуального права.

Вирішення зазначеної проблеми має істотне значення як для теорії, так і для практики творення законів, що є джерелами кримінального та кримінально-процесуального права, а також для практики застосування цих законів.

Розробкою окремих аспектів співвідношення норм кримінального та кримінально-процесуального права займалися вчені у галузі загальної теорії права (Л.Н. Борисова, В.М. Горшеньов, О.А. Коваль, А.М. Колодій, О.Ф. Скаун та ін.), у галузі кримінального права (М.І. Панов, М.І. Пікуров, В.Г. Даєв, З.А. Тростюк, Д.Ю. Гончаров, В.О.Навроцький та ін.), та у галузі кримінального процесу (М.В. Духовський, Л.М. Лобойко, П.С. Елькінд та ін.). Слід зазначити, що на сьогодні вирішені лише окремі питання співвідношення зазначених галузей, водночас відсутній єдиний погляд щодо класифікації взаємозв'язків норм кримінального та кримінально-процесуального права, вирішення проблем теоретичного та прикладного характеру, які торкаються забезпечення ефективності законотворчого процесу та застосування норм зазначених галузей, а також усунення існуючих між ними колізій.

Насамперед слід зауважити, що кримінальний процес співвід-

носиться з кримінальним правом як форма співвідноситься зі змістом. Кримінальне право носить матеріальний характер, тобто містить норми, які безпосередньо регулюють суспільні відносини. Воно не дає вказівок стосовно порядку застосування своїх положень. Кримінально-процесуальне право, в свою чергу, є основою механізму правового регулювання діяльності органів дізнання, слідчого, прокурора і суду щодо порушення кримінальних справ, їх досудового розслідування та судового розгляду. Кримінально-процесуальні норми є похідними від норм кримінального (матеріального) права, вони регламентують, головним чином, процедуру здійснення кримінально-процесуальної діяльності, а тому відображають динамічні характеристики процесуальних відносин.

У науковій літературі виділяється співвідношення норм кримінального та кримінально-процесуального права на загальному рівні, зокрема у такому зв'язку перебувають між собою норми Загальних частин КК і КПК, так само співвідносяться окремі норми або їх сукупність [3, с.64].

Під міжгалузевими взаємозв'язками кримінально-правових та кримінально-процесуальних норм слід розуміти взаємодію нормативних положень кримінального та кримінально-процесуального законодавства про права і обов'язки суб'єктів суспільних відносини, що виникають в результаті скоєння злочину. Таку взаємодію необхідно враховувати при законодавчому конструюванні і вживанні норм названих галузей. Між галузями складаються складні функціональні зв'язки, за яких зміна в нормах однієї галузі законодавства може викликати певну зміну в нормах іншої галузі. В цьому випадку виникають такі непогодженості норм права як:

1) протиріччя, які з'явилися у наслідок колізії норм кримінального та кримінально-процесуального законодавства (такі взаємозв'язки, за яких матеріальні і процесуальні норми кримінального законодавства суперечать один одному в регулюванні одного фактичного відношення) [1, с.11];

2) непорозуміння, які викликані проблемами непогодженості термінології між нормами КК України та КПК України.

Для вирішення питання про причини виникнення колізій між кримінальним та кримінально-процесуальним законодавством слід розглянути ознаки колізій. Такими є: 1) відносини, що виникають тільки між нормами права, закріпленими в законодавстві; не можуть утворюватися між нормами, вираженими в інших

джерелах права, а також між нормою права й актом її тлумачення, між актами тлумачення; 2) є відносинами між нормами, що виникають з приводу регулювання одних фактичних обставин; 3) утворюються тільки у випадку регулювання фактичних відносин принаймні двома нормами права; 4) існують за наявності двох або більше реально чи формально чинних норм. Норми не чинного юридичного акта (тобто скасованого як фактично, так і формально, який при цьому не має дії, чи зворотної сили та не можуть вступати в колізію з чинними нормами.

Існування колізій між нормами та положеннями чинних нормативних актів свідчить про непослідовність законодавця у законотворчій діяльності.

Вирішення зазначених непорозумінь, які пов'язані з наявністю колізій між нормами кримінального та кримінально-процесуального права, можливе виключно на підставі внесення відповідних змін до КК України або до КПК України.

Як було зазначено вище, термінологічна неузгодженість норм кримінального та кримінально-процесуального права є другою форою «негативних» міжгалузевих зв'язків. Велика кількість змін та доповнень КК України та КПК України свідчать, як зазначається в літературі, про нестабільність законів, що відображається не найкращім чином на практиці їх застосування.

У цьому контексті проблема співвідношення норм кримінального та кримінально-процесуального права викликана рядом причин. На наш погляд, однією із найважливіших з них є частота змін норм кримінального та кримінально-процесуального права, що не сприяє їх ефективній реалізації.

Підсумовуючи викладене можна дійти таких висновків. З метою усунення виникаючих між галузями права непогодженостей та колізій доцільно дослідити питання ознак понятійного апарату зазначених галузей права, з метою визначення основних недоліків термінологічних полів, проведення співвідношення термінологічного апарату КК України з суміжними категоріями. На основі зазначеного аналізу потрібно визначити шляхи подолання та усунення протиріч на підставі проведення нормотворчої діяльності, в ході якої станеться зміна або відміна конфліктуючих норм.

Список використаних джерел:

1. Кваліфікація злочинів: навч. посіб. / За ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. – К. : Істина, 2010. – 430 с. 2. Гончаров Д. Ю.

Взаимосвязи и коллизии норм уголовного и уголовно процессуального законодательства: Дис. Канд. юр. наук: 12.00.08: Екатеринбург, 2004 г., 187 с. 3. Гемай С. Співвідношення норм кримінально-процесуального і кримінального права // Вісник прокуратури. – 2007. - № 1(67) с.59-65

Томілко Галина Миколаївна,
Апарат Верховної Ради України

ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНЬОГО У ЗЛОЧИННУ ДІЯЛЬНІСТЬ: ПИТАННЯ ДЕФІНІЦІЇ

Актуальність теми втягнення неповнолітнього у вчинення злочину визначається високим ступенем суспільної небезпеки цього злочину, недосконалістю кримінально-правової норми, що встановлює кримінальну відповідальність за втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність та недоліками термінологічного апарату. Необхідність наукової розробки цієї теми також підтверджується Переліком пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010-2014 р.р., затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України № 347 від 29 липня 2010 року.

Тема моральності суспільства та, зокрема, втягнення неповнолітнього у вчинення злочину чи іншої антигромадської діяльності не залишається поза увагою науковців: свої наукові праці дослідженню охорони окремих сфер моральності суспільства присвятили Антонян Ю.М., Барило Т.С., Биргеу М.М., Вітвіцька В.В., Ємельянов В.П., Навроцький В.О., Пудовочкін Ю.Є., Яценко С.С та ін. За останні роки питання охорони моральності суспільства та його окремих сфер отримали подальший науковий розвиток у дисертаційних дослідженнях Топольскової І.О. (2003 р.), Ландіної А.В. (2005 р.), Дзундза В.В. (2005 р.), Кучанської Л.С. (2007 р.). Також багато російських вчених-правників працювали над дослідженнями теми втягнення неповнолітніх у злочинну та іншої антигромадську діяльність: Іванова М.В., Косова Н.М., Литвинова І.В., Олейнікова Т.О., Палій В.В., Осип'ян Г.В., Ткаченко Г.В. та ін.

Втягнення неповнолітніх у вчинення злочину, згідно Постанови Пленуму Верховного Суду України (далі – ППВСУ) № 2 «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську

діяльність» від 27 лютого 2004 року, це певні дії дорослої особи вчинені з будь-яких мотивів і пов'язані з безпосереднім впливом на неповнолітнього з метою викликати у нього *рішучість* взяти участь в одному чи декількох злочинах або займатись іншою антигромадською діяльністю [1]. На нашу думку, важливо наголосити на тому, що дії дорослої особи спрямовані на те, щоб викликати саме *рішучість* неповнолітнього долучитися до вчинення злочину чи іншої антигромадської діяльності. Хоча у цій же Постанові Пленум ВСУ звертає увагу на обов'язковість «причинного зв'язку між діями дорослої особи та виникненням у неповнолітнього *бажання* вчинити протиправні дії». Але, враховуючи способи вчинення злочину – способи впливу на неповнолітнього, чи можна говорити про *бажання* неповнолітнього вчинити злочин чи іншу антигромадську дію, узагальнюючи причини, що підштовхнули його на цей крок? Адже серед способів впливу на неповнолітнього у ППВСУ зазначено, зокрема, всі види фізичного впливу (заподіяння тілесних ушкоджень, мордування, катування тощо) і психічного впливу (погроза застосувати насильство, завдати матеріальних збитків, зганьбити в очах однолітків та товаришів, позбавити повсякденного спілкування, переконання, залякування, обман, шантаж, підкуп, розпалювання почуття помсти, заздрості або інших низьких почуттів; давання порад про місце й способи вчинення злочину або приховання його слідів; обіцянка приховати сліди злочину, забезпечити подарунками, розвагами тощо). І якщо певні види психічного впливу не виключають можливість виникнення саме *бажання* вчинити злочин чи іншу антигромадську дію, то фізичний вплив на неповнолітнього може мати наслідком *рішучість, намір не підкріплений бажанням* неповнолітнього вчинити ту чи іншу дію як доступний йому спосіб позбавити себе подальшого фізичного насильства, оскільки слово «бажання» можна розтлумачити як потяг до здійснення чого-небудь, хотіння.

Постанова Пленуму ВСУ № 6 від 23 грудня 1983 р., що втратила чинність з прийняттям ППВСУ № 2 від 27 лютого 2004 р., визначала поняття втягнення неповнолітнього у вчинення злочину чи іншої антигромадської діяльності «як певні дії дорослої особи ... з метою викликати у нього (неповнолітнього) *прагнення* взяти участь в одному чи кількох злочинах» [2]. Синонімічний ряд слова «прагнення» (потяг, жадання та ін.) та його лексичне значення говорять про близькість значень слів «бажання» та «прагнення», а це означає, на наш погляд, неможливість використання понять

«прагнення» та «бажання» для визначення поняття «втягнення» у контексті втягнення неповнолітнього у вчинення злочину.

Оскільки науковій розробці теми втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність присвячено досить багато досліджень, доцільним видається провести порівняльний аналіз хоча б деяких із запропонованих визначень поняття втягнення неповнолітнього у вчинення злочину та на його основі сформулювати найбільш влучне та лаконічне визначення.

Більшість проаналізованих нами визначень розкривають поняття втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність як дії (сукупність дій), що спрямовані на збудження бажання чи здатні викликати бажання неповнолітнього вчинити такі дії. Так, Осіп'ян Г.В. пропонує таке визначення: «Втягнення неповнолітнього у вчинення злочину чи інших антигромадських дій - це будь-які дії спрямовані на збудження у нього *бажання* займатися цими видами протиправних, антигромадських дій (схиляння до них)» [3]. А Олейнікова Т.О. втягнення неповнолітнього у вчинення злочину розуміє як активні дії осіб, що досягли вісімнадцятирічного віку, пов'язані з фізичним чи психічним впливом на неповнолітнього, виражене у обмані, обіцянках, переконанні, підкупі, залякуванні та використанні інших засобів, які *здатні викликати бажання* у нього на скоєння одного чи кількох злочинів. [4]

Палій В.В. відійшла від традиційного розуміння поняття втягнення як у частині бачення способів впливу на неповнолітнього, так і визначення моменту закінчення злочину. Вона запропонувала таке формулювання: втягнення – це спеціальний вид підбурювання, що характеризується інформаційним чи фізичним впливом на іншу особу, у результаті якого у останнього виникає *умисел* на скоєння злочину, реалізований хоча б на стадії попередньої злочинної діяльності [5]. Інформаційний вплив, на нашу думку, є більш вузьким поняттям, ніж психічний вплив. Інформаційний вплив – це процес інформування у тому чи іншому вигляді, свого роду маніпуляція свідомістю. Інформаційний вплив може бути і агресивним, але навряд чи може цілком включати психологічний тиск (насильство) - погрози, залякування тощо. Також спірним, на наш погляд, є твердження про те, що умисел на скоєння злочину має бути реалізований хоча б на стадії попередньої злочинної діяльності. Нагадаємо, чинна ППВСУ наголошує, що якщо неповнолітній взагалі не робив спроби вчинити злочин і не готувався до цього, дорослий за наявності до

того підстав притягується до відповідальності за втягнення його у злочинну діяльність і за готування до злочину, у вчинення якого намагався втягнути неповнолітнього [1].

Топольскова І.О., на відміну від Палій В.В., у своєму дисертаційному дослідженні дійшла висновку, що втягнення не слід отожднювати з підбурюванням, оскільки втягнення являє більш складну дію, ніж просто вплив на психіку неповнолітнього з метою викликати в нього рішучість учинити злочин [6, с. 63].

Проаналізувавши наведені визначення поняття втягнення неповнолітнього у вчинення злочину, ми прийшли до висновку, що запропоноване ППВСУ № 2 від 27 лютого 2004 р. визначення поняття втягнення неповнолітнього у вчинення злочину загалом виконує свою роль з полегшення практичного застосування норми як на стадії досудового слідства, так і на стадії здійснення судочинства, але воно потребує уточнення.

Враховавши всі наведені вище напрацювання, можна запропонувати під втягненням неповнолітнього у вчинення злочину розуміти активні дії особи, якій на момент вчинення злочину виповнилося 18 років, що характеризується психічним чи фізичним впливом на неповнолітню особу, здатні викликати у останньої *умисел* на вчинення злочину. Та будь-яке визначення втягнення неповнолітнього у вчинення злочину буде тимчасовим, оскільки нагальною є необхідність термінологічної уніфікації та розв'язання протиріч і неузгодженостей у нормах КК, що передбачають відповідальність за втягнення неповнолітніх у вчинення злочину чи інших антигромадських дій (загальної – ст. 304 КК, та спеціальних норм).

Список використаних джерел:

1. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 27 лютого 2004 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0002700-04>.
2. Про практику застосування судами України законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 6 від 23 грудня 1983 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0006700-83>.
3. Осипьян А.В. Вовлечение несовершеннолетних в соверше-

ние преступлений или иных антиобщественных действий (Уголовно-правовые и криминологические аспекты) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08: Ростовн/Д, 2004 – 217 с. 4. Олейникова Т.А. Вовлечение несовершеннолетнего в совершение преступления и иных антиобщественных действий : Уголовно-правовой и криминологический аспекты : Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 : Ростов н/Д, 2005 – 166 с. 5. Палій В.В. Вовлечение в совершение преступления и склонение к совершению преступления или антиобщественных действий : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 - Москва, 2006.- 188 с. 6. Топольскова І.О. Кримінально-правові та криминологічні аспекти боротьби із втягненням неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 – Луганськ, 2003. – 185 с.

Туєв Олег Альбертович,
здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

ЩОДО ВИДІВ РЕЙДЕРСТВА В УКРАЇНІ

Як відомо, рейдер - «the raid» у перекладі з англійської мови означає захоплення, набіг, напад; відповідно «raider» - учасник захоплення, набігу або нальоту. Цей іншомовний термін схоже став для нашої країни «рідним» і впевнено увійшов в український лексикон. Слово рейдерство на сьогоднішній день набуло гучного та, подекуди, загрозливого звучання.

Вітчизняні рейдери, порівняно з їх західними “колегами”, більше нагадують піратів. За останні два роки кількість рейдерських захоплень підприємств в Україні значно збільшилася. Проблема набула системного характеру оскільки у 2005–2006 роках до схем незаконного поглинання та захоплення підприємств почали широко залучати правоохоронні органи, суди, державну виконавчу службу. Обсяг сегмента поглинання та злиття за різними оцінками експертів інвестиційних кампаній в Україні у 2006 – 2008 роках становив від 1,5 до 3 мільярдів доларів на рік. Недружні поглинання «по-українськи» найчастіше зводяться до силових захоплень підприємств під прикриттям законних або псевдо законних підстав [1, с.18; 2, с. 83].

Найбільш суттєвою особливістю рейдерства по-українськи є відсутність його визначення в законодавчих актах. Тому в Україні рейдерством називають широкий спектр дій – від законного по-

глинання підприємства до бандитського захоплення. Не дивлячись на те, що за останні декілька років це явище набуло гучного звучання, українське законодавство не містить поняття «рейдерство», і відповідно, «рейдер».

Загалом на сьогоднішній день на українському «ринку» виділяють наступні види рейдерів:

«Білі рейдери» - ті, які зазвичай діють у межах чинного законодавства і використовують для досягнення мети різні маніпуляції з акціями і прогалини в корпоративному праві.

«Сірі рейдери» - ті, які застосовують сумнівні засоби (наприклад, подвійний реєстр, фальсифікацію результатів виборів акціонерів), балансуючи на межі закону.

«Чорні рейдери» - ті, які використовують усі інструменти захоплення, включаючи підробку документів, реєстрацію компаній на підставних осіб, підкуп працівників правоохоронних органів, посадових осіб органів управління і державних виконавців. Такими діями є, наприклад, пред'явлення сторонніми особами керівництву компанії підробленого рішення суду, що зобов'язує передати акції неіснуючій особі (фізичній або юридичній), за якою, природно, ці акції і реєструються, після чого негайно продаються іншій (не фіктивній) особі – добросовісному набувачеві акцій. Нерідко «чорні рейдери» застосовують для захоплення підприємства фізичну силу і залякування, залучаючи бійців із вогнепальною зброєю (таке правопорушення називають індикатором рейдерства).

«Грінмейлери» (від англ. Greenmail (буков. зелена пошта) – корпоративний шантаж) – рейдери – шантажисти, які заважають акціонерному товариству вести нормальну господарську діяльність. В результаті цього робота підприємства паралізується, і воно змушене викуповувати акції у таких рейдерів за дуже високу ціну [3, с. 39].

Даний вид рейдерства є самим «необразливим» видом українського рейдерства (до речі, на заході взагалі рейдерством не вважається).

Грінмейл, або іншими словами корпоративний шантаж, у класичному розумінні являє собою комплекс різних корпоративних дій, що вживаються міноритарним (дрібним) акціонером з метою змусити товариство або основних його акціонерів придбати акції, що належать цьому міноритарію, і необхідно зазначити – за досить високою ціною. Іншими словами, грінмейл є різновидом високоінтелектуального вимагання [4, с. 120].

«Чорні» або «крававі» рейдери - це найнебезпечніший вид рейдерства. Вони використовують всі інструменти для захоплення, включаючи і кримінальні: підробка документів, реєстрація компаній на підставних осіб, підкуп силових структур, чиновників, суддів.

У більш розвинених країнах це робиться іншими способами, шляхом використання економічних важелів: аналізу ринку, з'ясування кон'юнктури, участі у біржових торгах, іграх на ринку цінних паперів і т.п. В той час, як у майже всіх пострадянських країнах, з особливостями їх правової системи, все це відбувається із застосуванням судів, міліції, судових виконавців, за «мовчазної згоди» прокуратури [5, с. 8,12].

У нашій країні чітких меж між вказаними видами рейдерства немає. Адже, як показує практика, закінчитись «чорним, кривавим рейдерством» може і звичайне, нібито законне поглинання підприємства... Відсутність чіткого поділу легального (дружнього) поглинання від явно бандитського захоплення призводить до того, що злочинці уникають кримінальної відповідальності і їх дії не відмежовуються від правомірного поглинання.

Основною відмінністю «рейдерства по – українськи» від зарубіжних аналогів є те, що у Європі поглинання компанії зазвичай закінчуються вдосконаленням технологічного ланцюга виробництва, підвищенням вартості акцій, взагалі є ефективним інструментом в системі перерозподілу власності, адже передбачає реструктуризацію підприємства з подальшим його оздоровленням та виведенням на якісно новий рівень. В той час, як в Україні в результаті рейдерських атак наноситься непоправна шкода економіці як окремого підприємства, так і держави вцілому.

Світова практика країн з розвинутою ринковою економікою, свідчить про те, що у тих випадках, коли рейдерство в межах закону, то це не завдає жодного руйнівного впливу, адже злиття і поглинання - це нормальні природні процеси, у разі їх чіткого законодавчого визначення та, відповідно, регулювання.

Наша держава не зреагувала належним чином на рейдерство, як одну з ключових загроз для вітчизняної економіки, тому реалізація протиправних схем набуває дедалі загрозливіших масштабів. Нині в Україні у законних власників уже відібрано (вкрадено) 2700 підприємств. Утрачено понад 100 тис. робочих місць [6, с. 14].

За даними “Антирейдерського союзу підприємців України”, у країні діють 30–50 спеціалізованих груп, до складу яких, як правило, входять досвідчені юристи, економісти тощо. Окремі фі-

нансово-промислові групи, як зазначає Служба безпеки України, також сформували у своїй структурі спеціалізовані підрозділи, які вчиняють недружні поглинання акціонерних товариств [7].

Загалом, ринок рейдерських послуг в Україні складається приблизно з сотні середніх та дрібних фірм, здебільшого юридичних. Ці фірми можуть займатися як рейдерською, так і антирейдерською діяльністю: захистом суб'єктів підприємництва від рейдерських атак. Структура фірми – рейдера має багато спільного з PR – компанією. В складі фірми – рейдера є юрист, економіст, особа, яка відповідає за зв'язки з органами виконавчої влади і місцевого самоврядування, з криміналітетом. В команді може бути також психолог, журналіст, іноді колишні працівники колишніх спецслужб. На чолі організації стоїть лідер – стратег. Кожен член організації має конкретні задачі. Діє рейдерська організація на основі проектного менеджменту: команда та варіанти рейдерської атаки підбираються під кожний конкретний проект [8, с. 118].

Часто до складу рейдерських компаній входять відділи, що складаються з аналітиків і професійних інформаторів. Ці відділи проводять всебічний і ретельний збір інформації про об'єкт, що їх цікавить (про установчі документи, історію приватизації та емісії акцій, порядок придбання нерухомості, землі, проведення емісії і тощо). Крім того, збирається інформація особистого характеру, особлива увага приділяється компроматам.

Аналіз криміногенної ситуації свідчить про зростання цинічного тиску на діяльність окремих державних підприємств та приватну власність. Коло замовників, а це в основному фінансово-промислові групи, вже давно не обмежується українським походженням, а правоохоронні органи до моменту безпосередньої реалізації (злочинних намірів) займають вичікувальну позицію. Така ситуація зрозуміла, адже фінансове підґрунтя у них досить міцне, що дозволяє «проплачувати» руйнівну діяльність керівників органів влади, місцевого самоврядування, контролюючих і навіть правоохоронних органів

Отже, рейдерами можуть бути окремі особи, які використовують корумпованість певних структур влади й управління, і прагнуть заволодіти чужим житлом й іншою власністю; спеціальні фірми або групи людей, котрі об'єдналися для професійного зайняття рейдерством, зокрема групи, що спеціалізуються на захопленні земель, квартир, підприємств, акцій тощо; галузеві холдинги, що прагнуть усунути конкурентів шляхом їхнього

поглинання; великі холдинги й фінансово-промислові групи у великих містах, які володіють великими ресурсами й можливостями, скуповують землі, бізнес у різних галузях і все коштовне для збільшення своїх активів; несумлінні керівники, що мають доступ до особливо важливих для компанії документів, схем керування та активів; партнери по бізнесу або дрібні акціонери та ін. [9].

У зв'язку із відсутністю законодавчого визначення та чіткого поділу на види в Україні термін «рейдерство» все частіше ототожнюють із поняттям «економічний чи фінансовий тероризм», під яким вбачаються протиправні діяння, що можуть підірвати всю фінансову систему держави. Ознакою такого рейдерства є його суспільна небезпечність. Вона зумовлюється спрямованістю таких діянь на заволодіння матеріальними благами в особливо великих розмірах, дестабілізацію економічного клімату в державі, створення організованих угруповань, керівництво такою групою, участь у ній, застосування насильства, а іноді зброї та спеціальних засобів. Здебільшого такі дії супроводжуються корупційними проявами. Це так зване «чорне рейдерство» [10, с. 97-101].

З урахуванням того, що останнім часом в Україні спостерігається досить чітка тенденція зростання кількості виявлених фактів недружнього поглинання, правоохоронні органи мусять прикласти всі зусилля для закріплення позитивних тенденцій в економіці. Зокрема, необхідно вже протягом найближчого часу поставити під контроль ті сфери бізнесу, в яких ще не спостерігається рейдерство; віднайти та стимулювати додаткові джерела - для цілей організації жорсткої конкурентної боротьби між різними потужними корпораціями з метою ослаблення їх позицій у контролі за раніше розподіленими сферами і галузями; узгодити з органами державної влади розроблені механізми реформації кримінальних процесів поглинання з типовими проявами корупції і економічної злочинності; закріпити своє місце як економічного контролюючого буфера-посередника між вітчизняною економічною системою і господарюючими суб'єктами, в тому числі емісарами міжнародного економічного співтовариства, спостерігаючи за фінансовими та виробничими потоками і втручаючись лише в разі виявлення порушень закону, цим самим забезпечуючи можливість одержувати контрольовані прибутки.

Список використаних джерел:

1. Мищишин М. Весельї Роджер / М. Мищишин. – Профіль

Україна. – 2007. – № 8. – С. 18. 2. Варналій, З. С. Рейдерство як загроза економічній безпеці України в сучасних умовах //Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. - 2009. - № 2. - С. 81-91. 3. Грек, Б.М. Про окремі аспекти протиправного перерозподілу власності в Україні //Вісник Верховного Суду України . - 2008 . - № 10. - С.38-44. 4. Беліков, О. Чи насправді грінмейлери є санітарами бізнесу? //Юридичний журнал . - 2007 . - № 3. - С.120-123. (с.120). 5. Зеркалов, Д.В. Рейдери : посobie. - К.:КНТ, 2007. – 188 с. 6. По кому рейдерський дзвін ? // Голос України. – 2006. – № 213. – С. 14. 7. Серьогін О. Сучасне рейдерство як воно є / О. Серьогін // Правовий тиждень. – 2007. – № 16. – С. 5; Сахно А. Страна должна знать своих героев: крупнейшие рейдеры Украины / А. Сахно [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://www.podrobnosti.com.ua>>. 8. Москаленко, С. Рейдерство: загальна характеристика, окреслення проблеми та шляхи боротьби //Юридичний журнал . - 2007 . - № 3. - С.117-119. 9. Л.П. Скалозуб, В.І. Василичук Організаційні засади протидії рейдерству в Україні // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ № 3, 2009.. 146-48. 10. Дічек, О. Рейдерство в Україні: правові ознаки і шляхи запобігання //Юридична Україна. - 2008 . - № 5. - С.97-101.

Уварова Наталія Володимирівна,

ад'юнкт кафедри кримінального права та кримінології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ДЕТЕРМІНАНТИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ, ВЧИНЕНИХ З МОТИВІВ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ

З прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості» №1707-VI від 5 листопада 2009 р. ч. 2 ст. 115 КК України (далі – КК) була доповнена п. 14 – умисне вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості; в ч. ч. 2 статей 121, 122, 126, 127 і 129 КК також з'явилась нова обтяжуюча обставина – вчинення вказаних злочинів з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Кримінальне законодавство України не обмежує коло злочинів, вчинених із зазначених вище мотивів лише злочинами проти життя та здоров'я особи, оскільки їх перелік звичайно ширший і розташовані вони відповідно у різних розділах КК. Тобто, злочини з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості не утворюють окрему групу посягань, бо належать до таких протиправних діянь, які посягають на різноманітні суспільні відносини.

На початку 90-х років минулого століття з'явилося поняття, що об'єднало злочини, вчинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості під назвою «ненависницькі злочини». Під злочинами, пов'язаними з ненавистю, розуміють суспільно небезпечні та протиправні посягання проти особи, власності та суспільства, що вчинюються з расової, релігійної та етнічної ворожнечі або ненависті». Таким чином, ознаками зазначених злочинів є особливий мотив та багатооб'єктність (життя та здоров'я особи, її власність, особисті права та свободи людини та громадянина, громадський порядок та моральність).

Проте, в контексті ненависницьких злочинів ми хотіли б розглянути детермінанти їх найбільш суспільно небезпечної групи, а саме тих що посягають на життя та здоров'я особи.

Основними чинниками ненависницьких злочинів є соціально-політичні процеси, такі, як загострення економічної та суспільно-моральної обстановки. Феномен «ксенофобії» потрібно вивчати на різних рівнях – індивідуальному, груповому, суспільному, масовому. Це положення стосується як суб'єкту, так і об'єкту ксенофобії [1, с. 23] Кожен з цих рівнів характеризується специфічними обставинами, факторами, що тим чи іншим чином сприяють виникненню ксенофобії та впливають на ступінь її виразності. На індивідуальному рівні безпосередньою причиною вчинення злочину ксенофобського характеру є несприятливі обставини морального функціонування конкретного індивіду, його конституціональні особливості. На рівні малих груп значний вплив на функціонування «ненависницьких» установок у суб'єкта здійснюють цінності, що панують у референтних для нього групах. Стосовно масового рівня або великих соціальних груп головними чинниками, що сприяють скоєнню злочинів з мотивів расової, національної чи релігійної ненависті, називають соціально-економічні, політичні, демографічні та ін. подібні процеси.

Об'єктом таких злочинів може виступати як окрема людина, так і велика або мала соціальна група, які визначаються за тими ж принципами, що і суб'єкт. Нажаль відсутність соціально-

сприятливих умов для розвитку молоді в сучасному суспільстві часто призводить до відповідних девіацій. Слід звернути увагу на те, що питома вага неповнолітніх злочинців, від 14 до 17 років, є найбільшою. Лунсєв В.В. наводить дані про 40 % неповнолітніх злочинців, які керуються насильницько-егоїстичними мотивами при скоєнні злочину [2, с. 246]. Злочини, скоєні неповнолітніми, відрізняються особливою жорстокістю. Таким чином, можна зробити висновок, що неповнолітні при вчиненні злочинів проти життя та здоров'я особи з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості мають на меті ствердження себе в очах інших, доведення солідарності, своєї сміливості і т. п. Кримінальна мотивація при скоєнні ненависницьких злочинів молоддю від 18 до 24 років характеризується зв'язком вже не з певною ситуацією, а з власними поглядами особистості. Злочини більш дорослих суб'єктів спрямовані на координаційну діяльність.

Однією з найважливіших рис рисою, яка детермінує злочинну мотивацію, Бурлаков В.Н. називає вплив сім'ї. Зрозумілим є той факт, що, як і раніше, виховання особи зосереджене у такій малій соціальній групі, як сім'я. Сім'я формує моральні цінності, звички, погляди і оцінку навколишнього світу у особи. Дитина переймає бачення батьків і імітує їх поведінку [3, с. 24]. Тому фундамент для такої системи як «ворог» щодо іншої раси, національності або іншої релігії безперечно закладається на рівні сім'ї.

Не останню роль відіграє і матеріальне забезпечення. Відсутність коштів на достойне життя призводить до ненависті по відношенню до більш успішного населення.

Також характерний вплив має і рівень освіти осіб, які вчиняють злочини проти життя та здоров'я особи з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості. В досліджуваній категорії злочинців майже не зустрічається осіб з вищою або повною середньою освітою.

Іншим детермінантом є мас-медійна продукція, а саме телебачення. Це твердження небезпідставне. Саме мас-медіа укріплює, а в деяких випадках і оформлює, деструктивні образи щодо представників інших рас, національностей чи релігійних груп.

Список використаних джерел:

1. Ратинов А.Р., Кроз М.В., Ратинова Н.А. Ответственность за разжигание вражды и ненависти: психолого-правовая характеристика / Под ред.: Ратинова А.Р. – М.: Юрлитинформ, 2005.
2. Лунсєв В. В. Преступность XX века: Мировые, региональные и рос-

сийское тенденции (Мировой криминологический анализ) / В. В. Лунеев. – М.: НОРМА, 1997. 3. Бурлаков В.Н. Уголовное право и личность преступника. – Спб., 2006.

Удод Андрій Миколайович,
здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

ОБ'ЄКТ ПОГРОЗИ АБО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ (СТ. 345 КК УКРАЇНИ)

Правоохоронна підсистема державного механізму, становлячи функціональне ядро законності й правопорядку, цілком логічно є одним з об'єктів цілеспрямованого злочинного впливу. Останній проявляється як у формі інституційних кримінальних загроз з боку організованих форм злочинності, так і на більш низьких рівнях – щодо окремих представників правоохоронних відомств. Як в першому, так і в другому випадках найбільш радикальною формою загроз є, безумовно, посягання на найвищі соціальні цінності – життя, здоров'я, честь і гідність працівників правоохоронних органів. У зв'язку з цим, протидія вказаним проявам має відповідати засадам комплексності, системності. Однією з кримінально-превентивних форм такого зразку виступає кримінально-правова заборона, закріплена у ст. 345 КК України (погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу), яка відображає складноутворений комплекс суспільних відносин, поставлених під охорону держави. Наведене, актуалізує питання щодо дослідження специфіки об'єкту означеного злочину, як однієї з передумов ефективної реалізації запобіжної функції законодавства про кримінальну відповідальність.

Відомо, що проблеми визначення об'єкту злочину у кримінальному праві традиційно відносяться до найбільш дискусійних. Не втягуючись, однак, до полеміки, зазначимо, що в цьому дослідженні ми підтримуємо думку більшості вітчизняних дослідників (М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В.І. Борисов, М. І. Ветров, В. К. Гришук, Б. В. Здравомислов, Ю. І. Ляпунов, Н. М. Смирнова, В. Я. Тацій та ін.), які у своїх працях обґрунтовують розуміння об'єкту злочину як суспільних відносин.

Поряд з цим, складність суспільних відносин, на які відбувається посягання при вчиненні погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу вимагає поглибленого дифере-

нційованого дослідження їх змісту.

Отже, структурне розміщення ст. 345 КК України у Розділі XV «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян» дає підстави для висновку, що основним безпосереднім об'єктом погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу законодавцем визнаються суспільні відносини саме у сфері забезпечення авторитету того чи іншого правоохоронного органу, працівником якого є потерпілий. Обов'язковим додатковим об'єктом при цьому виступає здоров'я, а точніше – суспільні відносини у сфері забезпечення права на особисту тілесну та психічну (в аспекті убезпечення від погроз) недоторканість працівника правоохоронного органу. Однак, на нашу думку, така логіка розуміння суспільної небезпечності злочинного посягання за ознаками ст. 345 КК України не відповідає положенням Конституції України, які відображають пріоритетність людини, її життя і здоров'я над будь-якими публічними інтересами, в тому числі й авторитетом органів державної влади.

Дійсно, слід визнати, що посягання на потерпілого при вчиненні злочину, передбаченого ст. 345 КК України відбувається виключно у зв'язку з його особливим правовим статусом працівника правоохоронного органу та виконанням ним функцій цього органу. Проте, реальна загроза створюється не цій частині соціально-правової характеристики особи потерпілого, а йому в цілому – його здоров'ю, а також здоров'ю членів його родини, яким взагалі не властивий означений правовий статус. Таким чином, останній виступає лише приводом для вчинення злочину проти здоров'я. Привід же доцільно розглядати як складову механізму вчинення злочину, а не як елемент його об'єкту, що характеризує потерпілого – суб'єкта відповідних суспільних відносин.

Отже, ми вважаємо, що більш доцільно буде визнати основним безпосереднім об'єктом погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу саме здоров'я останнього. У зв'язку з чим є сенс структурно розмістити означений злочину у Розділі II Особливої частини КК – «Злочини проти життя і здоров'я». При цьому пов'язаність погрози або насильства із специфічним статусом потерпілого та виконанням ним відповідних функцій може розглядатися як кваліфікуюча ознака відповідних статей КК, якими передбачена відповідальність за злочини проти здоров'я (ст.ст. 121, 122, 125, 129 КК України).

Щодо погрози знищення майна, як ознаки об'єктивної сторони складу досліджуваного злочину, то викладена логіка розуміння проблеми дозволяє екстраполювати зроблені висновки й на зазначену ознаку. Іншими словами – враховуючи те, що законодавець визнає пріоритет відносин власності над відносинами щодо авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян (судячи з розташування відповідних розділів у структурі КК), ми вважаємо за доцільне передбачити відповідну кваліфікуючу ознаку в складі ст. 194 КК України.

Наведені вище позиції, звичайно, не претендують на статус безспірних, проте, сподіваємось, сприятимуть подальшій оптимізації кримінально-правової охорони працівників правоохоронних органів.

Усов Дмитро Сергійович,
здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

ВІДОМОСТІ ПРО ДЕРЖАВНУ ТАЄМНИЦЮ, ЯК ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ РОЗГОЛОШЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ

Одними з найважливішими для України відомостями в різних сферах суспільного та державного життя є державна таємниця. Необґрунтоване, надлишкове і навіть злочинне поширення такої інформації несе загрозу як окремим сферам державних інтересів, так і національній безпеці України в цілому.

Відповідно до положень ст. 7 Закону України «Про основи національної безпеки» розголошення інформації, яка становить державну та іншу, передбачену законом, таємницю утворює на сучасному етапі розвитку країни одну з основних реальних та потенційних загроз національній безпеці України та стабільності в суспільстві в інформаційній сфері [1].

Враховуючи викладене вище, охорона державної таємниці була й залишається складовою частиною загальної системи забезпечення національної безпеки України.

В той же час, даний законодавчий акт в ст. 4 чітко визначає суб'єкти забезпечення національної безпеки України серед яких є і Служба безпеки України.

Закон України «Про Службу безпеки України» в ст. 2 наголошує на тому, що на Службу безпеки України у межах визначеної

законодавством компетенції покладається забезпечення охорони державної таємниці [2].

Іншими словами, на сьогодні одним з найважливіших завдань органів Служби безпеки України є забезпечення збереження державної таємниці від розголошення різноманітними засобами й методами, у тому числі шляхом розслідування справ про факти розголошення державної таємниці й притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

Враховуючи той факт, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, визначення та аналіз окремих елементів складу злочину розголошення державної таємниці має ключове значення. Диспозиція статті 238 Кримінального кодексу України наголошує на тому, що розголошення відомостей, що становлять державну таємницю, особою, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, за відсутності ознак державної зради або шпигунства тягне за собою притягнення до кримінальної відповідальності [3, 153].

Як ми бачимо, серед обов'язкових ознак розголошення державної таємниці є предмет злочину, а саме – відомості, що становлять державну таємницю.

Суттєвий внесок у дослідження інформації з обмеженим доступом або відомостей, що становлять державну таємницю, як предмета злочину зробили, зокрема, такі вчені, як Г.О. Андрощук, Д.С. Азаров, М.К. Галянтич, В.А. Голубєв, В.Д. Гавловський, А.М. Гуз, С.О. Орлов, Д.Ю. Кондратов, О.В. Кохановська, М.Й. Коржанський, П.П. Крайнів, Є.В. Лашук, А.А. Музика, О.К. Мазуренко, П.П. Михайленко, О.Е. Радутний, В.В. Саєнко, О.С. Самойлова, В.Я. Тацій.

Предметом розголошення державної таємниці є відомості, що становлять державну таємницю, які матеріалізовані у відповідному документі чи виробі [4, 907].

Відомості, що становлять державну таємницю, – це інформація у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки і охорони правопорядку, розголошення якої може завдати шкоди національній безпеці України і які рішенням державних експертів з питань таємниць визнано державною таємницею та включено до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю [5]. З моменту опублікування вказаного Зводу (змін до нього) ці відомості підлягають охороні з боку

держави як такі, що становлять державну таємницю, хоча б на цей час вони ще не були матеріалізовані.

У ст. 1 Закону України від 21 січня 1994 р. «Про державну таємницю» зазначено, що державна таємниця – це вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України [6].

Конкретні види інформації, яка належить до державної таємниці, перелічені Законі України «Про державну таємницю». Ними є інформація: 1) у сфері оборони; 2) у сфері економіки, науки і техніки; 3) у сфері зовнішніх відносин; 4) у сфері державної безпеки та охорони правопорядку.

Віднесення інформації до державної таємниці та її засекречування здійснюється Службою безпеки України. Єдиною формою реєстрації аналізованих відомостей в Україні, є Звід відомостей, що становить державну таємницю. Реєстрація відомостей у Зводі є підставою для надання документу грифу таємності (секретності).

Згідно з прямими вказівками законів України «Про контррозвідувальну діяльність» [7] і «Про розвідувальні органи України» [8] державну таємницю становлять відомості: а) про організацію, плани, зміст, форми, методи, засоби, фінансування та матеріально-технічне забезпечення, результати контррозвідувальної діяльності, наукових і науково-технічних розробок з питань забезпечення державної безпеки, а також про осіб, які співробітничали або раніше співробітничали на конфіденційній основі з органами та підрозділами Служби безпеки України, що здійснюють контррозвідувальну діяльність, узагальнюючі відомості про особовий склад цих органів та підрозділів; б) відомості про особовий склад, що здійснює розвідувальну діяльність, засоби, зміст, плани, організацію, фінансування та матеріально-технічне забезпечення, форми, методи і результати розвідувальної діяльності, а також про осіб, які співробітничали або раніше співробітничали на конфіденційній основі з розвідувальними органами.

Конкретні відомості можуть бути віднесені до державної таємниці за ступеннями секретності «особливої важливості», «цілком таємно» та «таємно» лише за умови, що вони належать до зазначених чотирьох категорій і їх розголошення завдаватиме шкоди інтересам національної безпеки України.

Забороняється віднесення до державної таємниці будь-яких відомостей, якщо цим звужуватимуться зміст і обсяг конститу-

ційних прав та свобод людини і громадянина завдаватиметься шкода здоров'ю та безпеці населення.

Не належить до державної таємниці інформація: про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту; про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, які сталися або можуть статися і загрожують безпеці громадян; про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення; про факти: порушень прав і свобод людини і громадянина; про незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб; інша інформація, яка відповідно до законів та міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надане Верховною Радою України, не може бути засекречена.

Аналізуючи зміст державної таємниці О. Шамсутдінов наголошує на певних характерних ознаках такої інформації, а саме: існування обмеженості доступу до державної таємниці як виду таємної інформації; значущість, важливість такого роду відомостей у певний проміжок часу для інтересів держави; чітке визначення сфер, у яких може існувати державна таємниця, а саме: оборона, економіка, наука і техніка, зовнішні відносини, державна безпека й охорона правопорядку; передбаченість відомостей, що становлять державну таємницю, Законом України; охорона такої секретної інформації державою [9].

Але, як ми вже раніше наголошували, дані відомості повинні мати матеріалізований характер. Тобто, мова йде про те, що вони повинні міститись на будь яких матеріальних носіях.

Так згідно зі ст. 1 Закону України "Про державну таємницю" матеріальні носії секретної інформації – це матеріальні об'єкти, в тому числі фізичні поля, в яких відомості, що становлять державну таємницю, відображені у вигляді текстів, знаків, символів, образів, сигналів, технічних рішень, процесів тощо. З цього робимо висновок, що поняття секретний документ та предмети, відомості про які становлять державну таємницю, повністю охоплені поняттям матеріальні носії секретної інформації. Закон України "Про інформацію" визначає, що документ – це передбачена законом форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці або на іншому носії, який може бути як первинним, так і вторинним (ст. 27) [10]. Відповідно до «Порядку організації

та забезпечення режиму секретності в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, установах і організаціях» [11] затвердженого Постановою КМ України під секретними документами розуміють – документи, що містять секретну інформацію, на які нанесені обов'язкові реквізити (гриф секретності та реєстраційний номер).

Підводячи підсумок, необхідно наголосити на наступному: предметом злочину розголошення державної таємниці виступають певним чином матеріалізовані відомості, що становлять державну таємницю.

Список використаної літератури:

1. Про основи національної безпеки. Закону України від 19 червня 2003 року № 964-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, N 39, ст.351; 2. Про Службу безпеки України. Закону України від 25 березня 1992 року № 2229-XXI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, №27, ст.382; 3. Кримінальний кодекс України (із змінами та доповненнями станом на 1 січня 2012 року). – Х. : Одиссей, 2012. – С. 153; 4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 6-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2009. – С. 907; 5. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю. Наказ Служби безпеки України від 12.08.2005 № 440; 6. Про державну таємницю. Закону України від 21 січня 1994 року № 3855-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, №16, ст.93; 7. Про контррозвідальну діяльність. Закону України від 26 грудня 2006 року № 374-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №12, ст.89; 8. Про розвідальні органи України. Закону України від 22 березня 2001 року № 2331-ІІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, №19, ст.94; 9. Шамсутдінов О. Відповідальність за розголошення державної таємниці за новим кримінальним законодавством України [Електронний ресурс] / О. Шамсутдінов. – Режим доступу : <http://www.idportal.org/page-id-583.htm>; 10. Про інформацію. Закону України від 2 жовтня 1992 року № 2657-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, №48, ст.650; 11. Порядок організації та забезпечення режиму секретності в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, установах і організаціях. Постанова КМ України № 1561-12 від 2 жовтня 2003 року

ЗАПОБІГАННЯ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ ЗА ДОПОМОГОЮ ГРОМАДСЬКОСТІ

Наркозлочинність є глобальною проблемою сучасності. Особливість цього явища не тільки в її суспільній небезпеці, але й в тім, що вона корелює з різними видами загальнокримінальної злочинності. Масштабність та швидкість її проникнення до усіх сфер життєдіяльності суспільства викликає занепокоєння не тільки з боку держави, а й з боку широких верств населення, як загроза, що підриває національну безпеку держави.

На теперішній час, за офіційними даними, в країні на обліку споживачів наркотиків перебуває 151 676 громадян України. А за даними експертів Всесвітньої організації охорони здоров'я цей показник вдвічі вище.

Одним з найнегативніших аспектів проблеми наркоманії є те, що вона передусім поглинає найбільш уразливу групу населення – перш за все молодь. Перехід від підліткового віку до юнацького і дорослого – це небезпечний час, коли молоді люди вперше вживають наркотики. Середній вік, у якому починають вживати наркотики складає 13–15 років. Для молоді, яка намагається досягти самостійності і знайти себе, наркотики виглядають цілком привабливо. Особливу схильність до зловживання наркотиками проявляє молодь з нижніх прошарків суспільства. Чисельність молоді у цій групі населення зростає, особливо в містах країн, що розвиваються, де закони і вимоги вулиці, в тому числі зловживання і продаж наркотиків, стають нормою життя для все більшого числа молоді [1, с. 73].

Наркоманії властивий груповий характер. Це призводить до розповсюдження серед наркозалежних спільних хвороб, формування окремої субкультури і до соціальної маргіналізації. Іншою специфічною рисою є те, що в більшості випадків наркозалежний отримує наркотики не в результаті придбання за гроші, а як оплату за певні послуги, переважно кримінального характеру.

Особливо загрозливою тенденцією вітчизняного наркобізнесу є розповсюдження наркотичних засобів і психотропних речовин у закладах та місцях проведення дозвілля громадян. Реалізація наркотичних засобів переважно здійснюється при великій скуп-

ченості громадян та в таких закладах, де постійними відвідувачами є молодь, що створює одночасно постійний ринок збуту і забезпечує латентність здійснюваної незаконної наркодіяльності [2, с. 88].

Змінити наркоситуацію неможливо без усвідомлення суспільством тієї загрози, яку несе з собою наркоманія. Тому посилення боротьби з наркозлочинністю повинне неодмінно супроводжуватися проведенням профілактичних і запобіжних акцій, основною метою яких є формування активної громадянської позиції неприйняття наркотиків і наркобізнесу та прагнення викоренити це явище. Ця довга і копітка робота повинна здійснюватися спільними зусиллями держави і суспільства.

Так, з метою посилення боротьби з наркоманією та наркобізнесом 13 вересня 2010 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалено Концепцію реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на 2011-2015 роки. Головною метою антинаркотичної політики є об'єднання антинаркотичних заходів держави і громадськості України спрямованих на здійснення докорінних змін у сфері протидії наркоманії і боротьби з наркозлочинністю, створення безпечного існування суспільства, реалізації прав і свобод людини, оздоровлення нації. Тобто, мета цієї політики: зменшити незаконне споживання наркотиків, знизити їх доступність, налагодити профілактичну роботу з молоддю та ін. [3, с. 3]

Потенціал громадськості у запобіганні наркозлочинності досить великий, тому що вона може проявляти свою антикримінальну активність на початкових етапах криміногенної детермінації, у той час, коли причини та умови злочинів тільки виникають і ще не має підстав для втручання правоохоронних органів у процес цієї детермінації. Перевагою запобігання злочинам за допомогою громадськості є також неформальний характер значної частини превентивних заходів, які засновані на моральному авторитеті, можливостях сім'ї та побутового оточення.

Основні зусилля громадських форм антинаркотичної діяльності зосереджуються на антинаркотичній пропаганді, відволіканні молоді від немедичного вживання наркотиків [4, с. 202].

Участь громадськості в запобіганні наркозлочинності може реалізовуватися в наступних напрямках:

- створення батьківських комітетів, завданням яких має стати:

 - 1) здійснення перешкод у розповсюдженні наркотиків в місцях,

де діти та підлітки навчаються і проводять свій вільний час; 2) проведення роз'яснювальних та виховних робіт щодо шкоди від вживання наркотиків с наведенням реальних прикладів; 3) сприяння у організації дозвілля юнаків;

- формування молодіжних рухів, діяльність яких була б спрямована на протидію наркоманії;

- сумісне з працівниками правоохоронних органів патрулювання вулиць;

- сусідське спостереження, з подальшим повідомленням відповідних органів про факти споживання або розповсюдження наркотичних засобів та організації наркопритонів.

Вищенаведені заходи будуть ефективними лише в тому випадку, якщо вони будуть підтримуватися з боку державних органів влади, передусім місцевих. Повинна бути проведена широка агітаційна робота, у тому числі з боку правоохоронних органів, щодо залучення громадськості до боротьби з наркозлочинністю.

Список використаних джерел:

1. Раєцька Л.В. Тенденції поширення наркоманії в Україні // Боротьба з організ. злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2008. – Вип.18. – С. 67-76.
2. Смирнова І.В. Аналітична довідка щодо наркоситуації та стану протидії організованому наркобізнесу в Україні // Інформ. бюл.: періодичне вид. Міжвідом. наук.-дослід. центру з проблем б-би з організ. злоч. - № 4. – 2008. – С. 80-99.
3. Тимошенко В.А. Державна політика у сфері контролю за наркотиками: стан та проблеми / В.А. Тимошенко, В.А. Яценко. – К. : Держ. служба України з контролю за наркотиками, 2012. – 32 с.
4. Наркозлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання: Науково-практичний посібник / А.А. Бова, В.І. Женунтій, А.П. Закалюк та ін. – К. : 2006. – 296с.

Ювченко Яна Валеріївна,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Діяльність з протидії злочинності здійснюється на всіх рівнях суспільного життя і завдання цієї діяльності вирішуються великою кількістю суб'єктів: державних та недержавних, тих, що від-

різняються по функціональному призначенню, обсягу прав та обов'язків, формам та методам діяльності.

На підставі аналізу наукової літератури можна зазначити, що суб'єктами з протидії злочинності є органи, організації, посадові особи та громадяни лише у формі взаємодії, які мають правовий обов'язок постійно або тимчасово виконувати хоча б одну з функцій щодо заходів з протидії злочинності (організація, координація, управління, безпосередня участь або причетність до участі) та мають реальну можливість своєю діяльністю позитивно впливати на злочинність [1, с. 16; 2, с. 348; 3, с. 100].

Одним з суб'єктів, що відіграє одну з найважливіших ролей в протидії злочинності та який можна віднести до всіх вище зазначених категорій, є Міністерство внутрішніх справ України (далі – МВС). Правовий статус МВС України визначається Законом України від 10.01.2002 №2925-III «Про загальну структуру і чисельність Міністерства внутрішніх справ України», Положенням про Міністерство внутрішніх справ України, затверджене Указом Президента України від 6 квітня 2011 року №383/2011.

Статус суб'єкта протидії злочинності складається з таких елементів, як компетенція, функції, завдання, цілі та структура. І від того, в якій мірі ці елементи властиві кожному суб'єкту, залежить рівень його спеціалізації та місце в системі протидії злочинності.

Важливе значення у визначенні змісту компетенції суб'єкта протидії злочинності відіграє та обставина, що вся система протидії злочинності підпорядкована реалізації основної загальносоціальної мети – комплексного забезпечення безпеки об'єктів, що охороняються законом [5, с. 19]. МВС України володіє найбільш широкою компетенцією з протидії злочинності у державі, оскільки п. 1 Положення про Міністерство внутрішніх справ України визнає та нормативно закріплює, що МВС України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у формуванні та реалізації державної політики у сфері боротьби зі злочинністю [6].

Мета системи суб'єктів протидії злочинності виступає орієнтиром діяльності її складових елементів, а отже і визначає завдання, основна роль яких – організувати зв'язок мети з конкретними можливостями її досягнення. Згідно з п.3 Положення про Міністерство внутрішніх справ України, основним завданням МВС України є формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина, власності, інтересів суспільства і держави від злочинних посягань,

боротьби зі злочинністю, розкриття та розслідування злочинів, охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки, безпеки дорожнього руху, а також формування державної політики у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів [6]. Вирішивши вищенаведені завдання, МВС України як елемент системи, зробить свій внесок в досягнення цілей системою протидії злочинності.

Діяльність, за допомогою якої МВС України реалізує завдання як суб'єкт протидії злочинності, формулюються за допомогою функцій. Як суб'єкт протидії злочинності, МВС України має головне завдання – протидіяти злочинності, яке наповнюється змістом, трансформуючись у функції, нормативно закріплені в Положенні про Міністерство внутрішніх справ України [6].

Як і будь-який суб'єкт протидії злочинності, МВС України є підсистемою, а отже повністю відповідає всім ознакам системного утворення зі своїми особливостями функціонування та розвитку. МВС України характеризується елементним складом та структурою, як формою взаємозв'язку елементів.

Всі складові елементи МВС України: департаменти, управління, відділи, відділення – пов'язані між собою як горизонтальними, так і ієрархічними вертикальними взаємозв'язками, при чому кожен структурний підрозділ зберігає свою індивідуальність. МВС України є керованою системою, що проявляється в управлінському впливі з боку міністра, який керує МВС України, визначає напрями роботи та шляхи виконання покладених на нього завдань [6].

Система суб'єктів протидії злочинності, як і будь-яка система, функціонує в певному середовищі, що чинить на неї найрізноманітніший вплив. Це змушує її певним чином реагувати, перебудовуватися, щоб привести себе у відповідність до нових умов і вимог [5, с. 47]. Система суб'єктів протидії злочинності здатна принадитися до змін середовища, в якому вона функціонує, та до внутрішніх змін, в процесі адаптації система змінюється, але лише настільки, щоб не втратити своєї основної якості. Динамічність системи вимагає від її елементів також постійно функціонально та організаційно вдосконалюватися. МВС України не є винятком – необхідність реформування його системи визначається постійними змінами в усіх сферах суспільства. Тому постійно проводиться процес реформування як центрального апарату, так

і територіальних у областях та транспортних підрозділів МВС України, яке спрямоване на зміну їх ролі і місця у сучасному суспільстві, оновлення форм і методів їх діяльності, чітке визначення питань компетенції та розмежування завдань і функцій як в самому Міністерстві, так і на міжвідомчому рівні, усунення надмірної децентралізації та зайвих ланок управління [7; 8; 9], при чому головна кримінологічна властивість, якість МВС України – функція протидії злочинності – залишається незмінною.

На підставі висловленого робимо висновок, що МВС України є спеціалізованим суб'єктом протидії злочинності, оскільки основним його призначенням та обов'язком є захист суспільства від злочинних посягань та забезпечення безпеки усіх його громадян; функція протидії злочинності є профілюючою для даного суб'єкта, що нормативно закріплено в національному законодавстві; МВС України має структуру, за якою його складові елементи виконують усі функції щодо заходів з протидії злочинності, що дозволяє боротися зі злочинністю у повній мірі. Особлива роль МВС України в системі протидії злочинності визначається різноманітністю компетенції та широким спектром повноважень.

Список використаних джерел:

1. Давыденко Л. М. Противодействие преступности: теория, практика, проблемы: Монография / Давыденко Л. М., Бандурка А. А. – Харьков : Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2005. – 302 с. 2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки / Закалюк А. П. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 424 с. 3. Бандурка А. М. Преступность в Украине: причины и противодействие: Монография / Бандурка А. М., Давыденко Л. М. – Харьков : Основа, 2003. – 368 с. 4. Бандурка О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів: Монографія / Бандурка О. М., Литвинов О. М. – Харків : ХНУВС, 2011. – 308 с. 5. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні: Монографія / Литвинов О. М. – Х. : вид ХНУВС, 2008. – 446 с. 6. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: указ Президента України від 6 квіт. 2011р. № 383/2011 // Урядовий кур'єр. – 19.04.2011. – № 71 (4469). 7. Про проведення парламентських слухань на тему: "Реформування органів системи Міністерства внутрішніх справ України і впровадження європейських стандартів: Постанова Верховної Ради України від 22 верес. 2011 р. № 3771-VI // Голос

України. – 29.09.2011. – № 181. 8. Матеріали Парламентських слухань «Про реформування системи органів Міністерства внутрішніх справ України і впровадження європейських стандартів» [Електронний ресурс.] – режим доступу http://static.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl0510111.htm. 9. Прохід реформування системи МВС, ефективність заходів зі зміцнення кадрового потенціалу міліції, фінансового і матеріально-технічного забезпечення органів внутрішніх справ: рішення розширеного засідання колегії МВС від 14.07.2011 №10км/2.

Ярмиш Назар Олександрович,
здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРО ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ЗЛОЧИНІВ, В КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА

Кримінальна ситуація в Україні, що склалась протягом останнього десятиріччя, вимагає вжиття адекватних заходів із протидії злочинності. Стабільна криміналізація суспільства, високий рівень злочинності, значне її омолодження представляють серйозну загрозу для реформ, спрямованих на побудову в нашій країні демократичної, правової, соціальної держави. Для створення належної протипаги цим явищам необхідна державна політика, що забезпечуватиме не тільки своєчасне реагування правоохоронних органів на кожний факт вчинення злочину, але й вжиття ефективних запобіжних заходів.

Очевидно, що своєчасне виявлення і усунення причин та умов, що сприяють вчиненню злочину, має не тільки правове значення, але й спричиняє позитивний психологічний вплив, демонструючи прагнення і здатність осіб, що беруть участь у кримінальному процесі, всебічно, повно і об'єктивно встановити всі обставини вчинення злочину, у тому числі його причини та умови. Необхідно також відзначити соціальне значення їх запобіжної діяльності, оскільки виявлені і усунуті причини та умови, що сприяють вчиненню злочину, не можуть сприяти аналогічному або іншому злочинному діянням.

Зараз як ніколи необхідна розробка і реалізація сучасної концепції протидії злочинності з адекватними механізмами, у рамках яких індивідуальна профілактика злочинів зможе зайняти гідне місце. У зв'язку з цим, вважаємо, що одним з перших кроків до

досягнення поставленої мети повинно бути формулювання прикладного, практично спрямованого поняття причин та умов, що сприяють вчиненню злочину.

Кримінологічне визначення причин та умов, що сприяють вчиненню злочину, як правило, містить у собі два взаємозалежних аспекти: антигромадську установку особистості і конкретну життєву ситуацію, що складається до моменту вчинення злочину [1, с.105-106]. При цьому варто підкреслити, що при вчиненні умисних злочинів вирішальну роль, як правило, відіграє антигромадська установка, тоді як при вчиненні необережних злочинів зростає роль життєвої ситуації.

На наш погляд, кримінологічне визначення розглянутих категорій обмежує їх застосування у практичній площині правоохоронної діяльності, в першу чергу під час проведення дізнання, досудового слідства, судового розгляду кримінальних справ, а також професійного захисту адвокатом. Обумовлено це тим, що для названих видів діяльності значимість причин та умов, що сприяють вчиненню злочину, визначається насамперед окресленням меж, в рамках яких ці обставини підлягають виявленню та усуненню. На підставі цього варто розглянути основні ознаки, які притаманні названим категоріям.

По-перше, причини та умови, що сприяють вчиненню злочину, повинні бути необхідними. Під необхідними причинами та умовами варто розуміти такі явища, без яких виникнення передбачуваного наслідку (тобто злочину) було б зведено нанівець.

По-друге, причини та умови повинні бути юридично значимими. Юридична значимість, на наш погляд, визначається взаємозв'язком двох критеріїв. Перший критерій полягає в тому, що причини та умови, що сприяють вчиненню злочину, повинні мати безпосереднє відношення до розслідуваного діяння. Другий критерій пов'язаний з тим, що виявлення та усунення названих обставин повинно сприяти реалізації завдань кримінального судочинства.

З урахуванням цього не можна погодитись з тими авторами, які вважають, що при проведенні розслідування необхідно виявляти не тільки обставини, що безпосередньо сприяли вчиненню конкретного злочину, але й ті, що не мають відношення до розслідуваної події [2, с.273]. На наш погляд, орган дізнання, слідчий, прокурор і суд не зобов'язані встановлювати обставини, що знаходяться за межами розслідування конкретної кримінальної справи. Це прерогатива інших служб правоохоронних органів. А

причини, що носять економічний, політичний, демографічний характер, породжують злочинність в цілому і знаходяться поза межами конкретних форм впливу в рамках кримінального переслідування, є об'єктом вивчення більш високого ступеня узагальнення.

По-третє, між причинами та умовами, що сприяють вчиненню злочину, з одного боку, і злочином – з іншого, повинен існувати закономірний зв'язок, тобто такий, що об'єктивно існує, повторюється і зумовлює розвиток злочинного діяння.

По-четверте, причини та умови повинні неминуче приводити до вчинення злочину. Це означає, що у випадку неусунення зазначених обставин обов'язково буде вчинено аналогічний злочин.

По-п'яте, причини та умови злочину повинні бути виявлені в сукупності, оскільки при частковому (неповному) виявленні та усуненні даних явищ вони можуть привести до вчинення нових злочинних діянь.

На підставі вищевикладеного вважаємо за необхідне сформулювати наступне поняття названих обставин: причинами та умовами, що сприяють вчиненню злочину (забороненого кримінальним законом діяння), є сукупність необхідних, юридично значимих явищ, що закономірно і неминуче приводять до вчинення злочину. Згадування в дужках про заборонене кримінальним законом діяння свідчить про визнання необхідності виявлення і усунення причин та умов, що сприяють вчиненню злочину, при провадженні про застосування примусових заходів медичного характеру.

Насамкінець звернімо увагу на той факт, що згідно нового КПК України, ухваленого у квітні 2012 року, попередній характер доказування в ході досудового слідства аж ніяк не свідчить про необґрунтованість і передчасність діяльності різних суб'єктів щодо виявлення причин та умов злочинів, оскільки відповідно до закону особа може бути притягнута в якості обвинуваченого тільки тоді, коли є достатньо доказів, що вказують на вчинення злочину певною особою. А вести мову про такий стан речей буде неможливо у разі невстановлення причин та умов вчинення злочину.

Список використаних джерел:

1. Курс кримінології: Загальна частина : Підручник; У 2 кн. / О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик та ін.; За заг. ред. О.М. Джужи. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – Кн. 1. – 352 с.
2. Сахаров А.Б. О личности преступника и причинах преступности в СССР / А.Б. Сахаров. – М.: Госюриздат, 1961. – 277 с.

Зміст

Бандурка Олександр Маркович ПРО ОСНОВНІ ПАРАМЕТРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ БОРТЬБИ З НАРКОТИКАМИ НА ПЕРІОД ДО 2020 рокуЗ	
Музичук Олександр Миколайович УТОЧНЕННЯ ЗАВДАНЬ КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ	8
Литвинов Олексій Миколайович ФЕНОМЕНОЛОГІЯ МЕХАНІЗМУ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ	11
Батиргареева Владислава Станіславівна ПРОТИДІЯ ПОШИРЕННЮ АЛКОГОЛІЗМУ ЯК ВАЖЛИВИЩА СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БОРТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ	16
Головкін Богдан Миколайович ВИЗНАЧЕННЯ ГРУПИ РИЗИКУ ЩОДО ВЧИНЕННЯ КОРИСЛИВИХ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ	19
Колб Олександр Григорович ВІКТИМОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПЕРСОНАЛОМ ВИПРАВНИХ КОЛОНІЙ	24
Куц Віталій Миколайович ЩОДО ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ	34
Саїнчин Олександр Сергійович МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ БОРТЬБИ ІЗ ЗАХОПЛЕННЯМ ТА ВБИВСТВОМ ЗАРУЧНИКІВ	37
Байлов Антон Володимирович МЕТА ПОСЯГАНЬ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ, ВЧИНЕНИХ В СТАНІ СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ХВИЛЮВАННЯ	43
Блага Алла Борисівна СУТНІСТЬ, ВИДИ, ФОРМИ ТА МЕТОДИ	

ПРОФІЛАКТИКИ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї	47
Болдарь Галина Євгенівна ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРЕДСТАВНИКІВ ВЛАДИ	53
Вапсва Юрій Альфонсасович ЩОДО ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ ЛІКАРСЬКОЇ ПОМИЛКИ	58
Васильєв Андрій Анатолійович ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ЗЛОВЖИВАННЯ» ТА «ПЕРЕВИЩЕННЯ» ПРИ ВЧИНЕННІ СЛУЖБОВИХ ЗЛОЧИНІВ	61
Володавська Олена Сергіївна ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОНТРАБАНДУ	65
Гуренко Дмитро Юрійович ЗМІСТ НОРМИ ПРО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЖИТТЯ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ	69
Житний Олександр Олександрович ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ ЗВ'ЯЗКІВ МІЖ ДЖЕРЕЛАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА І ПРАВА УКРАЇНИ ТА ПРИНЦИПАМИ Й НОРМАМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА	79
Казначесва Дар'я Володимирівна ПИТАННЯ УМОВНО-ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ЗАКОНОДАВСТВІ ЗАКОРДОННИХ КРАЇН	83
Канібер Юрій Миколайович КРИМІНОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ: ОЗНАКИ, ВИДИ, ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ	88
Книженко Оксана Олександрівна АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗРОБЛЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ЗАСАД ВСТАНОВЛЕННЯ САНКЦІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ	94
Колодяжний Максим Геннадійович ЩОДО УЧАСТІ ГРОМАДСЬКОСТІ У ЗАПОБІГАННІ	

ЗЛОЧИННОСТІ	99
Кондратов Дмитро Юрійович ПРОЗОРИСТЬ ІНФОРМАЦІЇ: ВИМОГИ ЧИННОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	102
Кундеус Владислав Геннадійович ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОПОЗИЦІЮ ХАБАРА	107
Лантінов Ярослав Олександрович ЩОДО ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТУ ЗАКОНОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	110
Митрофанов Ігор Іванович ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ	113
Назаренко Р.І. ОЗБРОЄНА ЗЛОЧИННІСТЬ – АКТУАЛЬНИЙ НАПРЯМ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	121
Олішевський Олександр Володимирович СПІВВІДНОШЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЧАЛЬНИКА ОРГАНУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ І НАЧАЛЬНИКА СЛІДЧОГО ВІДДІЛУ (КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ)	124
Орлов Юрій Володимирович МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО (КРИМІНОЛОГІЧНОГО) ЕКСПЕРИМЕНТУ ПРИ ПРОВАДЖЕННІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ НОРМАТИВНО- ПРАВОВИХ АКТИВ І ЇХ ПРОЕКТІВ	128
Павликівський Віталій Іванович КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИМУШУВАННЯ ДО УЧАСТІ У СТРАЙКУ АБО ПЕРЕШКОДЖАННЯ УЧАСТІ У СТРАЙКУ (СТ. 174 КК УКРАЇНИ)	136
Пашнєв Дмитро Валентинович КОМП'ЮТЕРНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ	144

- Пироженко Олександр Сергійович
ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ОКРЕМИХ
ВИДІВ ПОКАРАНЬ, ЩО ОБМЕЖУЮТЬ МАЙНОВІ ПРАВА
ЗАСУДЖЕНИХ 146
- Письменський Євген Олександрович
ЩОДО ПЕРСПЕКТИВ ЗАСТОСУВАННЯ СТ. 371 КК
УКРАЇНИ У СВІТЛІ ПРИЙНЯТТЯ НОВОГО
КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ
УКРАЇНИ 150
- Примаченко Віталій Федорович
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УМИСНІ ТІЛЕСНІ
УШКОДЖЕННЯ ПРИ ПЕРЕВИЩЕННІ МЕЖ НЕОБХІДНОЇ
ОБОРОНИ АБО ПРИ ПЕРЕВИЩЕННІ ЗАХОДІВ,
НЕОБХІДНИХ ДЛЯ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ, ЯКА
ВЧИНИЛА ЗЛОЧИН 153
- Рубан Катерина Павлівна
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ
ЗАЙНЯТТЯ ГРАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ 157
- Рудик Михайло Вікторович
ВИДИ ШАХРАЙСТВА З ВИКОРИСТАННЯМ СМС
РОЗСИЛОК 160
- Северин Оксана Олександрівна
ЩОДО ПОРЯДКУ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ
ШТРАФУ 163
- Сингаївська Інна Володимирівна
НЕЗАКОННЕ ВИГОТОВЛЕННЯ, ПІДРОБЛЕННЯ,
ВИКОРИСТАННЯ АБО ЗБУТ НЕЗАКОННО
ВИГОТОВЛЕНИХ, ОДЕРЖАНИХ ЧИ ПІДРОБЛЕНИХ
МАРОК АКЦИЗНОГО ЗБОРУ ЧИ КОНТРОЛЬНИХ
МАРОК: ПИТАННЯ УНІФІКАЦІЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ 167
- Солдатова Валерія Дмитрівна
ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ
КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАПОДІЯННЯ
СМЕРТІ З НЕОБЕРЕЖНОСТІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД 170

Степанюк Руслан Леонтьович		
ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ЯК СФЕРА		
КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ		175
Фіалка Михайло Ігоревич		
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ НАДАННЯ		
ІНФОРМАЦІЇ ПРО ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД		
ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ		180
Філіпенко Наталія Євгенівна		
ЩОДО ПОНЯТТЯ ОСНОВНОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО		
СУБ'ЄКТА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНІВ		186
Храмцов Олександр Миколайович		
ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОГРОЗ ЗА		
КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ		189
Христич Інна Олегівна		
ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ ОБСЯГІВ ЛАТЕНТНОЇ		
ВІКТИМНОСТІ		192
Христова Юлія Вікторівна		
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ТА		
ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА		
ЗЛОЧИНИ, ВЧИНЕНІ У СПІВУЧАСТІ		195
Шаблистий Володимир Вікторович		
СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИНЦИПУ ГУМАНІЗМУ		
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ		198
Шевченко Ольга Вікторівна		
ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ДІТОВБИВСТВА		201
Шевчук Тетяна Анатоліївна		
ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ		
ДЛЯ ВЧИНЕННЯ ДЕЯКИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ		
МОРАЛЬНОСТІ		206
Шульга Андрій Михайлович		
ТЕОРЕТИЧНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНІВ У		
СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН (ЗЕМЕЛЬНИХ		
ЗЛОЧИНІВ) ТА ЇХ ОЗНАКИ		210

Ященко Андрій Миколайович	ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ОКРЕМИЙ ЗАСІБ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ	213
Андрющенко Ірина Миколаївна	НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ: ЗЛОЧИН ПРОТИ ТРАНСПОРТНОЇ БЕЗПЕКИ ЧИ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ?	220
Бараксанов Євгеній Олександрович	ПОГРОЗА ЩОДО СУДДІ, НАРОДНОГО ЗАСІДАТЕЛЯ ЧИ ПРИСЯЖНОГО ЯК ФОРМА ПРОТИПРАВНОГО ВТРУЧАННЯ У ДІЯЛЬНІСТЬ ОСІБ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ПРАВОСУДДЯ	222
Гладкова Євгенія Олексіївна	КРИМІНОГЕННІ ФАКТОРИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРАЦІВНИКІВ ОВС	225
Гуня Іван Іванович	НАСИЛЬНИЦЬКІ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ: ПОНЯТТЯ ОЗНАКИ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРИРОДА	229
Ємельянов Максим Вячеславович	ШАХРАЙСТВО ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ	231
Залеская Анастасія Сергеевна	МОТИВ КАК ПРИЗНАК, ХАРАКТЕРИЗУЮЩИЙ СУБ'ЄКТИВНУЮ СТОРОНУ НАРУШЕННЯ ПРАВА НА ПОЛУЧЕННЯ ОБРАЗОВАНИЯ	234
Керімов Алік Замірович	МІСЦЕ ВБИВСТВА У СТРУКТУРІ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ	237
Кобець Наталія Володимирівна	ЮРИДИЧНА ОСОБА ЯК СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	240
Косяк Євген Леонідович	АНАЛІЗ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ КОНТРАБАНДИ ТОВАРІВ	243

- Кравцова Марина Олександрівна
СУЧАСНЕ КРИМІНОЛОГІЧНЕ ПОНЯТТЯ
КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ 248
- Ларіна Олена Володимирівна
КОРИСЛИВІСТЬ, ЯК ОЗНАКА СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ
ГРАБЕЖУ 251
- Павликівський Олександр Іванович
ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИННОГО ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ
ПРОЕКТУВАННЯ ТА БУДІВНИЦТВА, ЩО СТОСУЮТЬСЯ
БЕЗПЕЧНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ БУДІВЕЛЬ І СПОРУД (СТ.
275 КК УКРАЇНИ) 254
- Ребалко Наталія Віталіївна
СТРУКТУРА КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКОЇ
ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ НА ТЕРИТОРІЇ
УКРАЇНИ У 2009–2011 РОКАХ 258
- Самойлова Олена Михайлівна
ЩОДО ВИВЧЕННЯ GERONТОЛОГІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ 264
- Семенець Роман Миколайович
МОДЕРНІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ 267
- Слабченко Олексій Анатолійович
ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТА МАЙНА ЧИ
ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ
СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ
ОКРЕМИХ КРАЇН СНД: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ
ДОСЛІДЖЕННЯ 269
- Степаненко Дмитро Юрійович
ЩОДО СУБ'ЄКТА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 212-1 КК УКРАЇНИ 276
- Терещук Сергій Сергійович
ЗАСТОСУВАННЯ ЗАОХОЧУВАЛЬНИХ ПОЛОЖЕНЬ
ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ
УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ
НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ 280
- Ткачук Ірина Сергіївна
ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ НОРМ
КРИМІНАЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛЬНО-

ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА	284
Томітко Галина Миколаївна ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНЬОГО У ЗЛОЧИННУ ДІЯЛЬНІСТЬ: ПИТАННЯ ДЕФІНІЦІЇ	287
Туєв Олег Альбертович ЩОДО ВИДІВ РЕЙДЕРСТВА В УКРАЇНІ	291
Уварова Наталія Володимирівна ДЕТЕРМІНАНТИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ, ВЧИНЕНИХ З МОТИВІВ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ	296
Удод Андрій Миколайович ОБ'ЄКТ ПОГРОЗИ АБО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ (СТ. 345 КК УКРАЇНИ)	299
Усов Дмитро Сергійович ВІДОМОСТІ ПРО ДЕРЖАВНУ ТАЄМНИЦЮ, ЯК ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ РОЗГОЛОШЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ	301
Шрамко Сабріс Сейтжелієвна ЗАПОБІГАННЯ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ ЗА ДОПОМОГОЮ ГРОМАДСЬКОСТІ	306
Ювченко Яна Валеріївна МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ	308
Ярмиш Назар Олександрович ПРО ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ЗЛОЧИНІВ, В КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА	312

Наукове видання
Вісник Кримінологічної асоціації України
АКТУАЛЬНІ СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ У СВІТЛІ РЕФОРМУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції,
присвяченої 20-річчю заснування кафедри кримінального
права та кримінології Харківського національного
університету внутрішніх справ 12 травня 2012 року
Том 1.

Підп. до друку 28.04.12. Формат 60 x 84/16. Друк офсетний.
Папір офсетний. Ум. друк. арк. 18, 8. Обл. -вид. арк. 18, 0.
Наклад 300 прим. Замовл. № 6/12.
Видавець і виготовлювач –
ТД «Золота миля», просп. Московський, 135, м. Харків
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3223 від 24.06.2008.

